МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Вестник Казахстанско-Американского Свободного Университета

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Выпуск 1
ПЕДАГОГИКА И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Усть-Каменогорск
2015

ББК 74.04
В 38

Республиканский научный журнал «Вестник Казахстанско-Американского Свободного Университета» посвящен педагогике и образовательным технологиям. Тематика статей представлена на казахском и русском языках и рассматривает педагогику высшей школы, проблемы современного образования, общую педагогику и здоровый образ жизни, народную педагогику, педагогические технологии, теорию и методику преподавания, проблемы современного образования, школьную педагогику.

Материалы сборника адресованы научным сотрудникам, профессорско-преподавательскому составу вузов и студентам, работникам образования.

Журнал выходит 5 раз в год.

Рабочий язык журнала – русский.

Главный редактор – Е.А. Мамбетказиев
академик НАН РК, профессор

Зам. главного редактора – А.Е. Мамбетказиев

Выпускающий редактор – Т.В. Левина

Арт-директор – К.Н. Хаукка

Редакторы – Л.Н. Котова
А.Н. Нурланова

Корректоры – Н.А. Мошенская,
Ж.К. Саданова,
А.Е. Хайруллина

В 38 Вестник Казахстанско-Американского Свободного Университета. Научный журнал. 1 выпуск: педагогика и образовательные технологии. – Усть-Каменогорск, 2015. – 177 с.

В $\frac{4304000000}{00(05)-15}$ ББК 74.04

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры, информации и спорта РК. Свидетельство о постановке на учет СМИ № 5888-ж от 11.04.2005.

© Казахстанско-Американский
Свободный Университет, 2015

УДК 383 : 378

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Кайгородцев А.А.

Парадигма инновационного образования заключается в интеграции науки, образования и бизнес-практики при участии государств как интегратора. Таким образом, создается основа для государственно-частного партнерства (ГЧП) в сфере образования и науки.

Под *государственно-частным партнерством* следует понимать привлечение органами государственного и (или) местного управления частного бизнеса для выполнения работ по техническому обслуживанию, эксплуатации, реконструкции, модернизации или новому строительству объектов общественной инфраструктуры и предоставлению публичных услуг с использованием таких объектов на условиях разделения рисков, компетенций и ответственности, определяемых контрактом и совокупностью нормативных актов, действующих на момент его подписания [1].

По данным Всемирного банка, механизм государственно-частного партнерства используют более 134 развивающихся стран мира. Это дает им возможность привлечения 15–20% дополнительных инвестиций в развитие инфраструктуры [2].

При этом ГЧП рассматривается не только в качестве инструмента по привлечению инвестиций в инфраструктуру, но и как инструмент снижения нагрузки на бюджет, повышения эффективности и качества государственных услуг.

Проекты с участием ГЧП позволяют:

– уменьшить расходы государства на финансирование проектов;

– повысить эффективность проектов путем распределения рисков между участниками системы ГЧП;

– стимулировать деятельность частных инвесторов;

– создавать новые объекты социально значимого характера.

Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана «Стратегия Казахстан-2050: новый политический курс состоявшегося государства» указал на необходимость перехода к экономической политике нового курса, основанной на всеобъемлющем экономическом прагматизме, на принципах прибыльности, возврата от инвестиций и конкурентоспособности. При этом развитие ГЧП названо в качестве одной из ключевых составляющих данного процесса [3].

Исходя из задач социально - экономического развития Казахстана в среднесрочном периоде, указанных в Стратегическом плане Республики Казахстан до 2020 года, а также учитывая проектный потенциал ГЧП, определены следующие приоритетные отрасли для проектов ГЧП:

– здравоохранение;

– образование;

– жилищно-коммунальное хозяйство;

– транспортная инфраструктура [4].

Проекты государственно-частного партнерства в организациях образования и науки могут способствовать существенному росту эффективности их функционирования, особенно в условиях перехода образовательных учреждений в статус автономных.

ГЧП в сфере образования может осуществляться в различных формах (таблица 1).

Таблица 1 – Формы ГЧП в сфере образования

Формы ГЧП	Характеристика форм ГЧП
1 Концессионное соглашение в отношении объектов образования	Частный партнер (ЧП) обязуется: а) за свой счет создать и (или) реконструировать определенное данным соглашением недвижимое имущество, право собственности на которое принадлежит или будет принадлежать государству; б) осуществлять деятельность с использованием (эксплуатацией) объекта соглашения. Государство обязуется предоставить ЧП на срок, установленный соглашением, права владения и пользования объек-

	том концессии для осуществления образовательной деятельности.
2 Контракт жизненного цикла в образовании	ЧП за свой счет и с использованием собственных материалов возводит объект и эксплуатирует его в течение всего расчетного срока эксплуатации (жизненного цикла), осуществляя управление, ремонт, уход, обслуживание. Государство с момента начала эксплуатации объекта производит платежи по проекту за счет бюджета соответствующего уровня. Так, оплата по проекту может включать: а) услуги ЧП по предоставлению объекта в пользование (предоставление административного здания для размещения учреждения образования); б) образовательные услуги, оказываемые с помощью такого объекта (дошкольное образование, обучение в школе, вузе).
3 Смешанные договоры ГЧП в образовании	Данная форма ГЧП объединяет различные виды договоров: а) договор, включающий выполнение работ и отношения собственности. Работы включают строительство (проектирование, реконструкцию, расширение и т.п.) объектов образования ЧП. Важным условием договора являются отношения собственности на сооружаемые объекты; б) договор аренды. ЧП получает на условиях аренды собственность на определенный срок. Он может за счет собственных средств и с согласия арендодателя произвести улучшения и имеет право на возмещение государственным партнером (ГП) стоимости этих улучшений. Например, ЧП за свой счет осуществил строительство объекта образования и получил часть сооруженного объекта в пользование; в) договор доверительного управления имуществом. ГП передает ЧП на определенный срок имущество в доверительное управление, а ЧП обязуется осуществлять управление этим имуществом в интересах ГП или указанного им лица (выгодоприобретателя); д) договор на выполнение сервисных услуг. ЧП обязуется по поручению ГП выполнять работы по сервисному обслуживанию объекта партнерства, а ГП обязуется принять и оплатить выполненную работу; е) договор на предоставление ЧП образовательных услуг по заданию учебного заведения.
Примечание – источник [5].	

В соответствии с Программой по развитию государственно-частного партнерства в Республике Казахстан на 2011-2015 годы, утвержденной Постановлением Правительства РК от 29 июня 2011 года № 731, в сфере образования и науки в рамках ГЧП осуществляется развитие объектов инфраструктуры:

– дошкольного, среднего и профессионально-технического образования;

– высших учебных заведений;

– научных организаций;

– научных лабораторий;

– опытных производств;

– организаций коммерциализации технологий.

Концессия является традиционной формой государственно-частного партнерства. Регулирование взаимоотношений между участниками договора о концессии и реализация мер государственной поддержки концессионеров осуществляется на основе принятого 7 июля 2006 г. Закона Республики Казахстан «О концессиях».

Концессионная форма ГЧП применяется в Восточно-Казахстанской области (ВКО) для решения проблемы нехватки детских садов [6].

В настоящее время в ВКО в очереди на получение мест в детском саду находятся 24 тысячи детей в возрасте до 7 лет, из них 16115 детей в городах Усть - Каменогорск и Семей.

В связи с этим, областной акимат осуществляет реализацию концессионных проектов строительства 6 детских садов на 1640 мест стоимостью 4,1 млрд. тенге в г. Усть-Каменогорск и 5 детских садов на

1290 мест стоимостью 2,6 млрд. тенге в г. Семей.

Для реализации указанных проектов определены земельные участки, на которых будут построены детские сады, к которым будут подведены необходимые инженерные коммуникации. Строительство детских садов запланировано на 2015 год. Объявлен Конкурс по выбору концессионера. Определение наилучшей конкурсной заявки участников конкурса состоится 14 июня 2015 года.

Схема реализации данных проектов предусматривает, что инвестор:

– осуществляет строительство объекта концессии;

– владеет объектом концессии на праве частной собственности в течение 7 лет (до полного погашения со стороны государства компенсации затрат на строительство);

– после этого объект концессии передается в государственную собственность, осуществляет его последующую эксплуатацию на основании доверительного управления в течение 12 лет.

Дополнительно проектом предусмотрено следующее:

– предоставление государственного заказа на содержание детей с оплатой концессионеру суммы фактически произведенных расходов в размере от 297 тыс. тенге до 390 тыс. тенге в год за одного ребенка;

– оплата родителями за питание детей в размере от 13,1 тыс. тенге до 17,3 тыс. тенге;

– доходы от оказания платных услуг (кружки, секции, языковые курсы) в размере до 3,9 тыс. тенге в год за одного ребенка.

Экономическая выгода таких проектов для предпринимателя заключается в возмещении из областного бюджета инвестиционных затрат на строительство получении стабильного дохода в течение продолжительного периода времени.

Срок действия договора концессии – 20 лет. В областном бюджете предусмотрено возмещение инвестиционных затрат на строительство детских садов в течение 7 лет. Срок окупаемость проектов составляет 6 лет.

Мы согласны с Д.Н. Ефремовым [5], что одной из наиболее перспективных форм ГЧП в сфере образования является контракт жизненного цикла.

Данная форма имеет ряд преимуществ:

1 Условия контракта жизненного цикла предполагают, что исполнитель получает денежные средства только с момента ввода объекта в эксплуатацию, например, когда в образовательном учреждении начинается реальный учебный процесс, или детский сад начинает оказывать услуги по дошкольному воспитанию детей.

2 В стандартные условия контракта жизненного цикла можно также внести условия:

– «замораживания» платежей от государственного партнера в случаях, когда объект не может быть использован по назначению;

– применение штрафных санкций к частному партнеру ЧП за низкие потребительские качества данного объекта.

Согласование интересов вузовских и бизнес-структур в процессе реализации проектов ГЧП приносит эффект в сфере производства новых знаний на основе полученных результатов научных исследований – для вузов и эффект от передачи во владение и пользование созданной интеллектуальной собственности (новые технологии, концепт-продукты, программные средства, ноу-хау и т.п.) – для бизнес - структур [7].

Передача права собственности в распоряжение бизнеса должна производиться в исключительных случаях. В связи с тем, что институциональной основой партнерства в научной сфере остается государственная собственность, то и собственником движимого и недвижимого имущества вузов является государство. Что же касается экономических интересов бизнес-структур, то они реализуются в процессе производства наукоемкой продукции.

Мы согласны с точкой зрения Б.Г. Преображенского, который считает, что прямое применение известных базовых моделей и традиционных форм ГЧП в вузовской научной сфере невозможно, а наиболее приемлемой моделью взаимодействия государственных и бизнес-структур, исхо-

дя из организационных, управленческих и финансовых особенностей проведения научных исследований и разной степени участия субъектов партнерства в их финансировании, является модифицированная кооперационная модель.

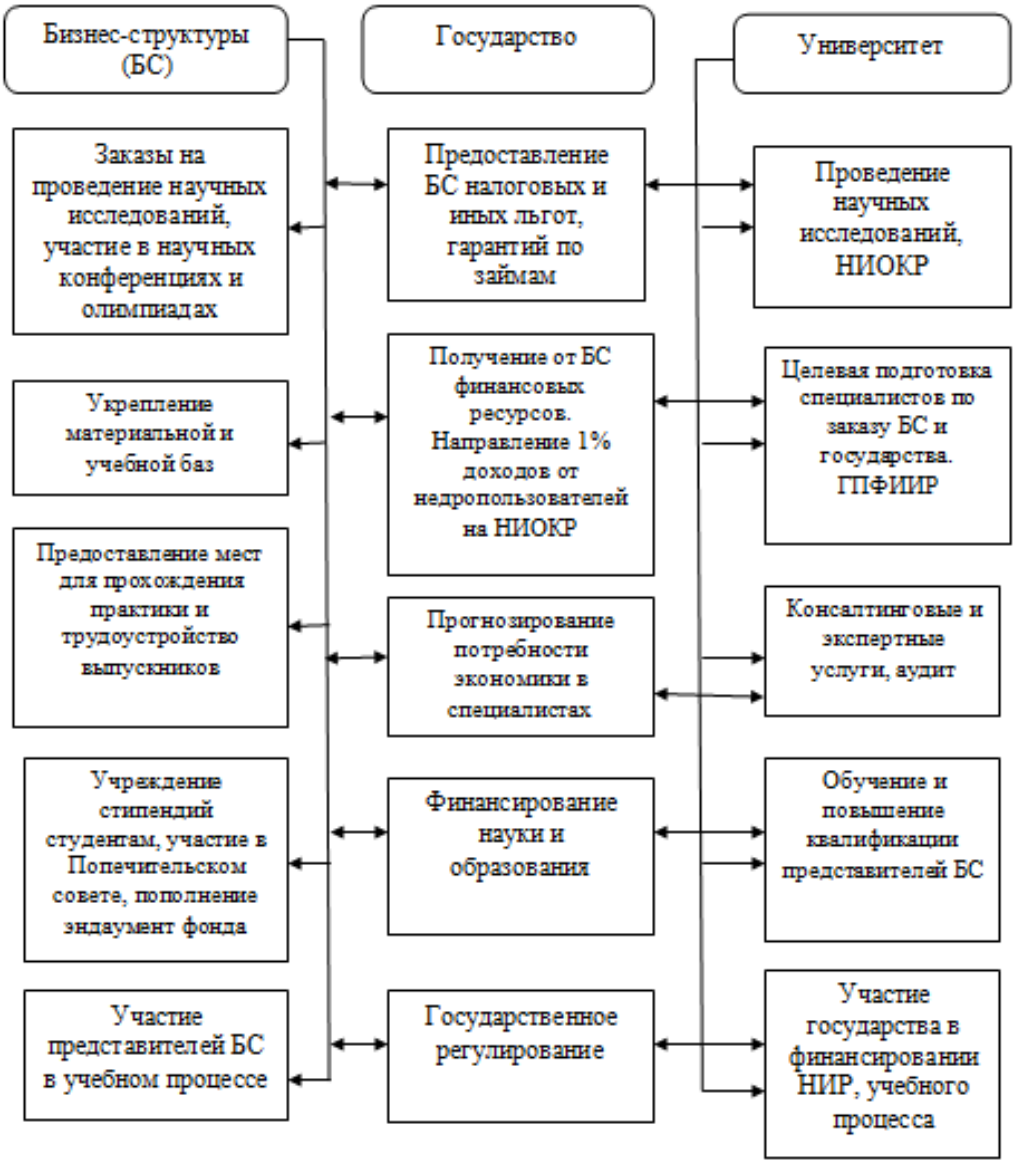

Примечание – составлено на основе [8].

Рисунок 1 – Схема ГЧП в системе образования и науки.

Особенность данной модели состоит в том, что в управлении процессом исследований бизнес не участвует, а государство выполняет функции менеджера, провайдера и фасилитатора.

Государство:

– обеспечивает доступ бизнеса к результатам экспериментальных исследований (создание концепт-продукта);

- инициирует рост инновационной восприимчивости предпринимательских структур;

– осуществляет подготовку инновационно-активных специалистов через их участие в проведении научных исследований;

– создает благоприятные условия для коммерциализации результатов научных исследований.

При использовании данной модели ГЧП в процессе проведения научных исследований распределение рисков и обяза-

тельств между государством и бизнесом производится непропорционально, независимо от их долевого участия в финансировании исследований, так как государство берет на себя практически все риски. Экономические интересы бизнес-структур связаны с ускорением использования результатов научных исследований в производстве [7].

Система взаимоотношений государства, университета и бизнес-структур в рамках реализации проектов ГЧП схематически показана на рисунке 1.

Как видно на рисунке 2, такое сотрудничество является взаимовыгодным для всех его участников:

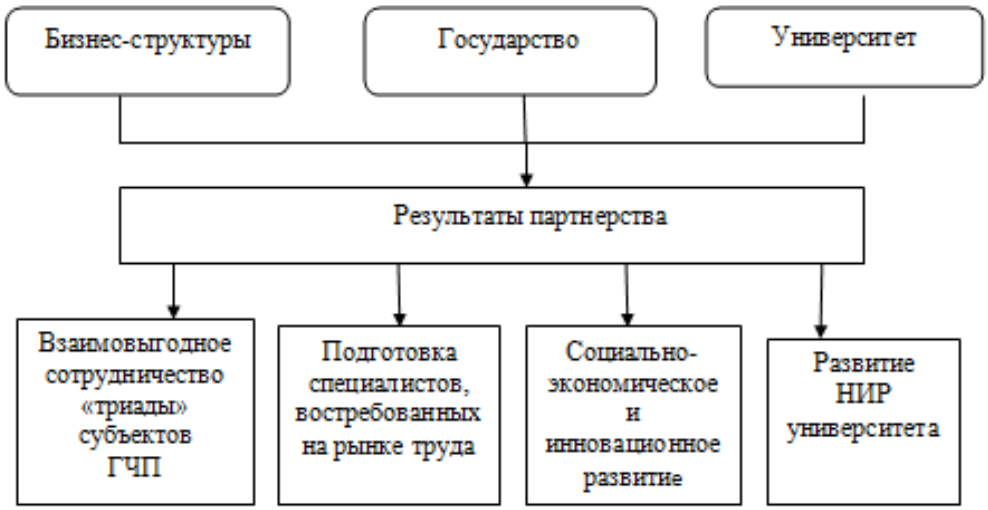

Примечание – составлено на основе [8].

Рисунок 2 – Результативность партнерства для участников системы ГЧП

– для предприятий частного сектора открываются новые инвестиционные возможности и, как следствие, новые источники доходов, возможность участия в крупных проектах;

– бизнес-структуры получают компетентных специалистов;

– ресурсный и интеллектуальный потенциал частного сектора используется в сферах традиционной ответственности государства.

ЛИТЕРАТУРА

1 Портал Центра ГЧП Внешэкономбанка. М., 2012. http:// www.pppinrussia.ru/ main/ppp_in_russia/ glossary/ block/letter/Г Portal Centra GCHP Vneshjekonombanka. M., 2012. http:// www.pppinrussia.ru/ main/ppp_in_russia/glossary/block/letter/G.

2 Independent Evaluation Group (2014) World Bank Group Support to Public-Private Partnerships Lessons from Experience in Client Countries, FY02-12.

3 Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». [Электронный ресурс]. –URL: http://www. akorda. kz/ ru/page/ page _poslanie-prezidenta - respubliki –kazakhst an-lidera-natsii – nursultana - nazarbaeva-narodu-kazakhstana - (дата обращения: 28.05.2015).

4 Ойнаров А.Р. Основные аспекты стратегического развития государственно-частного партнерства в Казахстане // Мемлекеттік басқару және қызмет. [Электронный ресурс]. –URL: http:// group- global.org/sites/ default/files/ publications/ % D0%90.%20% D0%A0. % 20% D0% 9E% D0%B9%D0% BD% D0% B0% D1% 80%D0% BE%D0% B2. pdf

5 Ефремов Д.Н. Типология форм государственно-частного партнерства в сфере образования. [Электронный ресурс]. – URL: http://www. economicarg-gu.ru/ 2012_ 1/ efremov.pdf (дата обраще-

ния: 28. 05.2015).
6 Бизнес в сфере образования в рамках государственно-частного партнерства. [Электронный ресурс] –URL: http://ppp-vko.kz/ rus/ news/99 (дата обращения: 28.05.2015).
7 Преображенский Б.Г. Использование потенциала государственно-частного партнерства для развития вузовской научной сферы // International journal of experimental education. – 2013. – № 11. – С. 94-95.
8 Сотрудничество с бизнес-структурой. [Электронный ресурс] –URL: http:// www.kaznu.kz/content/files/pages/folder14988/%D0%A1%D0%BE%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2% D0%BE%20%D1%81%20% D0% B1% D0%B8%D0%B7% D0% BD%D0% B5% D1%81%20% 20% D1%81% D1% 82% D1%80% D1% 83%D0% BA% D1% 82%D1%83%D1%80% D0% BE% D0% B9.pdf. (дата обращения: 28.05.2015).

УДК 378.147

СОЗДАНИЕ ЕДИНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ НА ОСНОВЕ СРЕДСТВ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Цветкова С.Е., Малинина И.А.

Применение в образовательном процессе учебных программ на основе Федеральных государственных образовательных стандартов третьего поколения (ФГОС-3+) обусловливает необходимость пересмотра педагогических подходов к вопросам профессиональной подготовки студентов в области развития их иноязычной коммуникативной компетентности. Более того, построение успешной карьеры сегодня не представляется возможным без овладения иностранным языком. Таким образом, требования к качеству подготовки бакалавра-выпускника вуза в настоящее время значительно возрастают. При этом происходящие в системе высшего образования изменения приводят к перераспределению учебного времени студента с большим акцентом на его самостоятельную работу. Одним из возможных способов достижения поставленных задач, ориентированных на повышение эффективности профессионально-иноязычной подготовки, может стать методически обоснованное и технологически обеспеченное применение средств новых информационных технологий (СНИТ), как для организации самостоятельной работы, так и во время аудиторных занятий, что ведет к созданию единого образовательного пространства.

Целью данной статьи является рассмотрение дидактических возможностей СНИТ в области интенсификации и повышения эффективности профессионально-иноязычной подготовки студентов экономических специальностей.

В центре нашего внимания находятся обучающие программы – мультимедиа, а также платформы электронного обучения Нижегородского государственного технического университета и Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики» (e-learning).

Опыт использования СНИТ как в нашей стране, так и за рубежом свидетельствует о том, что их применение открывает принципиально новые возможности в организации учебного процесса, поскольку они обеспечивают активное, творческое овладение изучаемым предметом и позволяют изложить материал на новом, качественно более высоком уровне. Благодаря своей доступности, простоте в использовании, интерактивности, возможности организации совместной деятельности и осуществления различных видов контроля они позволяют реализовать многие современные концепции преподавания. При этом именно высокая интерактивность гарантирует качественную подготовку учащихся (К. Маклин, П.И. Сердюков, И.Е. Гречихин, С.А. Бешенков, С.Г. Григорьев, В.П. Демкин,

А.А. Кузнецов, М.П. Лапчик, С.В. Панюкова, И.В. Роберт, K. Evelin, B. Oliver, J. Higgins, S. Papert, T. Russel и др.).

Обязательным условием применения СНИТ в учебном процессе является их систематическое (а не фрагментарное) использование, при этом информация, включенная в обучающие компьютерные программы, должна быть связана с конкретным учебным курсом по структуре и содержанию.

Наличие большого количества педагогических исследований по применению мультимедийных программ в учебном процессе свидетельствует об актуальности данной темы (Г.О. Аствацатуров, О.О. Дьяконова, Н.В. Клемешова, О.С. Корнилова, М.Н. Михайлов, А.В. Соболева, Н.Х. Фролова, Е.В. Якушина, Бент Б. Андерсен, Катя ван ден Бринк, Дж. Брунер Д. Ньюман, Дж. Хиггинс). Работа в информационной образовательной среде сама по себе способствует повышению интереса к учебному процессу, а с применением цвета, графики, мультипликации, звука, то есть мультимедиа, обучение осуществляется с элементами игры, с удовольствием. В настоящее время существует большое разнообразие обучающих мультимедийных программ по иностранным языкам («Профессор Хиггинс», «Английский на каждый день», «Учим английские слова», «Bridge to English», «English Gold», «English Platinum», «Oxford English», «Business English», «English Festivals», «Learn to Speak English», «Talk to Me»).

Использование E-learning как системы управления иноязычной подготовкой студентов позволяет интегрировать аудиторные занятия и их самостоятельную работу в единое образовательное пространство. Меню «модули курсов» включает в себя сервисы «материалы» и «задания», обеспечивающие доступ к необходимому учебно-методическому обеспечению. Сервис «материалы» предоставляет преподавателю возможность загрузить модули конкретного курса профессионально-иноязычной подготовки в файлах формата PDF. Сервис «задания» позволяет составить интерактивные задания с выборочной и свободно-конструируемой формой ответа, предназначенные для тренировочной деятельности, а также контроля усвоения различных аспектов иноязычной подготовки (лексического, грамматического, логико - информационного).

Использование дидактических возможностей мультимедийных обучающих программ в сочетании с возможностями платформы электронного обучения позволяет интенсифицировать профессионально-иноязычную подготовку, обновить методы и приёмы учебной работы благодаря своей доступности, возможности осуществления опосредованного контроля и организации совместной деятельности. При этом не очень высокий уровень владения иностранным языком студентами свидетельствует о необходимости разработки информационной технологии для эффективного использования мультимедийных программ и возможностей E-learning, поскольку фрагментарное применение является малоэффективным.

Рассмотрим технологию профессионально - иноязычной подготовки студентов экономического направления в условиях информационно-образовательной среды, т.е. с применением СНИТ.

Технология представляет собой «нормированный, алгоритмичный процесс, обеспечивающий непрерывное саморазвитие потребностей, способностей, сознания человека» [1, с. 42].

Технология предполагает интенсивную тренировку, последующую практику, а также диагностику и контроль, направленные на формирование ключевых иноязычных коммуникативных компетенций, востребованных международной деятельностью будущих экономистов.

Технология профессионально - иноязычной подготовки с использованием СНИТ включает в себя пять этапов, а именно: доинформационный, информационный, проблемно-проективный, интерактивно-коммуникативный этап, а также диагностику и контроль степени овладения ключевыми коммуникативными компетенциями [2, с. 65].

Очевидно, что этапы технологии профессионально-иноязычной подготовки традиционны. Однако её специфические особенности определяются построением взаимосвязанных элементов в контексте

рекомендаций системного подхода, а также разнообразными возможностями мультимедийных программ и автоматизированных заданий платформы электронного обучения. Таким образом, профессионально - иноязычную подготовку можно представить в качестве педагогической системы, состоящей из целей обучения, содержания, субъектов и объектов педагогического процесса, а также взаимосвязанных и взаимообусловленных форм и методов и дидактических средств.

Системный подход в педагогике ориентирует на выделение в педагогической системе инвариантных системообразующих связей и отношений, на изучение и формирование её устойчивых и переменных, главных и второстепенных компонентов. Он предполагает выявление вклада отдельных компонентов – процессов в развитие личности как системного целого. Сторонники системного подхода (В.Г. Афанасьев, Г.А. Балл, В.С. Безрукова, Л.В. Голованов, Н.В. Кузьмина, С.А. Саркисян) подчеркивают, что отношения характеризуются признаками изменчивости, которые обусловливают накопление изменений в объекте, приводящих к проявлению им качественно новых признаков, свойств, то есть к его развитию. Основоположник теории систем Людвиг фон Берталанфи определил систему как комплекс взаимодействующих элементов, находящихся в определенных отношениях друг с другом и со средой. Системный подход связан с переходом от отдельного познания к общему, с формированием умений и навыков в системе в определенной последовательности. Данный подход предполагает целостность системы профессионально-иноязычного обучения, при этом каждый отдельный элемент, являясь частью системы, приобретает новые качества, усиливающие общий эффект, тем самым способствуя интенсификации образовательного процесса и повышению качества профессионально - иноязычной подготовки.

Работа с программами – мультимедиа и интерактивными заданиями E-learning характеризуется наличием следующих особенностей и возможностей [2, с. 66]:

1) Последовательность автоматизированных упражнений, ориентированных на развитие языковой, речевой и дискурсивной компетенций;

2) Предъявление информации в различных формах (цвет, графика, звук);

3) Возможности выполнения предметных учебных действий с грамматическими формами, лексическими единицами и фрагментами текста;

4) Опосредованное управление, а именно обратная связь, являющаяся средством индивидуальной помощи;

5) Обеспечение объективного контроля, оценки выполнения совокупности учебных действий и операций;

6) Практически неограниченные возможности тренировочной деятельности в индивидуальном режиме.

Технология построена на традиционных и инновационных методах обучения, а именно: традиционные коммуникативные, проблемно-поисковые, творческие (активные), интерактивные коммуникативные, контролирующие. Специфика методов определяется целями профессионально - иноязычной подготовки на конкретных ступенях обучения, ориентированных на формирование определённых уровней профессионально-иноязычной коммуникативной компетентности.

Первая ступень – общий английский – охватывает период от начала первого до середины второго семестра и ориентирована на формирование иноязычной коммуникативной образованности студентов экономического направления. Вторая ступень – общепрофессиональный английский – охватывает период от середины второго до конца третьего семестра и ориентирована на формирование профессионально - иноязычной коммуникативной образованности. Третья ступень – профильный английский – включает в себя четвёртый и пятый семестры и ориентирована на формирование профессионально-иноязычной коммуникативной компетентности.

Рассмотрим технологию профессионально-иноязычной подготовки с применением СНИТ.

Первый этап технологии, доинформационный, связан с подготовкой к восприятию, пониманию, извлечению и переработке новой профессионально - иноязычной информации. На данном этапе

применяются традиционные, а именно познавательно-тренировочные методы работы с грамматическими и лексическими аспектами иностранного языка.

Преподаватель объясняет грамматические явления, организует ознакомительное чтение по определённой теме, знакомит студентов с новыми лексическими единицами и управляет их учебной деятельностью, связанной с тренировкой введённого материала. Студенты усваивают грамматические явления, новые лексические единицы, воспринимают комплексные образы прочитанного в процессе ознакомительного чтения.

Для тренировки, закрепления и автоматизации новых грамматических явлений, как на первой, так и на второй ступени профессионально-иноязычной подготовки целесообразно использование обучающей мультимедийной программы ***«Focus on Grammar»*** [7].

Следует отметить, что в распоряжении преподавателя имеются несколько уровней сложности данной программы в зависимости от уровня владения разговорным языком (pre-intermediate, intermediate, high-intermediate, advanced). Раздел «Грамматика» предлагает студентам широкий спектр разнообразных упражнений на все грамматические явления, которые систематизируются на первой и второй ступени обучения иностранному языку в неязыковом вузе.

В рамках каждой грамматической темы имеются упражнения на узнавание и употребление грамматических форм, которые включают в себя задания с выборочной и свободно-конструируемой формой ответа.

Например, в задании с выборочной формой ответа предлагается выбрать глагол, адекватный коммуникативной цели сообщения и употребить его в конкретном микроконтексте. Перед выполнением задания студент имеет возможность открыть грамматический справочник и повторить необходимую справочную информацию. В случае правильного выполнения задания программа выдаёт поощрительное сообщение и предлагает перейти к следующему заданию. В случае каких-либо ошибочных действий программа выдаёт соответствующее сообщение и предлагает возможность повторной попытки. Если студент затрудняется в выборе, он имеет возможность посмотреть ответ в соответствующем меню (рис. 1).

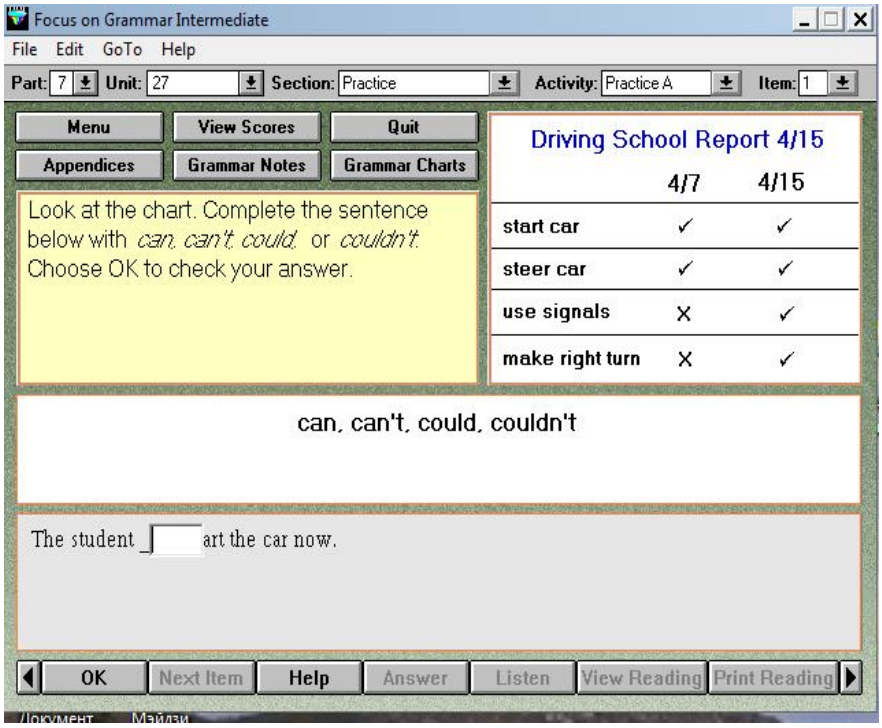

Рис. 1. Задание по грамматике с выборочной формой ответа

В заданиях со свободно - конструируемой формой ответа предлагается такой же механизм продуманной немедленной обратной связи (рис. 2).

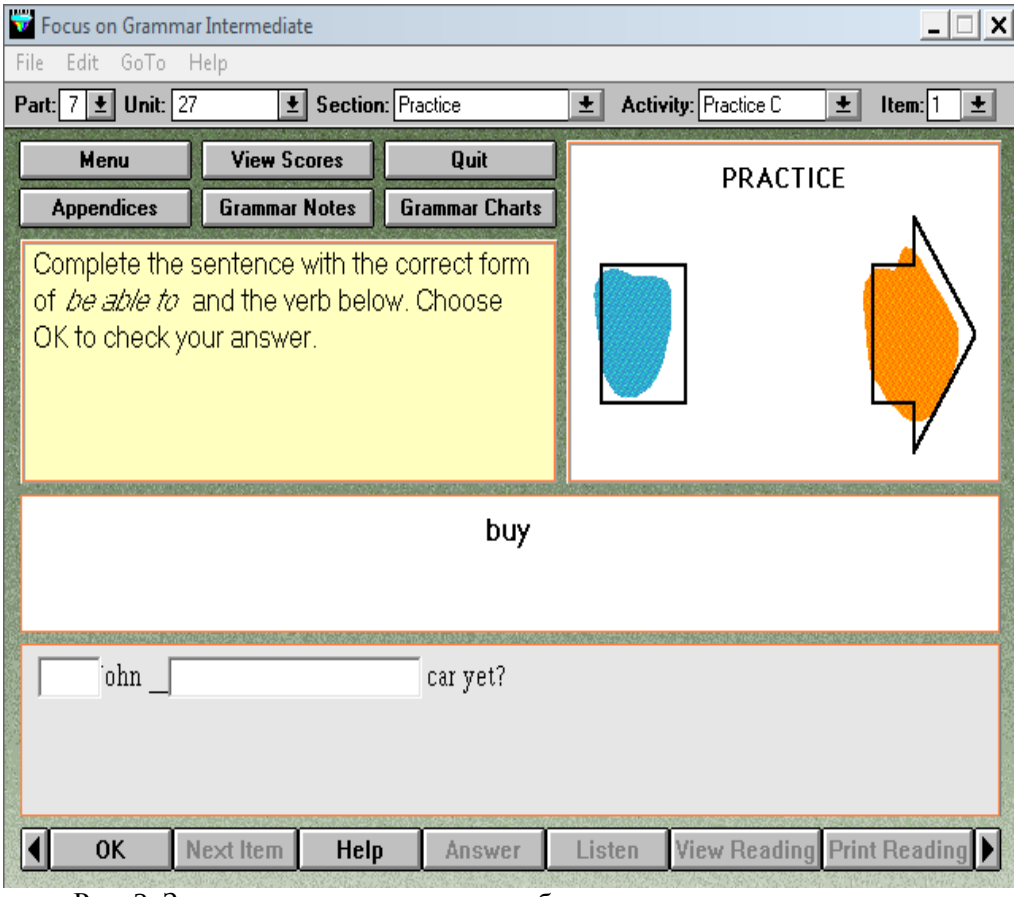

Рис. 2. Задание по грамматике со свободно-конструируемым ответом

Для тренировки и активизации лексических единиц на первой ступени обучения в неязыковом вузе (общий английский) целесообразно использование обучающей мультимедийной программы ***«British English»*** [3]. Эта замечательная обучающая программа помогает легко овладеть лексикой, которая организована по тематическому принципу, а именно, по всем разговорным и некоторым общепрофессиональным темам. Использование лексических упражнений полезно на этапе тренировки уже введённой лексики для автоматизации активного словаря, а также для расширения пассивного.

В рамках каждой темы имеются упражнения на узнавание и употребление лексических единиц. При этом упражнения на употребление слов включают в себя задания с выборочной и свободно - конструируемой формой ответа.

Первое упражнение предназначено для повторения уже введённой лексики и расширения пассивного словаря. Озвучивание английских слов и их русского перевода, наличие зрительных и шумовых эффектов детерминирует непроизвольное усвоение иноязычной лексики. В этом же упражнении предлагаются задания на узнавание зрительного образа слова соответственно его слуховому образу. В случае неверного ответа появляется соответствующий сигнал, в случае верного ответа – следующее задание (рис. 3).

Рис. 3. Задание на узнавание зрительного образа слова

Второе упражнение – на подбор английского эквивалента с формой ответа «множественный выбор», когда для русского слова следует подобрать английский эквивалент из целого списка. В случае ошибочных действий срабатывает соответствующий сигнал, в случае правильного ответа появляется следующее задание (рис. 4).

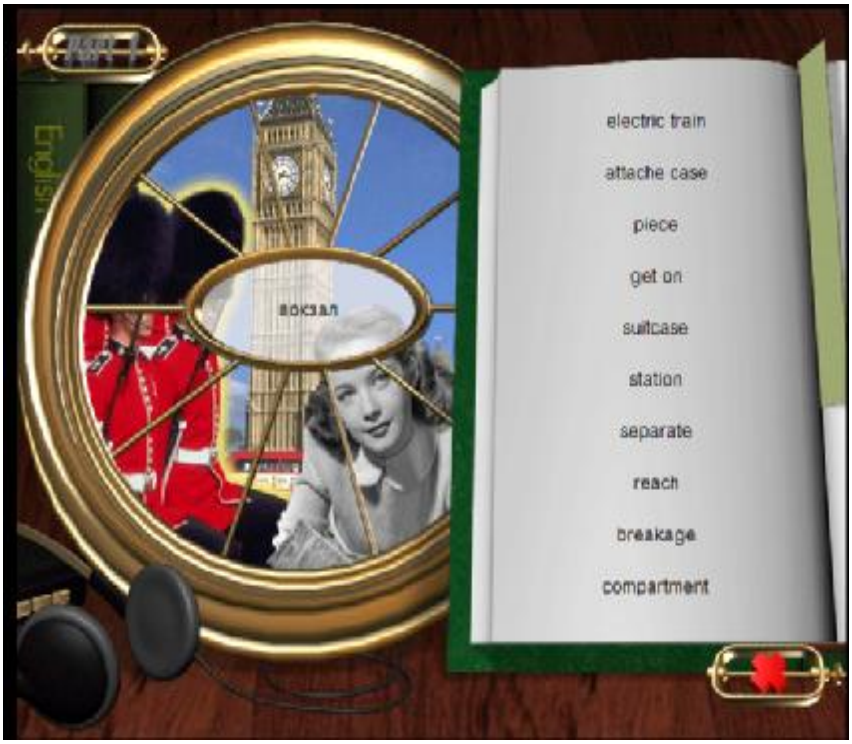

Рис. 4. Задание на подбор эквивалента с формой ответа «множественный выбор»

Третье задание предназначено для автоматизации как активного, так и пассивного словаря посредством работы с орфографией. Данное задание представляет собой диктант с блокировкой ошибочных действий.

Поскольку автоматизированный учебный курс должен являться средством поддержки основного курса, то *для тренировки и активизации лексических единиц и терминологии* на втором и третье шагах профессионально-иноязычной подготовки целесообразно использование возможностей платформы электронного обучения E-learning. При этом рекомендуется выполнение интерактивных автоматизированных заданий для тренировки и самоконтроля усвоения иноязычного материала.

На второй ступени профессионально-иноязычной подготовки (общепрофессиональный английский) целесообразно составление заданий с выборочной формой ответа, когда из трёх возможных вариантов следует выбрать английский эквивалент для русского слова или термина, а также заданий на перевод с английского языка на русский со свободной формой ответа. Например:

1) сделка	appointment	business	transaction
2) приемлемый	reasonable	acceptable	shipping

На третьем этапе профессионально-иноязычной подготовки (профильный английский) рекомендуется составление заданий на соответствие с формой ответа множественный выбор. Например:

Documents were often inconsistent with one another in the following ways: - the description (or _1_) of goods on invoice(s) differed from that in the letter of credit; - the _2_ differed between export documents; - the amount of money _3_ shown on the invoice(s) and bill of exchange differed; - the _4_ and _5_ differed between documents etc.	marks weights spelling value numbers

При выполнении автоматизированных заданий E-learning также предусмотрена немедленная обратная связь. В случае ошибочных действий предоставляется возможность повторной попытки, в случае верного ответа появляется следующее задание.

Немедленная обратная связь является средством индивидуальной педагогической помощи и поддержки. Благодаря продуманной системе обратной связи у студентов создаётся ощущение независимости от преподавателя, уменьшается проявление такого комплекса, как «ошибкобоязнь», повышается мотивация к изучению иностранного языка.

Второй этап технологии, информационный, связан с пониманием ключевого и более детального понимания информации, т.е. предполагает реализацию поискового и изучающего профессионального чтения. На данном этапе применяются проблемно-поисковые методы, связанные с анализом, поиском и извлечением значимой информации. Преподаватель организует процесс поискового и изучающего чтения. Студенты переводят текст и работают с информацией.

В процессе поискового и изучающего чтения целесообразно использование возможностей E-learning, а именно интерактивных автоматизированных заданий, составленных самим преподавателем по содержанию определённого текста. При этом вопросы, предполагающие свободный ответ, рекомендуются для работы с речевыми образцами на общие темы, а также с текстами на профессиональные темы в том случае, когда требуется извлечь наиболее значимую информацию. Задания же с вы-

борочной формой ответа целесообразны для самоконтроля понимания достаточно содержательного профессионально - направленного текста. Например:

Where can participants negotiate the sale and the purchase of different goods?

- in the shops - at the commercial centre - in the offices

Важно, что процесс восприятия и понимания профессионально-иноязычной информации осуществляется также и посредством аудирования, которое особенно целесообразно, когда в центре внимания находятся аспекты, важные для установления контакта, такие как интонация голоса, манера речи, её скорость. Озвученные образцы обеспечивают больший эмоциональный эффект и повышают интерес студентов к восприятию и усвоению содержания текста.

Для организации аудирования на первой ступени обучения иностранному языку в неязыковом вузе (общий английский) замечательно подходит мультимедийная программа ***«Focus on grammar»***. Её раздел «Listen» предлагает прослушивание разнообразных речевых образцов в рамках тематики повседневного социально-бытового общения. Для проверки понимания в процессе аудирования предлагаются задания с выборочной формой ответа, имеющие немедленную обратную связь и возможности просмотра верных ответов.

На второй и третьей ступенях изучения иностранного языка в неязыковом вузе отбор входной профессионально - иноязычной информации целесообразно реализовать соответственно направлению и профилю подготовки из какого-либо аутентичного учебника, например, “New international business English” [5; 6]. При этом тексты для аудирования имеются на аудио диске, а задания – в учебнике. Тем не менее, мультимедийная программа «Business English» [4], которая предлагает имитацию ситуаций делового общения, открывает новые возможности для развития навыков понимания на слух речи, звучащей в естественных условиях, поскольку предоставляет возможность увеличивать или уменьшать скорость воспроизведения звуковых файлов без искажения тональности (рис. 5).

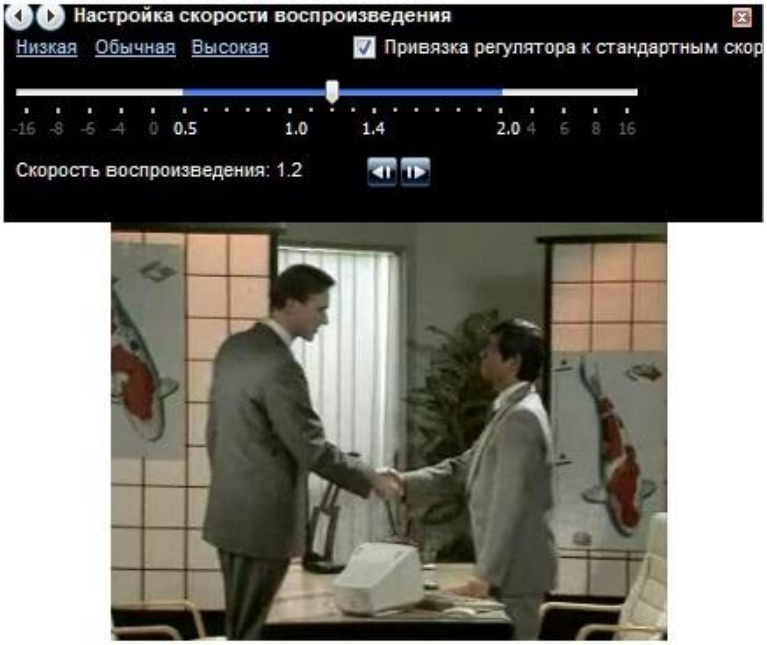

Рис. 5. Настройка скорости воспроизведения звукового файла

Третий этап технологии, проблемно-проективный, связан с построением высказывания, подготовкой сообщения или доклада с презентацией. На данном этапе применяются творческие (активные) методы, связанные с извлечением и переработкой информации. Преподаватель организует иноязычную проблемную деятельность с

учебной и дополнительной информацией, выдаёт инструкции, необходимые для выполнения творческого задания (план, наводящие вопросы). Студенты выполняют проблемно-проектное задание, используя банк вспомогательных материалов в рамках E-learning (речевые образцы, клише, слова и термины), а также ценные дополнительные материалы, найденные ими в сети Интернет (полезные ресурсы сети Интернет).

Четвёртый этап технологии, интерактивно-коммуникативный, предполагает интерактивно-коммуникативное взаимодействие между студентами как результат переработки информации и построения высказывания. На данном этапе применяются такие коммуникативные методы, как инсценировки диалогов, ролевые игры, беседы, доклады с презентациями и др.

Преподаватель организует процесс непосредственного интерактивного взаимодействия студентов. Студенты участвуют в беседах, инсценировках дискуссиях и т.п. На данном этапе технологии превалирует живое интерактивное общение и в случае очного обучения надобность в применении СНИТ отпадает.

На *пятом этапе технологии*, контролирующем, осуществляется контроль усвоения ключевых коммуникативных компетенций.

В процессе работы с мультимедийными контролирующими программами на проверку усвоения грамматических явлений, лексики и терминологии студенты выполняют контрольные задания с выборочной и свободно-конструируемой формой ответа. Отсроченная обратная связь, сообщающая результаты выполнения заданий в виде баллов и/ или протокола, замечательно подходит при проведении итогового контроля.

Кроме того, обеспечивая возможность сверить полученные ответы с ключами, контролирующие программы мультимедиа идеально подходят для осуществления текущего контроля усвоения компетенций, поскольку оперативно сообщают об ошибочных действиях студентов, дают необходимые комментарии и предоставляют возможность исправить неверные ответы. При этом большинство студентов считают компьютерный контроль более объективным.

Более того, в условиях переноса основного количества часов, отводимых на изучение учебной дисциплины, на самостоятельную работу студента, объективность, однозначность и оперативность обратной связи оказываются незаменимыми для организации эффективной самостоятельной учебной деятельности, поскольку обучающая компьютерная программа фиксирует и анализирует все аспекты деятельности студентов, любое введенное в программу сообщение и может объективно, четко и однозначно отреагировать на него.

Наполнение образовательной среды E-learning интерактивными автоматизированными тестовыми заданиями позволяет организовать контроль овладения лексикой и грамматическими явлениями на второй ступени обучения в неязыковом вузе (общепрофессиональный английский). Тестовые задания, составленные по аналогии с тренировочными лексическими и грамматическими заданиями, но с возможностью фиксации времени и количества попыток, могут быть использованы для проведения итогового контроля.

Всё вышеизложенное позволяет нам заключить, что теоретическая и практическая значимость данной статьи состоит в рассмотрении особенностей и возможностей профессионально-иноязычной подготовки студентов экономического направления в условиях единого образовательного пространства, основанного на применении средств новых информационных технологий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вазина, К.Я. Модель саморазвития человека / К.Я. Вазина. – Н. Новгород: ВГИПИ, 1999. – 256 с.
2. Цветкова С.Е. Профессионально - иноязычная подготовка студентов с применением средств новых информационных технологий / С.Е. Цветкова, И.А. Малинина // Вестник НГТУ им. Р.Е. Алексеева. (Сер. «Управление в социальных системах. Коммуникативные технологии»). – 2014. – № 1. – Н.Новгород: НГТУ, 2013. – С. 54-68 (0,9 п.л.) (РИНЦ).
3. British English. Учим английские слова. –

Изд-во: «Кирилл и Мефодий», 2006. - http:// www. uchiyaziki.ru/ index.php/ obuchajushie-programmi-po-angliyskomu-yaziku-skachat/ 2229- british - english-uchim-angliyskie-slova-multimediyniy-kurs
4. Business English. Деловой английский. – Изд-во: MediaHouse, 2008.
5. Jones, L. New International Business English: Student's book / L. Jones, A. Richard. – Cambridge university press, 2004. – 176 с.
6. Jones, L. New International Business English: Teacher's book / L. Jones, A. Richard. – Cambridge university press, 2004. – 224 с.
7. Fuchs, M. Focus on Grammar (CD-rom, intermediate level): the interactive multimedia program for learners of English / M. Fuchs, M. Bonner. – Longman.

УДК 378.147 : 373.6

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ И КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Отческая И.Б., Касентаева К.У.

Многоаспектность востребованных качеств будущих специалистов профессионального обучения, отвечающего запросам XXI века, нацеливает современное высшее образование на формирование у него компетенций, интегрирующих в себе не только знания и умения, но и мотивационную, аффективную, ценностную и социально-поведенческую составляющие.

Одной из основных причин малоэффективности подготовки специалистов профессионального обучения является слабая разработанность содержания, методов, организационных форм и технологий, направленных на коммуникативную и творческую подготовку будущих специалистов. Однако в современной науке сложились определенные теоретические предпосылки, создающие условия для решения данного вопроса.

Рассматривая развития творческих и коммуникативных компетенций будущих специалистов профессионального обучения, мы не можем обойти своим вниманием психологические аспекты творчества.

Существует иерархия ценностных рангов, характеризующая степень предрасположенности человека к творчеству: способность – одарённость – талантливость – гениальность.

Большинство авторов определяют творчество как деятельность одаренной личности, направленную на создание оригинальных идей, преобразующих мир (Т.В. Кудрявцев [1], А.Т. Шумилин [2]и др.).

Творческая деятельность - одно из самых интересных, наиболее сложных и наименее изученных психических явлений. В специальной литературе однопорядковыми для этого понятия выступают: творчество, продуктивная деятельность, эвристическая деятельность, творческое "продуктивное", дивергентное мышление (М.А. Холодная [3] и др.).

Творческая компетентность – это условие проявления креативной способности. К таким же условиям относятся наличие общих интеллектуальных и специальных способностей, превышающих средний уровень, а также увлеченность выполняемой задачей.

Фундаментальные исследования данной проблемы, в основном, посвящены изучению культуры и особенностям построения межличностного творческого и коммуникативного пространства взаимодействия и общения: социально - психологический аспект феномена общения рассматривает Г.М. Андреева; культурно-исторический подход в психологии А.Г. Асмолов; теория и практика коммуникативного и творческого взаимодействия в различных жизненных ситуациях Р. Бэндлер, Д. Гриндер; философско - методологический аспект феномена общения А.А. Бодалев, А.Н. Леонтьев; особенности психо-

логии общения А.Б. Добрович; компетентность в общении Л.А. Петровская и др.

Каждое из перечисленных направлений исследований раскрывает тот или иной аспект творческой и коммуникативной подготовки личности.

Традиционно коммуникативная подготовка предполагала овладение определенными знаниями, умениями и навыками, осуществляемое в соответствии с системой ценностных предпочтений учителя или классного руководителя. Внедрение компетентностного подхода в систему образования в настоящий момент предполагает «усиление» как прагматической, так и гуманистической направленности образовательного процесса в отличие от знаниево-ориентированной парадигмы образования, которая предполагает наличие лишь когнитивной и операциональной составляющих [4]. Коммуникативная подготовка будущих специалистов в свете компетентностного подхода должна осуществляться в соответствии с системой процессуальных, мотивационных, этических и поведенческих составляющих, учитывающая исследовательские позиции участников общения, а также осознания возможностей и результативности совместной диалогической деятельности.

В настоящее время термин «коммуникация» получил достаточно широкое распространение в различных науках, однако до начала XX века он практически не употреблялся в социологической и философской литературе, и речь в ней шла лишь об одном из ее элементов – общении.

Термины «коммуникация» и «общение» тесно связаны между собой, поэтому считаем целесообразным аналитическое рассмотрение термина «общение». Словарь практического психолога под общением подразумевает, во-первых, сложный, многоплановый процесс установления и развития контактов между людьми, порождаемый потребностями в совместной деятельности, включает в себя обмен информацией, выработку единой стратегии взаимодействия, восприятие и понимание партнера; во-вторых, осуществляемое знаковыми средствами взаимодействие субъектов, вызванное потребностями совместной деятельности и направленное на значимое изменение в состоянии, поведении и личностно-смысловых образованиях партнера.

В этом же источнике выделяется коммуникативная сторона общения, которая включает: информационно - коммуникативную, охватывающую процессы приема-передачи информации; регуляционно-коммуникативную, связанную со взаимной корректировкой действий при осуществлении деятельности совместной; аффективно-коммуникативную, относящуюся к сфере эмоциональной и отвечающую потребностям в изменении своего эмоционального состояния.

В психолого-педагогической науке в изучении проблемы общения на основе анализа ряда исследований можно выделить несколько основных периодов:

Первый период, на наш взгляд, связан с исследованиями В.М. Бехтерова, который впервые поднимает вопрос о роли общения как основополагающего фактора психического развития человека, однако сам процесс общения у В.М. Бехтерова не был объектом самостоятельного исследования, анализировался ученым с точки зрения результативной стороны влияния общения на психологические процессы и функции.

Второй период (до к. 70-х гг. XX в.), когда формируется теоретико - философский подход к проблеме общения, и термин «общение» используется для обоснования положения о социальной обусловленности, а также социализации личности.

В третьем периоде (80-е гг. XX в.) общение начинает рассматриваться как самостоятельная область психолого-педагогических исследований, именно тогда появляются специальные работы, в которых исследуются отдельные его аспекты. В частности, в трудах ряда известных ученых, таких, как Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев, Б.Ф.Ломов, А.А. Леонтьев, А.А. Бодалев и др. [5].

Мы считаем целесообразным выделить четвертый этап (90-е гг. XX в. - по настоящее время) в развитии данной проблемы, который непосредственно связан с активным развитием информационных и коммуникационных технологий, где общение осуществляется посредством разнообразных средств информатизации и посте-

пенно заменяется термином «коммуникация».

На личностно - диалогической стороне общения настаивает А.В. Мудрик [6], подчеркивая, что общение – это обмен духовными и эмоциональными ценностями, который происходит в форме диалога человека как с «другими Я», так и в процессе взаимодействия с окружающими людьми. По мнению ученого, существует два основных вида общения: возникающее в каких-либо сферах жизнедеятельности (познании, деятельности, игре, спорте) и имеющее целью их обслуживание (оно называется *ролевым*) и общение, имеющее целью только удовлетворение потребности в общении, присущей каждому человеку, и предоставляющее возможность для его участников вступать в общение с теми или иными партнерами, которое называется *межличностным*.

С.А. Смирнов [7] определяет общение как сложный многогранный процесс, в котором выделяются следующие компоненты: коммуникация (т.е. обмен информацией); интеракция (обмен действиями); социальная перцепция (восприятие людьми друг друга). При этом коммуникация, или коммуникативная сторона общения, отражает процессы обмена информацией между людьми, а отдельный акт передачи информации от одного партнера другому и ее приемы называются коммуникативным актом.

Социальную характеристику общению дает А.А. Леонтьев [8], констатируя, что «общение следует понимать не как интериндивидуальный, а как социальный феномен; как его субъект. Поэтому, по мнению ученого, следует рассматривать при исследовании общения не изолированного индивида, а социальную группу или общество в целом».

Коммуникативная сторона общения связана с выявлением специфики информационного процесса между людьми как активными субъектами: с учетом отношений между партнерами, их установок, целей и намерений. Все это приводит не просто к движению информации, но к уточнению и обогащению знаний, сведений и мнений, которыми обмениваются люди. Средствами коммуникативного процесса являются различные знаковые системы:

- речь;
- оптико-кинетическая система знаков – жесты, мимика, пантомимика;
- системы паралингвистическая и экстралингвистическая – интонация, неречевые вкрапления в речь (например, паузы);
- система организации пространства и времени коммуникации;
- система «контакта глазами».

В словаре-справочнике по педагогике описываются следующие виды коммуникации: вербальная (словесная); невербальная, прямая (непосредственная, личная); опосредственная (на расстоянии), которая осуществляется благодаря разнообразию каналов и средств связи [9].

Проанализировав различные определения понятия «коммуникация», мы пришли к выводу о том, что в современной науке не сложилось единого мнения относительно исследуемого термина. Однако существующие трактовки можно представить в виде двух основных подходов: коммуникация в широком смысле слова, как акт общения между людьми, и в узком смысле слова, как передача информации с использованием разнообразных каналов, систем и средств.

Целью любого вида коммуникации является отправка и получение информации. Одним из условий адекватной оценки принятой информации является умение отправителя говорить, писать, жестикулировать, т.е. иметь определенные способности к кодировке передаваемого значения. Полное различие в переданном и полученном значениях означает отсутствие у участников процесса коммуникации чего-то общего, т.к. сами по себе вербальные и невербальные носители значения не имеют.

Следовательно, коммуникативная деятельность - это особый вид человеческой деятельности, которая характеризуется наличием множества разнообразных целей, задач и проектированием конечного результата. При этом коммуникативные задачи являются основными компонентами коммуникативного взаимодействия, среди них различают общие и текущие задачи. Общая коммуникативная задача сводится к мобилизации участников общения, а теку-

щие задачи возникают и решаются в ходе коммуникативного взаимодействия.

К результативности коммуникации относят изменения в знаниях, поведении, установках получателя, которые отслеживаются посредством обратной связи.

Потребность в творчестве как важнейшая черта творческой личности будущего специалиста профессионального обучения есть не что иное, как постоянная и сильная потребность в творческой фантазии.

Определяющим для творческой фантазии является направление сознания (и бессознательного), заключающегося в отходе от наличной действительности и реального «Я» в известную относительно автономную и свободную деятельность сознания (и бессознательного).

Эта деятельность отличается от непосредственного познания действительности и своего Я и направлена на их преобразование и создание новой (мысленной) действительности.

Креативность как специфическая способность творческой личности коренится во врожденной одаренности человека. Но реализация этой способности и одаренности зависит от развития личности в целом и, в частности, от развития других общих и специальных способностей. Установлено, что интеллект должен быть выше среднего. Огромное значение имеет развитая память, причем, приспособленная к той или иной сфере творческой деятельности: музыкальная память, зрительная, цифровая, двигательная и т.п. Имеют значение и физические, анатомо-физиологические свойства человека, часто врожденны.

Многим людям, даже творчески одаренным, не хватает творческой компетентности. Можно выделить три аспекта такой компетентности:

- готовность человека к творческой деятельности;

- владение человеком набором кодов, позволяющих ему дешифровать информацию из разных областей и перевести на «язык» своего творчества;

- наличие алгоритмов, позволяющих реализовать идеи.

Выше было отмечено, что описание компетенций принято связывать со способностями. Рассмотрим, что собой представляют творческие способности.

Способности - это формирующиеся в деятельности на основе задатков индивидуально - психологические особенности, отличающие одного человека от другого и определяющие успешность деятельности. Существует множество научных подходов к проблеме исследования творческих способностей [10]. Суммируя результаты многочисленных научных изысканий, творческий тип личности можно охарактеризовать следующими критериями:

- Зоркость в поисках проблем. Человек обычно воспринимает в потоке внешних раздражителей лишь то, что укладывается в «координатную сетку» уже имеющихся знаний и представлений, а остальную информацию бессознательно отбрасывает. На восприятие влияют привычные установки, оценки, чувства, а так же отношение к общественным взглядам и мнениям. Способность увидеть то, что не укладывается в рамки ранее усвоенного, – это нечто большее, чем просто наблюдательность. Эта «зоркость» связана с тем, что человек видит не только с помощью глаза, но и с помощью мозга.

- Способ кодирования информации нервной системой.

Мозг разных людей обладает неодинаковой способностью осваивать и пользоваться различными типами кодов: зрительно-пространственным, словесным, акустически-образным, буквенным, цифровым, и т.д. Способность манипулировать данным типом символов можно развивать, но не беспредельно. Врождённые особенности мозга и условия развития в первые годы жизни определяют преимущественную склонность пользоваться теми или иными кодами информации. Задача развития творческих способностей не в том, чтобы у человека, склонного к зрительно - пространственному мышлению, вырабатывать навыки манипулировать математическими символами. Нужно помочь человеку «найти себя», то есть понять, какие символы, какой код информации для него приемлем. Тогда мышление его будет максимально продуктивным и доставит ему высшее удовлетворение.

- Способность к свертыванию. В

процессе мышления нужен постепенный переход от одного звена в цепи рассуждений к другому. Порою это приводит к тому, что не удаётся мысленным взором охватить всю картину целиком, всё рассуждение от первого шага до последнего. Однако человек обладает способностью к свёртыванию длинной цепи рассуждений и замене их одной обобщающей операцией. Свёртывание – это проявление способности к замене нескольких понятий одним, более абстрактным, к использованию всё более ёмких в информационном отношении символов. Эта способность позволяет человеку непрерывно расширять свой интеллектуальный диапазон.

- Способность к переносу. Весьма существенно умение применить навык, приобретённый при решении одной жизненной задачи, к решению другой, те есть умение отделить специфический аспект проблемы от неспецифического, переносимого в другие области. Это по сути способность к выработке обобщающих стратегий.

- Способность к сцеплению. Эти словом обозначается способность объединять воспринимаемые раздражители, а так же быстро увязывать новые сведения с прежним багажом человека, без чего воспринятая информация не превращается в знания, не становится частью интеллекта.

Боковое мышление. Широко распределённое внимание повышает шансы на решение проблемы. Французский психолог Сурье писал: «Чтобы творить – надо думать около». По аналогии с боковым зрением, врач де Боно назвал боковым мышлением эту способность увидеть путь к решению, используя «постороннюю» информацию.

- Цельность восприятия. Эти термином обозначается способность воспринимать действительность целиком, не дробя её (в отличие от восприятия информации мелкими, независимыми порциями). Разумеется, в науке нужны дотошные собиратели и регистраторы фактов, аналитики и архивариусы знаний. Но в процессе творческой работы необходимо умение оторваться от логического рассмотрения фактов, чтобы попытаться в писать их в более широкие контексты. Без этого не удаётся взглянуть на проблему свежим глазом, увидеть новое в давно привычном.

- Готовность памяти. Память включает в себя способность запомнить, опознать, воспроизвести немедленно, воспроизвести с отсрочкой. Когда человек ищет решение какой-нибудь проблемы, он может рассчитывать лишь на ту информацию, которую в данный момент воспринимает, и на ту, которую сумеет извлечь из памяти. Преимущества при решении получит не тот, у кого эрудиция богаче, а кто быстрее извлечёт из памяти необходимую информацию. В таких случаях говорят о сообразительности, но одним из компонентов её является готовность памяти «выдать» нужную информацию в нужную минуту. Это одно из условий продуктивного мышления.

- Сближение понятий. Одно из слагаемых умственной одарённости – лёгкость ассоциирования и отдалённость ассоциируемых понятий, смысловое расстояние между ними. Эта способность ярко проявляется, например, в синтезе острот.

- Гибкость мышления. Под гибкостью мышления имеется в виду способность вовремя отказаться от скомпрометированной гипотезы. Нужно подчеркнуть здесь слова «вовремя». Если слишком долго упорствовать в поисках решения, исходя из заманчивой, но ложной идеи, то будет упущено время. А слишком ранний отказ от гипотезы может привести к тому, что будет упущена возможность решения.

- Спонтанная гибкость. Спонтанная гибкость – это способность быстро и легко переключаться с одного класса явлений на другой, далёкий по содержанию. Отсутствие этой способности называют инертностью, застойностью или окостенелостью мышления.

- Лёгкость генерирования идей. Ещё одна составляющая творческой одарённости – лёгкость генерирования идей. Не обязательно, чтобы каждая идея была правильной: «можно считать аксиомой тот факт, что количество идей переходит в качество. Логика и математика подтверждают, что среди них будут хорошие идеи. Причём лучшие идеи приходят в голову не сразу» (А. Озборн).

- Способность к оценочным действиям. Чрезвычайно важна способность к оценке, к выбору одной из многих альтер-

натив до её проверки. Оценочные действия производятся не только по завершении работы, но и многократно по ходу её и служит вехами на пути творчества. Среди критериев оценки следует назвать и эстетические критерии элегантности, изящества, простоты.

- Беглость речи. Лёгкость формулирования необходимы, чтобы облечь новую идею в слова. Её можно выразить и другим кодом (формула, график), но словесно-речевой код – самый универсальный.

- Способность к доведению до конца. Здесь имеются в виду не просто собранность и волевой настрой на завершение начатого, а именно способность к доработке деталей к «доведению», к совершенствованию первоначального замысла.

Креативность, творческие способности личности получают свое выражение в коммуникативных компетенциях, и, тем самым дополняя друг друга, творческие и коммуникативные компетенции прививают у специалиста творческий подход к своему делу и в самовыражении самой личности.

В рамках проводимой работы мы рассматриваем отдельные стороны компетентности будущего специалиста профессионального обучения, однако хотим подчеркнуть тот факт, что основу творческой и коммуникативной компетенций будущих специалистов профессионального обучения составляет общекультурная компетентность личности.

Вышеназванные компетенции не являются исчерпывающими, несмотря на то, что они призваны обеспечить универсальность в подготовке специалиста.

Так, И.А. Зимней [4, 74] были разграничены три основные группы компетенций:

- компетенции, относящиеся к самому себе как личности как субъекту жизнедеятельности;

- компетенции, относящиеся к деятельности человека, проявляющиеся во всех ее типах и формах;

- компетенции, относящиеся к взаимодействию человека с другими людьми, которые, в свою очередь, подразделяются на компетенции социального взаимодействия (с обществом, общностью, коллективом, семьей, друзьями, партнерами, социальной мобильностью, сотрудничеством, толерантностью, уважением и принятием Другого (раса, национальность, религия, статус, роль, пол) и компетенции в общении (устном, письменном, диалог, монолог, порождение и восприятие текста, знание и соблюдение традиций, ритуала, этикета, кросскультурное общение; деловая переписка, бизнес-язык, иноязычное общение, коммуникативные задачи, уровни воздействия на реципиента).

Термин «коммуникативная компетенция» является основополагающей для рассматриваемой нами категории, поэтому мы считаем целесообразным проанализировать различные трактовки этого понятия.

Непосредственно сам термин «коммуникативная компетенция» появился в 70-е годы XX века и связан с именами таких западных исследователей, как Б.Ф. Скиннер [11] и К. Холл [12], которые выделили ряд обязательных умений, обеспечивающих коммуникативную компетенцию индивида:

- умение задавать вопросы и четко формулировать ответы на них;

- умение внимательно слушать и активно обсуждать идеи;

- комментировать высказывания собеседников и давать им критическую оценку;

- аргументировать свое мнение в группе;

- способность выражать собеседнику эмпатию;

- адаптировать свои высказывания к другим участникам коммуникативного общения.

Коммуникативная компетентность в определении А.П. Панфиловой [13] - это совокупность знаний, умений и навыков, включающих в себя: функции общения и особенности коммуникативного процесса; виды общения и его основные характеристики, средства общения; вербальное и невербальное общение; репрезентативные системы и ключи доступа к ним; виды слушания и техники его использования; «обратную связь» - вопросы и ответы, формы и методы делового взаимодействия, технологии и приемы влияния на людей.

Матей В.Б. [14] рассматривает коммуникативную компетенцию как важней-

шую составляющую готовности будущих специалистов к решению профессионально-педагогических задач, определяет ее как единство таких ее составляющих, как: языковая, дискурсивная, иллокутивная, стратегическая, социолингвистическая, страноведческая и социокультурная компетенции.

На основании анализа ряда исследований мы выделяем принципиальные положения, вытекающие из принципа развития у обучаемых творческой и коммуникативной компетенции.

1. Важным компонентом коммуникативной компетенции является лингвистическая компетенция, представляющая собой готовность использовать язык как творческое средство речемыслительной деятельности.

2. Существенным компонентом творческой и коммуникативной компетенции является прагматическая компетенция, представляющая собой готовность передавать коммуникативное содержание в ситуации обучения, что является творческим началом профессиональной деятельности.

3. Необходимым компонентом творческой и коммуникативной компетенции является когнитивная компетенция, представляющая собой готовность к коммуникативно-мыслительной деятельности.

4. Значительным компонентом коммуникативной компетенции является информационная компетенция, т.е. владение содержательным предметом общения.

5. Коммуникативная компетенция формируется во всех видах речевой деятельности – слушании и говорении, чтении и письме, что обеспечивает их осуществление, а творческая компетенция выражается в ее способности креативно выражать свои мысли средствами коммуникации.

Из этого следует, что коммуникативная компетенция есть совокупность различных компетенций (лингвистической, прагматической, когнитивной и др.), а творческая компетенция - это есть условие проявления креативной способности будущего специалиста профессионального обучения. К таким же условиям относятся наличие общих интеллектуальных, коммуникативных и специальных способностей, превышающих средний уровень, а также увлеченность выполняемой задачей.

Коммуникативная компетенция есть интегративное понятие, включающее как умения и навыки выполнять действия с языковым материалом, так и страноведческие и лингвострановедческие знания, умения и навыки, которые свидетельствуют об обученности общению, т.е. приему и передаче информации с помощью разных видов речевой деятельности, что является важным для будущего специалиста профессионального обучения.

В социальной психологии в структуре общения выделяются три основных компонента, или аспекта: коммуникативный обмен, взаимодействие и восприятие человека человеком.

Из данного представления о структуре общения следует, что коммуникативная компетентность – это сложное, многомерное образование. Нами коммуникативная компетентность определяется как умение и ориентированность в области межличностного общения, основанные на знаниях, чувственном опыте и свободном владении средствами общения и др.

Коммуникативная и творческая компетенция в настоящее время становится неотъемлемой частью современного профессионального образования, которое предполагает повышение общей гуманитарной культуры личности будущих специалистов, формирование у него высоких творческих, мировоззренческих и поведенческих качеств, необходимых для включения его в профессиональную деятельность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления. / дисс… докт. психол. наук. – М., 1971. – 464 с.
2. Шумилин А.Т. Проблемы теории творчества. – М.: Высшая школа, 1989. – 168 с.
3. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы, исследования. – Томск: Изд-во Томск. ун-та. М.: Изд-во "Барс". 1997.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании // Ректор вуза. – 2005. – № 6. – С. 13 – 29.
5. Общая психология: Курс лекций для первой ступени педагогического образования.- М.: Просвещение: Владос, 1995. – С. 160-161.

6. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. - М.: Институт практической психологии, 1997. - 365 с.
7. Смирнов С.А и др. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии М.: Академия, 2001. – 512 с.
8. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. - М., 1979. – 47 с.
9. Словарь-справочник по педагогике. - М.: ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.
10. Занковский А.И. Формирование творческих способностей: сущность, условия, эффективность // Сб. науч. тр. Свердловск: СИПИ, 1990. - С. 28.
11. Скиннер Б.Ф. Компьютеры в обучении. Преподаватель, инструмент, обучаемый. - Изд-во «Иностранная литература», 1980. – 137 с.
12. Холл К. Как понять иностранца без слов. - М., 1998. - 97 с.
13. Панфилова А.П. Теория и практика общения. - М., 2007. - 320 с.
14. Матей В.П. Многоканальная система коммуникативных связей в процессе обучения студентов-иностранцев базовому уровню коммуникативной компетенции// Региональный Вестник Востока. - Усть-Каменогорск: Изд-во ВКГУ, 2005. - С. 67-70.
15. Холл К. Как понять иностранца без слов. - М., 1998. – 97 с.

УДК 377.8

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУЧНОГО ИЗДАТЕЛЬСТВА И СТАТУС НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Мошенская Н.А., Левина Т.В.

Выбор в качестве основного стратегического направления развития страны - достижение конкурентоспособности на международном уровне - требует принятия неотложных мер в сфере обеспечения научно-инновационного развития государства на всех его уровнях. Одним из результатов научно-исследовательской работы является публикация своих трудов, которая должна быть не только качественно оформлена, но и грамотно представлена. Публикации в международно-признанных рецензируемых журналах, входящих в авторитетные базы данных научной информации, а также наличие международных патентов являются основными индикаторами исследовательской активности и оценки качества научных исследований. Чтобы говорить о качестве научных исследований, необходимо оценить проблему научного издания и издательств в Республике.

Современное состояние научного издания в Казахстане представляет собой систему, подвергающуюся в последнее время модернизации и реструктуризации за счет непрерывного вливания научного сообщества в мировую образовательную среду. Влияние глобализации, охватывающей все области современной жизни, на науку и образование не только Казахстана, но и других постсоветских стран, непременно заставляет общество искать новые пути к развитию. Одним из главнейших способов для ученого заявить о себе всегда была и будет научная публикация. Множество издательств, не только при университетах и образовательных учреждениях, предоставляют услуги для авторов, ищущих признания в сфере науки. Но лишь немногие из них могут предоставить качественный результат, который будет конкурентоспособным на мировой арене. В том числе, постоянный поиск путей развития в сфере науки и образовательных технологий заставляет современных ученых работать также и над международным сотрудничеством. Множество зарубежных издательских домов и издательств предоставляют для авторов богатый выбор для работы. Но, к сожалению, лишь немногие из них отвечают всем стандартам и критериям для работы на высоком уровне.

В данный момент в Республике Казахстан имеется опыт по работе с несколькими издательскими домами и базами ци-

тирования, которые предоставляют авторам возможности не только публикации, но и международного сотрудничества. Одними из них являются: издательство Nature Publishing Group, мультидисциплинарная электронная научно-исследовательская платформа Web of Knowledge, крупнейшее в мире издательство научной, технической и медицинской литературы Elsevier, компания Springer. Договоренность по работе с ними идет при поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан на основании соглашений на получение Национальной Лицензии. Данный процесс не только является шагом на пути сближения Казахстана с мировым образовательным пространством, но и дает возможность ученым выбирать журналы и издательства за рубежом по другим критериям качества.

Процесс интеграции в мировое научное пространство не может протекать без сложностей и проблем. Для более детального анализа этих проблем мы предлагаем рассмотреть ситуацию с научными изданиями и издательствами Казахстана, а также сотрудничество с зарубежными журналами и базами данных.

Основными сильные стороны наукоемкого процесса являются:

1. *Отсутствие конкуренции на рынке*. Данная позиция сильная для выпускающих издающих организаций. Малая доля научного издательства дает возможности практически монополизировать долю данного бизнеса в регионе. С другой стороны, малое количество издательств не предоставляет выбор для ученых, что уже является слабой стороной.

2. *Большой научный потенциал*. В настоящее время государство ставит новые перспективные задачи перед отраслью науки, что влечет за собой достаточно высокий уровень финансирования, который наблюдается уже на протяжении нескольких лет. Если в 2011 г. научным организациям было выделено 26,8 млрд. тенге, то в 2013 г. было направлено 52,9 млрд. тенге, что свидетельствует об увеличении показателя на 80%. На развитие казахстанской науки в 2014 году было выделено 48 млрд. тенге, сообщает агентство www.bnews.kz, со ссылкой на министра финансов Республики Казахстан Бахыта Султанова.

3. *Выход на новый научно - исследовательский уровень*. Развитие современной науки требует качества предоставляемых проектов. Речь идет не только о статьях, а обо всех научно-исследовательских проектах, предоставляемых учеными. Перспективы международного партнерства в науке дает возможность позиционирования себя как полноценного участника науко-экономической отрасли.

4. *Привлечение отечественных и зарубежных коллег для сотрудничества*. Возможности научного сотрудничества с зарубежными учеными являются важнейшей частью глобального процесса интеграции Казахстана в мировое научное пространство. Данное сотрудничество должно осуществляться только в рамках качественных показателей казахстанских ученых.

5. *Собственные средства для реализации издательских проектов выпускающей организации*. Речь идет не о государственных издательствах, которые зависят от бюджета, а о частных типографиях и издающих органах, которые развиваются финансово независимо. Небольшие затраты на издательство позволяют тиражировать различные издания в зависимости от авторских нужд, что позволяет авторам покрывать только издательские расходы, а не саму стоимость публикации.

6. *Повышение научного рейтинга выпускающей организации*. Являясь активным участником различных исследований, организация, оказывающая поддержку для авторов, соискателей, ученых в различных сферах, поднимает свои рейтинги в научной среде не только своей страны, но и на международном уровне. Если обратиться к статистике, то в 2000 г. количество организаций, выполняющих научные исследования и разработки в Казахстане, достигало 257. Только за десять лет их число выросло на 155 единиц. Сегодня в Республике функционирует свыше 400 научных организаций, в которых над исследованиями и разработками трудятся более 23 тысяч человек.

7. *Расширение сфер влияния в научно-исследовательской среде*. Сотрудничество на уровне развития качественной научной среды позволит вывести отечественные разработки и исследования на между-

народный уровень. Для получения материальной и организационной поддержки необходимо правильно представить результаты исследований, которые в дальнейшем можно использовать в развитие своего проекта. Также немаловажную роль здесь играет налаживание новых контактов и связей на новом уровне.

8. *Повышение конкурентоспособности выпускающей организации*. Исходя из двух предыдущих пунктов, качество научных публикаций и научного издательства в целом позволяет организации поднять свой уровень конкурентоспособности на более высокий уровень. Делая ставку на будущее, предъявляя более жесткие требования к результатам научно-исследовательской деятельности, можно повысить свою конкурентоспособность для развития организации в целом.

Несмотря на положительные стороны, слабыми сторонами процесса являются следующие проблемы, и их значительно больше:

1. Малое количество подготовленных специалистов. Количество специалистов, способных работать в сфере развития инноваций и науки, остается небольшим в рамках не только Казахстана, но и стран СНГ. Очень мало кадров, способных работать с научной сферой на качественном уровне, малое количество высококвалифицированных редакторов, корректоров, верстальщиков, которые могут поднять научный проект «с нуля», либо вести уже разработанную серию по издательской или научно-исследовательской линии. Данная слабая позиция не позволяет развиваться научно-издательской линии, а также не дает возможности развития идей научного потенциала.

2. Малая инвестиционная привлекательность издательского бизнеса и научных проектов, неокупаемость. Эта позиция не позволяет найти возможности для вливания средств извне в проекты по научно-исследовательской линии.

3. Сложный процесс подачи качественной научной статьи. Подача статьи в научные журналы зачастую перерастает в долговременный процесс, который может затянуться на годы. Это зависит не только от большой очереди на печать, но и от фактора компетентности авторов.

4. Публикация казахстанских ученых в «хищных» изданиях. Согласно данным МОиН РК 40% научных статей из Казахстана были опубликованы за деньги, а не за реальные достоинства. «Хищные» издательства предоставляют поддельную индексацию в Scopus, приписывают чужие заслуги, имена известных ученых к одобрению исследований.

5. Высокий уровень плагиата в публикуемых материалах. Более 45% материалов редакционная коллегия вынуждена отклонять от печати из-за плагиата. Некомпетентных авторов не беспокоит ответственность за присвоение чужих исследований, не волнуют вопросы авторского права. Проверка диссертаций в системе «Антиплагиат» выявляет многочисленные факты заимствования, компиляции и откровенного плагиата в работах, представляемых к присуждению ученых степеней. За период с 2010 по 2014 гг. в Центре на предмет определения уровня оригинальности представленных научных работ прошли проверку около 9 тыс. научных работ (докторские и магистерские диссертации, отчеты о НИР, статьи и монографии). Доля работ, в которых были обнаружены заимствования без ссылки на автора и источник, составила более 11,0%. Из них, на докторские диссертации PhD приходится 2,5 %, магистерские – 85,7%, кандидатские и докторские – 9,3 %, отчеты о НИР – 1,8 %. (Данные представлены директором АО «НЦНТИ» А.Ж. Ибраевым в материалах Круглого стола "Модернизация управления наукой в университете", организованного Almaty Management University 11 декабря 2014 года в Алматы).

6. Трудности перевода статей с казахского языка на английский (недостаток специалистов). Данная проблема является актуальной для продвижения результатов своих исследований на международный уровень. В настоящее время трудно найти качественного переводчика не только с казахского языка на английский, но и на русский. Перевод научной статьи предполагает знание не просто грамматики и синтаксиса языка, но также и владение научными терминами по теме статьи, научным стилем речи. Зачастую переводы, проведенные че-

рез частные агентства, оказываются недостаточно компетентными для предоставления их в крупный научный журнал. Подготовка таких специалистов ведется в настоящий момент, но количество вакансий для них намного превышает количество выпускников, которые имеют 100% трудоустройство на выпуске.

7. Недостаточный уровень владения английским языком для написания статей. Авторы, не владеющие английским языком, очень часто обращаются за помощью к переводчикам, которые чаще всего не компетентны в области исследования автора. Невысокий уровень владения английским языком самих авторов также сказывается на качестве статей.

8. Слабая материальная заинтересованность авторов. Оставаясь социальной слабой общественной прослойкой общества, ученые, исследователи, научные организации и институты вынуждены на собственные средства представлять результаты своих исследований. В целом, издание научной статьи в журнале в РК колеблется от 3000 до 25000 тенге и выше. Издательские расходы также остаются высокими, и для того, чтобы покрыть их, издательства вынуждены поднимать цену на публикации. Учитывая тот факт, что публикация в дальнейшем не приносит автору никаких доходов, он инвестирует только в свое научное положение. Требования о ежегодной публикации для ученых в журналах, рекомендуемых МОН РК, а также журналах, индексируемых в крупнейших базах данных, таких как, Scopus, Thomson Reuter, ScienceDirect, Springer Link, материально полностью возлагаются на авторов.

9. Падение спроса на научные издания. При всей заинтересованности государства и ученых, научные издания имеют тенденцию к снижению. Выпуски выходят реже, издательства прекращают свою работу, количество статей уменьшается. Авторы предпочтительнее публикуются в зарубежных журналах с высоким импакт-фактором, чем в отечественных.

10. Низкое качество статей, потеря актуальности тем. Многие ученые сталкивались с отклонениями статьи по причине низкого качества. Причинами низкого качества статей является отсутствие правильного и рационального анализа необходимой научной информации, также отсутствует детальная интерпретация технических и других данных исследования, корректное обсуждение полученных результатов, не проводится классификация и обобщение научной информации. Редакторами отмечается, что в отклоняемых статьях они не увидели мастерства и умения правильной подготовки научных докладов и правильное выполнение научных кратких обзоров, презентаций, тезисов для публикации по результатам исследования. Актуальность тем является еще одной из главных причин того, что результаты исследований не попадают в тираж.

11. *Невостребованность отечественных результатов научных исследований на международном уровне.* Публикации в признанных рецензируемых журналах за рубежом, которые входят в базы данных научной информации, являются основным индикатором исследовательской активности и оценки качества научных исследований. К сожалению, только небольшая часть представленных в базах данных научной информации пользуется интересом у зарубежных коллег, поэтому данный вопрос является чуть ли не основным в ряде других.

Таким образом, в условиях существования недостаточно компетентных научных исследований и неконкурентоспособности разработок отечественных ученых необходимы реальные шаги со стороны государства по дальнейшему реформированию науки в Республике Казахстан, включающие внедрение современного менеджмента и международных стандартов, развитие научно-исследовательской инфраструктуры и повышение кадрового потенциала науки, обеспечение интеграции образования и науки и создание эффективной системы трансферта научных разработок в практику.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.А. Казахстанский путь - 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее. Послание Президента страны народу Казахстана. Астана, 17 января 2014г. // http://www.akorda.kz.
2. О науке. Закон РК от 18 февраля 2011 г.

№407-IV // http://www.edu.gov.kz.
3. Сборник материалов круглого стола, организованного РГП «Ғылым ордасы» и посвященного обсуждению Послания РК Н.А. Назарбаева «Казахстанский путь - 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее». - Алматы: Ғылым ордасы, 2014. - С. 8-9.
4. Интернет-источник: - http:// bnews. kz/ ru/ news/
5. Интернет-источник: - http:// www. nauka. kz/ page.php
6. Levina T.V., Moshenskaya N.A. Publishing activities of higher educational institutions as a business process (article) // Actual Problems of Economics. - № 5 (155), 2014. – P. 181-185/

УДК 378.147

ГЛАВНЫЕ КАЧЕСТВА КВАЛИФИЦИРОВАННОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ УНИВЕРСИТЕТА В КАЧЕСТВЕ РУКОВОДИТЕЛЯ И ПЕДАГОГА

Осколкова А.А.

Какие навыки штатного преподавателя дисциплины представляют для университета наибольший интерес? Опытные консультанты по кадрам проводят собеседования с сотнями, если не с тысячами соискателей, оценивают их личностные и профессиональные качества, на протяжении ряда лет отслеживают карьеру своих сотрудников. Они также наблюдают, как преподаватели ведут свою профессиональную деятельность, какие пункты трудового договора для них наиболее важны, по какой причине они решают сменить место работы.

В итоге удалось выявить семь навыков или черт характера, которые наиболее всего ценятся руководством, ППС и сотрудниками высшего учебного заведения:

1. Лидерские задатки. Это качество считается совершенно необходимым для всех преподавателей, а не только для администрации образовательного института. Раньше на первом месте стояли бы специальные знания, а теперь также больше внимания обращают на лидерские навыки, чем на технические. Типы лидерства являются разнообразными: вдохновляющее лидерство, «неавторитарное лидерство», «ответственное» лидерство, «лидерство как сочетание искренности, уважения к другим и умения выстраивать доверие в коллективе» или «стратегическое лидерство». Некоторые эксперты отмечали, что тип лидерства определяется потребностями конкретной компании. Если организация быстро развивается в сфере предоставления образовательных услуг, осваивает новые горизонты или стратегии в партнёрстве с иностранными коллегами, ей требуется лидеры-визионеры. Ответственное лидерство – это способность поднять организацию в целом или какую-то ее функцию на новую высоту.

В КАСУ успешно функционируют курсы социально-ответственного лидерства для преподавателей и администрации (разработанные на основе Академии Лидерства для студентов) с участием приглашённых иностранных преподавателей. Первый этап состоит из регулярных встреч активной группы, выполняющей определённый план заданий. На данном этапе участники проявляют как свои лидерские качества так и умения работать в команде, способной найти компромисс в сложной ситуации. второй этап подразумевает интерактивное взаимодействие с наставником - иностранным преподавателем. Благодаря всемирной глобальной сети Интернет преподаватели могут обсуждать насущные вопросы в сфере образования. Третий этап данной программы включает поездку в летнюю Академию Лидерства. В течение летних месяцев преподаватели и студенты университета знакомятся с руководителями и сотрудниками различных организаций, чьей главной миссией является развитие межкультурных отношений и социально-ответственного лидерства. Заключительным этапом считается организация и проведение совместно-

го проекта, направленного на пропаганду социальной ответственности среди населения города и страны.

2. Стратегическое мышление и руководство. Часто упоминалось «стратегическое предвидение», способность мыслить стратегически и глобально. Также выделают способность «задать стратегическое направление», другие отождествляют стратегическое мышление с «интегрированным лидерством». Подчеркивали также, что стратегическое мышление предполагает и способность осуществить видение или мечту. Один специалист по кадрам напомнил, что стратегическое мышление – сравнительно новое требование для преподавателя, интерес к этому качеству проявился относительно недавно с 2000–2010 гг.

Преподавателю необходимо стратегическое мышление в процессе планирования процесса образования в определённой группе, на определённом курсе и в конкретной академической дисциплиной. Стратегическое руководство проявляется во время организации своей научно - методической и воспитательной работы (научное руководство курсовыми, дипломными и творческими работами студентов), эдвайзерство в прикреплённой группе.

3. Технические и технологические навыки. На третьем месте среди наиболее востребованных качеств квалифицированного специалиста упоминаются технические навыки, в особенности полная осведомленность в той конкретной области, которая находится в их компетентности – например, в сфере права, финансов, образования или ИТ. В особенности выделяют техническую и технологическую грамотность. Преподаватель должен понимать, какую роль на его месте работы играют технологии и как их применять. Значимость многих технических навыков не идет на убыль, а, наоборот, возрастает.

Мультимедийные средства, электронные словари, дистанционные компьютерные программы - это лишь несколько примеров минимального набора умений преподавателя, который является грамотным пользователем информационных технологий. Например, преподаватели нашего университета успешно применяют дистанционный портал "Moodle".

4. Умение выстраивать отношения и создавать команду. Многие руководители высматривают в соискателях качества, способствующие организации идеальной команды: умение не просто собрать, но и возглавить людей, чтобы коллектив слаженно работал (коллеги, кафедра, студенты). Лидер должен собрать команду, исключительно сильную по лидерским качествам, и повести ее дальше. Современный руководитель должен «ориентироваться не на свои интересы, а на развитие коллектива». Лидеры должны стать «командно - ориентированными, постоянно работать в многозадачном режиме, руководить, выдерживать напряжение. Современная организация должна работать как слаженная команда, а главной обязанностью руководителя является ведение и развитие коллектива, начиная со старшего звена, и заканчивая “рядовыми”.

Преподаватель должен научиться выстраивать отношения со своими студентами, их родителями, коллегами по кафедре и администрацией университета. Грамотное планирование мероприятий и их организованное проведение позволят специалисту создать благоприятные условия для поддержания деловых и дружественных отношений с окружающими.

5. Умение подать себя и общаться. Высококвалифицированный преподаватель, особенно будучи лектором, должен обладать даром убеждения и умением преподносить себя и свои идеи: «интеллектуальной способностью общаться с самым широким кругом заинтересованных лиц». Чтобы убеждать самые разные аудитории, и осведомленные, и не владеющие информацией, внутри вуза и вне его, дружественно или скептически настроенные, требуется немалая гибкость ума и стиля. Некоторые специалисты считают, что лучший профессионал своего дела должен быть готов работать как с коллегами по кафедре, так и с администрацией университета, другие подчеркивали способность «влиять на развитие своего места работы и работу приёмной комиссии» или повышать престиж вуза как такового. Также преподаватели должны быть заинтересованы в заключении договоров о сотрудничестве с иностранными партнёрами. Умение подать

себя превратилось в ключ к успеху, и в будущем его важность будет только возрастать, так как работой высшего учебного заведения интересуются и СМИ, и государственные органы, и сотрудники, и законодатели.

6. Управление изменениями. Повышается спрос на способность управлять изменениями – качество, которое до недавнего времени не пользовалось признанием и не ценилось как таковое. Специалисты по кадрам отметили, что все чаще им поручают найти кандидата, который стал бы «двигателем перемен», мог осуществить «преобразования или реформы», сплотил бы команду для «решающих изменений». Один консультант сказал, что под «управлением изменениями» применительно к этой должности обычно понимается не столько готовность к радикальным, преобразующим всю организацию реформам, сколько способность постоянно существовать в текучем и переходном состоянии. Преподаватель обязан быть "агентом перемен". Он должен быть настроен на постоянные усовершенствования своей квалификации, постоянное выстраивание отношений, налаживание процессов и систем, совершенствование деловых отношений, развитие лидерства. Другой консультант высказал мнение, что организация, которой нужен создатель перемен, зачастую предпочитает человека со стороны, поскольку он «привнесет новые навыки и новое мировоззрение, чем поспособствует значительным позитивным сдвигам и росту в сфере образования».

7. Честность. Разумеется, честность нельзя назвать специальным навыком, но репутация человека, который всегда соблюдает этические нормы, ценится очень и очень высоко. Требуется «этика вне сомнений». Раньше на этом акцента не делалось, но сейчас вопрос репутации вышел на первый план.

Специалисты по подбору персонала в ассортименте качеств выдвигают глобальный подход и опыт международной работы. Сейчас важнее быть командным игроком, сыграться с другими – и со временем этому будет уделяться все большее значение. Командные навыки и управление переменами разделили второе место среди качеств преподавателя, ценимых ныне.

Многие консультанты говорят, что технические навыки все еще важны, однако превратились лишь в стартовое требование, ставшее стандартным: поскольку пополнился арсенал необходимых навыков, соответственно расширились и рамки обязательных требований и пожеланий. Но едва ли у преподавателя, пренебрегающего техническими знаниями, имеются шансы проскочить: в условиях быстро меняющейся мировой экономики устаревшие сведения подталкивают к неверным стратегическим решениям и напрасной трате ресурсов.

Важные профессиональные качества педагога:

1) трудолюбие;
2) работоспособность;
3) дисциплинированность;
4) ответственность;
5) умение поставить цель;
6) избрать пути ее достижения, организованность;
7) настойчивость;
8) систематическое и планомерное повышение своего профессионального уровня;
9) стремление постоянно повышать качество своего труда и т. д.

Но, кроме того, особо важны человеческие качества педагога, которые становятся профессионально значимыми предпосылками создания благоприятных отношений в учебно-воспитательном процессе.

Обязательные профессиональные качества педагога. Обязательное для учителя качество - гуманизм, т.е. отношение к растущему человеку как высшей ценности на земле, выражение этого отношения в конкретных делах и поступках.

Учитель должен быть изобретательным, сообразительным, настойчивым, всегда готовым к самостоятельному разрешению любых ситуаций.

Профессионально необходимыми качествами учителя являются выдержка и самообладание.

Душевная чуткость в характере учителя - своеобразный барометр, позволяющий ему чувствовать состояние учащихся, их настроение, вовремя приходить на помощь тем, кто в ней больше всего нуждается.

Неотъемлемое профессиональное качество учителя - справедливость. Кроме того, воспитатель обязан быть требовательным.

Характеристика «идеального педагога». Идеальный педагог — образец профессионала, носитель гражданских, производственных и личностных функций, сформированных на наивысшем уровне.

Идеальный педагог должен быть:

Специалистом: знать педагогическую теорию и, психологию; владеть педагогическим мастерством, технологиями обучения и воспитания; уметь рационально организовать труд; обладать терпеливостью, оптимизмом, сдержанностью, находчивостью, быстротой и точностью реакции, душевной щедростью, эмоциональной уравновешенностью; понимать детей и уметь с ними работать; обладать ясной и убедительной речью, требовательностью, тактичностью, самообладанием, справедливостью, общительностью и умением слушать;

Работником: уметь поставить цель и достигнуть ее, распределять время; систематически и планомерно повышать квалификацию; быть нацеленным на повышение производительности труда; обладать способностью к творчеству, быть всесторонне образованным, разумным оптимистом и умеренным скептиком;

Человеком: обладать высокими моральными качествами, принимать активное участие в общественной жизни, иметь активную жизненную позицию, также ему присущи гуманизм, духовность, религиозность, потребность в общении, открытость, нравственность, критическое отношение к своим действиям.

ЛИТЕРАТУРА

1. Томилин О.Б., Бриттов А.В., Демкина С.И. Образовательные технологии формирования компетенций в системе высшего профессионального образования // Управление качеством высшего профессионального образования, 2005. - С. 112–123.
2. Бурыкин К.Н. Реферативный обзор по проблематике измерения компетенций в образовании. - М.: СГА, 2007.
3. Чемеков В. Грейдинг: компетенция и цели компании // Деловой журнал «Бизнес-ключ». – 2008. – №1.
4. Захаров Ю.А., Москинов В.А. Основные пути повышения качества высшего образования // Университетское управление: практика и анализ. - 2005. - № 1. - С. 100 - 103.
5. Калашникова А.В. Мотивация педагога как фактор повышения качества высшего образования // Современные наукоемкие технологии. – 2010. - №7. - С. 30-33.
6. Леонова Е.В. Формирование Общекультурных компетенций у студентов технического вуза // Высшее образование в России. – 2010. – № 2. - С. 124-131.

УДК 37.018

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕГІ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Орман К.

Жоғарғы сынып оқушылары қатарына IX-XI сыныпта оқитын 16-18 жастағы оқушылар жатады. Осы жастағы оқушылардың дене тәрбиесі міндеттері төмендегідей:

1. Денені мақсатты түрде жан-жақты, үйлесімді дамыту; дене тәрбиесі жаттығуларын, гигиеналық және сыртқы орта әсерлерін денсаулықты нығайтуға қолдану іскерлігін, қобалжуға (стресс) қарсылық мүмкіншіліктерін қалыптастыру; жоғарғы денсаулық деңгейінің, жан-жақты дене қуаты дайындығының қазіргі қоғамға да, өзі үшін де қажет екенін саналарында қалыптастыру.

2. Негізгі базалық спорт түрлері (жеңіл атлетика, гимнастика, спорттық ойындар, шаңғы спорты, суға жүзу) жаттығуларын ары қарай үйрену, жетілдіру, жоғары қимыл ептілігіне дейін меңгеру.

3. Дене қуаты қасиеттерін, күшті, күш-жылдамдығын, төзімділікті, икемділікті, қозғалыс әрекеттерін тез басқадай құра алу ептілігін, ағзаның тез қалпына келе алу қабілеттілігін т.б. қасиет, қабілеттерді ары қарай дамыту.

4. Қозғалыс белсенділігінің, спорттық жаттықтырудың заңдылықтары туралы, дене тәрбиесі жаттығуларының келешек өмірлеріндегі еңбек етулеріне, әскер қатарында болатын кездеріндегі, әке-ана қызметтерін орындайтын кездеріндегі маңызы туралы, білім негіздерін қалыптастыру.

5. Дене тәрбиесі жаттығуларымен, өздерінің айналысып жүрген спорт түрлерімен тұрақты, жүйелі жаттығу әдеттері мен дағдыларын қалыптастыру, бекіту.

6. Өнегелілік, көпшілдік, өмірге дұрыс көзқарас, өзін өзі бағалай білу қасиеттерін қалыптастыру, алдыға қойған мақсатқа ұмтылушылық, өзіне сенімділік, шыдамдылық, ұстамдылық, сабырлылық қасиеттерін дамыту.

7. Тұлға ретіндегі психикалық және өзіндік қасиеттерін ары қарай дамытуға көмектесу, психикалық өзін-өзі реттеу негіздеріне үйрету.

Жоғарғы сынып жасындағы оқушылардың дене өсуі мен дамуы үрдісі біртіндеп ары қарай жалғаса береді. Оқушы ағзасының мүшелері мен жүйелері бірқалыпты жағдайда дами береді. Жыныстық жетілу осы кезеңде толық аяқталады. Осы жас кезеңінде бой ұзындығының өсуі ақырындап, кеуде кеңдігі, дене салмағы көбірек өсе бастайды. Жасөспірім ұл балалар қыздарды бой және дене салмағы жағынан қуып жетіп асып кетеді. Олардың бойлары қыздардан 10-12 см биік, салмақтары 5-8 кг артық болады. Олардың жалпы дене көлемімен салыстырғандағы бұлшық ет көлемі қыздардікіне қарағанда 13% көп, ал тері астындағы май ткань 10 % аз болады. Жасөспірім ұлдардың қыздарға қарағанда кеуделері қысқа, ал аяқ, қолдары ұзын болып келеді.

Жоғарғы сынып оқушыларының негізгі сүйектері өздерінің өсіп болу, қатаю кезеңдеріне келе бастайды. Атап айтқанда, жауырын сүйектері жігіттерде 19-20 жаста, қыздарда 18 жаста, тоқпан жілік немесе иық сүйектері 20-25 жаста қатаяды. Кәрі жіліктің қатуы 20-25 жаста жігіттерде, 17-20 жаста қыздарда аяқталады. Шынтақ сүйегінің өсуі жігіттерде 18-20 жаста аяқталады, бой жеткендерде сәл ерте қатады. Білезік сүйектерінің қатуы 14-16 жаста, саусақ сүйектері 16-18 жаста қатып, аяқталады. Жамбас белдеуінің сүйектері: ортан жілік 18-20 жаста өсуін тоқтатады, асықты жілік пен оның шыбығының сүйектері қыздарда 16-18, жігіттерде 19-20 жасқа дейін өсіп, одан ары қарай өсуін тоқтатады. Табан сүйектерінің: өкше, бақайшақ және аяқ саусақтарының өсуі бойжеткендерде 16-18, жігіттерде 18-20 жасқа дейін байқалады. Табан күмбезі 13-17 жасқа дейін қалыптасады. Сондықтанда бойжеткендерге 17-18 жасқа дейін биік өкшелі аяқ киімді киюге болмайды. Себебі ондай аяқ киімдер табан күмбезінің дұрыс қа-

лыптаспауын байланысты аяқты тез шаршатады. Балалар мен жастардың аяқ киімдерінің өкшесі 1,5-2 см болғанда табан күмбезі жақсы болып, табан еттері мен сіңірлері жақсы дамиды. Осы кезеңде сүйектері қатайған жастар ағзасы үлкен жүктемелерді төзімді қабылдайды.

Сүйек аппаратының бекуі бұлшық ет, сіңір дамуымен қатар жүреді. Бұлшық еттер тез, біркелкі дамиды. Жастардың бұлшық еттерінің көлемі, күштері өседі. Осы кезең жастардың бұлшық еттерінің күші мен төзімділігін дамытуға тиімді уақыт.

Жігіттермен салыстырғанда қыздардың иық деңгейі бұлшық еттері аздап, жамбас бұлшық еттері жылдам қарқында дами бастайды. Кеуде клеткасы, жүрек, өкпе, өкпенің тіршілік сыйымдылығы, тыныс алу бұлшық еттерінің күші, ауаны қабылдау көлемі де қыздарда жігіттерге қарағанда аз болып келеді. Сондықтанда қыздардың қан айналу және тыныс алу органдарының функционалдық мүмкіншіліктері төмен болады.

Жігіттердің жүректерінің көлемі қыздарға қарағанда 10-15% үлкен, жүрек соғу жиілігі 6-8 соғу / минут аз, жүректің жиырылу күші күшті болып келеді де, қан тамырларына көп қан мөлшерін жібереді. Сондықтанда, жігіттердің қан қысымдары қыздарға қарағанда жоғары болады. Қыздар жігіттерге қарағанда терең дем алмайды, жиі дем алады. Олардың өкпелерінің тіршілік сыйымдылығы жігіттерге қарағанда 100 см³ аз болып келеді.

15-17 жас кездерінде оқушылардың сыртқы ортаны танулары толық қалыптасады. Ойлау қызметтері жоғары деңгейге көтеріледі. Олардың қозғалыс құрылысын түсіну қабілеттілігі жоғарылайды. Кеңістіктік, уақыттық қимыл әрекеттерді жекелей ұғыну, дәл қайталау, бүкіл қозғалысты тұтас орындау мүмкіншілігі қалыптасады.

Жоғарғы сынып оқушыларының алдыға қойған мақсаттарға жетуге ұмтылушылығы, қажырлылығы, шаршаған, болдырған кездерде шыдау қабілеттіліктері секілді ерік- жігерлік қасиеттері пайда бола бастайды. Бірақ олардың басқа мектеп жасындағы оқушыларға қарағанда дене қуаты қасиеттері даму пайыздары азырақ болады.

Жоғары мектеп жасында дене тәрбиесі сабақтары қыздар мен жас жігіттер арасында бөлек жүргізіледі. Олардың ағзаларының анатомиялық, физиологиялық және психологиялық өзгешеліктері, ерекшеліктері дене тәрбиесі жаттығуларын үйрету, дене қуаты қасиеттерін дамыту амалдары мен әдістерін әр түрлі түрде таңдауды, жүктемені әртүрлі беруді, сабақты бөлек ұйымдастыруды талап етеді.

Қыздарға қарағанда жасөспірім жігіттердің жүктеменің көлемі мен қарқынын ұзақ, жоғары деңгейде орындауларының функционалдық мүмкіншіліктері көп. Олар үлкен жүктемелерді жүрек соғу жиілігі аз, қан қысымы жоғары жағдайда орындайды. Осы жүктемелерден кейінгі ағзаның қалпына келуі қыздарға қарағанда жас жігіттерде аз уақыт алады.

Жоғарғы мектеп жасындағы оқушыларға сабақ бергенде ең алдымен күш, күш жылдамдығы жаттығуларына, күш төзімділігіне, аэробты төзімділікке көп көңіл аудару қажет. Қимыл үйлесімділігі қабілеттілігін дамыту жаттығуларының арасынан қимыл әрекетті тез, басқаша құра алу, тепе-теңдікті ұстай, бұлшық еттерді босаңсыта білу жаттығуларына назар аударса дұрыс болады.

Жоғарғы сынып жасындағы оқушылармен өткізілетін дене тәрбиесі сабақтары көбінесе жаттықтыру түрінде жүргізіледі. Жаттығуларды ойын әдісімен орындаулар азайтылып, сабақтарда көбінесе жарыс әдістері қолданылады.

Осы жас кезеңінде олардың дене құрылыстарын, дене қуаты және техникалық дайындықтарын ескеріп, жеке тапсырма беру әдістерін көбірек қолданамыз. Қосымша жаттығулар беру арқылы олардың жаттығулар техникасын тез меңгерулеріне, дене қуаты қасиеттерін дұрыс деңгейде дамытуларына көмектесеміз.

Мектеп бағдарламасындағы оқу материалдарын үйрену және меңгеру дұрыс ойластырылып, сабақтар бір-біріне байланысты, сабақтасты болып жүргізілуі қажет.

Жалпы білім беретін мектептердегі жоғары сыныпта оқитын жасөспірімдердің жоғары дайындығына қол жеткізу үшін олардың дене дайындығы үлкен маңызға ие. Оған қозғалыс қасиеттерінің қажетті даму деңгейі, бәрінен бұрын күш, шыдымдылық, жылдамдық, икемділік, сондай-ақ жүйкеге түсетін психикалық ауырлықтарға,

сыртқы ортаның жағымсыз әсерлеріне қарсы тұрақтылық пен батылдықтар да енеді.

Мектептерде жоғары сыныптардың әрбір оқушысы Президент сынамаларының нормативтерін сенімді түрде орындауына, спорттың әскери-қолданбалы түрлерімен үздіксіз айналысуға, туристік жорықтарды қатысуға, өз денесін жетілдіруге үнемі назар аударуға өз бойында батылдықты, ерік-күшті, моральдық-психологиялық тұрақтылықты, денеге түсетін көп көлемдегі ауырлықтарды көтере білу қабілеті мен даярлықты, бастапқы дәрігерлік жәрдемді көтере білуді және дене жаттығуларын орындауда қауіпсіздікті қамтамасыз етуге барлық жағдай жасалуы қажет.

Осы айтылып отырған ұсыныстар жалпы білім беретін мектептің жоғары сыныптарындағы жасөспірімдердің дене дайындығын күшейту, үшін жаттығудың сабақтық және сабақтан тыс түрлерін ұйымдастыру жүйесін қарастырады. Жаттығуды әдістемелік жағынан дұрыс ұйымдастырғанда, бұл шақырылу жасындағы жасөспірімдердің Қазақстан Қарулы Күштерінің қатарында қызым ет етуге жоғары дайындығын қамтамасыз етеді. Дене дайындығының осындай жүйесінің нәтижелі болуының маңызды шарты оқушылардың дербес, үйде жаттығуы, спорттық секциялар мен БЖСМ-дардың жалпы дене дайындығы топтарында жаттығуы, Президент сынамаларына, спорттың әскери-қолданбалы түрлері бойынша жарыстарға, туристік жорықтарға қатысуы болмақ.

Дене тәрбиесі сабақтарының жаттығу тиімділігін арттыруда жоғары сынып жасөспірімдері үшін, қоғамдық нұсқаушылар өткізе алатын жалпы дене дайындығы бойынша ұзақтығы 30-40 минуттік апта сайынғы сабақ өткізу ұсынылады. Бұл ретте дене тәрбиесі мұғалімі мен алғашқы әскери даярлық оқытушысының тарапынан педагогикалық басшылық жасау міндетті болып табылады. Жасөспірімдердің дене және әскери-қолданбалы дайындығын күшейту үшін оқудан тыс жаттығуларда әскери-спорттық ойындарды (бұрынғы «Өжет» ойынына ұқсас) кең пайдаланған жөн.

Сабақ-жаттығу барсында қозғалыс қасиеттерін дамытуға көбірек назар аударылу керек. Олардың даму деңгейінің артуына жүгіру, кросс, шаңғымен жүгіруді қолдана жоғарлаған жаттығу жүктемелерін ұзақ уақыт бойы және жүйелі жүреде орындау, сондай-ақ күшті, икемділікті, күш және статикалық шыдамдылықты дамытуға себепші болатын ауырлықтарды (штанга, батпандарда, кірлерді) көтеру, гимнастикалық снарядтардағы жаттығуларды пайдалану себепкер болады.

Қозғалыс қасиеттері жақсы дамуы үшін сабақтың тығыздығы мен қарқындылығын арттыру қажет. Бұл үшін жаттығушылардың қызығушылығы мен белсенділігін көтермелейтін жаттығудың айналма әдісін, кедергілер алабынан өтуді жиі қолдану, көп адам жаттыға алатын снарядтарды, тренажерларды, ұсақ спорттық жабдықтардың көптеген жиынтығын, оқытудың техникалық құралдарын пайдалану керек.

Қажетті қозғалыс қасиеттері мен іскерліктердің дамуы мен бірге оқушылар да моральдық-ерік қасиеттерін, мектепте де, сондай-ақ одан тыс жерлерде де дене жаттығуларымен дербес айналысуға деген ұмтылысты тәрбиелеу қажет.

Барлық сабақтардың мазмұнында теориялық материалдар бар. Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің жауынгерлерінің дене дайындығына қойылатын талаптар жоғарғы сынып оқушыларын таныстыру маңызды болмақ.

Жоғары сынып оқушыларының дене тәрбиесі сабақтары елеулі ерекшеліктерге ие. Олар мыналармен сипатталады:

- Негізгі қозғалыс дағдыларын дамытуға, Президент сынамаларының және оқу бағдарламасындағы нормативтік талаптарды тапсыруға даярлауға баса назар аударылады.

- Әскери-қолданбалы жаттығулар үлесінің көптігімен, дағдылар мен іскерліктерге үйретуде стандартты емес жағдайларды пайдаланумен; жекпе-жек тәсілдерін, күрделі және күтпеген жағдайларда шешім қабылдауды қажет ететін жаттығуларды сабаққа енгізумен; үлкен дене жүктемелерінен (ұзаққа созылған жүгірістен, шаңғы қашықтығын жүріп өткеннен және т.б.) кейін қозғалыс үйлесімділігі үшін қажет қозғалыс қимылдарын орындап жаттығумен; моральдық-ерік қасиеттерін, денеге түсетін үлкен күш пен психикалық қиналысты жеңуге деген қабілеттілікті тәрбие-

леуге басты назар аударумен.

Жоғары сынып оқушыларының қозғалыс қасиеттерін дамытуда төмендегідей әдістемелік қағидаларды ұстану ұсынылады:

Күш қасиеттерін дамытқанда:

- Өсіңкі (көп жағдайда) және статикалық сипаттағы, бір жерге, бір аумаққа және жалпы әсер ететін жаттығулар кешенін қолданады;

- Күшті дамытқанда түсетін жүктеменің көлемі (елеулі қиналыспен бір жаттығуды 6-8 рет қайталағанда) көп, ал күш шыдымдылығын дамытқанда аз (20-25 рет қайталағанда) болады;

- Жаттығулар арасындағы демалыс аралығы 1-3 минут;

- Кешенді орындаудың ұзақтығы 10-12 минут;

- Жаттығуларды сабақтың негізгі бөлігінің екінші жартысына енгізеді. Жекелеген жаттығуларды кіріспе бөлімде орындауға болады.

Шапшаңдық қасиеттерін дамытқанда:

- Орындау шапшаңдығына оқушылар назарын толықтай аударуға (мысалы, бар екпінімен 30-50 метрлік қиындыларды қайталап жүгіріп өту; арасына 1,5-2,0 минут салып 2-4 рет қайталау), кенеттен берілген белгі, санау арқылы қимылды орындауға мүмкіндік беретін техникалық жағынан күрделі емес жаттығуларды пайдаланады,

- Жаттығу ұзақтығы шапшаңдық (қозғалыс екпінділігі) төмендемейтіндей болуы керек;

- Жаттығуды, әдетте, сабақтың бірінші жартысында, алдын ала қыздырылғаннан кейін орындайды.

Шапшаңдық - күштілік қасиеттерін дамытқанда:

- Шапшаңдық - күштілік қасиеттерін көрсетуді талап ететін жаттығуларды қолданады, оларды жоғары деңгейде орындайды, денеге түсетін жүктеменің ұзақтығы 20-25 сек, демалыс аралығы 1,5-3 минут;

- Қосымша түсетін ауырлықтар (қарсылық) көлемі шапшаңдық - күштілік жаттығуларының басты бағыттарын анықтайды, ауырлықты азайту шапшаңдық қасиеттеріне көп әсер етуге, ал арттыру күш қасиеттерінің артуына әкеп соғады;

- Кешен 3-4 жаттығудан тұрады және 608 минут ішінде орындалады;

- Әрбір сабақта кемі 2-3 қозғалыс қасиеттерін дамытатын жаттығуларды орындау.

1. Күш қасиеттерін дамыту. Күшті дамытуды динамикалық және статикалық режимде орындалатын жаттығуларды пайдалана отырып, қайталау әдісімен жүзеге асырады. Белсенді демалыс кезінде иілгіштікті, тыныс алуды, қозғалыс үйлесімділігін дамытатын жаттығулар жасалады. Күшті кешенді түрде дамыту үшін арқаның, іштің, иық белдеуінің, аяқ пен қолдардың негізгі ет топтарына әсер ететін жаттығулар іріктеліп алынады. Жекелеген ет топтарына арналған жаттығуларды алмастырып отыру керек. Күш жаттығуларын кіріспе бөлімнің немесе сабақтың негізін бөлімінің соңында орындаған тиімді.

Статикалық жаттығулар кешендері көп жағдайда сабақтың кіріспе бөлімінде орындалады. Олар жеке еттерге де, сондай-ақ ет топтарына да әсер етуге мүмкіндік береді. Статикалық жаттығуларды созылу мен босаңсуға арналған жаттығулармен алмастырып отыру қажет. Әрбір жаттығуды 15-20 минут орындайды, барлығы 6-9 жаттығуды құрайды.

Күшті, күш және статикалық шыдамдылықты дамыту үшін жаттығулар үлгісі:

Қол мен иық белдеулерінің еттері үшін: тіреліп, асылып жатып қолдарды бүгіп, жазу; серігінің қарсылығын жеңу; аяқтардың көмегінсіз арқанмен өрмелеу; қос сырықта таянып тұрып, қолдарды бүгіп, жазу; 16 кг кір тасын бір және екі қолмен көтеру; тартылу, белтемірге асылудан көтерілу және онда жанға созылу.

Іштің еттері үшін: отырған қалыптан түзу ұсталған аяқтарды көтеру; қос сырықта таянып тұрып, бұрыш жасау т.б.

Арқа еттері үшін: етпетте жатқан қалыптан шалқаю; аяқтардың арасын алшақ қойып еңкею; жауырынды түзу ұстап жүк көтеру (16 кг кір тасы, 4-8 кг-дық батпан, 4 кг нығыздалған доп т.б.).

Аяқтардың еттері үшін: таянбай және жүк көтеріп, бір және екі аяқпен отыру; отырған қалыптан жоғары қарай секіру; екі иыққа ауыр жүк қойып, гимнастикалық қабырғаның жанына отыру; иыққа ауыр зат қойып жүру.

Серігімен жасалатын жаттығулар:

қолды желкеде ұстап еденде жатқан қалыптан серігінің қарсылығын жеңе отырып, аяқтарды бүгіп, жазу. Қолдары мен аяқтарынан демеп ұстап, серігін иыққа салып алып жүру. 16 және 24 кг кір тастарымен жаттығу.

Ауырлықпен жасалатын жаттығулар кешеніне жұмыс жасап тұрған еттерді босаңсытатын арнайы жаттығуларды енгізу керек. Босаңсу еттердің қиналысын азайтуға себепші болады. Қан айналысының жақсаруына және шаршаған еттердің жұмыс қабілеттілігінің жылдым қалыпқа келуіне әкеледі.

2. Шыдамдылықты дамыту. Жалпы шыдамдылықты дамыту үшін ұзаққа жүгіруді, шаңғымен жүруді, жүзуді, кроссты және т.б. қолданады. Шыдамдылықты дамытуға себепкер болатын жаттығулардағы жүктемелерді, оларды орындаудың қарқындылығы мен ұзақтығын өзгертумен реттейді.

Шыдамдылықты өзгертіп және бір қалыпты екпінде 15-20 минут жүгіру; 200-400 м қиындықты қайталап жүгіріп өту; нәтижені есептеп 3000 м-ге жүгіру; 3,0-3,4 м/ сек орташа шапшаңдықпен 5 км-лік кросс;

Ойлы-қырлы жерлермен 10 км-ге дейін шаңғымен жүру;

- 500-600 м-лік қиындыны 4-6 рет қайталап жүріп өту, 5 км-ді шаңғымен жүгіру;

- 100-200 м-ді жүзіп өту;

- Спорт ойындары, кедергілер алабынан қайталап өту;

Шапшаңдық шыдамдылығын дамыту үшін жаттығулар үлгісі:

- 100-300 м-лік қиындыны қайталап жүгіріп өту; 40-50 м-лік қиындыны 10-15 рет қайталап жүгіру; шаңғымен 300-800 м-ді жүгіру; 25-30 м-ді 2-3 рет жүзіп өту.

3. Шапшаңдық-күштілік қасиеттерін дамыту үшін ауырлықтарды көтеруді, сондай-ақ өз денесінің салмағын көтеру жаттығуларын пайдаланады. Шапшаңдық-күштілік жаттығуларын әдетте сабақтың кіріспе және негізгі бөліміне енгізеді және айналма және толассыз әдіспен орындайды. Екпін – жоғары болады.үзіліс кезінде тыныс алу және босаңсу жаттығуларын қолданады. Бастапқыда шапшаңдық бағыты басым шапшаңдық-күштілік жаттығуларын орындайды. Олардың арасына 30-60 сек салып 2-3 рет қайталайды. Содан кейін күш бағыты басым шапшаңдық-күштілік жаттығуларын орындайды.

Шапшаңдық-күштілік қасиеттерін дамытулар үшін жаттығулар үлгісі: көп қайтара секірулерді; биіктікке секіргеннен кейін жоғары секіруді; орыннан және екпін алып ұзындыққа қарғуды, биіктікке секіруді; гимнастикалық снарядтарды пайдаланған эстафеталарды; ядро серпуді (5 кг), гранатаны (700 г) қашыққа лақтыруды; кедергілер алабынан және оның элементтерінен өтуді; серігіне аяқтарын ұстат қызып, екі қолмен жүруді; арқанмен шапшаңдыққа өрмелеуді қолданады. Сондай-ақ Х сыныпта 8 х 10 м қайталап жүгіруді; XI сыныпта 10 х 10 м-ге; арқаны алға беріп жүгіруді; кері айналып жүгіруді; салмағы 3-5 кг нығыздалған допты қолға ұстап жүгіруді, таянып жатудан қолдар және аяқтар бір мезгілде итеріле, ырғып алға жылжиды; серігін арқасы мен иығына мінгізіп жүгіруді; 2-3 снаряд арқылы таянып секіруді; тоңқалаң асуды, секіртпе арқылы секіруді пайдаланады.

4. Икемділік пен қозғалыстың дәлдігін дамыту. Икемділікті дамыту үшін көру арқылы және онсыз да бақыланатын қозғалыстың дәлдігіне арналған жаттығуларды, қолдар мен аяқтардың, әсіресе жағдайдың кенеттен өзгеру кезіндегі өзара үйлесімділігіне бағытталған жаттығуларды қолданады. Икемділікті дамытатын жаттығуларды сабақтың негізгі бөлімінің басында өткізген жақсы.

Икемділікті дамыту үшін жаттығулар үлгісі:

Асылулар мен таянулар: белтемірде жазылып көтерілу; ақтарды алға және артқа сілтей көтерілу, аяқтарды сілтеп артқа қарай секіріп түсу.

Акробатика: кедергі арқылы алдыға созыла тоңқалаң асу; көмекпен қолға тұру; сол және оң жаққа аунап түсу.

Қозғалмайтын және жылжып бара жатқан нысанаға гранат лақтыру.

Шаңғы дайындығы: қырдан түсу; бұрылыстар; тежелу, түсу кезінде кедергілерден өту.

5. Жылдамдықты дамыту. Жылдамдықты дамытуға арналған жаттығулар бар шапшаңдықпен орындалады, орындалу

ұзақтығы 10-20 секундтан аспайды.

Жылдамдықты дамытатын жаттығулар үлгісі: санды жоғары көтере барынша жылдам жүгіру, бастаушыға ілесе жүгіру, бар шапшаңдықпен 60, 100 м-ді жүгіру; бар шапшаңдықпен 4 х 80 м-ді қайталап жүгіру, әр түрлі қалыптағы сөреден шығу; спорттық ойындар – баскетбол, волейбол, қол добы және басқалар.

Бар шапшаңдықпен 300 м-ге дейінгі қиындыны шаңғымен жүгіріп өту.

6. Оқушылардың дербес жаттығуы. Қозғалыс қасиеттерін дамыту үшін жоғарыда келтірілген жаттығулар кешені оқушылар дербес жаттыққан кезде табысты пайдаланылуы мүмкін, оларды не өздері таңдайды немесе мұғалімнің тапсыруымен орындайды. Бұл тапсырмалар сынып үшін жалпы болуы немесе жоғары сынып оқушыларының қозғалыс дайындығының деңгейін есептей отырып жекелей де болуы мүмкін.

Мұғалім оқушыларға өзін-өзі бақылау күнделігін жүргізуді ұсына алады. Олар онда үй тапсырмаларының орындалуын, өз қозғалыс дайындығының өскендігі мен денеге түсетін күшті көтерудің негізгі көрсеткіштерін үнемі белгілеп отырады. Осы күнделікте нормативтер мен талаптарды оқушылардың орындауы да белгіленеді.

Жоғарыда баяндалғандарды орындау барысында қозғалыс дағдыларын меңгеру мен дене қасиеттерін жетілдіру үшін дербес тұрақты жаттығу қажеттілігі қалыптасады, болашақ жауынгерлердің дене дайындығына қойылатын білімдер жинақталады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Уанбаев Е.Қ., Уанбаева Ф.Ж. Дене мәдениеті және спорттың теориясы мен әдістемесі. - Өскемен: ШҚМУ баспасы, 2006.
2. Ашмарин Б.А. Теория и методика физического воспитания / под ред. Б.А. Ашмарина. – М., 1990.
3. Аулик И.В. Как определить тренированного спортсмена. – М.: ФиС, 1977.
4. Вайцеховский С.М. Книга тренера. – М.: ФиС, 1971.
5. Годик Н.А. Контроль тренировочных и соревновательных нагрузок. – М.: ФиС, 1980.
6. Гужаловского А.А. Основы теории и методики физической культуры. / Под общ. ред. проф. Гужаловского А.А. – М.: ФиС, 1986.
7. Дүйсембин Қ. Жасқа сай физиология және мектеп гигиенасы. / Қ. Дүйсембин, З. Алиакберова. – Алматы, 2003.
8. Евсеев Ю.И. Физическая культура. – Ростов – на – Дону: «Феникс», 2002.
9. Зациорский М.Я. Физические качества спортсмена. – М., 1980.
10. Коршунов А.М. Секреты долгой молодости профессора Никитина М. – М.: «Советский спорт», 1990.

УДК 796

ФУТБОЛ ОЙЫНЫНЫҢ 6-7 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ КҮЙІНЕ ӘСЕРІ

Мүлік Ш.

Егеменді еліміздің білім беру саласындағы көптеген озық тәжірибелер бізге педагогикалық үрдіс пен дәрігерлік бақылау дұрыс ұйымдастырылған жағдайда футбол ойнау жастардың денсаулығын нығайтып, жұмыс қабілеттілігін арттырып және спорттық шеберлігін жетілдірудің маңызды құралы болып табылатындығын дәлелдеп берді. Денсаулықты нығайту мәселесін шешудің методологиясы футболмен жүйелі түрде шұғылданатын жеткіншектер мен жасөспірімдердің жас ерекшеліктері туралы ғылыми мәліметтерден бастау алуы тиіс.

Бүгінгі футбол үшін белсенді қимыл-қозғалыс, бұлшық еттердің қарқынды жұмысы, әр түрлі қимыл әрекеттері, матч кезінде құрылымы мен сипаты мен күрделілік дәрежесіне қарай физикалық жүктемені тең бөлу тән. Осылардың ішіде негіз-

гілері доппен жасалатын іс-әрекеттер (допты қағу, алу, доппен жүгіру, лақтыру, қақпаға соғу) және футбол алаңында қимылдар (жүру және жүгіру). Сондай-ақ футболшылар қарсыластарына қатысты күшпен жасалатын тәсілдер мен секірулерді жиі орындайды.

Доп үшін күресте ойыншыдан допты дәл беру нақтылық, дәлдікті, техникалық дағдыны, ара қашықтықты болжауды, соққы күшін есептеу, уақытты ұтымды пайдалану, жылдам ойлауды талап етеді. Жүктеме мөлшері бойынша футболшының қимыл – қозғалыс әрекетінде ойын алаңы бойынша түрлі қимылдар жасап жүгіру негізгі болып саналады. Жүгіруге жылдамдық пен қарқынды қимыл тән. Жүгіру адам денесінің түрлі жағдайында басталады, ауыспалы ритм мен қарқындылық, белгілі бір қашықтықта жүгіру, кездейсоқ тоқтау тән. Футбол алаңының қарсыластар аймағын белгіленбеген кеңістігі спортшылардың максималды және субмаксималды жылдамдықпен қысқа қашықтықта жүгіруін байқатады. Футболдың басты ерекшелігі ойын алаңында үнемі жағдайдың өзгеруі мен соған байланысты футболшының қимыл әрекетінің өзгеруі. Түрлі тәртіптегі ойын барысында сипаты мен күштілігі мен ұзақтығына қарай жаттығулардың кезектесу қатынасы саналады (Ю.М. Лукин, 1990).

В.С. Фарфельдің спорт физиологиясын жіктеуіне сәйкес футбол стандартты емес немесе жағдаяттық жаттығулар тобының қатарына жатады. Футболға қимылдық циклдік құрылымы (жүгіру) мен сондай-ақ ациклді – спринтті жылдамдық (соққы, лақтыру, допты қабылдау мен беру) тән.

Осыған байланысты қимылдың аралас формасы туралы айтуға болады. Футболдың осы ерекшеліктері – адам ағзасының тиісті қасиеттерінің дамуын талап етеді. Адам ағзасы мен жүйесінің түрлі режимге үйренуі, Бұларға белсенділіктің жұмыс деңгейінің күрт өзгеруі, түрлі функциялар қызметінің қайта құрылуы, қалпына келтіру үрдісінің жылдамдығы жатады. Футбол командалық ойын. Сондықтан ойыншылар арасында өзара түсіністікті, команда мүшелерінің қарым-қатынас жасау үйлесімділігін талап етеді. Ойыншылар санының көптігі мен ойын алаңының көлемі уақыт пен кеңістікті таңдауда белгісіздікке әкеледі. Қазіргі заманғы футболда ойынның қиыншылығына жоғарғы қарқындылықпен қоса уақыт тапшылығын атайды. Осының барлығы тек дене жүктеменің артуын ғана емес, эмоционалдық және психологиялық қысым орын алуына себеп болады.

Футбол – спорттық ойын түрлеріне жатады. Спорттық ойындар дене тәрбиесі бойынша мектеп бағдарламасына енген басқада дене шынықтыру және спорт жаттығуларымен бірге оқушылардың адамгершілік - ерік және қимыл сапаларын жақсартуға көмегін тигізеді. Спорттық ойындарды үздіксіз жүйелі түрде ойнау төзімділік, ептілік және қимыл-әрекеттер жасауда тапқырлық таныту сапаларын қалыптастырады. Спорттық ойындардың түрлеріне бадминтон, баскетбол, волейбол, қол добы, регби, теннис, футбол, хоккей жатады. Осы спорттық ойындардың мәні ерекше. Оқушы әрбір ойынға қандай сипатты қимыл-әрекеттер тән екенін және оларды қалай меңгеру ерекшеліктері мен әрбір ойынның ағзаларына қандай әсері болатынын білуі керек.

Спорттық ойындардың ішіндегі футбол ойыны сұрапыл әрі адамның жүрек қылын тербететін дене тәрбие ойыны болғандықтан, ол “дүниедегі маңдай алды спорт”, “дене тәрбиесінің патшасы” делініп, бүкіл дүние халқының қастерлеуіне бөленуде. Футбол ойынында жарыс майданы кең, жарыс уақыты ұзақ, қатынасатын адам көп әрі сайысуы қат-қабат, допқа таласуы қянкескі, еліктіргіштігі күшті, драммалық қасиет болады. Жақсы ойналған бір майдан футбол жарысының телевизор көрермендерінің өзі 10 миллионға жетеді. Бұл жағынан да әр қандай бір дене тәрбие түрімен салыстырғанда алда тұратындығы шүбәсіз.

Футбол ойыны адамдарды дене жақтан жан-жақтылық шынықтырып, жылдамдық, күш, төзімділік, икемділік, ептілік жақтарынан да, қайсар, зерек, қағылез, мойымас қасиетпен жұдырықтай жұмылып селбесетін ұжымдық рухты жетілдіру жағынан да зор маңызға ие. Футболшы үшін қимыл аппаратының арнайы дайындығы аса қажет. Олардың жұмысы жылдамдық - күш сипаттағы жұмыс болып табылады. Ойын алаңының көлемділігі, соған байланысты көп жүгіру, ойынның ұзақтығы

бұлшық еттердің анаэробты-аэробты талаптарда жұмыс істеуге жақсы бейімделуін талап етеді.

Футболшының қимыл-әрекетінің тиімділігін арттыруда көптеген рецепторлардан түсетін ақпараттың маңызы зор. Көру ауданы мен тепе-теңдік анализаторларының функционалдық күйі төм егенде жоғары спорт түрлеріне қол жеткізу мүмкін емес. Футбол ойыны кезінде тез жүгірудің маңызы зор. Аз демалып, көп жүгіру ағзаның анаэробтық мүмкіншіліктерін дамытады. Ойын кезінде футболшы орта есеппен 5-8 км жүгіреді. Оттегін тұтынудың максималды шегі 62.5 мл/ мин /кг тең болады.

Тыныштық кезінде футболшының жүрегі минутына 48-54 рет соқса, ойынның алғашқы минуттарында 160-170 рет/мин көтеріліп, содан кейін 160/180 рет / мин деңгейінде тұрақталып қалады, ойынның кейбір сәттерінде 200 рет/ мин жетеді. Ойын суық ауа-райы кезінде немесе жаңбыр жауып тұрғанда өтетін болса, зәрде ақуыз пайда болады.

Қазіргі заманғы футболда спортшылардың функционалдық дайындық деңгейіне қатал талап қойылған. Футболшыларды дайындаудағы атлетизмге жоғары мән берілгендіктен, ойын барысындағы қарсыластарымен допқа таласудағы қаталдық – ойыншылардың қателесуіне жол бермейді. Футболшыларды функционалдық дайындаудың жоғары деңгейі көптеген ойын әрекетерін, ойын барысындағы қарқындылықты, жұмыс қабілеттілігін матч бойы сақтауды қажет етеді.

Соған байланысты дайындық кезінде спортшылардың денсаулығын нығайтатын, спорттық шеберлікті қалыптастыратын әдіс-тәсілдерді анықтау қажет. Сондай-ақ жаттықтырушы оқу-жаттығу үрдісін құруда белсенділік танытып, футболшылардың денсаулығы мен жеке ерекшеліктерін ескеруі тиіс (Н.Д. Граевская., 2004, Г.Н. Семаева, 2004).

Бақылаудың дәрігерлік-физиологиялық әдісі – спортшының жұмыс қабілеттілігін, ағзасы мен жүйесінің функционалдық мүмкіндіктерін, дайындық кезіндегі жүктеменің көлемін, кезеңдерін, сондай-ақ спортшы ағзасының дайындықтан кейін қалпына келтіру үрдісін анықтауға мүмкіндік береді (В.Е. Рыжкова, 1971). Осы ақпаратты қолдану футболшылардың ойын алаңындағы іс-әрекетін қарқынды басқару мүмкіндігін кеңітеді.

Футбол ойынының басқа ойын түрлерін қарағандағы ерекшелігі спорттық іс-әрекеттің барлық компонентін қамтуы. Психикалық (ойын барысындағы жағдайдың өзгеруін байланысты әдіс-тәсілді өзгерту, жылдам шешім қабылдау), нейродинамикалық (жылдамдық пен қозғыш-тық деңгейінің артуы), энергетикалық (ағза өнімділігінің аэробты және анаэробты түрі), қимыл – қозғалыстық (жылдамдық пен күш сапасы, дәлдік,ұшқырлық сондай-ақ вегативтік реттеу қысымы.

Футбол ойынымен шұғылдануды физиологиялық позициядан ғылыми негіздеу перспективасы қазіргі әлеуметтік жағдайға байланысты жасөспірімдер мен жеткіншектердің денсаулығын нығайту тұрғысынан теориялық және тәжірибелік жағынан алғанда да өзекті саналады. Осы мәселені шешу футболшылар дайындауда дарында балаларды іріктеуге, үлкен футболға арнайы дайындауға мүмкіндік жасайды. Жас футболшының функционалдық мүмкіндігін оның денсаулығы мен жеке ерекшеліктері анықтайды. Бұл белгілі бір деңгейде спорттық іріктеу мен жаттығу жұмыстарының сипатына байланысты.

Жаттығу спортшыларда энергетикалық алмасу мен ағза қызметінің бейімделудің нақты типін қалыптастырады. Бұл арнайы және арнайы емес жүктемеге бейімделу реакциясы ерекшеліктерінен байқалады. Кейбір авторлардың мәліметтері бойынша футбол ойыны көптеген күш жұмсалатындығын басшылыққа алады.

Көптеген авторлардың мәліметтер бойынша футбол ойынына жұмсалатын күш шығыны мөлшері 90 минутта 1260-1980 ккал құрайды. Бірінші разрядтағылар үшін 1260-1510 ккал, жоғары дәрежелі кәсіби футболшылар үшін 1490-1980 ккал. Осындай көлемдегі күш жұмсау футболшылардың жүрек-тамыр және тыныс алу жүйесінің жұмысының артатынын, салыстырмалы түрде осы жүйелердің қалыпты жағдайдағы жұмысынан 8-12 есе артық. Футбол ойыны анықтайтын маңызды факторларының пульс соғу жиілігін тіркеу. Мұның көлемі ойын амплуасына байла-

нысты. Мұның ауыспалылығы анықталған. 130-200 уд/мин. Түрлі дәрежедегі футболшылардың орташа пульс соғысы ойын мен жаттығу кезінде біркелкі. Кейбір авторлар жоғары кәсіби футболшыларда орта есеппен 163-180 уд/мин. Бірінші санаттағы футболшыларда шамамен 151-170 уд/мин. Жартылай қорғаушылар стационар режимінде жұмыс жасаса, шабуылшылар – жылдам, шыдамды болып келеді. Бұл жаттығу процесінде техника-тактикалық тұрғыдан және физикалық дайындық жағында жеке қарастыруда талап етеді. Бірақ соңғы кездері ойыншыларды әмбебап түрінде дайындау тенденциясы байқалуда.

Футболшы бір ойында 10 км жүгіруге дайын болуы тиіс. Бұл тек жүгіру емес, шапшаңдықты қажет етеді. Бұған жұмсалатын күш деңгейі әртүрлі. Футбол ойыны барысында динамикалық аэробты-анаэробты жұмыс іске асады. Энергияның қайнар көздері ретінде қышқылдандыру процесі мен көмірқышқылдарының бөлінуі саналады. Шамамен жұмысқа 30-70% қуаттылық жұмсалады.

Бұл ойында энергиямен қамтамасыз ету бойынша басқа ойын түрлерінде жоқ ерекшелік бар. Қимыл-қозғалыс белсенділігі басым бөлігін анаэробты гликолитті механзм құрайды. Матч барысында жылдамдықты арттыру энергиямен қамтамасыз етудің аэробты механизмі қуаты болып табылады. Аз уақыттың ішінде бұлшық ет талшықтарының қимылдау процесі жүреді. Бұл олардағы энергия қорын шығындауға әкеледі (70мМ/л) дейін (М.А. Годик, 1980). Бұл біртіндеп футболшылардың жаттығу кезіндегі бастапқы қарқынын төмендетеді. Сондықтанда футболшылардың демалуының аздығына байланысты миокард өзгерісіне әкеледі.

Кейбір авторлардың зерттеулерінде футболшылардың балалық және жасөспірім кезеңіндегі энергиямен қамтамасыз ету механизмі әртүрлі деген мәліметтер береді. Жыныстық жетілу кезінде анаэробты механизмдер жұмыс істейді, пубертатты кезең соңына дейін жалғасады. 7 мен 17 жас аралығы көмірсу алмасу процесіндегі өзгерістермен ерекшеленеді. Жасөспірім кезеңінде ұлдарда сұлбалық бұлшық еттерінде гликогені көбейеді.

Аэробты мүмкіндіктер оттегін максималды қолдану мөлшері бойынша бағаланады. Бұл баланың денсаулығы бағалаудың сенімді критерий ретінде саналады. Себебі, адам ағзасының қоршаған ортаның жағымсыз факторы мен түрлі ауруларға төзім-ділігін анықтайды (Н.И. Волков, 1969, Р.М. Васильева, 2004). Көптеген авторлардың мәліметтері бойынша футболшының кислородты қажетсіну диапазоны 51-70 мл/кг/мин (В.М. Алексеев, 1985). КМҚ мен кәсіби спортшының арасында өзара тікелей байланыс бар. Футболшының жүктемесінің негізін күш-жылдамдық жұмысы құрайды. Өйткені, бұлшық ет ойын барысында көптеген уақыттар бойы бірнеше қайталана жұмыс істейді. Матч барысында футболшыдан жалпы және арнайы төзімділікті қажет етеді.

Бұл спортшының барлық негізгі физикалық сапаларын көрсетеді: жылдамдық, шапшаңдық, күш, икемділік, төзімділік (Н.Д. Граевская, 1969). Сонымен спорттық ойындар, соның ішінде футбол ауыспалы жарыс негізіндегі ойын болғандықтан, арнайы төзімділікті талап етеді. Футболшының қимыл әрекеті қайталамалы-ауыспалы болып келеді. Мұнда спортшы үшін маңызды күші мен жылдамдық сапалары байқалады. Бұл спортшының физикалық дайындық құрылымында ерекше орын алады. Футбол спорттың басқа түрлері сияқты адам ағзасына спецификалық тұрғыдан әсер етіп, жаттығушының морфологиялық және функционалдық көрсеткіштеріне белгілі бір өзгерістер әкеледі. Бұл өзгерістер спортшының жас ерекшелігіне, кәсіби шеберлігіне және спорттық маусымға байланысты. Отандық және шетелдік мамандар ойында жеңіске жетудегі негізгі басты рөл жоғары дәрежедегі техника-тактикалық шеберлік пен физикалық дайындық, әсіресе футболистің жұмыс қабілеттілігіне байланысты деп есептейді.

Жұмыс қабілеттілігін анықтау баланың денсаулық деңгейін сан жағынан, ағзаның түрлі жүйесінің функционалдық дамуын және бірінші кезекте күшпен қамтамасыз етуін бағалауға мүмкіндік береді. Физикалық жұмыс қабілеттілігінің деңгейі адамның денсаулығының сандық көрсеткіші саналады. Бұл көрсеткіштің төмендеуі адам денсаулығының бұзылғандығын білдіреді. Бұл дәрігердің жұмысында диаг-

ностикалық көрсеткіш ретінде қолданылады. Ағза қабілетіне қарай күш қуат қоры мен жеке ағзаның денсаулық деңгейі, көптеген қоршаған ортаның жағымсыз әсеріне ағза ұрықтылығын анықтауға мүмкіндік пайда болады.

Физикалық жұмыс қабілеттілікті аралас немесе статикалық, динамикалық жұмыстағы адамның максималды күш жұмсауының потенциалды қабілеті деп сипаттайды. Физикалық жұмыс қабілеттілік саласы бойынша негізгі көптеген зерттеулерді Г. Леман жүргізген. Физикалық жұмыс қабілеттілікті ағзаның максималдық жұмысқа деген қабілеті деп қарастырған. Басқа зерттеушілер физикалық жұмыс қабілеттілікті ағзаның кез келген максималдық физикалық жұмысты орындау немесе максимум энергияны дамыту қабілеті. Күшін үнеммен жұмсап, алдағы қойған мақсатқа жету деп түсіндіреді (А.Г. Хоружев, 1993, С.В. Тихвинский, 1983).

С. Козловскийдің пікірі бойынша дене қуатының жұмыс қабілеттілігі – бұл ұзақ мерзім бойы ауыр дене жұмысын орындау. Сондай-ақ жұмыс соңында болу мүмкін гемостаз күйзелісін тез жоя білу қабілеті. Автор оның «физиологиялық құнын» ескереді. Неғұрлым жұмыс қабілеттілік жоғары болса, оның құны соғұрлым төмен деп есептейді. Соңғы жылдары жүргізілген ғылыми зерттеулер дене қуатының жұмыс қабілеттілігі мен адам денсаулығы арасында белгілі бір байланыс барын айтады. Г.Л. Апанасенко мәліметтері бойынша индивидтің денсаулығы деңгейіне диагностиканы оның энергетикалық ресурстары қабілетіне сәйкес жүргізу қажет. Г.Л. Апанасенконың пікірінше, неғұрлым энергетикалық негізі жоғары болса, денсаулық деңгейі соғұрлым жоғары болады.

Зерттеушілер энергетикалық потенциалы жоғары адамдардың ағзасы сыртқы ортаның жағымсыз әсеріне төзімді болып келеді деп есептейді (Н.А. Агаджанян., Г.С. Козупица, 1993). Мектеп жасындағы дене қуатының жұмыс қабілеттілігі балаларында басқа жастағылармен салыстырғанда жоғары және төзімді.

Спортшылардың ағзасының дене қуатының жұмыс қабілеттігін тест - сынақ жүргізу арқылы анықталады. Спорттық медицина тәжірибесінде анаэробты жұмыс қабілеттілікті анықтау тесті аса аз жүргізіледі. Бұл спортшының бұлшық етінің жұмысы қарқындылығы мен ұзақтығын қамтамасыз етеді. И.А. Корниенконың зерттеуінде балалар мен жасөспірімдердің жыныстық жетілуі кезеңіне дейін аэробты механизмдері қалыптасады деп көрсетеді.

Жыныстық жетілу кезінде кардиореспиратор жүйесінің қарқынды дамуы 15-18 жас аралығында дене қуатының жұмыс қабілеттігінің артуын екі фактор арқылы көрсетеді. Біріншісі, ағзаның аэробты мүмкіндігінің артуы, екіншіден, ағзаның гомеостазды қолдап, қандағы жиналған сүт қышқылын шығаруы. Ағзадағы сүт қышқылы туралы нақты мәліметтер жоқ, тек түрлі көзқарастар ғана қалыптасқан.

Қазіргі заманғы футболдың ерекшелігі ойын қарқындылығы, алаң бойынша атлетикалық күрес, қатал тартысты ойын, техника мен тактиканы тиімді қолдану. Қорыта айтқанда, жоғары дәрежедегі дене қуатының жұмыс қабілеттігі болып табылады.

Футболдың жалпы даму қарқынын ескере келе ойын әрекетінде ағзаның функционалдық жүйесіне деген талап артуда. Футболшылардың жас ерекшелігіне қарай физикалық жұмыс қабілеттілігін зерттеген авторлар. М.Р. Эльваккад және И.Г. Халявко болса, жас футболшылардың физикалық жұмыс қабілеттілігін зерттегендер Ч. Направник, Ю.А. Морозов, В.Л. Карпман, З.Б. Белоцерковский, И.А. Гудко. Ересек футболшылардың жұмыс қабілеттілігін М.Р. Эльваккад, П. Новацуи қарастырған. Мұнда авторлар зерттеудің түрі тәсілдерін қарастырып, тест, степ - тест қолданған.

Жаттығу барысында футболшылардың кәсіби дайындығын сынақ арқылы тексерген. Бұл зерттеулер жүйелі тұрғыда емес, сондықтан да футболшының дене қуатының жұмыс қабілеттігі туралы толық мәлімет алуға жеткіліксіз салады. И.Г. Фалестің зерттеу бойынша футболшының дене қуатының жұмыс қабілеттігін анықтаудың бірнеше компоненті бар:

- күш - жылдамдық;
- функционалды, энергетикалық міндіктері;
- тактикалық шеберлік;
- қажетті психикалық сапаларын жетілдіру.

Футболда дене қуатының жұмыс қабілеттігі адамның аэробты төзімділігі мен ағзаның ұзақ мерзімдік қарқынды жұмыспен қамтамасыз ету қабілеттілігі.

Мамандар жас ерекшелігіне қарай футболшылардың дене қуатының жұмыс қабілеттігі артады. Осыған дене қуатының жұмыс қабілеттігінің артуының негізгі үш динамикасы:

- бастапқы (9-11 жас);
- негізгі (12-16 жас);
- ауыспалы (17-21 жас) аралығы.

Жас спортшылардың дене қуатының жұмыс қабілеттігі бұл көрсеткіштерден айырмашылығы бар, әсіресе дайындалмаған спортшыларға қарағанда кәсіби футболшылардың дене қуатының жұмыс қабілеттігі 52% артатынын көрсетеді.

9-16 жастағы футболшылардың аэробты және анаэробты мүмкіндіктерінің дамуының ерекшеліктері. Функционалдық күйінің объективтік бағалау әлбетте адам ағзасына белгілі мөлшердегі физикалық жүктеме есепке ала жүргізіледі. Жас футболшылардың аэробты жән анаэробты мүмкіндіктерінің дамуының ерекшеліктері мен жұмыс қабілеттілігі деңгейін бағалаудың жалпы түрі PWC функционалдық тест саналады (А.И. Абросимова, 1981, В.Л. Карпман, С.В. Хрущев, 1997; С.Б. Тихвинский, Л.Н. Бобко, 1991). Сонымен қатар қазіргі кезге дейін жас спортшылардың аэробты жағдайдағы физикалық жұмыс қабілеттілігіне арналған зерттеулер жеткіліксіз. Ғылыми зерттеулер, адамның жұмыс қабілеттілігі мен денсаулығы арасында белгілі бір байланыс барлығын айтады. Бұлшық ет қызметінің жоғары потенциалдық мүмкіндіктері бар адамдар жағымсыз жағдай әсеріне тұрақтылығы басым болып келеді – гипоксия мен қан жоғалтудан бастап, ішкі ортаның негізгі қышқылды күйіндегі өзгерістерге дейін. (Г.Л. Апанасенко, 1983, Н.А. Агаджанян; А.И. Елфимов, 1986). Аэробты мүмкіндіктер ағзасына ауаны жеткізу процесінің жылдамдығына, сондай-ақ, көмірқышқылды өнімдердің қышқылдану қорына байланысты. Ауа кардиореспираторлы жүйе мен қан жүйесін қамтамасыз етеді. Бұған жүрек бұлшық еттері қуатты әсер етеді, терең тыныстау, қандағы гемоглобин мен эритроциттердің жоғары көрсеткіші. Анаробты мүмкіндіктер футболшының қысқа мерзімді және ауыр жүктемені орындау қабілетімен байланысты. Бұл жұмысты басқа заттар күшімен ауасыз орындауға ықпал етеді. Анаэробты мүмкіндіктер қысқа мерзімді жұмысты орындау қарқыны қуатын анықтауға және тканьдардың гипоксия жағдайдыны бейімделуін сипаттайды. Әдебиеттердегі көптеген мәліметте бойынша жас спортшылардың физикалық жұмыс қабілеттілігі басқа адамдармен салыстырғандағы көрсеткіштерінде айырмашылықтар барын көрсетеді. Спортшының жасы үлкен болған сайын оның жүрегінің құрылымдық-фунционалдық жұмыс қызметі айқындалады. Орта есеппен жас футболшылардың физикалық жұмыс қабілеттілігі жаттықпаған адамдарға қарағанда 52% жоғары (В.Л. Карпмпн, 1974; Граевская, 1990). PWC функционалдық тест көрсеткіштері нәтижесі бойынша жас спортшылардың физикалық жұмыс қабілеттілігінің абсолютті деңгейі 15-16 жасқа қарай артады. Бұл нәтижелердің артуы біркелкі сипатта емес. Жас футболшылардың аэробты физикалық жұмыс қабілеттілігі көрсеткіші 11-12 жаста байқалады. Бұл жастағы футболшылардың жұмыс физикалық қабілеттілігі жаттығу кезінде артады.

13-14 және 15-16 жаста күш – жылдамдық мүмкіндігінің абсолютті және салыстырмалы көрсеткіші анаэробты механизмдерді күш-қуатпен қамтамасыз етумен байланысты. Жалпы алғанда барлық жас ерекшелік топтарында жұмыс қабілеттілік көрсеткішінің деңгейі әртүрлі. Зерттеу нәтижелерінің сараптамасы 11-12 жастағы футболшылар тобында жалпы физикалық жұмыс қабілеттілігі өте төмен және өте жоғары деңгейлі балалар кездесетінін көрсетеді.

Бұл жас футболшылардың физикалық жүктемесі оның жасына ғана байланысты емес, жаттығудың жүктемесін қарастыруды талап етеді. Ағзаның аэробты мүмкіндігін көрсететін негізгі параметрі кислородты максималды қолдану көрсеткіші саналады. Адам ағзасына ауаның қажеттілігі онтогенез кезеңдеріне қарай арту тенденциясын көрсетеді. 11-12 жаста ағзаның жалпы төзімділігіне сәйкес, жоғары аэробты мүмкіндік пайда болады. Көптеген әдебиеттерде төзімділік 8-9 жас кезеңінде

артып, 11 жаста өзгерісіз сол күйінде, 14-15 жаста тұрақталады.

Физикалық жұмыс қабілеттілік көрсеткіштері адам ағзасының физикалық жүктемені орындауға деген функционалдық дайындығын білдірмейді. Бұл физикалық жүктемеге бейімделуге деген реттеу жүйесі қысымы дәрежесі туралы айтуға негіз бола алмайды. 9-10, 11-12 және 13-14 жаста аэробты жүктеменің гипотоникалық типінің басымдылығы анықталған. Бұл типтің реакциялары жүрек соғысы қысқаруы үнемді режимде екендігін көрсетті. Бұл типтегі жас спортшылардың ағзасында қысым басым. 15-16 жаста дистоникалық типтің басымдылығын көрсетеді, Бұл жас кезеңінде жүктемеге бейімделудің гипертоникалық типі өте сирек кездеседі.

Аэробты жағдайда ағзаның жүктемеге деген жауап ретіндегі реакциясы барлық жас кезеңінде дистоникалық типтің басымдылығын көрсетеді. Осы күнге дейін қан айналымы типінің физикалық жұмыс қабілеттілік деңгейіне әсері туралы ғалымдар пікірі әртүрлі. Көптеген зерттеушілер төзімділікке жұмыс істеуге келгенде гипертоникалық типі саналатынын айтады. Жас футболшылардың физикалық жұмыс қабілеттілігін зерттеуде 9-10, 15-16 жастағы футболшылардың жұмыс қабілеттілігі физикалық жүктемеге сәйкес минутына 170 соққыға дейін жететінін анықтадық. Футболшылардың аэробты режимдегі жұмыс қабілеттілігі 9-10 және 11-12 жаста артады. Біздің зерттеу барысында алынған мәліметтеріміздің нәтижесінің көрсеткіштері басқа да зерттеушілердің нәтижелерімен сәйкес. Зерттеу мәліметтері бойынша балалардың базалық деңгейде аэробты төзімділігінің дамуының жетіспеушілігі дұрыс назар аудармаудан екендігін көрсетеді. Әсіресе 11-12 және 13-14 жастағы балаларда кездеседі. Жоғарыда қарастырылғандарды қорыта айтар болсақ. Анықталғаны жас футболшылардың ағзасының дайындық жаттығу процесіне ұзақ мерзімге бейімделуінің физиологиялық заңдылықтарына тән. Жүрек-тамыр жүйесі мен физикалық жүктеме деңгейі жас ерекшелік динамикасына қарай жас футболшылардың аэробты және анаробты төзімділік деңгейі қан айналу типіне байланысты. Бұл жас футболшылардың дайындық – жаттығу процесінің дифференциалды шкаласының әдістемесін қалыптастыруды қажет етеді. Бұл әдістеме жас футболшыларды дәрігерлік-педагогикалық түзету, патологиялық жағдайын дамытып, футболмен шұғылданатын балалар мен жасөспірімдердің денсаулығын сақтауға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келсек, бүгінгі футбол үшін белсенді қимыл-қозғалыс, бұлшық еттердің қарқынды жұмысы, әр түрлі қимыл әрекеттері, матч кезінде құрылымы мен сипаты мен күрделілік дәрежесіне қарай физикалық жүктемені тең бөлу тән. Сондай-ақ футболшылар қарсыластарына қатысты күшпен жасалатын тәсілдер мен секірулерді жиі орындайды. Доп үшін күресте ойыншыдан допты дәл беру нақтылық, дәлдікті, техникалық дағдыны, ара қашықтықты болжауды, соққы күшін есептеу, уақытты ұтымды пайдалану, жылдам ойлауды талап етеді. Жүктеме мөлшері бойынша футболшының қимыл – қозғалыс әрекетінде ойын алаңы бойынша түрлі қимылдар жасап жүгіру негізгі болып саналады. Жүгіруге жылдамдық пен қарқынды қимыл тән. Жүгіру адам денесінің түрлі жағдайында басталады, ауыспалы ритм мен қарқындылық, белгілі бір қашықтықта жүгіру, кездейсоқ тоқтау тән. Футбол алаңының қарсыластар аймағын белгіленбеген кеңістігі спортшылардың максималды және субмаксималды жылдамдықпен қысқа қашықтықта жүгіруін байқатады. Футболдың басты ерекшелігі ойын алаңында үнемі жағдайдың өзгеруі мен соған байланысты футболшының қимыл әрекетінің өзгеруі. Түрлі тәртіптегі ойын барысында сипаты мен күштілігі мен ұзақтығына қарай жаттығулардың кезектесу қатынасы саналады.

Футбол командалық ойын. Сондықтан ойыншылар арасында өзара түсіністікті, команда мүшелерінің қарым-қатынас жасау үйлесімділігін талап етеді. Ойыншылар санының көптігі мен ойын алаңының көлемі уақыт пен кеңістікті таңдауда белгісіздікке әкеледі. Қазіргі заманғы футболда ойынның қиыншылығына жоғарғы қарқындылықпен қоса уақыт тапшылығын атайды. Осының барлығы тек дене жүктеменің артуын ғана емес, эмоционалдық және психологиялық қысым орын алуына себеп болады.

Спорттық ойындар дене тәрбиесі

бойынша мектеп бағдарламасына енген басқада дене шынықтыру және спорт жаттығуларымен бірге оқушылардың адамгершілік - ерік және қимыл сапаларын жақсартуға көмегін тигізеді. Спорттық ойындарды үздіксіз жүйелі түрде ойнау төзімділік, ептілік және қимыл-әрекеттер жасауда тапқырлық таныту сапаларын қалыптастырады. Осы спорттық ойындардың мәні ерекше. Оқушы әрбір ойынға қандай сипатты қимыл-әрекеттер тән екенін және оларды қалай меңгеру ерекшеліктері мен әрбір ойынның ағзаларына қандай әсері болатынын білуі керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Чумаков П.А. Спортивные и подвижные игры. – М.: ФиС, 1999. – 231с.
2. Уанбаев Е.Қ., Уанбаева Ф.Ж. Дене мәдениеті және спорттың теориясы мен әдістемесі. – Өскемен: С. Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2006. – 315 с.
3. Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. – М.: Физкультура и спорт, 1998. – 224 с.
4. Бабушкин В.З. Подготовка юных футболистов. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 328 с.
5. Чумаков П.А. Футбол. Учебник для институтов физической культуры. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 197 с.
6. Башкин С.Г. Футбол: поурочная учебная программа для ДЮСШ, Уроки по баскетболу. – М.: Физкультура и спорт, 1996. – 286 с.
7. Бондарь А.Н. Учись играть в футбол. – М.: Физкультура и спорт, 1996. – 365 с.
8. Гомельский А.Я. Футбол: секреты мастерства: 1000 футбольных упражнений. – М.: Физкультура и спорт, 1997. – 326 с.

УДК 37.037

ОРГАНИЗАЦИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ГРУППЫ

Сабитов М.З.

В совершенствовании учебного процесса по физическому воспитанию в колледжах большое значение принадлежит физическому воспитанию студентов, зачисленных по состоянию здоровья в специальную медицинскую группу.

В специальную группу определяют студентов, имеющих заболевания с отклонением в состоянии здоровья временного или постоянного характера, не являющиеся препятствием для учебных занятий в колледже, но вместе с тем требующие ограничения физических нагрузок.

Специальная группа назначается при заболевании с устойчивой стадией болезни. Она характеризуется отсутствием обострения и угрозы обострений под воздействием нагрузок, отсутствием признаков выраженной функциональной недостаточности больного органа или системы, сохранением лишь некоторых клинических признаков заболевания, хорошим, общим самочувствием, отсутствием субъективных жалоб, благоприятной реакцией организма на физические нагрузки, достигнутой благодаря занятиям лечебной физической культурой и т.п. Существуют выработанные практикой конкретные показания к назначению занятий при самых различных заболеваниях.

Основным критерием отбора в различные группы является состояние здоровья студентов. Определяет в специальную медицинскую группу врач при обязательном участии педагога. Нередки случаи, когда врач не может достаточно полно оценить состояние здоровья студента, иногда скрывающего свой недуг. Поэтому преподаватель может и должен оказать помощь врачу своими наблюдениями в уточнении скрытых болезненных состояний. Именно преподаватель может дать наиболее полную, разностороннюю оценку физической подготовленности студента. Право преподавателя — по результатам своих наблюдений требовать более углубленного

медицинского обследования и назначения специальной медицинской группы для занятий физической культурой.

Физическое воспитание студентов специальной медицинской группы решает оздоровительные, образовательные и воспитательные задачи, так же, как и физическое воспитание для остальных студентов колледжа. Но наличие отклонений в состоянии здоровья, физического развития, физической подготовленности, состояние после перенесенных заболеваний требует осуществления индивидуального подхода при выборе средств, методов физического воспитания и дозирования физических нагрузок.

Организация и методика физического процесса по физическому воспитанию таких студентов имеет свои особенности.

В связи с этим проблема овладения и совершенствования методикой физического воспитания студентов специальных медицинских групп является актуальной, как в настоящее время, так и в будущем.

Основными задачами физического воспитания студентов специальной медицинской группы являются:

1) Постепенное и последовательное укрепление здоровья, ликвидация или стойкая компенсация нарушений, вызванных заболеванием, закаливание организма и повышение уровня физической и умственной работоспособности;

2) Повышение физиологической активности органов и систем студентов, ослабленных болезнью;

3) Устранение функциональных отклонений и недостатков в физическом развитии;

4) Ликвидация остаточных явлений после заболеваний, повышение устойчивости организма к неблагоприятным воздействиям окружающей среды;

5) Обучение комплексам физических упражнений с оздоровительной, реабилитационной (восстанавливающей) после перенесенных заболеваний и перерывов в занятиях, и корригирующей (исправляющей) направленностью;

6) Воспитание, в пределах возможного, основных двигательных качеств (сила, выносливость, быстрота, ловкость, гибкость, координация), обучение основным двигательным умениям и навыкам;

7) Воспитание у студентов смелости, настойчивости, дисциплинированности, воли, аккуратности, коллективизма, навыков культурного поведения, добросовестного отношения к труду, бережного отношения к спортивному инвентарю, оборудованию и имуществу;

8) Соблюдение правил личной гигиены, рационального режима учебы и отдыха, полноценного и рационального питания;

9) Воспитание устойчивого интереса и привычки к систематическим занятиям физическими упражнениями, внедрение физической культуры в режим дня студентов. Выработать отрицательное отношение к вредным привычкам (алкоголь, табакокурение, наркотические вещества);

10) Формирование валеологического мировоззрения.

Физическое воспитание студентов специальной медицинской группы представляет собой педагогический процесс, базирующийся на общепринятых методических принципах и методах обучения.

Главная из них - оздоровительная направленность физического воспитания. Учебный процесс преимущественно направлен на постепенное укрепление здоровья, закаливание организма, устранение функциональных нарушений и недостатков в физическом развитии, ликвидацию остаточных явлений после заболеваний.

Обеспечивается это применением соответственно подобранных средств физического воспитания, широким использованием дыхательных и специальных упражнений, закаливающих факторов, умелым соблюдением методических принципов обучения.

Физическое воспитание студентов с отклонениями в состоянии здоровья специфично строгой индивидуализацией. Оно осуществляется с позиций дифференцированного подхода в выборе средств, регламентации физической нагрузки, методике проведения занятий.

При проведении уроков физической культуры учитель должен обязательно учитывать анатомо-функциональные особенности каждого студента, диагноз заболевания, уровень физической подготовленно-

сти, состояния здоровья, степень адаптации организма к физической нагрузке, частные задачи использования физических упражнений при данном конкретном заболевании.

Медицинский контроль над физическим воспитанием студентов обязателен, он регламентирован соответствующими директивными документами.

Средствами физического воспитания студентов являются физические упражнения, использование гигиенических факторов, оздоровительных сил природы.

Физические упражнения являются основным средством физического воспитания студентов. С помощью них осуществляются задачи, направленные на всестороннее физическое развитие студентов, формирование правильных навыков таких естественных движений, как ходьба, бег, прыжки, метание, лазанье, передвижение на лыжах и другое, развитие основных двигательных физических качеств (ловкости, скорости, силы, выносливости, гибкости), воспитание позитивных морально-волевых качеств и полезных привычек.

На уроках физической культуры используются базовое содержание учебного предмета упражнения основной гимнастики - построение и перестроение; основные положения и движения рук, ног, туловища; упражнения с мячами, скакалками; акробатические и танцевальные упражнения; упражнения на гимнастической стенке (для рук, ног и туловища), лазание и т.д.; упражнения равновесия; дыхательные упражнения и упражнения на коррекцию (исправление) осанки.

Раздел легкой атлетики включает в себя следующее: ходьба в разном темпе, бег на скорость и выносливость, прыжки в длину и в высоту с разбега, метание мяча и гранаты, толкание набивного мяча с места.

Лыжная подготовка включает в себя знание по уходу за лыжами, гигиенические требования к занятиям, строевые упражнения с лыжами и на лыжах, технику попеременных и одновременных ходов, технику подъемов и спусков на лыжах, технику подъемов, спусков и поворотов на лыжах, передвижение по пересеченной местности на лыжах.

Раздел спортивных игр включает в себя: стойки, способы передвижения, приемы игры в баскетбол, передача, броски, ведение мяча, остановки, учебную игру в баскетбол с ограничением во времени и площади физкультурного зала; стойки, способы передвижения, приемы игры в волейбол, прием и передача мяча сверху и снизу, подача мяча, учебная игра по упрощённым правилам.

Раздел по туризму предусматривает определение маршрутов похода, групповое и личное снаряжение, санитарно - гигиенические требования к снаряжению, одежде и обуви, воспитание навыков передвижения в зависимости от рельефа местности, санитарно-гигиенические требования к питанию, ориентирование на местности, оказание первой доврачебной помощи при заболеваниях и травмах и соблюдение правил техники безопасности в течение всего похода.

Гигиеническая гимнастика способствует укреплению здоровья и закаливанию организма, улучшает общее физическое развитие и повышает работоспособность человека.

Наиболее распространенной разновидностью гигиенической гимнастики является утренняя гимнастика, получившая название «зарядка». Гигиенической гимнастикой можно заниматься индивидуально и группами.

Во время проведения занятий физическими упражнениями преподавателю необходимо предусмотреть меры по предупреждению травматизма.

Санитарно-гигиенические факторы играют важную роль в физическом воспитании. Сюда относятся твердый режим дня, под которым понимается строго установленный распорядок повседневной жизни, рациональное распределение времени труда и отдыха, сна и питания, и занятий физическими упражнениями.

Применяемые на занятиях физическими упражнениями различные снаряды, инвентарь и оборудование по своему размеру, весу и устройству должны строго соответствовать возрасту и полу занимающихся.

Физическое воспитание организуется для всех студентов медицинской группы на протяжении всего периода обучения и

осуществляется в следующих формах:

- обязательные учебные занятия (согласно расписания);
- занятия в режиме учебного дня (гимнастика до занятий, физкультурные паузы, физкультминутки, организованное проведение перемен);
- самостоятельные занятия студентов во внеурочное время (утренняя гигиеническая гимнастика, выполнение комплексов индивидуальных домашних заданий);
- массовые физкультурно - оздоровительные мероприятия, проводимые в свободное от учебных занятий время, в выходные дни и летние каникулы, в лагерях отдыха;
- участие в качестве судей во время проведения массовых оздоровительных и физкультурно-спортивных мероприятий, проводимых во внеурочное время.

Основной формой организации физического воспитания студентов специальной медицинской группы является урок со всеми его атрибутами, в том числе и обязательностью посещения.

Урок физической культуры со студентами, имеющими отклонения в состоянии здоровья, строится в соответствии с общими положениями. Он состоит из трех частей: вводной, основной и заключительной. Их общая продолжительность 45 минут.

Вводная часть урока. Ее продолжительность колеблется в пределах 12-18 минут.

В вводную часть включают: построение группы, рапорт, опрос о самочувствии, подсчет пульса и частоты дыхания, объяснение задач урока, строевые упражнения и различные перестроения на месте и в движении, дыхательные упражнения статического и динамического характера, дозированная ходьба с изменением темпа движений, упражнения для формирования правильной осанки, общеразвивающие упражнения с предметами и без предметов. Для основных мышечных групп и упражнения локального воздействия, направленные на восстановление нарушенной функции, дозированный бег.

Бег всегда дается в сочетании с ходьбой и только после выполнения комплекса общеразвивающих упражнений.

Комплексы физических упражнений должны состоять из простых упражнений, не требующих особого напряжения и усилия. Темп выполнения упражнений должен быть медленным, но при этом желательно все упражнения выполнять с большой амплитудой.

Общеразвивающие упражнения не должны вызывать сильного утомления, физическая нагрузка в них повышается постепенно. Если все же утомление возникает, то оно снимается кратковременным отдыхом (10-15 сек).

Упражнения можно проводить под счет или показ учителя, по объяснению учителя в индивидуальном темпе, по обусловленному заданию, с установкой на соревнование (какая группа проделает лучше).

При организации группы для выполнения упражнений пользуются различными формами построений: в разомкнутых колоннах, в кругу, в двух противостоящих шеренгах и т.д.

Исходные положения могут быть также самыми различными - стоя, сидя, лежа, стоя на коленях. Однако нельзя допускать резкого перехода из положения лежа в другое положение.

Основная часть урока - 20 минут. Решаются задачи, связанные с овладением программного учебного материала, повышением общей тренированности занимающихся.

В основную часть включают упражнения с отягощением, подвижные игры, метания, различные прыжки, упражнения в равновесии, ознакомление с простыми, смешанными висами и упорами, элементы спортивных игр, воспитывается ловкость, координация движения. Специальные упражнения "на силу", "на выносливость", "на скорость" в уроках могут применяться с учетом состояния здоровья и физической подготовленности учащихся и диагноза заболевания. Для снятия утомления используются дыхательные упражнения и паузы отдыха до 1 мин.

Упражнения должны быть составлены так, чтобы они оказывали разностороннее влияние на организм, давали возможность положительного переноса двигательных навыков.

Обучение новым двигательным действиям проводят в начале основной части, закрепление и совершенствование ранее усвоенных навыков, в середине или ближе к концу основной части урока. Для этих целей можно использовать подвижные игры, которые способствуют также повышению эмоциональности урока и поддержанию устойчивого интереса к занятиям.

При организации студентов чаще используют групповой метод и метод индивидуальной организации. Последний характеризуется постановкой различных заданий перед отдельными студентами.

В работе со студентами специальной медицинской группы можно использовать как "поточный", так и "круговой" способы построения структурных компонентов основной части урока. Например: ходьба по гимнастической скамейке с различным положением рук, лазание по наклонной гимнастической скамейке, опуститься по гимнастической стенке, метание малого мяча в цель, прыжки через качающуюся скакалку, ведение баскетбольного мяча. Этот комплекс упражнений повторяется 2-3 раза. "Круговой" способ объединения компонентов урока нельзя превращать в "круговую тренировку", которая рассчитана главным образом на комплексное развитие физических качеств.

Заключительная часть урока - 5-10 минут. Она решает задачу создания оптимальных условий для успешного протекания восстановительных процессов, постепенного перехода от активной деятельности к спокойному состоянию. С этой целью используются несложные легко дозируемые упражнения - ходьба, строевые и порядковые упражнения, на осанку, на внимание, на координацию движений и дыхательные.

Заканчивается урок подсчетом пульса, частоты дыхания, подведением итогов. Учитель вместе со студентами анализирует результаты выполнения задач урока, причины отдельных недостатков. Каждому студенту дается домашнее задание.

Основная цель домашних заданий - содействие более быстрому овладению необходимыми двигательными умениями, приобретению тренированности организма, восстановлению нарушенных функций.

Домашнее задание назначается каждому студенту индивидуально, спустя три-четыре недели после начала занятий. Дается оно на две недели с последующей проверкой и оценкой выполнения.

Студенты специальной медицинской группы более медленно усваивают учебный материал в силу пониженных функциональных возможностей и относительно слабой приспособляемости к физическим нагрузкам, что вызывает необходимость более частых повторений.

Поэтому уроки в основном носят комплексный характер.

Урочные формы занятий не могут полностью обеспечить полноценного оздоровительного воздействия на организм студента и не решают всех задач по физическому воспитанию студентов данной медицинской группы. Поэтому необходимо и важно в работе по физическому воспитанию применять другие формы занятий для достижения оздоровительного эффекта.

Например, дополнительные занятия. Основные задачи дополнительных занятий направлены на достижение главной цели – преодоление отставания в физическом развитии и физической подготовленности.

Занятия в режиме учебного дня (гимнастика до занятий, физкультурные паузы, физкультминутки).

Гимнастика до занятий – это физические упражнения, проводимые в колледже ежедневно до начала уроков.

Весь материал, включаемый в гимнастику до занятий, по своему характеру и трудности должен быть близким к программному материалу.

Комплекс гимнастики до занятий состоит из пяти – восьми упражнений.

В каждом комплексе вначале должны быть упражнения, легкие по нагрузке; затем следуют несколько более трудные, а в середине должны быть упражнения максимально трудные из допустимых для занимающихся. Во второй половине комплекса упражнения постепенно снижаются по нагрузке и оканчиваются легкими и спокойными.

Такая последовательность необходима в связи с тем, что студентам по окончании гимнастики должны приступить к урокам.

Учебные занятия в группах связаны с длительным сидением студентов за партой в определенном положении, часто в довольно напряженном состоянии (во время письма). Это вызывает нежелательные явления в организме студентов: застойные явления крови в ногах, в области таза, живота; изменения в положении позвоночника, плеч, грудной клетки. Противодействуя этим явлениям, физические упражнения улучшают кровообращение, содействуют выпрямлению позвоночника, активизируют организм студентов. И для этого необходимо проводить физкультурные минутки, которые содействуют повышению успеваемости студентов, обеспечивают активный кратковременный отдых и способствуют улучшению здоровья детей.

Физкультурные минутки проводятся 2-3 раза в учебный день.

Правильное использование всех организованных мероприятий в режиме учебного дня колледжа, каковыми являются гимнастика до занятий, физкультурные минутки и четкая организация перемен, правильная организация работы специальной медицинской группы, врачебный контроль значительно улучшит учебно-воспитательную работу колледжа и благотворно отразится на здоровье, физическом развитии и успеваемости студентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Залетаев И.П. Организация и проведение занятий с учащимися специальной медицинской группы // Физическая культура в школе. – 2005. – № 5. – С. 11-17.
2. Физическая культура. Система работы с учащимися специальных медицинских групп: рекомендации, планирование, программы / авт.-сост. А.Н. Каинов, И.Ю. Шалаева. – Волгоград: Учитель, 2009. – 185 с.
3. Булич Э.Г. Физическое воспитание в специальных медицинских группах. - М.: Высшая школа, 1986. - 255 с.

УДК 57.022:613.6.015

ПРОГРАММА МОТИВАЦИИ СНИЖЕНИЯ МАССЫ ТЕЛА У ЛИЦ С ОЖИРЕНИЕМ

Садыкова С.Н.

Проблема ожирения у населения планеты приобретает масштабы эпидемии. По данным Всемирной организации здравоохранения, с 1980 года число лиц во всем мире, страдающих ожирением, более, чем удвоилось. Если в 2008 году избыточный вес на планете имели более 1,4 миллиарда взрослых людей в возрасте восемнадцати лет и старше [1], то в 2014 году эта цифра составила более 1,9 миллиарда человек. Из этого числа свыше 600 миллионов человек страдают от ожирения [2].

В Российской Федерации в настоящее время избыточный вес имеет 54% населения, из которых 30% составляют случаи ожирения [1, 8].

Известно, что в 98% всех случаев ожирения причиной является энергетическая несбалансированность между калориями, поступающими в организм, и калориями, затрачиваемыми организмом [10]. Основная причина такой несбалансированности – рост потребления населением высококалорийных продуктов питания с высоким содержанием жира, соли и сахаров, с одной стороны, и снижение физической активности в связи с малоподвижностью многих видов деятельности, с изменениями в способах передвижения и с растущей урбанизацией – с другой.

В настоящее время ожирение является пятым по значимости фактором риска смерти и связано с ежегодной смертностью 2,8 миллиона взрослых людей в мире, так как ожирением обусловлено 44% случаев диабета, 23% ишемической болезни сердца и от 7% до 41% случаев некоторых видов рака [5, 11].

Основными лечебно - восстановительными мероприятиями при ожирении являются увеличение энергетических затрат, ограничение питания и общее укреп-

ление организма. Это позволяет решать задачи стимуляции обмена веществ в организме, активизации окислительно - восстановительных процессов, снижения массы тела, улучшения функций сердечнососудистой и дыхательной систем, опорно-двигательного аппарата, повышения адаптации организма к физическим нагрузкам [6].

Необходимо отметить, что меры, предлагаемые для снижения массы тела, связаны со значительным изменением привычного образа жизни лиц с ожирением, трудоемки и длительны во времени. Это обусловливает низкую мотивацию у большинства лиц к проведению подобных лечебно-восстановительных мероприятий.

Таким образом, для снижения массы тела неоспорима необходимость не только общеизвестных лечебно - восстановительных мероприятий, но и действенные меры, стимулирующие личную заинтересованность лиц с ожирением в длительных лечебно-восстановительных мероприятиях ее ликвидации.

Учитывая вышеизложенное, наше исследование заключалось в разработке программы, мотивирующей лиц с ожирением к длительным лечебно - восстановительным мероприятиям по снижению массы тела.

Предложенная программа включала три этапа: первичное анкетирование лиц с ожирением, комплексную оценку функционального состояния организма участников исследования, повторное анкетирование.

Первично анкетировали 27 условно здоровых мужчин в возрасте 42-54 лет с ожирением, обратившихся на терапевтический прием по поводу острых респираторных заболеваний в одну из поликлиник города. Анкета содержала шесть вопросов:

1) Знаете ли вы о том, что избыточный вес и ожирение могут привести к развитию ряда сердечнососудистых заболеваний и сахарного диабета;

2) Считаете ли вы ваш вес избыточным;

3) Считаете ли вы, что страдаете ожирением;

4) Мешает ли вам ваш избыточный вес в повседневной жизни;

5) Хотели бы вы значительно уменьшать массу вашего тела.

6) Готовы ли вы в течение полугода проводить мероприятия по снижению массы вашего тела, которые будут заключаться в изменении привычного режима и состава питания, регулярных занятиях физическими упражнениями, ежедневных пеших прогулках, проведения физиотерапевтических процедур по графику в поликлинике.

После анкетирования участникам исследования было предложено оценить функциональное состояние организма на базе реабилитационного центра Стерлитамакского института физической культуры. В данном этапе исследования приняли участие 21 человек, что составило 77,8% от первоначального числа анкетируемых.

Оценка функционального состояния организма включала следующее:

1. *Оценка индекса массы тела.* Для определения степени ожирения рассчитывали индекс массы тела (ИМТ). Массу тела и рост стоя определяли утром натощак взвешиванием на медицинских весах и измерением ростомером, соответственно. ИМТ рассчитывали по формуле: ИМТ = $М/Р^2$, где М – масса в килограммах, Р – рост в метрах [4].

2. *Оценка типа ожирения по характеру распределения жировой ткани.* Вычисляли отношение размера талии (ОТ) и бедер (ОБ), коэффициент ОТ/ОБ. Измерения проводили сантиметровой лентой. ОТ измеряли горизонтально на середине расстояния между 10-м ребром и гребнем тазовой кости. При измерении ОБ ленту накладывали на бедра под ягодичными складками в положении обследуемого «ноги вместе» [4].

3. *Исследование функционального состояния сердечнососудистой системы (ССС).* Вычисляли двойное произведение (ДП). Для этого определяли частоту сердечных сокращений (ЧСС) в положении сидя за 10 с, результат умножали на 6. Систолическое артериальное давление (САД) определяли с помощью сфигмоманометра слуховым методом Короткова. Использовали формулу: ДП = ЧСС*САД/100, усл. ед. Интерпретацию полученных показателей проводили согласно рекомендациям таблицы 1.

Таблица 1. Оценка резервных возможностей сердечнососудистой системы [3]

ДП	- оценка резервных возможностей ССС
> 111	- низкая
95 - 110	- ниже среднего
85 - 94	- средняя
70 - 84	- выше средней
< 69	- высокая

4. *Исследование функционального состояния дыхательной системы*. Рассчитывали жизненный индекс (ЖИ) по формуле: ЖИ = ЖЕЛ/ М, где ЖЕЛ – жизненная емкость легких в миллилитрах, М – масса тела в килограммах. ЖЕЛ определяли при помощи спирометра сухого. Испытуемый делал максимальный плавный вдох, затем, зажав нос, плавно равномерно выдыхал в спирометр в течение 5-7 секунд. Измерение повторяли 2-3 раза с интервалом 0,5-1 мин. Фиксировали лучший результат. Интерпретацию показателей ЖИ проводили согласно таблице 2.

Таблица 2. Оценка состояния дыхательной системы [3]

ЖИ, мл/кг	- оценка состояния дыхательной системы
< 50	- очень плохо
51 - 55	- плохо
56 - 60	- удовлетворительно
61 - 65	- хорошо
> 66	- отлично

5. *Исследование состояния дислипидемии*. Определяли уровень общего холестерина (ХС) и холестерина липопротеидов высокой плотности (α-ХС) в сыворотке крови, отобранной утром натощак по стандартной методике из периферических вен, после чего рассчитывали коэффициент атерогенности (КА) по формуле: КА = (ХС - α-ХС) / α-ХС. Интерпретацию результатов проводили следующим образом (таблица 3):

Таблица 3. Оценка риска развития атеросклероза и ишемической болезни сердца [9]

КА	- оценка риска развития атеросклероза и ИБС
<3	- низкая
>3	- умеренная
>4	- высокая

6. *Исследование состояния гиперинсулинемии*. Уровень инсулина определяли посредством иммуноферментного анализа в сыворотке крови испытуемых. Забор крови проводили утром натощак из периферических вен обследуемых [9].

7. *Исследование физической работоспособности*. Проводили пробу Руфье-Диксона, рекомендованную для нетренированных людей. Делали 30 глубоких приседаний за 45 секунд. Измеряли ЧСС до, после и через 1 минуту после нагрузки. Показатель сердечной деятельности (ПСД) рассчитывали по формуле: ПСД = (Р2 – 70) + (Р3 – Р1) / 10, где Р1 – ЧСС до нагрузки, подсчитываемая за 15 сек до пробы после пяти минут пребывания в положении сидя на стуле, Р2 – ЧСС после нагрузки, подсчитываемая в течение 15 сек начала первой минуты восстановления, Р3 – ЧСС за последние 15 сек с конца первой минуты восстановления, 70 – средняя величина ЧСС у здоровых нетренированных людей. Интерпретацию показателей ПСД осуществляли согласно рекомендациям таблицы 4.

Таблица 4. Оценка показателя сердечной деятельности по Руфье-Диксону [3]

ПСД	- оценка ПСД по Руфье-Диксону
< 2,9	- отлично
3 - 6	- хорошо
6,1 - 8	- удовлетворительно
> 8	- плохо

Для статистического анализа использовали пакет программ «Primer of Biostat 4.0». Количественные значения представляли как $X \pm s_x$. Для оценки межгрупповых различий применяли критерий Манна-Уитни. Анализ качественных признаков выполняли с помощью критерия χ^2. Достоверными считали различия $p<0,05$.

Первичное анкетирование показало, что о риске развития патологий, связанных с избыточным весом, знают 88,9% участников исследования. 100% мужчин считали свой вес избыточным. Лишь 3 участника (11,1%) считали, что страдают ожирением. В повседневной жизни лишний вес мешал 44,4% мужчин. Однако все 27 человек (100%) хотели бы значительно уменьшить массу тела. Несмотря на последнее обстоятельство, ни один из участников (0%) не согласился в течение полугода проводить лечебно - восстановительные мероприятия для снижения веса.

В оценке функционального состояния организма приняли участие 21 человек (77,8%) от первоначального числа анкетированных. Стоит отметить, что 3 человека, считающих, что страдают ожирением, остались в числе испытуемых.

Оценка ИМТ у испытуемых показала, что среднее значение показателя в группе составляет 33,7±1,91, с размахом вариаций от 31,2 до 36,8. Таким образом, 100% участников эксперимента страдали ожирением степени 2а либо 2б, в то время как при анкетировании только 3 человека (14,3%) согласились с этим [2].

Известно, что по характеру распределения жира, различают висцероабдоминальное (центральное) и глютеофеморальное (периферическое) ожирение. Величина коэффициента ОТ / ОБ > 1,0 у мужчин свидетельствует об абдоминальном типе ожирения. При глютеофеморальном распределении жира это отношение меньше 1,0 [4, 5]. По сравнению с жиром, находящимся в подкожной клетчатке, висцеральный жир, располагающийся внутри брюшной полости, имеет большее количество жировых клеток на единицу массы ткани и усиленный кровоток, большую плотность адренорецепторов, рецепторов к глюкокортикоидам и андрогенам. Таким образом, он имеет другую чувствительность к гормональным воздействиям, регулирующим изменения накопления и метаболизма липидов. Висцеральное отложение жира прямо коррелирует с метаболическими отклонениями в организме – инсулинорезистентностью, гиперинсулинемией, нарушением толерантности к глюкозе, гипертриглицеридемией, изменением фракций холестерина и т.д.

Определение коэффициента ОТ / ОБ показало, что средний уровень коэффициента составляет 1,30±0,16 с размахом вариаций 1,1–1,6, что свидетельствует об висцероабдоминальном характере ожирения испытуемых и относит их к группе риска.

Известно, что состояние здоровья человека определяется количеством и мощностью его адаптационных резервов, объем которых координируется соподчиненными между собой специализированными функциональными системами. Главной адаптивной системой, лимитирующей умственную и физическую работоспособность, является ССС, что обусловлено её функцией транспорта питательных веществ и кислорода, основных источников энергии для клеток и тканей. Оценка ДП, характеризующего уровень энергопотребления сердца, показала, что средний уровень ДП в группе составляет 101,0±3,37 усл. ед. (от 97 до 107). Таким образом, анализ ДП продемонстрировал, что у 100% испытуемых резервные возможности ССС ниже среднего [3].

Исследование функционального состояния дыхательной системы показало,

что у 30% испытуемых уровень ЖИ свидетельствует об удовлетворительном состоянии дыхательной системы, у 70% – о плохом состоянии [3]. Средняя величина ЖИ составила 45,9±2,08 мл/кг (размах вариаций – от 42 до 48 мл/кг).

Выявить дислипопротеинемию, даже в том случае, если отдельные показатели обмена липидов не превышают нормативов, позволяет холестероловый коэффициент атерогенности, отражающий соотношение атерогенных и антиатерогенных липопротеинов. Средний уровень КА в группе составил 4,74±0,57 усл. ед. Индивидуальные показатели находятся в диапазоне 4,2–5,8, что на 58% выше безопасного уровня коэффициента. Это соответствует высокой вероятности развития атеросклероза и ишемической болезни сердца у испытуемых [7, 11].

Избыточное накопление висцеральной жировой ткани является фактором развития инсулинорезистенности и гиперинсулинемии, обусловленное снижением чувствительности к инсулину периферических тканей, что связано с нарушением функции и количества глюкозных транспортеров [11]. Функция транспортеров глюкозы увеличивается под влиянием инсулина и активной работы мышц. При малоподвижном образе жизни для нормализации глюкозы крови требуется увеличение секреции инсулина. Возникает гиперинсулинемия, способствующая превращению глюкозы крови в жир. Замыкается порочный круг: ожирение способствует инсулинорезистентности, которая ведет к ожирению.

Уровень инсулина у испытуемых был крайне высок: для группы в среднем он составил 30,3±3,86 мкЕд/мл с размахом вариаций от 24,5 до 37,2 мкЕд/мл, в то время как у здорового человека этот показатель составляет 2,7-10,4 мкЕд/мл [8].

Способность испытуемых проявить максимум физического усилия в статической, динамической или смешанной работе по показателю ПСД была 8,03±0,19 (от 7,9 до 8,5). Это соответствовало оценке физической работоспособности «плохо» [3].

По окончании процедуры комплексной оценки функционального состояния организма у лиц с ожирением участников исследования ознакомили с его результатами, которые были представлены в индивидуальных бланках, аналогичных сводной таблице 5.

Таблица 5. Первичный протокол комплексной оценки функционального состояния организма лиц с ожирением

Наименование пробы	ИМТ, кг/м^2	ОТ/ОБ, усл.ед.	ДП, усл.ед	ЖИ, мл/кг	КА, усл.ед	инсулин, мкЕд/мл	ПСД, усл.ед.
Результат	33,7±1,91	1,30±0,16	101,0±3,37	45,9±2,08	4,74±0,57	30,3±3,86	8,03±0,19
Норма	18,5-25,0	< 1	< 94 на оценку «средняя резервная возможность ССС»	> 61 на оценку «хорошее состояние дыхательной системы»	< 3 для низкого риска развития атеросклероза и ИБС	2,7-10,4	< 6 на оценку «хорошая физическая работоспособность»
% отклонения от нормы	выше на 34,8 %	выше на 30,0 %			выше на 58 %	выше на 191 %	

После ознакомления участников исследования с данными тестирования было проведено повторное анкетирование. Результаты повторного анкетирования достоверно отличались от первичных (таблица 6). О риске развития патологий, связанных с избыточным весом, стали осведомлены 100,0%. Как и ранее, 100% участников исследования считали свой вес избыточным. 19 из 21 человека согласились с тем, что страдают ожирением. Стольким же мешал лишний вес. 100% хотели бы значительно уменьшить массу тела. Показательно, что 15 человек (71,4%) выразили готовность к длительным лечебно-восстановительным мероприятиям по снижению веса против отсутствия таких лиц в начале исследования.

Таблица 6. Результаты анкетирования участников исследования до и после комплексной оценки функционального состояния организма

№	Вопрос	утвердительные ответы до программы оценки (n=27)	утвердительные ответы после программы оценки (n=21)
1.	Знаете ли вы о том, что избыточный вес и ожирение могут привести к развитию ряда сердечнососудистых заболеваний и сахарного диабета	88,9%	100,0%
2.	Считаете ли вы ваш вес избыточным	100,0%	100,0%
3.	Считаете ли вы, что страдаете ожирением	11,1%	90,5% *
4.	Мешает ли вам ваш избыточный вес в повседневной жизни	44,4%	90,5% *
5.	Хотели бы вы значительно уменьшать массу вашего тела	100,0%	100,0%
6.	Готовы ли вы в течение полугода проводить мероприятия по снижению массы вашего тела, которые будут заключаться в изменении привычного режима и состава питания, регулярных занятий физической культурой, ежедневных пеших прогулок, проведения физиотерапевтических процедур по графику в поликлинике	0,0%	71,4% *

* - $p<0,05$, достоверность различий частоты утвердительных ответов на вопросы анкеты

Таким образом, полученные данные свидетельствуют, что предложенная программа мотивации снижения массы тела у лиц с ожирением, заключающаяся в проведении комплексной оценки функционального состояния лиц с ожирением на базе реабилитационного центра, достоверно способствует повышению личной заинтересованности лиц с ожирением в лечебно-восстановительных мероприятиях, направленных на снижение массы тела. Эффективность программы мотивации составила 71,4%.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бюллетень Всемирной организации здравоохранения: Проблема ожирения в Европейском регионе ВОЗ и стратегии ее решения / ВОЗ, 2009. – №98. – 408 с.
2. Информационный бюллетень Всемирной организации здравоохранения: Ожирение и избыточный вес. N 311, 2015. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http:// www. who. int/ mediacentre/ factsheets/ fs311/ru (дата обращения 11.09.2015).
3. Апанасенко Г.Л., Науменко Р.Г. Физическое здоровье и максимальная аэробная способность индивида // Теория и практика физической культуры. – 1988. – № 4. – С. 29-31.
4. Беляков Н.А. Ожирение. Руководство для врачей / Н.А. Беляков, В.И. Мазуров. – СПб.: СПбГМУ, 2003. – 520 с.
5. Бурков С.Е., Ивлева А.Я. Избыточный вес и ожирение – проблема медицинская, а не косметическая // Ожирение и метаболизм. – №3. – 2010. – С. 32-38.
6. Лечебная физическая культура: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / [С.Н. Попов, Н.М. Валеев, Т.С. Гарасева и др.]. – М., 2012. – 416 с.
7. Митченко О.И. Патогенетические основы метаболического синдрома // Новая медицина. – 2004. – №4. – С. 20-24.
8. Новости здоровья [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:// health. passion. ru/ novosti-zdorovya/lishnii-ves/ozhirenie-v-rossii-statisticheskie-dannye.htm (дата обращения 14.12.2014).
9. Нго Т. Т. Иммуноферментный анализ / Т. Т. Нго, Г. Ленхофф. – М.: Мир, 1998. – 446 с.
10. Шарманов Т.Ш. Руководство по профилактике избыточной массы тела и ожирению / Т.Ш. Шарманов, Ш. С. Тажибаев, Ш.А Балгимбеков. – Алматы ТОО М-АРИ, 2012. – 84 с.
11. Bray G.A., Blakburn G. N., Fergguson J. M. Sibutramin produces dose-related weight loss // Obesity Res. – 1999. – 7. – P. 189-198.

УДК 37.037

ТРАВМАТИЗМ НА УРОКАХ ФИЗКУЛЬТУРЫ

Толеуханов К.Т.

Несмотря на меры предосторожности, предпринимаемые большинством учителей, тренеров и воспитателей, на уроках физической культуры, тренировочных занятиях, спортивных соревнованиях еще нередки случаи травматизма. В общей структуре детского травматизма этот вид стоит на четвертом месте после бытового, уличного и школьного.

Исходя из актуальности, задача данной статьи - рассмотреть и проанализировать травматизм на уроках физкультуры.

СТАТИСТИКА ТРАВМИРОВАННЫХ ДЕТЕЙ НА УРОКАХ ФИЗКУЛЬТУРЫ

По частоте случаев среди различных возрастных групп наибольший процент падает на детей 12-14 лет, на втором месте учащиеся младших классов (7-11 лет), на третьем - 15-16-летние подростки. У мальчиков повреждения, полученные на занятиях физической культурой, наблюдаются в два раза чаще, чем у девочек.

Эта печальная статистика красноречиво говорит о том, что проведение целенаправленной работы по профилактике спортивного травматизма среди школьников является важнейшей задачей, которую должны решать не только учителя физической культуры и тренеры, но и администрация школ, медицинские работники, родители учащихся.

Для того, чтобы борьба с травматизмом была успешной, учителя, тренеры, воспитатели должны иметь четкое представление о степени травмоопасности каждого вида, входящего в учебную программу по физической культуре, держать под неусыпным контролем причины, могущие привести к опасным последствиям.

ПРИЧИНЫ ТРАВМАТИЗМА НА УРОКАХ ФИЗКУЛЬТУРЫ

При всем многообразии этих причин все же можно выделить такие, которые чаще всего приводят к травматизму. Это - недостаточный врачебный контроль за состоянием здоровья, физической подготовленностью учащихся, нарушение дисциплины и установленных правил во время тренировок и соревнований, неудовлетворительное состояние мест занятий, пользование неисправным или не соответствующим антропометрическим данным занимающихся оборудованием, отсутствие строгого контроля за рациональной одеждой, обувью учащихся, неблагоприятные для проведения занятий или соревнований, санитарно-гигиенические и метеорологические условия, не соответствующие физической подготовленности детей, нарушение методики проведения занятий, тренировок, соревнований и наконец, недостаточная квалификация учителя (тренера). Истоки травматизма полиморфны и, как правило, содержат в себе сочетанные причины, поэтому лишь комплексный, квалифицированный разбор каждого случая позволит вскрыть и ликвидировать их источники.

А теперь вновь обратимся к статистике; по данным НИИ травматологии, 55,1% травм, полученных учащимися, приходятся на занятия по спортивной гимнастике, 23% - по легкой атлетике, лыжной подготовке и на коньках, 8,2% - по спортивным играм, на другие виды травматизма падает 13,7% повреждений.

ГИМНАСТИКА КАК НАИБОЛЕЕ ТРАВМА ОПАСНЫЙ ВИД ПРОГРАММНОГО МАТЕРИАЛА

Итак, как следует из приведенных данных, наибольший процент травм среди школьников зафиксирован на занятиях гимнастикой, которая является наиболее травмоопасным видом учебной программы. К самым распространенным специфическим причинам детского травматизма при занятиях этим видом относятся неудовлетворительное состояние спортивных снарядов, использование матов плохого качества или с поврежденным покрытием, неправильная их укладка, плохая организация урока (отсутствие учителя или тренера при

выполнении учащимися упражнений на снарядах, скопление их у одного из снарядов, отсутствие контроля учителя за выполнением детьми упражнений), неправильная методика проведения занятий (форсированные нагрузки, отсутствие полноценной страховки, плохое владение приемами самостраховки). Очень частая причина травм - азарт и завышенная самооценка учеников, что в большой степени присуще мальчикам 10-14 лет, и потому они требуют особого внимания учителя.

Окрашенные в светлые и теплые тона стены зала увеличивают световой поток отражения. Определенное значение имеет и окраска спортивных снарядов. Известны примеры, когда учащиеся опасались выполнять упражнения с широкой амплитудой поперек разновысоких брусьев, боясь нарушить их равновесие, хотя брусья стояли на месте устойчиво, и уверенно делали упражнение лишь после того, как станина брусьев была выкрашена в черный цвет. При этом у них исчезало ощущение психологической опасности, и создавалась уверенность в незыблемости опоры снаряда. Исходя из этого, на занятиях физической культурой необходимо создавать психологически обоснованную, целесообразную, располагающую к двигательной активности цветовую гамму. Во время занятий легкой атлетикой, лыжным и конькобежным спортом травмируются в основном нижние конечности, чаще – суставносвязочный аппарат коленного сустава, и, в частности, мениск. При резких толчках, падениях возможны разрывы отдельных мышечных волокон и всей мышцы, отрыв костной пластинки в месте прикрепления мышцы.

Причинами подобных травм служат, в основном, неудовлетворительное состояние мест проведения занятий, отсутствие специальных ограждений, установка финиша возле каких-либо препятствий (стен, дверей, дерева, забора и т.д.). К травмам приводят и занятия в зале со скользким полом, а также при неблагоприятных метеорологических условиях на плохо убранной площадке. Понятно, что не каждой школе доступны беговые дорожки со специальными покрытиями, однако необходимо проявлять постоянную заботу о местах проведения занятий.

П*РОФИЛАКТИКА ТРАВМАТИЗМА ПРИ ПРОХОЖДЕНИИ РАЗДЕЛА «ЛЫЖНАЯ ПОДГОТОВКА»*

Одним из условий предотвращения травматизма при прохождении раздела «Лыжная подготовка» опять-таки является качественная подготовка мест занятий. На учебной площадке (хорошо, если она прямоугольной формы) прокладываются две лыжни: внутренняя предназначается для начинающих лыжников, наружная - для подготовленных.

Участок для площадки готовится заблаговременно; еще осенью его очищают от посторонних предметов (больших камней, пней, коряг и т.п.), более или менее значительные неровности почвы заравнивают, промеряют дистанцию. С особенным тщанием следует подойти к подготовке участков, где школьники будут обучаться спускам и подъемам: пологие склоны (их крутизна должна быть не более 15-20°) освобождают от деревьев и кустарников. В конце склона делают ровный выкат. Нельзя использовать участки с выкатом на проезжую часть дороги, водоем, болото. Если местность ровная, учебные трассы возле школы надо подготовить искусственным способом; в этом случае неровности местности имитируют с помощью сборных деревянных конструкций. При этом необходимо следить, чтобы на деревянных щитах не было выступающих гвоздей, петель проволоки и т.п.

Если занятия проводятся в парке (лесу), перед каждым уроком учитель должен тщательно осмотреть всю трассу, подготовить лыжню и места для упора палок (если снег рыхлый). Трасса не должна пересекать шоссейных и грунтовых дорог, плохо замерзших водоемов и других препятствий, создающих опасность для лыжников. На трассе, проходящей среди деревьев, убирают свисающие ветки, через канавки, ручейки прокладывают мостки и насыпают на них снег. Ширина трассы на спусках должна быть не менее 5 м. На поворотах по ходу трассы устанавливаются отметки.

ПРОФИЛАКТИКА ТРАВМАТИЗМА ПРИ ПОДГОТОВКЕ КАТКА.

Особое внимание должно быть уделено подготовке катка. Для качественной

его заливки необходимо иметь специальное оборудование: шланг, лопаты (деревянные и железные), скребки, лейки. Площадку для будущего катка готовят с осени. По периметру участка насыпают земляной валик 15х15 см, чтобы не стекала вода. Заливку начинают после того, как грунт промерзнет не менее чем на 5 см: тогда не будут образовываться выбоины, на которых легко получить травму. Предварительно уплотненный снег заливают с помощью распылителя до получения ледяной корки не менее 6 см толщиной. Ежедневно с поверхности катка убирают наледь; большие трещины заделывают снегом и с помощью распылителя заливают водой.

Во избежание столкновений и падений, которые могут закончиться травмой, нельзя одновременно выпускать на ледяную площадку хорошо катающихся на коньках детей и тех, кто только начинает овладевать этим навыком, нельзя разрешать детям кататься на беговых коньках. Если школьный каток используется в вечернее время для неорганизованных занятий, необходимо установить на нем освещение и организовать дежурство.

Наиболее распространенными травмами на занятиях игровыми видами спорта являются повреждения верхних и особенно нижних конечностей. Необходимо иметь в виду, что переломы конечности могут возникнуть как при прямой травме, так и при падении на подвернутую руку или нижнюю конечность. При прямом ударе мяча нередки вывихи и переломы в области мелких суставов кисти. Главная причина их возникновения - плохой пол, скользкая обувь.

Типичными травмами для таких видов спорта, как борьба, являются вывихи костей предплечья, ушибы шейного и грудного отдела позвоночника, переломы хирургической шейки плеча. Частой причиной такого рода повреждений является несоответствие весовых категорий на тренировках.

В связи с повышением требований к профилактической работе по борьбе с травматизмом в школах необходимо обратить внимание учителей, тренеров на анализ и своевременное устранение причин, ведущих к возникновению травмоопасных ситуаций. Одной из форм профилактической работы являются систематические беседы со школьниками и юными спортсменами по предупреждению несчастных случаев. Нельзя допускать к занятиям, тренировкам, соревнованиям детей, перенесших травму и не прошедших врачебный контроль после соответствующего лечения.

Чрезвычайно важным звеном работы по профилактике травматизма является обучение детей приемам самостраховки при падении, так как большинство спортивных, да и бытовых травм,- результат падений.

Навыки безопасного падения, развитые в детстве, сохраняются на всю жизнь. Наблюдения показывают, что дети, не прошедшие предварительного обучения элементам самостраховки, падают, как правило, опасно. Зато даже после кратковременного обучения у них вырабатывается устойчивый навык.

Обучение школьников самостраховке при падениях целесообразно начинать после предварительной общефизической подготовки. При имитации падения с высоты роста используют вначале мягкую поверхность - маты. Технику выполнения всех приемов следует доводить до полного автоматизма. Детям первых классов элементы безопасного падения желательно преподнести в игровой форме.

Каждая школа, ДЮСШ должны вести систематический учет и анализ всех случаев травм по установленной форме, результаты которых необходимо обсуждать на педагогических советах.

Первичная регистрация травмы осуществляется медицинским работником в специальном журнале, который должен быть в каждой школе. В журнал заносятся следующие сведения: фамилия, имя и отчество пострадавшего, его пол, возраст, класс, время получения травмы, дата (день и час), характер травмы, место, где произошел несчастный случай, фамилия! преподавателя, проводившего занятия, сведения о знакомстве пострадавшего с правилами техники безопасности, подробное описание обстоятельств, при которых произошел несчастный случай, причины его возникновения, перечень мероприятий по устранению причин несчастного случая с указанием сроков исполнения, фамилии

исполнителей, отметка о выполнении, время составления записи (час, число, месяц, год).

В заключение следует отметить, что четкая организация труда учителя, тренера, соблюдение установленных правил и норм позволяет полностью исключить возможность возникновения несчастных случаев на уроках физкультуры и занятиях спортивных секций. Сознательное отношение к четкой организации труда, усвоение безопасных методов и приемов работы - залог полноценной профилактики детского травматизма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барчукова Г.В. Теория и методика настольного тенниса. - М.: Академия, 2013.
2. Боген М.М. Тактическая подготовка – основа многолетнего спортивного совершенствования. - М.: Физическая культура, 2011.
3. Сакун Э.И. Построение учебного процесса по физическому воспитанию студентов в вузе. – М.: Дашков и К, 2012.
4. Туманян Г.С. Здоровый образ жизни и физическое совершенствование. - М.: Академия, 2010.

УДК 378

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНЫҢ МӘНІ, МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ БАҒЫТТАРЫ

Касымжанов Д.Н., Орман К.

Болашақта ел тұтқасын ұстар азаматтардың өнегелі тәрбиесі бүгінгі күн тәртібінде тұрған маңызды мәселелердің бірі: олардың отан сүйгіштік сезімін, білім мен біліктілігін, дағдысы мен шеберлігін, асқақ адамшылық пен адамгершілік қадір қасиеттерін, жаңа дүниетанымдық көзқарастарын, салауаттылық дағдыларын ұнамды мінез-құлық нормалар мен адамгершілік құндылықтар арқылы қалыптастыру қажеттілік екені, Ел президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» жолдауында жан жақты негізделген.

Соның айқын дәлелі ретінде «Салауатты өмір салтын қалыптастыру» атты бағдарламасы жұмыс жүргізілуде. Осы іс-шараларды нақты іс-тәжірибеге жүзеге асыру барысында мектеп оқушылары арасында денсаулықты күте білудің негізгі мықтап қалатыны белгілі. Сонымен қатар, бұл, мұғалімдер ғалымдар мен ата-аналардың да бір-бірімен үйлесімді жұмыс жүргізуін қажет етеді.

Адам болмысының өзегі – тек қана материалдық игіліктермен, сұраныстармен, мұқтаждықтармен және қажеттіліктермен шектелмейді, әрі қарай адамның күрделі табиғатына, өмір сүрудің түпкі себептерін қозғайтын күш пен өмірдің өзіндік мәнін қарайтын рухани адамгершілік қасиеттерден тұратын негізгі болады. Адам өзінің бойында нағыз адам қасиеттерді дамытып, өзімен өзі қоршаған дүние туралы ақыл-ой көмегімен жиналған білімдерін адамгершілікпен ұйымдастырғанда ғана руханилыққа жетеді, өйткені адамгершілік – адамның рухани арқауы.

Сондықтан, білім мен тәрбие барысында оқушылардың салауатты өмір сүру дағдысын рухани-адамгершілік құндылықтар арқылы қалыптастырудың тиімді жолдарын іздестіру қажет.

Салауатты өмір сүру салты дегеніміз – био-әлеуметтік категория. Салауатты өмір сүру салты – интегративті түрде қалыптасады және адамның іс-әрекетіне байланысты болады. Салауатты өмір сүру салты – шаруашылық күнделікті үй тұрмысы, материалдық және рухани формаларын қанағаттандыру үшін қоғамдық ұйымдарда өзін-өзі ұстай білу, қоғамдық тәртіппен санасу, артық сөз айтпау, орынсыз саясатпен айналыспау, кез-келген адамдарды жамандамау, біреуді біреуге шағыстырмау, өзін ақылды деп есептеп, басқаларды ақымақ ретінде көру, ата-анамен баланың тәрбиелі қарым-қатынасы, тазалық гигиенасын сақтау, ұғымды тамақтану, зиянды әдеттерден аулақ болу, спортпен шұғылдану тағы басқалар жатады.

Сондықтан Жолдаудағы салауатты өмір салтын қалыптастыру, оны насихаттау шараларын белсендірек жүргізгеніміз абзал. Әсіресе жас ұрпақтың бойына тазалық пен сергектікті орнықтыру – біздің міндетіміз. Сондықтан да басты міндеттердің бірі – балалардың ауырмауға, денсаулықтарын күтуге, салауатты өмір салтын ұстауға, гигиеналық дағды жан мен тән саулығы жан-жақты даму, қабілетін көтеру, ата-ана мен баланың бір-бірін тануға үйрету, үлкендерді сыйлау осы міндеттерді атқару үшін оқу орындарында валеология пәні енгізілген. Салауатты сөзінің негізгі мағынасы – парасатты, байыпты, ақылды, ойлы, білімді, зерделі және сабырлы деген ұғымды білдіреді. Қоғамымыздағы адамзаттың өмірінің аяғына дейін денсаулығының мықты болуы қоршаған ортаның тазалығына байланысты.

Өмір сүру салты дегеніміз – әрбір жеке адамнан бастап, бүкіл қоғамның қалай еңбек етіп, қалай тұрмыс құрып, бос уақытында демалатыны, қысқасы, олардың қалыптасқан өмір тіршілігі, яғни, адамның өмір сүру салты қандай болса, өзі де сондай, өмір сүру салты тұлға мен қоғам деңгейінің прогресті даму көрсеткішінің категориясы.

Салауатты өмір сүру салты тұлға және адам деңгейінде болуы әлеуметтік экономикалық жағдайларға байланысты болады, адамның психикасына, денсаулығына, ағзаның туа біткен функционалды-биологиялық қасиеттеріне де байланысты. Биологиялық ерекшелігіне байланысты салауатты өмір сүру салты біркелкі болады.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру тұжырымдамасының негізгі мақсаты – Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарына салауаттану білімі жөнінде кешенді ғылыми зерттеулер жүргізіп, салауатты өмір салтын қалыптастырудың тұжырымдамалық негізін жасау болып табылады. Бұл мақсат мына төмендегідей міндеттерді шешуді көздейді:

- білім беру ұйымдарында салауатты өмір салтын қалыптастыруға арналған білім бағдарламасын ендірудегі дүниежүзілік тәрбиені зерттеу;

- салауатты өмір салтын қалыптастыруға арналған қазіргі бағдарламаларды таңдау;

Салауаттану – жеке тұлғаның, қоғамның, табиғаттың денсаулығы туралы ғылым. Адам денсаулығы тән, дене, психологиялық, имандылық-адамгершілік және әлеуметтік денсаулықтар құрамының өзара байланысы мен өзара үйлесімді әрекеттерінен қалыптасады. Кез-келген өзара әсер, әрекет етуші ретінде де, жауап беруші ретінде де анықталады.

Әлеумет себепші болған аурулар санының өсуіне, адамның әлеуметтік биологиялық мәні арасындағы өзара қарама-қайшылықтардың шиеленісуіне байланысты – салауаттанудың пайда болуы заңдылық.

Салауаттанудың ролі – адамның ішкі биологиялық табиғатымен, өзін қоршаған тірі және өлі табиғатпен өзара әсері сапасын өзгерту, кикілжіңнің көзін жою болып табылады. Салауаттанудың зерттеу пәні – адам. Зерттеуге организмнің анатомиялық, физиологиялық негіздері бейімделу тетіктері, қолдану тосқауылдары организмнің сыртқы ортаға бейімделуі туралы білімдері енеді. Салауаттану – адамның термодинамикалық, денелік химиялық, антропологиялық, экологиялық құбылыстарын қамтиды. Адам қоғамның қарапайым мүшесі.

Сібірлік ғылыми мектебі ұсынған денсаулық анықтамасы – бұл «денсаулық дегеніміз – физиологиялық қызметтерді сақтап, дамыту процесі, психологиялық-әлеуметтік әлеуметтер, қолайлы еңбекке жарамдылық және әлеуметтік белсенділік кезінде салауатты өмірдің барынша ұзаққа созылу процесі».

Келтірілген денсаулық анықтамалары негізінен алғанда, денсаулық ұғымын бірдей қамтып көрсетеді, яғни организмнің сыртқы орта жағдайлары мен ішкі факторларға бейімделу сапасын айқындайды. Денсаулықтың мынадай: физиологиялық, сезім әрекетіне берілгіштік, зияттылық, әлеуметтік, тұлғалық секілді негізгі түрлері бар. Ал рухани түрі оларды бірегей тұтастыққа-денсаулыққа біріктіреді. Денсаулықтың физиологиялық түрі – организмдегі физиологиялық үрдістерді, олардың өзара әрекеттесуін, организмнің қоршаған орта әсеріне қайтаратын жауабына бейімделу реакцияларын қамтамасыз ететін морфологиялық және функционалдық сақтамаларды зерттейді.

Ертедегі ата-бабаларымыздан бізге шынығуды қажет ететін дене мен кемістікке бейім биологиялық сезімдер немесе психика қалды. Олардың біріншісі – жалқаулық. Адам жануарлар сияқты, ынталандыру болса ғана күш алады. Босаңсу әрқашан да жағымды. Тек балалар ғана ерекше: олар ешбір мұқтаждықсыз жүгіреді, ойнайды.

Екінші кемшілік – қомағайлық. Тамақ ішіп-жеуден қанағат табу - аса маңызды құбылыстардың бірі. Дәмді тамақ ішіп, оны басқа сезімдер сияқты, жаттықтыруға болады. Адам әлдеқашан етті қуыруды үйреніп, оны дәмді ету тәсілін пайдаланғаннан бері өзінің тамақ сіңіру орталығын жаттықтырады.

Үшінші кемшілік – қорқыныш. Хайуандармен салыстырғанда адамда қорқыныш күшейе түседі, өйткені ол, есіне жақсы сақтайды, оның кейіннен болар салдарын да болжай біледі. Сондықтан тек оны өзінің ауырулары ғана емес, басқа біреулерден көргені, оқығаны немесе көргені үрейлендіреді.

Денсаулық – ауруларға қарама қарсы құбылыс екені әркімге түсінікті сияқты. Бүкіл медицинаның даму кезеңінде оның екі бағыты анықталды: біріншісі – бұзылған денсаулықты дәрі-дәрмектің көмегімен қалпына келтіру, екіншісі – сол мақсатқа "организмнің табиғи қорғаныс күштерін" жұмылдыру арқылы жету. Әрине, екі тәсілді бірдей қолданған дәрігерлер әрқашан да болды, бірақ, әдетте, іс жүзінде біреуі ғана басымырақ қолданылды.

Өкінішке қарай, көпшілік адамдар, кейбір дәрігерлер де организмнің ауруға қарсы күресетін табиғи күшін ескере бермейді. Сол табиғи күштерді толықтырып, шынықтыруға көңіл бөлмейді. Мемлекеттік барлық құрылымдардың тікелей қатысуын талап ететін маңызды мәселенің бірі – салауатты өмір салты. Ол адамдардың өздері шеше алатын, өз қолдарынан келетін жұмыс. Ендеше, әр адамзат өз денсаулығына жауапты болып, оны әрі қарай нығайтып, шындағаны дұрыс. Денсаулық сақтаудың бүкіл дүниежүзілік ұйымы денсаулықты жақсарту бағдарламасын жасауды 1978 жылдан бастап ұсынған. Бағдарлама жоспарлары жасалып, бірнеше жыл талданды. Ал денсаулық нығайту қозғалысын іс жүзіне асыруда мектептің атқаратын рөлі өте үлкен. Сол себепті 1994 жылы "Денсаулықты нығайту мектептерінің" негізін салып, жобасын жасады. Бұл мектептің жұмысы санитарлық-ағарту бағдарламалары және орта мектептің тәрбиелік іс шараларымен ұштасып жатуы керек.

Жас жеткіншектердің денсаулығы күннен-күнге нашарлап, соңғы кезде аурусырқаулардың саны көбеюде. Бұған генетикалық – тұқым қуалаушылық аурулардың әрі қарай бағыт алуы, адамдардың денсаулық сақтау білімдерінің төмендігі, әсіресе, ақша табу жолында жанын аямай, демалуды ұмытып, өзіне-өзі көңіл бөлмейтіндіктері себеп.

Міне, осындай түсінбеушілікті жойып, сана-сезімі жоғары, білікті, тез шешім қабылдайтын және әртүрлі жағдайдан өзін алып шыға алатын азамат даярлау мақсатында мектептерге "валеология-денсаулықты қалай сақтауға болады" бағдарламасы енгізілді.

Ал бұл жұмыстардың нәтижесі үнемі талқыланып, жинақталып отырады. Соның арқасында:

- оқушылардың денсаулық топтары анықталды, оқу үрдісінде әр балаға қалай көңіл бөлу керектігі ескертілді;

- жас жеткіншек қыз балаларды микроэлементтер, әсіресе Р.Р.-витаминдік жетіспеушілік анықталды.

Бүгінгі оқушы - ертеңгі болашағымыз. Әр балаға ата-аналары, мектеп қызметкерлері жылылық нәр беріп, үлкен үмітпен қараса, өзінің денсаулығын шыңдап, білімін нығайтуға ұмтылған азамат дайындауға болады. Салауатты өмір салтын сақтау арқылы ғана дені сау қоғамға жететіндігіміз айқын.

XX ғасырда туындаған экологиялық қолайсыздық, тиімді өндірістік технологияның дамуы, жұмыссыздықтың көбеюі немесе әлеуметтік теңсіздік, тағы басқа нысандық факторлар адамның түрлі психикалық адамгершілік-рухани және тағы басқа күйлерінің тепе-теңдігінің бұзылуына себепші болды. Адамның өмір салтынан туындайтын осы себептерге байланысты қоғамда адам өлімі, психикалық күйзелістер, ауру түрлері жоғары көрсеткішке жетті. Медицинаның әлеуметтік, гигиеналық, психологиялық, психопрофилактикалық

бағыттарында жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижесі өркениет дәуіріндегі адамдардың денсаулығының нашарлау себептерін анықтап, психогенді және психосоматикалық аурулардың (гипертония, қан тасуы, асқазан жарасы, жүрек ауруларының) алдын алуда адам организмінің түрлі аулуларға қарсы тұруының ішкі мүмкіндігін жетілдіру жағдайын зерттеу мәселесін алға қояды. Осы бағытта С.М. Павленконың адам организмінің гомеостаздық күйін сақтау және кездейсоқ тітіркендіргіштер әсерінен физиологиялық қызметінің бір түрінің (қан айналым, тыныс-салу, температураның қалыптылығы және тағы басқа) бұзылған жағдайында оны қалпына келтіру тетіктерінің заңдылығын зерттейтін - "санология" ілімі дамыды. Бірақ адам денсаулығын сақтауда, оны нығайтуда, ауру түрлерін алдын алуда санология ілімінің ғылыми негіз бола алатынын дәлелдей отырып, И.И. Брехман "салауаттану" ғылымының негізін ұсынған болатын. Ол "санология" ұғымының мазмұнын аша отырып, оның денсаулық жөніндегі ғылым емес, сауықтыру жөніндегі ілім екенін және келешекте ол жаңа ғылым – салауаттанудың маңызды салаларының бірі ретінде (клиникалық салауаттану) жаңа бағытта дамуы керектігі жөніндегі пікірін дәлелдеді. Г.А. Апанасенко салауаттанудың жеке қарастырылу құқығын сараптай отырып, гигиена мен медициналық салауаттануды жеке екі түрлі ғылым ретіндегі ерекшеліктерін көрсетеді. Олардың зерттеу нысандары мен пәндерінің, мақсаттарының әсер ету деңгейлерінің, практикалық маңыздылықтарын, әдіснамалық негіздерінің айырмашылықтарын ажыратып берді. Г.А. Кураевтың, С.К. Сергеевтің, Ю.В. Шленовтың анықтамалары бойынша салауаттану - сыртқы және ішкі ортаның өзгермелі факторларының әсер етуі жағдайында, адамның физикалық, биологиялық, психологиялық, әлеуметтік мәдени дамуының тұрақтылығын қамтамасыз ететін және денсаулығын сақтайтын организмнің гигиеналық және физиологиялық мүмкіндіктері жөніндегі ғылым. Салауаттану адам денсаулығын сақтауда әлеуметтік қажеттіліктен дамыған. Оның негізін организмдер жүйесінің динамикалық мүмкіндіктері және тұтас организм жөніндегі түсініктер құрайды. Салауаттанудың міндетіне адам организмнің жүйелерінің қызметін, оның жеке физиологиялық ерекшеліктерін ескере отыру негізінде сақтау және үйлестіру жатады.

Денсаулық үшін өмірдің бір бөлімінде қоюға болады. Денсаулықсыз өмір қызықсыз әлем деп есептеймін». Шынында да денсаулық – адам өміріндегі ең жоғарғы бағалы дүние. Өмірдің шаттығы мен қызығы денсаулыққа байланысты. Адам бақыты – денсаулық. «Денсаулық зор байлық» – дейді қазақ. Ол адам символы дені сау қайырлы адам ауру хандардан артық деген нақыл бар. Дені сау адам көңілді жүреді. Әлемде болып жататын кішігірім, ұсақ түйнектерге ол ешқандай көңіл аудармайды. Көңілді күйімен неше түрлі қиыншылықтарды жеңіп тіршілік ете береді.

Адамдардың биологиялық ерекшеліктеріне сәйкес салауатты өмір сүру салты біркелкі болмайды. Әр адам өзіне тән қалыптасқан өмір салтымен тіршілік етеді. Ол ұрпақтан ұрпаққа «ген» арқылы беріліп отыруы мүмкін. Міне осыған байланысты «салауатты өмір сүру салтының» үш категориясы болады.

1 Салауатты өмір сүру деңгейі.

2 Салауатты өмір сүру сапасы.

3 Салауатты өмір сүру стилі.

Салауатты өмір сүру деңгейі дегеніміз – экономикалық категория.

1 Дене шынықтыру.

2 Жеке бас гигиенасы.

3 Жағымды эмоциялар.

Сонымен «салауаттану – денсаулықты сақтау» бағдарламасы бойынша салауатты өмір салтын қалыптастыру балалар мен жасөспірімдерде салауатты өмір салтын жүргізуге күш салады.

Елімізде денсаулық сақтау ісімен денсаулық сақтау министірлігі айналысады. Адамзат баласының тіршілік өмірінде ең бағалы нәрсе, оның денсаулығы. Денсаулықты сақтап оны орынсыз ысырап кетпеу керек, үнемі денсаулықтың қорын көбейтіп отыру керек. Денсаулықты көздің қарашығындай етіп сақтау дұрыс. Оған пассивті емес, активті түрде қарау керек. Денсаулықты сақтаудың жолын үйрету әрбір адамның басты міндеті.

Ғылымда валеология – денсаулық және салауатты өмір сүру салты туралы

ғылым. Салауатты өмір сүру валеология ғылымының негізі болып есептеледі. Валеология гректің және латын тілінен алғанда «валео» – «денсаулық», «logos» «ғылым». Валеология – денсаулық туралы ғылым. Оның алғаш негізін қалаған И.И. Брехман. Ол медицина ғылымдарының докторы, профессор. 1987 жылы ол валеология ғылымын медицинаға, биология және педагогика ғылымдарына енгізген.

Адамзат баласының денсаулығы айналаны қоршаған сыртқы орта факторлары мен ішкі және физиологиялық үрдістермен байланысты болатыны анықталып отыр.

Валеология ғылымының өзіне тән категориясы және негізгі зерттейтін міндеттері бар. Олар:

1 Адамның денсаулығының қалай сақталуын білу.

2 Актуалдығы және потенциалды мүмкіндігін анықтау.

3 Денсаулықтың сақталу факторларын зерттеу.

Осы және басқадай мәселелерді шешу үшін өмір сүрудің сапасы мен салауатты өмір сүрудің салты арасындағы заңдылықтарды зерттеп, шешуге болады. Сондай-ақ адамның денсаулығы мен мәдениеттің арасындағы байланыстардың заңдылықтары анықталуы тиіс, сонымен бірге адамдардың денсаулығы мен адамдардың иерархиялық қажеттілігін анықтап барып, барлық мәселелерді ойдағыдай шешуге болады.

Қорыта келе айтарымыз, валеология денсаулық сақтау, салауатты өмір сүру ғылымы. И.И. Брехман өзінің еңбегінде былай деп жазады: «Адам және биологиялық белсенді заттар» атты кітабында валеология терминін алғаш рет қолданған болатын. Бұл ғылым негізінен адам денсаулығы мен дені сау адамды құрайды деп тұжырымдайды И.И. Брехман. Валеология айналаны қоршаған сыртқы ортаның факторлары адам денсаулығына қалай әсер ететінін қарастырды.

«Салауатты өмір сүру дағдысы» – дегеніміз өмір сүру қажетті іс-әрекетімен мінез-құлқын көрсететін нормалар мен өмір сүру тәсілінің жүйесі. Олай болса рухани-адамгершілік құндылықтың салауатты өмір сүруге қатысы, адамның ортамен қарым-қатынасы, айналысатын ісі, білімі мен тәжірибесі, өмір сүру салты, санасы, сезімі, сенімі мен сапасынан тұратын жүйе. Бұл жүйе сапасының оқушыларға тигізетін ықпалын және салауатты өмір салты дағдыларын дамытудың педагогикалық мәнін келесі бөлімде қарастырамыз. Жас өскіндеріміздің бойында салауатты өмір салты дағдыларын дамыту – қазіргі уақытта ең көкейкесті мәселелердің бірі болып саналады. Бұл мәселенің маңыздылығы – қоғамымыздың әлеуметтік жағдайына, экономиканың бүгінгі уақыттағы халахуалына, экологияның нашарлауына, азаматтардың денсаулығына жауапкершіліксіз қарауы себептеріне байланысты да арта түседі. Адамның өз денсаулығына көзқарасын өзгертуі, ең алдымен, тәрбиелік мәселе болып табылады.

Сондықтан, қоғам білім беру жүйесіне мектепті сауықтыруға, балалардың денсаулығын нығайтуға және оларда салауатты өмір салтын дамытуға әлеуметтік тапсырыс береді. Осы мәселе бойынша зерттеулерге талдау жасау бырысуында мынадай қағидаларды ескеру қажеттілігі жайлы тұжырымға келдік: денсаулықты «біртұтас феномен» ретінде қабылдау және жеке тұлғаның өмір сүру салтына байланыстылығын түсіну; салауатты өмір сүру салтын биологиялық және әлеуметтік факторлар арқылы анықтап, мұнда отбасы мен мектептің маңызды орын алатынын ұғыну; сондықтан мектептің денсаулықты сақтау бойынша іс-әрекетін оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастыру керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2030» Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. // Егемен Қазақстан, 1994. – №194. – Б. 15-17.
2. Қазақстан Республикасының «Қоршаған ортаны қорғау туралы Заңы». // Егемен Қазақстан, 1997. – № 15, – Б. 56-59.
3. Байкер К., Штейнберг Л. Здоровый образ жизни. – М.: Академия, 1997. – 351 с.
4. Дубровский В.И. Валеология. Здоровый образ жизни. – М.: Академия, 1999. – 239 с.
5. Куховицкий Л.М. Помощь своей судьбе. – М.: Академия, 1999. – 118 с.
6. Малахов Г.П. Создание собственной

системы оздоровления. – СБП., 1995. – 334 с.
7. Малахов Г.П. Педагогика здоровья. – М.: Академия, 1991. – 247 с.
8. Петрушин В.И. Психологические аспекты деятельности учителя и классного руководителя. – М.: ФиС, 1999. – 311с.
9. Прихожан А.М. Психология неудачника. Тренинг уверенности в себе. – М.: Академия, 1999. – 324 с.
10. Брегга П.С. Система образования. – М.: ФиС, 1994. – 312 с.
11. Амантурин Ш. Мұғалім және оқу тәрбие жұмысы. – Алматы: Мектеп, 1999. – 221 б.
12. Әбенбаев С. Сынып жетекшісі. – Алматы: Атамекен, 2004. – 119 б.
13. Әбенбаев С. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Атамекен, 2004. – 411 б.
14. Әбенбаев С. Тәрбие үрдісі мен оқушылардың тәрбиелілік деңгейін бағалаудың өлшемдері. – Алматы: Жеруйық, 2006. – 340 б.
15. Каплиева А.Қ. Оқушылардың бойында рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде салауатты өмір сүру дағдыларын қалыптастыру. // Автореферат. – Алматы, 2002. – 45 б.
16. Жамбылова А. Формирование ЗОЖ подрастающего поколения в условиях целостного педагогического процесса школы. – Алматы: Мектеп, 2002. – 210 с.
17. Қалиев С. Салауатты өмір салтын қалыптастыру негіздері (оқу-әдістемелік құрал). – Алматы: Мектеп, 2000. – 169 б.
18. Мектеп жүйесіне салауатты өмір салтын енгізу әдістемесі. // Республикалық әдістемелік кеңес жинағы. – Алматы, 2002. – Б. 16-19.

УДК 77.29.99

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ

Мүлік Ш.

Тәуелсіздік алған егемен еліміздің қазіргі жағдайында халқымызды дене тәрбиесі оның ішінде ұлттық спорт пен ойындар арқылы салауатты өмір сүру дағдыларын қалыптастыру, денсаулығын жақсарту, бұқаралық спортты дамыту, салт-дәстүрді сақтау, елін-жерін сүюге тәрбиелеу жас ұрпақ тәрбиесінде өте өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл жұмыстарды іске асыру Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 30 қаңтар 2010 жылғы «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауында көрсетілген «Қазақстанда бұқаралық спортты дамытуды 2020 жылға дейін 30 пайызға көтеру қажет» деген тапсырмасын орындауға бағытталып отыр. Дене тәрбиесі басқа да тәрбие құралдары сияқты жас баладан бастап, барлық жастағы адамдар тәрбиесінде кеңінен қолданылады. Дене тәрбиесін игеру кезінде оның теориялық және тәжірибелік бағыттары негізге алынып, оқу-жаттығу жұмыстарының жоспарлары мен бағдарламалары түзіледі. Осы бағдарламалар негізінде педагогикалық жұмыстардың принциптері мен әдістемелері жасалады. Қазіргі дене тәрбиесі және спорт саласындағы қолданылып жүрген жаттығулар, ойындар, спорт түрлері бойынша отандық және шетелдік мамандар мен ғалымдар теориялық және педагогикалық бағытта үлкен зерттеулер мен ұсыныстар жасаған. Қазақ халқының көне ғасырлар қойнауынан бастау алатын ұлттық ойындары мен спорт түрлері бойынша осы кезге дейін ғылыми ізденістер аз жүргізіліп келді. Қазақстан Егеменді ел болысымен Республикада тұратын халықтардың төл мәдениетінің өркендеуіне үлкен жол ашып отыр.

Дәстүрлі халық мәдениетінің ажырамас бір бөлігі болып саналатын ұлттық ойындар мен спорттың қоғамдағы атқаратын пайдалы орнын анықтау, оны теориялық-педагогикалық тұрғыдан негіздеу, алдымен, ұлттық ойындар мен спорт түрлерінің осы уақытқа дейін толыққанды тәрбие құралы ретінде танылмай жүрген олқылықтарын жоюға, оқу-тәрбие және спорттық жаттықтыру жұмыстарында басқа дене тәрбиесі құралдары сияқты өзіне тиісті орнын алуға жол ашады. Ұлттық ойындар мен спорт түрлерінің жалпы педагогикада алатын орнын анықтау, қазақ халқының ұрпақ тәрбиесі ішінде дене тәрбиесіне өте үлкен мән бергендігін, оған ұлттық ойындарды ұтымды қолдана білгендіктерін көрсетіп, жалпы тәрбиенің сансаласына өзіндік үлкен үлестерін қосқан ойшылдар, ағартушылар еңбектерінің көп екендігін, оларға қазақ халқының руханитәрбие көсемдері Асанқайғы, Шалкиіз, Жиембет, Бұқар жырау, Тәуке, Әйтеке, Қазыбек, Төле билердің педагогикалық көзқарастары, оның ішінде дене тәрбиесіне байланысты еңбектері әлі зерттемегендігін атап өту керек. Сонымен қатар, этнопедагогикалық ойдың дамуына үлкен үлестерін қосқан ұлы ғұламалары ал-Фараби, А. Құнанбаев, Ш. Уалиханов, Ә. Диваев, С. Торайғыров, Ы. Алтынсарин, Ш. Құдайбердиев, А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев, Х. Досмұхамедов т.б. халқына тәрбие құндылықтарын, оның ішінде дене тәрбиесіне байланысты айтқандарын ашу да осы еңбектің өзектілігін айқындайды.

Қазіргі заман талабына сәйкес дене тәрбиесі және спорт саласында ұлттық ойындар мен спорт түрлерін ұтымды қолдана білу жолдарын қарастыру, тарих толқынында жоғалған, шеттетілген, ұмытылған дәстүрлі ұлттық ойындарымызды халқымыздың мәдени, рухани құндылықтары негізінде қайтадан қалпына келтіру де осы жұмыстың өзекті тақырыбы болып саналады.

Қозғалмалы ойындар мен спорттық ұлттық түрлерін дене тәрбиесі сабақтарында жүргізу мен ұйымдастырудың ғылыми әдістемесіне тоқтала кетсек. Қозғалмалы ойындар мен эстафеталарды жүргізу үшін төмендегі үлгіні қолдануға болады:

- ойын таңдауы ең алдымен сабақ алдында қойылған міндетке байланысты (осы жерге сабақты жүргізу орны мен инвентарьді даярлау, алаңды даярлау кіреді);

- ойын мен эстафетаны түсіндіру; ойындар көп жағдайда түсіндіру дәрежесіне тікелей байланысты - неғұрлым ойын мақсатын дұрыс түсіндірсе, соғұрлым жақсы өтеді. Ойын түсіндіруге байланысты, түсіндіру қысқа да нұсқа болу тиіс.

Ойынды түсіндіру.

Ойынды түсіндіру кіші мектеп жасында толығымен жүзеге асырылу керек, түсіндіру логикалық және шартты болу керек.

Төмендегі мазмұнды жоспарды ұстану ұсынылады:

- ойын атауы;
- ойыншылар ролі мен олардың орын алуы;
- ойын барысы;
- мақсаты;
- ережелер.

Ойынды түсіндіру барысында оқытушы ойыншыларды сапқа тұрғызу керек. Ойын барысында жүргізу талап етіледі. Жүргізушілерді сан қилы әдістермен анықтауға болады:

- әдіс оқытушы еркі бойынша тағайындалады (осы әдіс жаттығушылар бір-бірін аз таныған жағдайда немесе мүлдем танымаған жағдайда қолданылады);
- әдіс жеребе бойынша (есептеу, сан қилы балалық есептеуіштер, нысананы көзде және т.б.);
- әдіс ойыншылар таңдауы бойынша;
- әдіс алдыңғы ойындар нәтижесі бойынша болады.

Осындай барлық әдістерді алдына қойған міндеттерге, шарттарға, ойын сипатына және ойыншылар санына байланысты алма-кезек пайдаланып отыру керек.

Ойыншылардың топтарға бөлінуі:

- басқарушы ойынша (топтарды күш бойынша құу керек кезде, аз уақыт кезінде және кіші мектеп жасындағы оқушылармен);
- есептеу бойынша;
- фигуралық маршировка тәсілі бойынша;
- келісу арқылы;
- капитандарды анықтау бойынша;
- тұрақты топтардың болуы.
- капитанды тағайындау:
- ойыншылардың өздері анықтайды;
- басқарушы таңдауы бойынша болады.

Ойын процессімен басқару:

- ойынды оның басын созбай ұйымдастырылған күйде бастау керек. Кешіктіру жаттығушылардың ойын алды күйін төмендетіп, ойынға деген дайындығын жоққа шығарады. Кешіктіру тек топтарға алдын ала топтағы келесі әрекеттерді талқылау керек кездерінде ғана бола алады. Ойын арнайы шарттан мысалы, ысқыру немесе қомен шапалақтаған сәттен немесе т.б. әдістерден басталады. Сан қилы командалар мен сигналдарды қолдану ұсынылады, мұндай жағдайларда ойыншыларды сан қилы бұйрықтарға нақтылық пен жылдамдық қалыптастырылады. Ойын басының әдісі турады нақты түрде хабарланады.

- Ойын басталған сәттен кейін ойын барысы және ойыншылар мінезі мен олардың әрекеттерінің бағыттылығына назар аударып отыру керек. Ойынды жүргізу барысында балаларды саналы түрде ойын ережелерін сақтауды үйрету керек. Ойын барысында ескертулер жасауға болады. Бірақ бірнеше бала қателік жасаған кезде, басқарушы ойынды айқаймен емес «Назар аудар!» командасы немесе ысқырықпен тоқтатады. Ойын процессі барысында ойыншылардың шығармашылық инициативтілігіне жол беру қажет. Ойынмен ол қандай да қанағат әкелетіндей басқару керек. Ол ойыншылар ойын барысында барлық шығармашылық белсенділігін, инициативтілігін танытқан кезде ғана жүзеге асырылады. Балаларда ойынға деген қызығушылық тудыру керек. Ол үшін балалардың қызығушылықтары мен шамасына қарай; көңіл-күйі мен тілектеріне қарай; ойынмен педагогикалық тұрғыдан дұрыс басқарып, ал кей жағдайда ойынға қатысып отыру керек. Ойын процессінде ойыншылардан саналы тәртіп сақтау мен ережелер мен міндеттерді адал ұстануды талап ету керек.

Жастар мен жасы үлкен тұрғындарына арналған қозғалмалы ойындар ұйымдастыру. Қозғалмалы ойындар кезінде төрайымдылық ұйымдастыру төмендегідей жұмыстардан тұрады: а) Төрайымдылық негіздері. ә) Ойын кезіндегі жүктеме деңгейі. б) Ойын нәтижесін шығару

1 Төрайымдылық. Кез келген ойын объективті төрайымдылықты талап етеді. Ойынды қатал бақыламаған кезде және оған барлық назар аударманғн кезде, ой-

ынның барлық педагогикалық құны жоғалады. Объективті және қатал төрайымдылық әсіресе топтар жеңіске деген қызығушылығы бай қалқан кездегі ойындар топтарға бөлініп, ойын жарыстық сипатқа ие болған кезде маңызды болады. Сот төрайымы топтардағы қатысушылар саны және күші жағынан сонымен қатар қолданылатын инвентарьдің тең келуін қадағалау керек. Объективті және әділ бағалау үшін ыңғайлы орын табу маңызды. Сот төрайымы ескертулерді корректілі жасап, ешбір жанжалдасуға түспеу керек себебі сот төрайымынан ойыншылардың мінезі тікелей байланысты болып тұрады. Қозғалмалы ойындардағы дұрыс төрайымдық балалардың бойында сот төрайымы және ойын ережелеріне деген адалдықты қалыптастыруға жол береді.

2 Ойын кезіндегі жүктеме деңгейі.

Ойынды бастамас бұрын алдын ала жасалған жұмысының сипаты мен балалардың көңіл-күйін ескерген жөн. Егер ойын көптеген физикалық немесе ойлауды күштерін талап еткен жұмыстардан кейін жүргізілген кезде, аз қозғалмалы ойындарды ұсыну керек. Сабақ барысында жоғары интенсивті ойындарды аз қозғалмалы ойындармен алмастырып отыру міндетті. Ойын барысында ойыншылардың эмоционалды күйі жоғарлаумен қатар ауырт-пашылық деңгейі де жоғарлайтынын естен шығармау керек. Ойыншылар өз күштерін жоғары бағалап, шаршауды сезбейді. Ауыртпашылықты өзгертуің бірнеше әдістемелік тәсілдері бар:

- ойын барысында қысқа үзілістерді жасап отыру;
- ойын созылмалығын қысқарту;
- қайталау жиілігін тоқтату;
- ережелер санын қысқарту;
- ойын темпін бәсеңдету;
- қозғалыстар интенсивтілігін босату;
- көлем мөлшерін қысқарту.

Осы тәсілдерді қолдана келе ауыртпашылықты жоғарлату мүмкін. Уақыт өте жүргізушілерді ауыстырып отыру ұсынылады. Жеңілгендерді ойыннан шығармай, тек олардан қандай да ұпайларды алған жөн болады. Таза ауада ойындарды жүргізу барысында ойыншылар организміне деген физиологиялық әсер жоғарлай түседі.

Ойын аяқталуы.

Ойын созылмалығы ойын сипатына, жаттығушылар құрамына, қатысушылар санына, олардың жасына, ойын мазмұнына, және басқарушы тәжірибесіне тәуелді болады. Ойынды қатысушыларға төмендегідей әсер етулер байқалған кезде тоқтату ұсынылады:

- көптеген қатысушылармен ойын ережелерін бұзу;
- шашыранды зейін;
- жаттығуларды орындаудағы нақтылықсыз;
- қызығушылықтың төмендеуі;
- мақсатқа жетуге деген ынтаның жетіспеуі;
- қатысушылардағы жиі тыныс алудың байқалуы.

Ойын аяқталу жөнінде 1-2 минут бұрын ескерту керек. Ойынның аяқ астынан тоқтатылуы балалар бойында жағымсыз реакцияны тудырады.

Ойын нәтижелерін шығару (ойын нәтижесі, ойынды талдау).

Ойынды талдау барысында ойыншылардың өздері қатысқаны міндетті. Еш уақытта ойыншылардың сот төрайымымен жанжалдасуға жол беруге болмайды.

Ойын аяқталған кейін басқарушы ойын нәтижесін жариялайды.

Ойын нәтижесі:

- нақты нәтижелерден
- ойын талдауынан тұрады.

Басқарушыларға, тәжірибешілерге және студенттерге бірнеше ұсыныстар:

- меңгермеген ойынды жүргізсеңіз.
- ойынның қатал ережелерін ұстануды қадағалаңыз. Шыдамдылық, батырлық жақсы қасиеттер, бірақ аса күшті ойыншыларға өздерінің «менін» көрсетіп, басқа ойыншыларды «басуға» жол бермеңіз. Топтарда «Біреу барлығы үшін, барлығы біреу үшін» атты заң жүзеге асырылады. Бір ойыншының жеңілуі топ жеңілуін көрсетпейді. Ойын қандай да қатал жағдайлар болмасын нәтижесіне дейін жалғаса береді. Әр топ, әсіресе жеңілген топ, қарсылас топ күштерін бағалап, сот төрайымын оның еңбегі үшін вахтерін айтады.

Кез келген ойында жеңілгендерді ойыннан шығармай, тек олардан ұпайларды алу тәсілімен жазалауды қолдану керек.

Жаттығушылардың сүйікті ойындарын жақсы есте сақтап, ойындар мен

мейрамдарды ұйымдастыруға ат салыстыру керек. Оны ең алдымен барлық отряд, сынып, топта қолданбас бұрын бірнеше балалармен жүзеге асыру керек. Ойын аяқталуында ең жақсы ұйымдастырушыларды және олардың көмекшілерін атап өтіп, қалған қатысушыларды өз қабілеттіліктерін жетілдіруге баулу керек. Кіші балалармен ойындарға қатысу мүмкіндігінен айырыл маңыз. Жеткіншектерге өздерін тәрбиеші ретінде қабылдау ұнайды.

Әрбір ұлттық ойындардың пайда болу ерекшелігі сол халықтың басынан кешірген тарихи әлеуметтік, шаруашылық, қоныстанған жерінің табиғи ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі болып келеді. Осыған байланысты түркі халықтары арасында ұлттық ойындар ұқсастығы жиі кездеседі. Оған мысал ретінде көкпар тарту, қыз қуу, аударыспақ, бәйге, күрес, садақ ату, т.б. түрлерінің қазақ, қырғыз, өзбек, түркімен, татар, бурят, т.б. көптеген халықтар арасында таралуын алуға болады.

Қазақ халқының ұлттық ойыны болып табылатын қазақ күресі, ат спорты, тоғызқұмалақ, саятшылық түрлері қазір ұлттық ойын түрлерінен халықаралық жарыстар өтетін спорт түрлеріне айналды.

Енді осы ұлттық ойындардың спорт түрлеріне айналуына қандай алғышарттардың әсер ететіндігін қарастырамыз. Жалпы қандай да болмасын халық арасында таралған ойынның спорт түріне айналуы үшін төмендегідей жағдайлардың болуы қажет. Оларға:

- спорттық ойын түрінің бекітілген ережесінің болуы;
- мемлекеттік дәрежедегі спорттық мекеменің сол спорт түрін танып, жарыс күнтізбесіне енгізуі;
- спорт түрін дамытуға арналған қоғамдар немесе федерацияның болуы.

Қазіргі замандағы ең үлкен және өзінің дүниежүзілік елдер арасында маңыздылығымен ерекшеленетін спорттық жарыстар қатарына Жазғы және Қысқы Олимпиадалық ойындар енеді. Осы олимпиадалық жарыстарды ойындар деп атау оның тарихының көнелігін көрсете отырып, олимпиада ойындары бағдарламасына енген спорт түрлерінің барлығының кезінде белгілі бір халықтың арасында болған ұлттық ойын түрі екендігін көруге болады. Ұлттық дене тәрбиесі деп халықтың (этностың) тарихи-әлеуметтік өмір сүру ерекшелігіне байланысты қалыптасқан адам денсаулығын шынықтыру, жетілдіру мақсатында ұлттың тарихи жинақтаған дене жаттығулары түрлері мен әдістемелерін айтады дедік. Дене мәдениеті жалпы ұлттық мәдениеттің бір бағыты болып саналады. Ұлттық дене тәрбиесі құрамына: ұлттық ойындар, ұлттық спорт және халықтық дене жаттығулары енеді.

Ұлттық ойындар дене тәрбиесінің құралы болып саналады. «Ұлттық ойындар – ежелгі заманнан қалыптасқан дәстүрлі ойын сауық түрлері. Ұлттық ойындарды меңгеру барысында балалар мен жасөспірімдер әртүрлі жаттығулар жасау арқылы денесін шынықтырады, ой-өрісін дамытады. Қазақтар ұлттық ойындарды дәстүрлі бала тәрбиесінің басты құралы ретінде дамытып отырған.

Ұлттық ойындардың негізі, оның шығу тегі көшпенді шаруашылық қарекеттерден басталады. Ойындардың басты тәрбиелік мәні – болашақ ұрпақты келешек кәсіптерге баулу, мамандандыру, яғни олар дәстүрлі ұлттық педагогиканың бір саласы болып табылады» деп Қазақ энциклопедиясында анықтама береді.

Ұлттық спорт туралы анықтама осы кезге дейін қалыптаспаған. Біз өз тарапымыздан ойынның ұлттық спорт түрі болып танылуы үшін төмендегідей шарттардың болуы қажет деп санаймыз: халықтардың тарихи қалыптасқан дәстүрлі ойындарының спорт түрі болып танылуы үшін, осы ойын түрінің республикалық дәрежедегі федерациясының болуы, ережесінің бекітілуі және осы ойын түрінің республикалық спорттық жарыстар күнтізбесіне енгізілуі спорт түрі болып саналуына негіз бола алады деп санаймыз. Дене тәрбиесі және спорт саласында спорт түрлері мен ойындарды, жаттығуларды жүйелеу, оларды топтарға бөлу, атау беру жиі қолданылады. Осылай жасау алдымен жаттықтырушылар мен педагогтар даярлау жұмыстарында, спорттық жарыстар өткізу кезінде, заңдар мен шешімдер қабылдауда, спорттық арбитраж жұмыстарында бірізділікті қамтамасыз етіп, мамандар арасында ортақ түсіністік қалыптастырады.

Қорытындылай келе, Ұлттық ой-

ындар мен спорт түрлері де қазақ халқының сан-салалы мәдениетінің бір түрі ретінде даму тарихы өте ерте уақыттан бастау алатындығын көруге болады. Осы деректерге сүйене отырып ұлттық ойындар мен спорт түрлерінің теориялық және педагогикалық негізі өте көне уақыттан бастау алады деп тұжырым жасауға болады. Археологиялық қазбалар нәтижелері тарихи деректер бойынша ойындар тас ғасырларынан бастау алып, алғашқы қауымдық құрылыстан бастап адамдарды тәрбиелеу құралы ретінде көрініс бере бастайды;

Қазақ халқының тұрмыс-тіршілігі, ерекшелігі адамдар денсаулығына және оның мықты, күшті болуына үлкен талап қойғандығын көреміз. Осындай өте үлкен дәрежеде мән беру үшін және оны іске асыру үшін халық арасында арнайы жаттығулар мен ойындар жүйесінің қалыптасуы қажет болды, яғни ұлттық ойындар мен арнайы жаттығулар осы талаптарды іске асырушы жүйе болып саналды. Сондықтан қазақ халқының арасында дене тәрбиесіне бағытталған арнайы жүйе болған деп айтуға толық дәлел бар. Ұлттық ойындар мен спорттың ғылыми-педагогикалық негізінің қалыптасып, ғылыми айналысқа енуі Қазақстан тәуелсіздік алуы уақытынан бастау алады деп тұжырым жасауға негіз бар. Өйткені, қазақ халқының арасында ұлттық ойындардың спорт түріне айналуына себепші болған және спорт ойындарының негізгі бір талабы болып саналатын жүлде беру салтының болуы. Ерте уақыттан бастап қазақ халқы арасында өткізілген қандай да болмасын жарыстар, ас беру, тойларда жеңген жаққа жүлде тағайындау оны салтанатты түрде беру сияқты дәстүр қалыптасқандығы негіз бола алады.

Қысқасы, қазақ сөзінің түбірі «қаз» - тұру, тік тұру, мықты, берік тұруды білдіреді. Кішкене балалар жүруге ұмтылып аяғын тәй-тәй басып келе жатқанда қазақтар «қаз, қаз», «қаз тұр» деп тікесінен тік тұрғызады. «Қаз» -ға қосып айтылатын «ақ» сөзі – күшейтілген жалғау екендігін академик атақты тарих ғалым Ә. Марғұлан дәлелдейді. Осы деректерге сүйене отырып, біз қазақ халқы оның тұрмыс-тіршілігі, ерекшелігі адам денсаулығына, оның мықты, күшті болуына үлкен мән бергендігін көреміз. Адамның мықты, күшті болуына осындай үлкен дәрежеде мән беру, тіпті бір этностың атын қою үшін және оны іске асыру үшін халық арасында күшті арнайы жаттығулар мен ойындар жүйесінің қалыптасуы қажет болды, яғни ондай жүйені қазақтар пайдаланды деп айтуға толық дәлел бар.сонымен қоса, бұл болашақ ұлттың тағдырына тікелей әсер ететін ұрпақ тәрбиесінде үлкен маңызға ие деп айтуға әбден болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Төтенаев А.Г. Қазақтың ұлттық ырықты және спорттық ойындары. – Алматы: «Мектеп», 1995. – 83 б.
2. Харабуги Л.М. Теория и методика физического воспитания. – М.: «Ф и С», 1991. – 58 с.
3. Ляха В.И. Физическое воспитание учащихся. – М.: Академия, 2001. – 9 с.
4. Төтенаев А.Г. Салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрып. – Алматы: РИК, 1996. – 40 б.
5. Левшин А.И. Подвижные игры: учебное пособие для инвалидов. – М.: «Физкультура и спорт», 1974. – 208 с.
6. Клещев Ю.Н. Спортивные игры: учебное пособие для вузов. – М.: «Высшая школа», 1980. – 142 с.
7. Төтенаев А.Г. Спорттық Қазақстан. – Алматы: Қазақстан, 1969. – 260 б.
8. Төтенаев А.Г. Наурыз: жаңарған салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар. – Алматы: РИК, 1996. – 40 б.

УДК 37.017.92

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА – ТӘРБИЕ ТІРЕГІ

Жайсанбаева А.С.

Бүгінгі таңда жас ұрпақты өз халқының тарихын, тегін, салт-дәстүрін, тілін, білімін меңгерген мәдениетті, адами қасиеті мол, шығармашыл тұлға етіп тәрбие-

леу – өмір талабы, қоғам қажеттілігі.

Қазіргі қоғам барған сайын күрделене түсуде. Жаңа XXI ғасырға сай өзгеше қабілет қасиетке ие ұрпақ қалыптасып келеді. Ал мұның бәрі тікелей ғылым, білім саласына байланысты. Сондықтан да білім беруді жетілдіру жөнінде маңызды реформалар, жаңа технологиялар пайда болуда. Ұзақ жылдар бойы жас ұрпаққа тәлім-тәрбие беруде өз халқымыздың педагогикалық аса бай мұраларын ұрпаққа беруді аңсаған едік. Жас жеткіншектерді халқымыздың тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін, ұлттық тәрбие ерекшеліктерін терең білуге, құрметтеуге үйретуге – міндеттіміз. Халқымыздың атадан балаға қалдырған халықтық педагогикасында, ғасырлар бойы жинақталған бай тәжірибесінде бала, ұрпақ, жастар арасындағы тәрбие мақсаттары жатыр. Мыңжылдық тарихы бар қазақ халқы өз ұрпағын өмірде, отбасында, тұрмыс-тіршілікте батырлық пен батылдыққа, әділдік пен адамдыққа, махаббат пен ізгілікке, инабаттылық пен имандылыққа үздіксіз тәрбиелеп отырған. Бұрын ата-әже тәрбиесіне көп көңіл бөлініп, баланы отбасы ғана емес, бүкіл ауыл болып тәрбиелеген.

«Қызың өссе, қызы жақсымен, ұлың өссе, ұлы жақсымен ауылдас бол», «Қызға қырық үйден тыю, бір үйден жыю» деген нақыл сөздер осының айғағы. «Қызыңды бөтен үйге қондырма, ұлыңды бөтен үйден тойдырма» деп, ортақ талап қойған. Мұнда ұлдың да, қыздың да ретсіз жүруінің, мезгілсіз қыдыруының жағымсыз екендігін ұқтырып отырған. «Үлкеннің алдын кеспе, бос шелекпен өтпе» деп баланы үлкендерді сыйлауға, жол беруге тәрбиелеген. Еңбекке, төзімділікке, ептілікке, шеберлікке, шыншылдыққа, ар-ұят, әдеп, үлкенді сыйлау секілді қасиеттерді үй ішілік қарым-қатынастарда, тұрмыста ұрпақ зердесіне сіңіре білген бабаларымыз. «Сіз – деген сыпайылық, біз – деген көмек», «сыйға – сый, сыраға – бал», «Жаным десе жан семірер» деген мақал-мәтелдер арқылы игілікті істерге бастаған. Халық педагогикасының имандылыққа, адалдыққа, шыншылдыққа тәрбиелейтінін өмірдің өзі көрсетіп отыр. Сондықтан балаларды кіндік қан тамған жерінің қасиетті тарихы мен мәдениеті және тілін, салт-дәстүрі, әдет-ғұрып ерекшеліктерімен таныстыра отырып, рухани жоғары деңгейде тәрбиелеу ұлы мақсаттардың бірі болмақ. Бұл үшін оқу-тәрбие сағаттарының маңызы ерекше. Қай заманда болсын есті де еңбексүйгіш, қайырымды ұрпақ тәрбиелеу парыз саналған. Әр халық өзінің тарихын жалғастыратын жас ұрпағын адалдыққа, әділдікке үндеп отырған. Бұл ретте ғасырлар бойы сұрыпталып, әр түрлі сыннан өткен салт-дәстүрлерімізді педагогикалық әдіс-тәсіл ретінде пайдаланамыз. Сол арқылы ұстаздық шығармашылықты жетілдіре түсеміз. Халық педагогикасы үнемі даму үстінде. Жаңылтпаштардың жаңа түрлері тек тіл ширатып қана қоймай, дүние танытады. Сөздік қорын молайтады, тәрбиелейді. Жаңылтпаштарды қайталай отырып, сөздік қорын дамытсақ, жұмбақ шешу арқылы ой-өрісін дамытамыз. Мұндай сабақтар көбінде қазақ тілінде, әдебиет сабақтарында жүзеге асады. Халықтың жиі қолданатын тәрбие құралдары мақал-мәтелдер, тыйым сөздерді тіл байлығын молайту, байланыстыра сөйлеуге дағдыландыру мақсатында қолданамыз. Мысалы, Наурыз айы, түске дейін мүйіз, түстен кейін киіз. Сәуір болса, күн күркірер, күн күркіресе көк дүркірер. Сәуір болмай, жауын болмас, жауын болмай, тәуір болмас. Міне халық даналығынан туған осындай мақал-мәтелдер бала танымына, қоршаған ортаны уақыт арқылы сезінуіне игі ықпал жасайды деп есептеймін. Ба-ланың сабаққа ынтасын арттырып, халық педагогикасын қолдана отырып, қызығушылығын тудыру үшін, сабақты түрлендіріп өткізу өз нәтижесін береді. Сабақта ұлттық «Көкпар», «Бәйге», «Орамал тастамақ», «Қоржын» т.б. ойындарды қолдана отырып ұлттық тәрбиенің негізін білім алушылар бойына сіңіру.

Халықтық педагогиканы қазақ тілі және әдебиет пәнінің әр сабағында жүйелі түрде кіргізіп оқытуға болады. Табиғаттағы, өнердегі әсемдікті түсінуге, эстетикалық талғамын дамытуға халықтық педагогиканың тәжірибесі өте бай. Баланы сергек сезімді, еңбексүйгіш азамат етіп тәрбиелеу ісін, оның жас ерекшелігін ескере отырып жүргізген жөн. «Ұлыңа бес жасқа дейін патшаңдай қара, он бес жасқа дейін қосшыңдай сана, он бестен асқан соң, досыңдай бағала», – деген халық мәтелі баланы беске дейін еркін тәрбиелеудің, он

беске дейін көмекшің деп қарауы, он бестен асқан соң, ақылшың деп санауды меңзейді. Ал, бұл ғылыми педагогикадағы баламен еркін сөйлесу, тең азамат санау, ашық сырласудың тәрбиелік мәнін қоштайтын ашық пікірлесу. Халық педагогикасында тәрбиелеу ісін баланың жас ерекшелігіне сай жүргізумен бірге, жеке бас ерекшелігін ескере отырып жүргізу қажет, барлық адамның мінез-құлқы, қабілеті бірдей емес. Олай болса, бала мінезін жете түсініп, өзгешелігін еске ала білу керек. Баланың тәрбиесі туған өскен ортаға, ата-анаға, үлкендерге, олардың үлгісіне байланысты.

«Ұл ұяты әкеге, қыз ұяты шешеге» – деу арқылы халқымыз ата-ананың, үлкендердің жас ұрпақ тәрбиелеудегі орнын көрсеткен. Қазақ халқы ұстаған қағидасын, түйген философиялық ойын жан-жақты қарастырып бір ауыз сөзге сыйғызып бере білген.

«Адамға көбінесе үш алуан адамнан мінез жұғады. Біріншісі ата-анадан, ұстазынан, құрбы-құрдасынан» – деп ойшыл Абай атамызда өте дұрыс айтқан. Осы пікірді халық педагогикасында: «Ұстазына қарай шәкірті», «Ұстазы жақсының ұстамы жақсы», «Аға-жаға, ұстаз-пана», – деген мақал-мәтелдер арқылы құптайды. Бірақ құрғақ өсиет, құнсыз уағыз арқылы емес, жеке бастың үлгісімен, тапқыр тәсілімен тәрбиелеу орынды. Халық педагогикасында мынау – ақыл-ой тетігі, мынау – эстетикалық тәрбие құралы дейтін жекеленген тәрбие құралы жоқ. Кез-келген тәрбие құралына талдау жасасақ, ақыл-ой, дене, еңбек, адамгершілік тәрбиелері іштей сабақтасып, араласып жатқанын көреміз. Әдептілік, сыпайылық, кішіпейілдік, мейірімділік, иман жүзділік қасиеттердің бәрі де ар-ұят, ұждан тазалығынан туындайды. Ар тазалығы өзгеге қиянат жасамауға, шыншыл болуға баулайды. Ұлттық табиғатымызға сай келмейтін педагогикадан гөрі халық педагогикасының маңызы зор. Халық педагогикасының негізгі мақсаты – өзінің бай тәжірибесіне сүйене отырып, келер ұрпақты өнер-білім меңгеруге, еңбек етуге, ауыл-аймақтың, өз Отанның ар-намысын қорғауға, адамгершілік қасиеттерге баулу болып табылады. «Болашақ бүгіннен басталады» демекші, сол болашақтың адамдары қай жағаның болса да тамаша адам болуы тиіс. Олар әр жақты келісті адам болуы керек. Ол тек еңбекқор, адал, білімді, көп оқыған, ақылды болып қана қоймай, сонымен бірге тәрбиелі, көркем де әсем болуы қажет. Қазақ халқы - әсемшіл халық, рухани мәдениет жасауды басты міндеттердің бірі деп санайтын халық. Сол үшін де өмірдің жарқын сипатын, сұлу-сипатын, моральдік қасиетін үнемі басшылыққа алу керек. Кез келген халықтың тәрбие беру ісінде өзіне тән ерекшелігі болатын секілді, қазақ халқының да сан ғасырлар бойы жинақтаған бай тәжірибесі қалыптасқан. Жас ұрпаққа ізгі тәрбиелерді қалыптастыруда ғұлама ғалымдар, шешендер мен билер, ақын-жыраулар, сал-серілердің өзіндік сара жолдарының болғаны, олардың шығармаларындағы тәлім-тәрбиелік ой - пікірлерін, өнегелі істері бүгінгі ұрпақтың рухани, мәдени жетілуіне саналы, білімді де мәдениетті тұлға болып қалыптасуына ықпалын тигізетіндігі даусыз. Бүгінгі адамның өмірі мен әрекетінде ұлттық эстетика тәрбие ар-намыссыз тіршілік етуге болмайтындығы шындық. Сондықтан жас ұрпақтың тәрбиесі ұлттық-халықтық педагогиканың қажеттігін туғызып, дамыту және қалыптастыру әлеуметтік сұранысқа айналуы қажет.

Қазақ халқының аса бай рухани мұраларының бірі – халық педагогикасы. Өкінішке орай, бұрынғы озбыр саясаттың арқасында көптеген жылдар бойы осы асыл мұраны жас ұрпақтың тәрбиесіне пайдалана алмадық. Соның нәтижесінде өзінің ана тілінен, дінінен, ата-баба салты, дәстүрлерінен кенде қалғандар санын көбейттік. Қазіргі тәуелсіздік жағдайында осы кемшіліктерден арылып, жас ұрпақтарымызды ғасырлар бойы жинаған гуманистік, демократиялық, киелі салттар мен дәстүрлер рухында тәрбиелеу қазіргі басты міндет. Қазақ халқының жас ұрпақтардың тарихи тағылымын әдет-ғұрпы, салт-санасы, жоралғы кәдесі бар. Қазақ халық педагогикасында бала тәрбиесіне арналған өте құнды, өте пайдалы-өсиеттер, мақал-мәтелдер, қағидалар мен пікірлер көп. Жас ұрпақтың тарихи тағылымын қалыптастыруды географиялық ортаның оның ішінде халқымыздың байырғы жер-су атауларының шығу, қойылуы, аталу себептерін

білудің үлкен тәрбиелік мәні бар.

Адам баласы дүниеге келгеннен бастап тәрбиелеуді талап етеді. «Жас бала – жаңа өркен жайған жасыл ағаш тәрізді» – дейді қазақ халқы. Жерге отырғызған жас көшетте өркен жайған жасыл ағаш болып, тамыры тереңдеп, жапырағы жайқалып саялы ағаш болып үлкейгенше мәпелеп күтіп, үзбей тәрбиелеуді керек етеді. Адам да сол тәрізді. Олай болса, ұстамды, көргенді, парасатты, түп-түзу, жып-жинақы, әсем бейнелі адамға қараудың өзі тым жарасымды. Жастарымыздың үлгілі, ішкі-сыртқы адамгершілік, эстетикалық саналары биік дәрежеде болуына барлығымыздың да ат салыса қатысуымыз қажет. Орыс жазушысы А.П. Чеховтың мынандай тамаша сөзі бар: «Адам бойын дағының бәрі де, бет әлпеті де, жан дүниесі де, ақыл ойы да, киім-кешегі де әдемі болуы керек». Сол үшін де өмірдің жарқын сипатын, сұлу сымбатын, қасиетін үнемі басшылыққа ала отырып, халықтық педагогикамыздың бай мұраларын ұрпақ тәрбиесіне пайдалануымыз өте қажет.

Халықтық педагогика – қоғамның рухани, мәдени және адамгершілік қарым-қатынастарындағы ең қымбат қазына дейтін болсақ, оқушыларға ұлтымыздың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін үйрету, оны оқушы ойына ұялату арқылы ізгілікке, адамгершілікке, ұлтжандылыққа, өз салт-дәстүрін құрмет тұтуға баулу – ұстаздардың басты мәселесі.

Бүгін де өзгелермен тереземіз теңесіп, өркениетті елдер қатарынан көрініп келе жатқан біз үшін ұлттық дәстүрімізді терең меңгеріп, ұлттық болмысымызды сақтап қалу өте қажет деп білемін. Сондықтан еліміздің болашағын тәрбиелеп, білім нәрімен сусындатып отырған ұстаздар үшін бұл ең басты міндет деп санап, өз сабағымда осы мәселеге баса назар аударуға тырысамын. Студенттердің санасына терең бойлату үшін күнделікті сабақта тиімді пайдаға асыра білу өте қажет. Мысалы, барлық сыныптарда халық ауыз әдебиеті тарауы беріледі, ал халық ауыз әдебиетін оқытудың өзі - халықтық педагогика. Қазақ халқының тәлімдік мәні, ой-толғаныстары бесік жыры мен батырлық эпостарда, ертегілер мен аңыздарда, шешендік сөздер мен айтыс-термелерде, мақал-мәтелдерде көптеп кездеседі. Мұндағы ұрпақ тәрбиесінің негізгі түйіні - адамгершілік-имандылық, ақыл-ой, еңбек, эстетика, дене, отбасы тәрбиесіне байланысты мәселелерге келіп тіреледі. Халқымыз өз ұрпағын бесікте жатқан кезінен өлең-жыр мен әңгіме, ертегі, тақпақ, санамақ арқылы тәрбиелеп отырған. Бала аяғын жерге нық басқаннан кезден қоршаған ортаның құпиясын ғылыми тұрғыдан сезініп білмесе де, жұлдыздарға, түрлі белгілерге қарап жол тауып, қаршадайынан есту, көру сезімдері шыныығып, алыстағыны болжайтын, жоғалғанды табатын ізшіл де, мерген де болған. Кәсібі, тіршілігі мал шаруашылығына байланысты болғандықтан, бала 5-6 жасынан ат құлағында ойнай бастайды, бір естігенін қалтқысыз есте сақтайтын қабілеті күшті, әңгімеге үйір көшпелі халықтың баласы небір қызық ертегілерді,жыр-дастандарды жаттап алатын болған. Сөз өнерінің әдемі кестелері олардың сөйлеу корын байытып, мағыналы да мәнді сөйлеуге жаттықтыра беретін. Халықтық шығармалар ішіндегі әр жақты айқын бейне, қызықты оқиға, әдемі қисын, жақсы ұйқастардың бәрі балаларды қуантып, еліктіре әсер етіп, ой-пікірін шыңдап отырған. Сондықтан халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқытуда тек оны оқытып, жаттатып, талдатып қана қоюға болмайды. Сол арқылы тәрбиелеу керек. Ата - дәстүрімізді мақтан етіп, оқушы жүрегінде өзінің қазақ болып туғанына мақтаныш ететіндей сезімді оятуымыз қажет.

Халық ауыз әдебиеті үлгілерінен басқа ақын-жазушылар шығармаларын оқытуда да халықтық педагогикаға соқпай өтуге болмас. Оқу пәнін, тәрбие жұмысын ұйымдастыруда халық шығармашылығының элементтерін пайдалану білім алушылардың адамгершілігін, жақсы мінез құлығын қалыптастыру құралы болып табылады.

Қазақ халқының ұлттық тәлім тәрбиесі мен мәдениеті талай халықтардың өкілдерін таң қалдырғаны тарихи жазбалардан белгілі. Ұлы саяхатшылар мен зерттеушілер қазақтың ежелгі тұрмыс тіршілігі, мәдениеті мен ауыз әдебиеті туралы, ер адамдар мен әйелдердің моральдік этикалық ерекшеліктері туралы, олардың тұрмыстағы, кәсіптегі, отбасындағы, әулеттегі, рудағы әлеуметтік орны туралы, ұлттық

наным, сенім, әдет ғұрпы, мінезі, көшпенді өмір сүргеніне қарамастан салты мен дәстүрінің біртұтастығы, біртұтас тілде сөйлеуі, қолөнері мен бейнелеу өнерінің, ауыз әдебиеті және музыка өнерінің жалпы дала мәдениетінің таң қаларлық үлгілері туралы таңдай қаға айтып, баяндайды. Ендеше осындай ұлылықты, халқымыздың бай саралы да саналы дәстүрлерін еліміздің болашағы - өзіміздің алдымызда отырған ұрпағымызға үйрету –ұстаз қауымының ең негізгі міндеті болып табылады.

Бүгінгі жастар ертеңгі болашақ. Сол болашағымыз халықтық педагогиканы бойын сіңірген бәсекеге қабілетті маман, әрі жеке тұлға болып қалыптасса ертеңіміз баянды болар. Қазақстан-Американдық еркін университеті колледжінде «Қазақ тілі және әдебиет» пәнінен сабақ беремін. Әр сабақта халықтық педагогиканы кеңінен қолданамын. Тақырыпқа байланысты халықтық педагогиканы жоғарыда атап кеткен үлгілерін қолдану білім сапасын көтерумен қатар, тәрбиеге де әсер етеді.

Колледж студенттері болашақ маман иелері. Қоғамдық ортада, ұжымда өзін ұстай білуге, кәсіби этикетті сақтап, мәдениетті, әрі сыпайы қарым-қатынас жасауға, үйлесімді де, әдемі киінуге колледж қабырғасында тәрбиелейміз.

Студенттерімізді ұлттық тәрбиеге баулу тек сабақта ғана емес сынып сағатында, сыныптан тыс шараларда да жүзеге асады. «Қаржы», «Баспа өндірісі» мамандықтарында оқитын үшінші курстың топ жетекшісімін. Жоспар бойынша бекітілген сынып сағаттарын халықтық педагогикамен байланыстырып отырамын. Мысалы, «Жағымсыз әдеттерден арылуға бола ма?» сынып сағатында «Дені саудың жаны сау», «Денсаулық зор байлық» сияқты денсаулыққа, салауатты өмір салтына байланысты мақал-мәтелдерді, ақын-жазушыларымыздың өлең-жыр, шығармаларын тәрбиелік мақсатта қолданамын. «Әсемдік әлемі» сынып сағаты студенттерді әсемдікке, эстетикаға, жүріс-тұрыс мәдениетіне баулиды. Қазақ халқы әдемілікке, эстетикаға үлкен мән берген. Қолөнерден бастап, ауыз әдебиетін, ақын-жыраулар жырларын осы тақырыпқа арнаған.

Мен дәстүрлі сабақтармен қоса дәстүрлі емес, сыныптан тыс шараларды да халықтық педагогикамен тығыз байланыста өткіземін. Колледжде «Тілдер бірлестігінің» апталығы әр оқу жылында өтіп отырады. Бірлестік оқытушыларымен сыныптан тыс шаралар ұйымдастырылады. Мысалы, Наурыз мейрамына байланысты ұлттық тәрбиеге толы «Қыз сыны» шарасын ұйымдастырсам, «Қош келдің, мерейлі әз Наурыз!» тақырыбындағы сынып сағатын өткіздім. Осындай шаралар халықтық педагогикамен тығыз байланыста. Бұл студенттер үшін танымдық та, тәрбиелік те жағынан маңызы зор.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Бурбаев Т. Ұлт мәдениеті. – Астана, 2010.
2. Ғарифолла Е. Ұлттық өркениет және мәдени бағдар // Қазақстан: сындарлы жылдар және ғаламдық мәселелер. – Аматы: Қазақ университеті, 2003.
3. Аққозин М. Қазақ мақал-мәтелдері. – Алматы: Қазақстан, 1990.
4. «Қазақ әдебиеті және мемлекеттік тіл» журналдары. 2014 ж. № 1,2,3.
5. Жанабилова А.К. Тіл дамыту жұмыстарының инновациялық технологиясы. – Алматы, 2009.
6. «Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде» журналы, 2015 ж.

УДК 796.093

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ҰЛТТЫҚ СПОРТ ОЙЫНДАРЫН ӨТКІЗУДІҢ МАҢЫЗЫ

Советов С.

Егемен Қазақстанды әлемнің бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына енгізу алдағы стратегиялық маңызды мақсат болып табылады. Осы маңызды тапсырманы іске

асыруда өскелең ұрпақтың алатын орны зор, себебі қандай да болмасын алға қойылған жоспарды іске асыру үшін білімді және денсаулығы мықты ұрпақ қажет.

Ойын, адамның балалық шағынан бастап бүкіл саналы ғұмырының барлық кезеңінде бірге болып еретін ерекше құбылыс. Сондықтанда ұлттық ойын мәселесін тек қана педагогтар мен психологтардың емес, әлеуметтанушылар мен этнографтар, өнертанушылар ғылыми объект ретінде жан-жақты қарастыруда. Ұлттық ойындар ғылымның қай саласында зерттелсе де көптеген ғалымдардың ойы бір жерден шықты, ол ойынды адам мәдениетінің бір бөлшегі ретінде алып қарауы болып табылады.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алып, дербес мемлекеттікке қол жеткізуіне орай баланы ата мұра дәстүрінде тәрбиелеуге халықтың ынта-ықыласы арта түсті. Бұл ұрпақтар жалғастығының, дәстүр сабақтастығының нығая түсуіне септігін тигізеді. Күрделі қоғамдық феномен ретінде дене тәрбиесі мен спорт қоғамда адамдардың өмір тіршілігінде, тұрмыс салтының құрамдас бөлігіне айналады.

Ұлттың өмірі дене тәрбиесі мен спорт саласындағы ұлттық тәрбиені анықтай береді. Ұлттық тәрбие қоғамның және жеке ұлттың өмірлері мен өзара қарым-қатынастарының тәрбиесімен тығыз байланыста болуы керек. Ұлттық тәрбиенің табиғаты әрі күрделі, әрі қарама-қайшылыққа толы болып келеді. Қазақ халқының «туыстық сезімге» барынша жақын екендігі қашаннан белгілі. Мұның өзі ұлттыққа құндылықтарға байыппен қарауды, оны әрбір ұлттың нақты ерекшелігіне сәйкес қарастыруды талап етеді. Дене тәрбиесі мен спорттағы ұлттық тәрбие өзара байланысты үрдістердің тұтас бір жүйесін ұсынады, оның басты мақсаты жалпы адамдық, әлеуметтік жағдайды жақсарту болып табылады. «Күллі адам атаулының дүниені бейнелеу заңдары ұқсас, әрбір жекелеген жағдайда ұлттық тәрбие жалпы адамзаттық қана емес, ұлттық өзгеше тәрбиені де іске асырушы ретінде көрініс береді» деп жазады белгілі ғалымдар А. Құралбекұлымен, С. Әкімбайұлы. Дәстүрлі дене шынықтыру мен ойындар ел арасында кең жайылғандығымен, қоғамдық өмірдің барлық саласын қамти алатындығымен ерекшеленеді.

Міндетті денсаулық қорғау жөніндегі алдын алу шараларының кешенін сақтап қалуды, балалардың денесі мен жүйке-психикалық үйлесімділігін дамыту және денсаулығының нығаюын дене шынықтыру сабақтары арқылы қамтамасыз ету қажет.

Денсаулықты қорғау мәселелерінде мектепке дейінгі жастағы балалардың әлеуметтік белсенділігі ойын, әр түрлі сауықтыру әдістері, күн тәртібін бұзбау, тиімді тамақтану, таза ауада жиі болу арқылы салауатты өмір салтын қалыптастырудың ақпарат - ойындық үлгілері арқылы жасалады.

Соңғы жылдары көптеген ғалымдар ұлттық ойындарды қоғамның нақты бір даму кезеңінде қалыптасқан адам іс-әрекетінің ерекше бір түрі деп түсіндіреді. XX ғасырдың басында зерттеушілер арасында адамның дамуына бірінші болып әсер еткен еңбек пе әлде ойын ба деген сұрақ төңірегінде үлкен пікірталастар туындады. Ойын еңбектен бұрын пайда болған деген көзқарастар айтылады. Бұл пікірге алғаш рет қарсы шыққан неміс психологы философ В. Вунд болды. Оның тұжырымдамасы бойынша «Ойын-ол еңбектің баласы» дегенге сайды. Әрі қарай бұл көзқарасты орыс фәлсафасы Г.В. Плеханов дамытты. Ол адам қоғамындағы өнердің шығу тегін, пайда болу мәселесімен айналысып, нәтижесінде мынадай қорытындыға келді: «ойын көп ғасырлық тарихы бар, алғашқы қауымдық қоғам кезінде әртүрлі өнер түрлерімен бірге тұтасып өрістеп, солармен бірге дүниеге келді» деп көрсетеді.

Үлкен адамдар балалардың еңбек әрекеті үшін жаттығу ойыншықтары: садақ, жебе, қалқан, арқан жасай бастады. Осылайша жаттығу ойындары туып, оның барысында бала еңбек құрал жабдықтарын ұстап, оны пайдаланып ойыншық кішкене садақпен нысананы көздеп, кіші кетпенмен жер шауып үйренеді.

Әртүрлі қолөнердің дамуы, еңбек құралының күрделенуі нәтижесінде жаттығу ойыншықтары олардың көрінісі болудан қалды. Олар еңбек құралдарын қолдануы тұрғыдан емес (ойыншық қару-жарақтар т.б.) сыртқы бейнесімен еске салды. Басқаша айтқанда ойыншықтар еңбек құралдарының бейнесі болды. Бұндай ойын-

шықтармен еңбек қызметін атқаруға болмайды, бірақ оны бейнелеп ойнауға болады. Осы жерден рөлдік-сюжеттік бейнелеу ойындары дүниеге келді. Кішкентай бала үлкен адамның өміріне белсене қатысқысы келеді, ал рөлдік-бейнелеу ойыны оның сол қажетін қанағаттандырды. Шынайы өмірде үлкендер өміріне балалардың белсенді қатысуға мүмкіндігі жоқ болғандықтан, бала өз қиялымен, іс-әрекетімен үлкендерге еліктеп бейнелеу ойынын ойнады. Рөлдік-бейнелеу ойыны ішкі, табиғи инстинктің нәтижесінде емес, баланың қоғамдағы нақты әлеуметтік шартты қажеттілігінен туындаған үрдіс. Үлкендер өз тарапынан арнайы жасалған ойыншықтар көмегімен бала ойынын дамытып, ойын ережесі мен тәртібін нақтылап, ойынды атадан балаға мұра етіп жеткізіп, ең соңында ұлттық ойынның өзін қоғам мәдениетінің бір бөлшегіне айналдырады.

Адамзаттың әлеуметтік-тарихи дамуында ұлттық ойындар баланың қалыптасуына көмектесетін бірден-бір құрал ретінде қарастырылды. Ұлттық ойын көмегімен балалар қоршаған әлеммен өзара қатынас жасап, моральдық нормалары қалыптасып, адамның көп ғасырлық даму тарихындағы практикалық және ой еңбегін өмірге енгізу әдісіне көмекші болды. Осылайша қазіргі замандағы ұлттық ойын теориясына қатысты пікірлер оның тарихпен қатыстылығын, әлеуметтік табиғатын адам қоғамындағы мазмұны мен мәнін дәлелдеді.

Біз жоғарыда айтқанымыздай ұлттық ойындар әлеуметтік негізден бастау алады. Оның ішінде балалар ойнайтын ұлттық ойындар үлкендер әлемімен тығыз байланысты. Бұл жағдайды ғылыми-психологиялық тұрғыдан алғаш дәлелдеген К.Д. Ушинский болды. Ғалым еңбегінде: «баланың өзін қоршаған үлкендер әлеміне кірудің басты жолы ойындар. Балалар ойыны өзін қоршаған әлеуметтік ортаның көрінісін бейнелеп, ойыншықтар арқылы шынайы өмірді суреттейді». Шынайы өмірді ойын арқылы бейнелеу баланың құндылық жүйесінен жинақталған әсері нәтижесінде болады. К.Д. Ушинский былай деп жазды: «бір қыз баланың қуыршағы тамақ істеп, іс тігіп, киім жуып, үтіктейді, екіншісінің қуыршағы салтанатты түрде диванда отырып қонақ күтіп, театрға асығады, үшіншісінің қуыршағы басқаларын ұрып, жинақ қобдишаға тиын жинап, ақша санайды». Қоғамдық дамуда жалпы ойын атаулы жүзеге асу әдісі тұрғысынан да әлеуметті.

Ең бастысы бала үлкендер өміріне белсене қатысып, өзінше тәуелсіз болуға ұмтылады. Баланың дамуына қарай қоршаған әлем мен таным туралы түсінігі кеңейіп, ішкі жан-дүниесімен үлкендер қызметіне араласу қажеттілігі артады. Сондықтан бала ойнағанда тәжірибесі мен ойында сақталып қалған үлкендерге еліктеу рөлін өзіне алады. Ойын барысында бала тәуелсіз қимылдап, өз тілек-қалауын, сезімін еркін білдіреді. Күнделікті өмірдегі балаға жасалатын ескертпелер мен үйрету мақсатында айтылатын «жүгірме, қолыңмен ұстама, құлап қалма, өтірік айтпа» деген сөзден бөлек, ойын сәтінде барлық ұнамды бейнені: «кемеде жүзіп», «космосқа ұшып», «атқа мініп» өз қуанышын жағымды эмоциялық түрге ауыстырады. Бала кез-келген ойынды дене қимылы арқылы дамытып, бала іс-әрекетке тән қозғалысты меңгеріп, мақсат қойып, жоспарлап, нәтижеге жетуге ұмтылады. Кейін осы білгенін қызметтің басқа салаларына, оның ішінде еңбекте қолданады. Балаларды ойын арқылы денесін шынықтырып, еңбекке даярлау мәселесін күн тәртібіне өмірдің өзі қойып отырады. Ойын адам баласының алғашқы әрекеті және саналы әрекеті болып табылатындығына көз жеткіземіз.

Еңбек пен ойын әрекеті адам баласын саналылыққа жетелейді. Адам баласының қоғамдасқан алғашқы дәуірінде ұлт ойындары әмбебаптық рөл атқарды, оның қолданыс әрекеті кең болды. Ұлт ойындары сан-салаға бөлініп, адам баласын саналы болуға бастады. Денені жаттықтырушы, шынықтырушы, денсаулық кепілі, тек ойын арқылы жүзеге асты. Еңбек тәрбиесі халықтың дене шынықтыру өзегі, өйткені еңбек өмірдің бірден-бір қайнар көзі, адамның өмір сүруінің шарты, жеке адамды қалыптастырудың факторы. Қазақ халқының дәстүрлі еңбек тәрбиесі этностардың өмір салтымен, олардың шаруашылық қызметімен, әлеуметтік қатынастарымен байланысты. Сондықтан да дене шынықтырудың маңызы еңбек етудің мән-мағынасымен өзара байланысты. Қазақ халқының дене

шынықтыру дәстүрін жүйелеу жұмысы, оның әлеуметтік-мәдени және педагогикалық мән-мағыналарына жасалған талдау көрсеткендей, ойын түрлері жасөспірімдерді дене шынықтыру саласында тәрбиелеудің қажеттілігіне жауап береді. Балалардың тұлғасы мықты, денесі шымыр, қимылы ширақ, әрі епті болуы үшін ұлттық ойындар арқылы дене шынықтыру әдістерін қалыптастырған жөн болып табылады.

Ойынның еңбекпен мұндай байланысы жасанды болып табылады. Себебі ойын тікелей еңбекке айналмайды, сондай-ақ ойын да тікелей еңбек бола алмайды.

Бала еңбегін зерттеу барысында анықталғандай мектеп жасына дейінгі балалар өз еңбектеріне ойын элементтерін жиі әрі құлшына қосып отыратынын көреміз. Ойынға еңбек элементтерін енгізе отырып, балаларға тәрбиелік ықпалдың тиімділігін арттыруға, ойын көмегімен балалар тарапынан байқалған олардың еңбекке деген құлшынысын дамытуға және нығайтуға болады.

Қоғамдық дамуда халық ойындарының бала өміріндегі тағы бір мәнді жағы бар. Ол ұлттық ойындардың балаға беретін патриоттық тәрбиесі болып табылады. Қазақ халқы сонау көне дәуірден бері соғыстар мен өзара күрестерге толы тарихи дәуірді басынан өткергені белгілі. Сондықтан ұлттық рухта тәрбие алмаған, тілін-ділін, дәстүрін дұрыс білмеген ұрпаққа отанын қорғау сияқты жауапты істерде сенім арту өте қауіпті. Өйткені өз ұлтының ұлттық өнерін-тілін сыйламаған адам Отанын да сыйламайды. Ұлттық ойындар бала өмірінде Қазақстандық патриотизмді қалыптастырып, отан сүйгіштікке тәрбиелейтін бірден-бір құрал болып табылады.

Ерлік тәрбиесі дегеніміз ата-бабаларымыздың жауынгерлік дәстүрі негізінде балалардың ерік-жігерін, табандылық, батылдық қасиеттерімен бірге ұлттық сана, парыз, намысты қалыптастыра отырып, отансүйгіштікке тәрбиелеу. Бүгінгі күн тұрғысынан алып қарайтын болсақ, егемен еліміздің бейбітшілігі мен бірлігін сақтайтын жас ұрпақтың санасына жастайынан ата-бабаларымыз негізін салған ерлік рухты ендіру.

Баланы ұлттық негізде жауынгерлік дәстүр арқылы ерлікке баулуға байланысты халық батыры Б. Момышұлының «Жігітті жауынгерлік қасиеттерге тәрбиелейтін қазақтың игі дәстүрлері» атты мақаласында солдаттардың бойында жауынгерлік жолдары мен ұлттық дәстүрлерінің маңызы зор екеніне тоқтала келе, халық даналығының алтын қазынасын білім мен тәжірибеге пайдалану жолдарын көрсетеді.

Осымен қатар халық арасындағы тараған ойын түрлері арқылы баланың денесін шынықтыру басты міндет болып саналғандығын, ал дене жаттығуларын ойын арқылы беру, жетілдіру тиімді жол екендігін ертеден білгендіктерін көрсетеді. Сонымен қатар ел арасында тараған ойындар жас балалардан бастап, орта және егде жасқа дейінгі адамдарды қамтығанын көруге болады. Әсіресе жас балаларға арналған ойын түрлері бала ағзасына көп күш түсірмейтін, көп қозғалысты қажет ететін және эмоционалдық тұрғыдан бала психикасына күш түсірмейтіндей ойындар жүйесі таңдалып алынғандығын көреміз. Қазақ халқы арасында ойындар тек ұлдар үшін немесе қыздар үшін деп бөлінбейтіндігі ерекше құбылыс болып табылады. Осы жағдайдан қазақ халқының ұл мен қыздар тәрбиесі арасындағы айырмашылықты дене тәрбиесі арқылы бөлмей ұл мен қызды бірдей тәрбиелегендігін көруге болады. Сонымен қатар ойындар арқылы жас балаларды күнделікті тұрмыс-тіршілік қажеттілігін үйренуге жол ашу және дала климатына биім деуге бағыттағандықтан айқын көруге болады.

“Ойын” түсінігі өзіне көптеген ойын фольклордың әртүрлі формаларын кіргізеді, қайда қайсысы, аяқ шеңінде, балалардың әртүрлілік: денелік, психикалық, ойлық дамуына әсер етеді. Ұлттық ырықты ойыны да ойын фольклорының бір түрі болып келеді, қайда жоғарыланған ориентация әрекеттердің қарқындылығында білдіріледі.

Алғашқыда ойындар тек еңбек шілік және тұрмыстық әрекеттерін ғана білдірген. Кейін бұл түсінік кеңейген және бұған кең мазмұн салынатын. Еңбек іс-әрекеттеріне ұқсас ойындары өздерімен дене тәрбиесіндегі объективті бар құралдарын өте ерте көрсете бастады. Қоғамның да-

муымен бұл әрекеттерді эмоционалды, ойын және би түрлерін, сонымен қатар эстетикалық қанағаттандыру әкелетін түрлерін жүзеге асыруы керек бола бастайды. Профессор В.К. Никольскийдің пікірі бойынша адамдық мәдениеттің дамуының ерте деңгейінде ойын адамды, оның ұжым мүшесі функцияларына дайындайтын, іштегі дене шынықтыру мінезін қабылдайды.

Көптеген ойындарда, соғыс жағдайларынан дифференциаланған, аллегориялық түрінде көрсетілген, әскери мінездің көркемділігі сақталған. Балаларға арналған әскери тақырыпты ойындар, қайсыларды үрдісінде, денелік және өнегелі сапалар дамуы, әскери дайындықтың сұраныстарына жауапты қолданбалы дағдылар қалыптасуы, үлкендермен мадақтанған, өйткені өмірге дайындықтың ең жақсы түрі деп саналатын.

Егер тарихи жоспарда ырықты ойын өзімен еңбектік, тұрмыстық немесе әскери әрекеттерін жасауға ұқсасқан болса, қазіргі уақытта бұл әрекеттер ойнаушылар арасында сезілмейді.

Балалар құрдастарының және үлкендердің тәжірибелеріне бейнелі ойынды таңдайды, бірақ бұл ескермейді, керісінше, олардың анықталған кішкене өмір тәжірибелеріне, тұрақты шығармашылық кіргізіліп отыруын ұйғарады. Сонымен қатар, сайысты мінезбен аздап байланыстырған, әр түрлі әрекеттерде, дене сапаларында және т.б. асқандықты көрсетуге мақсаттанған біртіндеп абстракция жүріп жатады. Сондықтан ырықты ойындардың сайысты міңездін анықталған жартысы спорттық ойындардың қалыптасу негіздерінің иықтарына жатады. Дамып келе жатқан халық ойындарында (кейбір ойындарға спорттың бөлек элементтері қосыла басталды) спорттық құрал қолдана басталды. Әр түрлі халықтардың фольклорлық фондтың анализ көрсеткіші бойынша, балалар өздерінің ойындарында үлкендердің міңез-құлықтарына ұқсастық әрекет ғана емес, сонымен қатар жай ғана күнделікті өмірде қолданатын құралдарды қолданады. Бірақ көп жағдайларда ойындарға дайын заттар кіреді, яғни балалар өздерінің қиялдарына сәйкес ойынның сұраныстарына келтіруге тырысады. Әрине, кейде үлкендердің қарамағымен, кеңесімен балалар өздерінің шамаларына сәйкес құралдар жасайды екенің ескертуден шықпайды. Сонымен әр түрлі еңбектік операциялар негізінде туған және оларды көрсетіп, еңбек құралдарына ұқсас құралдар сапасында қолданып, ойындар әрекеттер қалыптасуына әсер етеді, қайсылары ойын құралын өздік жасауға керек іс жүзінде әрбір бала өзінің садақ немесе соғу таяғын жасай білуін және басқаларда бұлардың жоқтығы мақтаныштты болатын. Осы жасалғанына қанағаттанған ойынға стимул боп қызметін атқаратын, өйткені ол ойында құралды жасау шеберлігінен кем еместігінен көрсеткісі келмеді. Бірақ сәттік үшін ойында кездеспейтін еңбек дағдыларымен қолдана білу керек екен. Сондықтан халықтық ырықты ойындарында қолдан балылық тын еңбек тәрбиелеумен байланысын қолдануымен бәрінен жарық көрінеді.

Ойын әрбір халықтын тарихи-мәдени дамуында адамдардың өмірге алғашқы дайындық үрдісінде тәрбиенің негізгі факторы болып келеді. Бұл дайындықтың негізінде қоршаған ортамен ерекшеліктердің қарымқатынасы жатыр. Ойын баланы қоршағандармен, табиғатпен әңгімелеуге, өмірге кіргізеді және еңбек дағдыларын, білім алуды, қимыл әрекетін жетілдіруге әсер етеді.

Халықтық ұлттық ойындарында, қимыл әрекеттерінің әр түрлілігі, шұғылданушылардың қалыпты денелік дамуына және денсаулықты нығайтуға әсер етеді. Қазіргі дене шынықтыру және спорт жұмысына ерекше бағалы халықтық ырықты ойындарды кіргізу, ғасырлық салт-дәстүрлерің қолдануын және халықтық ырықты ойындарының бүкіл байлығының ғылыми хаттауы және терең оқылуы қажет. Бұл мұраны, қазіргі адамдардың өміріне дұрыс қолдануы өсіп келе жатқан ұрпақтың денелік және рухани тәрбиеленуіне әсер етеді, ал қорытындысында – ұлттық мәдениеттердің жақындауымен өзара бай болуы.

Қорытындылай келе, қоғам дамуындағы ұлттық ойындардың бала өміріндегі маңызын зерттей келе, қазақ халқының әлеуметтік-экономикалық дамуында ұлттық ойындар тек халықтың өткен мәдениетінің бір бөлшек мұрасы ғана емес, бүгінгі XXI ғасырдағы дамуымыздың кешегі мен бүгінгі ұрпақ байланыстылығын тарихи этнопедагогикалық тұрғыдан жалғас-

тыратын өркениетті құбылыс ретінде көру маңыздылығы анықталды.

1) Бастауыш сынып оқушыларының дене күшін, қозғалыс дағдыларын дамытуға байланысты ұлттық ойын түрлері терең зерттеліп, физиологиялық, психологиялық, педагогикалық тұрғыдан қазіргі заман талабына сай саралауды ары қарай қажет етеді.

2) Дене тәрбиесін өткізуге жауапты дене шынықтыру маманы болғандықтан, олармен жүргізілетін білім жетілдіру жұмыстары жоспарлы түрде ұйымдастырылып, сапасын арттыру қажет.

3) Бастауыш сыныптарға арналған қазіргі қабылданған бағдарламаларға ұлттық ойын түрлерін кеңінен қолдануға арналған толықтырулар енгізу қажет.

4) Бастауыш сыныптарда дене шынықтыру сабағына арналған материалдық базасын нығайту және дамыту қажет.

5) Ұлттық ойындар құндылығын, қажеттілігін халық арасында насихаттау.

6) Дене шынықтыру саласында халықтық ойындарды қолданудың озық тәжірибелерін жинақтау және дамыту қажет.

7) Дене шынықтыру саласындағы мамандар даярлайтын оқу орындарында, білім жетілдіру курстарында ұлттық ойындарды кеңінен қолдануға арналған бағдарлама жасау ұсынылады.

Қазақстан егеменді ел ретінде қалыптасып, бүкіл дүниежүзілік саяси аренадағы орны айқындалып жатқан кезде жеке адамның, әсіресе, жас ұрпақтың болашақта білімді болуымен қатар, дені сау азамат болып өсуіне, елінің мәдениетін, дәстүр-салтын білетін патриот болып қалыптасуына ұлттық ойындардың қосар үлесінің зор екендігін ескере келіп, ұлттық ойындарды балабақша жасынан үйрету таңдап алған тақырыптың өзекті екендігін айқындады. Ұлттық ойындардың баланың дүниені танып білуіне қадам жасар алғашқы өмір кезеңінде тікелей қоршаған ортамен байланысын, адамдармен қарым-қатынасын арттырушы құрал екендігі дәлелденді. Қазақ халқының ұлттық ойындары – жеке адамдарды тәрбиелеу құралы ғана емес, қоғамдық ортаға тәрбиелеп, үлгі берерліктей әлеуметтік құрал ретінде де күрделі қызмет атқаратындығы айқындалды.

Ұлттық халық ойындары тек бір елдің ғана емес, бірнеше халықтың дәстүрлі ойындарының ұқсастығын көрсетті. Қазақ елінің мұрасы дәстүрлі халық ойындарына қатысты өз еліміздегі, шет елдердегі мәдени мұраларды жинақтау, зерттеу, жүйелеу, оның пайдалы өнегесін балаларға үйрету - осы күнгі заман қажеттілігінен туған өзекті мәселе екендігі дәлелденді.

Бала ағзасын қалыпты өсіру үшін дене шынықтыру сабақтарын мақсатсыз ойындар арқылы емес, жүйелі түрде жинақталған ұлттық ойындар негізінде өткізу пайдалы екендігі дәлелденді. Осы жүйелеудің арқасында әр ойын түрлері қандай қозғалыс дағдыларына және қандай дене күш қабілеттеріне әсері бары анықталып, сабақ мақсатына сай ойын түрлерін таңдап алуға мүмкіндік туды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Болғамбаев М. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. – Алматы: Қайнар, 1983. – 163 б.
2. Төтенаев Б.Ә. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Мектеп, 1998. – 301 б.
3. Сағындықов Е. Ұлттық ойындарды оқутәрбие ісінде пайдалану. – Алматы: Рауан, 1991. – 176 б.
4. Айтбаева А.К. Қазақ халық ойындары – бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу құралы. – Алматы: Қайнар, 1992. – 410 б.
5. Тойлыбаев Б.А. Бастауыш мектеп оқушыларына дене тәрбиесін беруде халықтық педагогика элементтерін пайдалану. – Алматы: Атамекен, 1995. – 304 б.
6. Қуанышев Т.Ш. Болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін ұлттық ойын құралдары арқылы даярлау. – Алматы: Қайнар, 1992. – 279 б.
7. Төтенаев Б.Ә. Қазақтың ұлттық ойындары. –Алматы: Қайнар, 1994. – 55 б.
8. Құралұлы А. Қазақ дәстүрлі мәдениетінің анықтамалығы. – Алматы: Мектеп, 1998. – 29 б.
9. Төтенаев А.Г. Қазақтың ұлттық ырықты және спорттық ойындары. – Алматы: Мектеп, 1995. – 83 б.
10. Алимханов Е.А. «Шөген» – шын далалық ойын. – Алматы: Спорт KS – № 31. 2003. – 12б.

11. Кенжебеков А.Е. Ұлттық спорт пен ойындардың дамуына ғылыми көзқарас қажет // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – Аламты, 2010. – №1. – Б. 23-26.
12. Айдаров Е.Н. Дене тәрбиесі спорт этнопедагогикасы. – Алматы: Атамұра, 2008. – 30 б.
13. Балжанов Қ.О. Ұлттық ойындарға байланысты халық арасындағы салт-дәстүрлер, наным сенімдер және жол-жоралғылар // «Орта бастауыш мектеп дене тәрбиесі». – 2010. – №2. ҚХР. Құлжа қаласы. – Б. 7-11.

УДК 796.034.2

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙНЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУЫ

Бақытбек Ж.

Әлемнің түкпір-түкпірінде адамзаттың қолымен, ақыл-ойымен жасалған зияткерлік ойындар мыңдап саналады. Бірақ оны жүйелеген Д. Мюррей бар жоғы бес түрге бөліп қарастырады. Оның ішінде соңғы түріне африкалық калах, арабтың манкаласы және қозғалыс ойындары деп аталады және соған ұқсас тақта басында ойналатын қозғалыс ойындарының бірқатар түрлері кіреді. Қазіргі кездегі деректер бойынша аталған ойындардың алғашқы үлгілері осыдан 3,5 мың жыл бұрын Африка не Азия өңірлерінде пайда болған. Археологтардың қазба жұмыстарының нәтижесінде табылған ойын тақтасы, шар типтес заттар осы уақыттың аралығын көрсетеді. Әсіресе, оның көне екендігін және дүние жүзіне танымал болғандығын Египет саркофагтарындағы, Афины храмдарындағы, көне керуен жолдарындағы тастарға салынған сурет, кескіндерден байқауға болады. Бірақ осы Калах ойынының танылуының қызғылықты тарихы бар.

1893 жылы Чикаго қаласындағы көрмелердің бірінде ежелгі кезде адамзаттың жартысы ойнаған, уақыт өте келе ұмытылып қалған зияткерлік бір ойынның ережелері жазылған тақташа ілінеді. Кейінірек осы ереже көпшілікке таныстырылуы үшін бір қатар американдық журналдарда жарияланады. Осы басылымдардың бірі 1905 жылы Вильям Чемпионның қолына тиеді. Ойынның негізгі ерекшеліктері мен заңдылықтары жас американдық азаматқа қатты ұнайды және жастық шағында ойынды дамытуға деген құлшынысы болғанымен, ниетіне әрекеті сәйкес келмейді. 1940 жылы кексе тартқан шағында ғана ойынды дамытуға құлшына кірісіп, ойынға керекті құрал-жабдықтарды ағаштан жасап, айналасын-дағыларға үйрете бастайды. Зияткерлік ойынға – Калах деп ат қояды (В. Чемпион Калахари елді мекенінде сол кезде де бұл ойынды ойнаушылар бар деп сенген) және көп ұзамай Америкадағы көпшілік ойнайтын қызықты ойындардың біріне айналады.

В. Чемпионның қарқынды жұмыстарынан кейін, оның қатарластары көбейіп, сол жерде түрлі үйірмелер ашылып, жарыстар ұйымдастырылады. Жарысты өткізудің коммерциялық нұсқалары жасалып, пайда табудың көзіне айналады. Сондықтан болар Калахты насихаттаумен және тақтасын жасаумен үлкен компаниялар айналысады.

Ойынды жетілдіру бағытында компьютерлік бағдарламалар жасалып, бірқатар уақыттардан кейін адамзат пен жасанды интеллект арасында жекпе-жектер ұйымдастырылады. Алғашқы бағдарлама үлгілері ойынның негізгі заңдылықтарын толығымен игере алмай, табиғи ақыл-ойдан жеңіліс тауып отырды. Бірақ уақыт өте келе техникалық сана өз құдіретін көрсетеді. Кезекті кездесулердің бірінде 1970 жылы адамзат ақыл-ойы Калах ойыны бойынша өткізілген жекпе-жекте компьютерлік бағдарламадан жеңіліс табады.

Қазіргі кезде калахтың көптеген елдерде қауымдастықтары бар. Интернетте ойынды үйретуге және насихаттауға сайттар ашылған, кейбір ұялы телефондарға бағдарламалық нұсқалары да енгізіліп, кез келген мезетте ойнауға болады. Яғни сапалы даму жолына түсіп, дүниежүзілік зи-

яткерлік ойындардың қатарынан орын алған.

Ал осы қозғалыс ойындары санатындағы зияткерлік ойындардың бастау көздері қайдан басталатынын зиялылар, ойын тарихымен айналысып жүрген азаматтар біледі ме екен? Білмегендіктен соңғы кездері жарыққа шыққан еңбектерде бұл мәселе бір жақты көрсетілуде. Мысалы, «Домино, нарды, кости» кітабында: «Калах көптеген халықтарға таныс болған, әркім оны өзінше атаған және қосымша ережелер енгізген. Мысалы, қазақтарда калах – тоғызқұмалақ, Малак жартыаралында - джонгок, ал Шығыс Африка елдерінде - оуа деп аталады» – делінген. Ал шын мәнінде осы пікір дұрыс па? Егер тоғызқұмалақ ойынының пайда болуы қатарлас болса және ұлттық ойындағы кейбір негізгі ережелер Калахта жоқ болса, онда неге мысырлық ойын қозғалыс ойындарының түпкі тегіне саналуы тиіс. Міне, осындай ойындардың ерекшелігін және даму тарихын түсінбей жазылған түрлі еңбектерде тоғызқұмалақ өзінің лайықты бағасын ала алмай жүр.

Жоғарыда айтқанымыздай, калах ойыны көптеген ғасырлар бойы ұмытылып калып, XIX ғасырдың соңында ғана адамзат есіне түссе, ал, тоғызқұмалақ ұрпақтан-ұрпаққа ұмытылмай жетіп отырған. Ұлттық ойынның сақталып қалуында көшпенді бабаларымыздың ұрпақ тәрбиесіне деген жауапкершілігі, ауызша айту дәстүрі, жадының мықтылығымен қатар, тастан жасалған тақта үлгілерінің де маңызы болды деп ойлаймыз. Тас тақталардың жасалуы – Орхон-Енисей ескерткіштерін кейінгі ұрпағына жетсін деп әдейі балбал тастарға жазып қалдырған бабаларымыздың даналығы секілді биік мұраттардан туындаса керек. Уақыт та бұл шешімнің дұрыстығына көз жеткізіп отыр. Небір жаугершілік замандар өтсе де, жазба деректерде мәлімет қалмаса да уақыт сынына төтеп беріп, бүгінгі ұрпаққа жетті. Бірақ ойынның ережелері өзгеріске ұшырады, көне тақта үлгісі жаңа түрге ауысты, жадымыздан ойынның дүниетанымдық көріністері ұмытыла бастады.

Бірақ халық жадында сақталған нәрселер ұмытылмайды екен. Бірде ауыз әдебиеті үлгілері, бірде хатқа түскен дүниелер арқылы жарыққа шығады екен. Тек оны саралай алатын, қасиетін тани алатын таным қажет. Ал ондай ақыл-ой алыптары тәуелсіз санадан шықпақ. КСРО ыдырап, еліміз өз билігін өзіне алғаннан кейінгі кезеңде рухани өміріміздегі өзгерістер мәдениет пен өнер салаларының барлығына оң әсерін тигізіп, кезінде бұрмаланып, өзгеге телініп қарастырылған көптеген ұлттық жәдігерліктерді жаңадан саралауға жол ашылды. Рухани тұлғаларымыздың ел мәдениетін дамытудағы еңбегі бағаланып, тарихтың ақтаңдақ беттерін ашуға арналған ғылыми еңбектер шыға бастады. Бірақ түркілік өркениеттің қайталанбас үлгілерінің бірі – тоғызқұмалақ туралы әлі толымды, танымдық еңбектер жоқтың қасы. Бірқатар ғылыми еңбектер шыққанымен әлі күнге дейін оның негізгі мәні ашылмай келуде. Сондықтан осы әдістемелік нұсқауда ұлттық ойынның бұрын қарастырылмаған дүниетанымдық қырларымен қатар, ойынның теориялық негіздерінің нақтылы мысалдарын арқылы көрсетіп көрейік.

Тоғызқұмалақ қазақтың ұлттық ойыны. Бірақ тоғызқұмалақ ойынымыздың аты қалай қойылған? Қашан пайда болған? Қайдан шыққан? Кім ойлап тапқан? Әуелі қай халықтар ойнаған деген сұрақтарға дәл былай деп айта қояр ғылыми дәлел мен терең талданып, жете зерттелген мағлұматтарымыз (тың пікірлеріміз) жоқ. Кейінгі жылдары осы сұрақтарға жауап беру үшін спорт тарихын, соның ішінде тоғызқұмалақ ойынының тарихын зерттеушілер нақтылы деректер іздестіре бастады.

Тоғызқұмалақты зерттеушілер нақтылы мағлұматтарды біріншіден, ел аузында жүрген әнгіме сөздерден яғни ауыз әдебиетінен және салт-дәстүрімізден іздесе, екіншіден, археологиялық яғни жер қойнының қазба жұмыстарынан табылған заттар мен этнографикалық дүние бұйымдарға барынша назар аударып көзбен көріп көңілге тоқуы керек.

Тоғызқұмалақ күрделі сөз: тоғыз және құмалақ. Тоғыз - сан. Өзгешелігі тақтығы. Көбейтілуі немесе бөлінуі үштік. Дегенмен оның өзінен аз сандардан айырмашылығы бар. Мәселе екі жіп есіледі, үш жіп өріледі, ал тоғыз жіп тоқылады. Сондықтан соңғысы жұртқа мәлім, кезінде ой өнері мен қол өнері үшін күрделі сан болып есептелді. Уақыт есебінде де тоғыз саны-

ның орны өзгеше. Он екі жылдық Азия халықтарына тән мүшелдік жылдардың, яғни жыл есептеудің (тышқан, сиыр, барыс, қоян, ұлу, жылан, жылқы, қой, мешін, тауық, ит, доңыз) тоғызыншысы мешін жылы. Бір ғажабы сол – мешін жылдарының бәрі он екіге бөлінеді. Мәселен, 1956, 1968, 1980, 1990, ... бәрі 12 санына бөлінеді. Қариялар қазірдің өзінде де жыл қайырғанда (былайша айтқанда қанша жасқа келгеніңді білгісі келсе) сол мешін жылына бағдар ұстап отырады. Мәселен, орта жасар кісі, туған жылым ит десе. Жыл қайырушы адам ішінен. Мешіннен – мешін - төрт мешін 48+ тауық+ ит =50 жаста екенсіз ғой балам дейді. Үлкен кісілер, әңгіме, өсиет айтқан кезде: “Е, балам білгенің бір тоғыз, білмегенің тоқсан тоғыз” деп ақыл айтып, түйінді тоқтамға келеді. Кең байтақ даламызда көп жолдардың бір-бірімен түйіскен жерін тоғыз жолдың торабы немесе тоғыз торау деп атаймыз.

Кезінде аты алты алашқа тараған Ықылас Дүкенұлының есімін шартарапқа жайған күйі: “Тоғыз торау – Кертолғау” деп аталады. Күйге арқау болған оқиға баяғы «Ақ табан - шұбырынды» заманымен жалғас жәйт. Бір ашаршылықта ел тозып, балапан басымен, тұрымтай тұсымен кетеді. Зарлы заман өзіне тән әні мен күйін шығарды. Тоғыз торауға қоныстанған халық бұл жолы мұң-зарын былайша төгеді:

Тоғыз торау, кер толғау,
Бәріңе болды мол толғау
Шұбырынды ақ табан
Алқакөл ұзақ жол болды- ау...

Қысқашалауы “Кертолғау” деп аталатын бұл күйді тыңдаған адамның “көкірегі көз жасымен көл болып” отырады екен дейді қариялар. Одан соң “Тоғыз қойдың терісі бір тондық”, “Тоғыз қабат торқадан тоқтышақтың терісі артық”, “Тоғыз інген боталап”, “Тоғыз бие құлындап” (т.с.с.) дейміз.

“Ақыл-ойдың нағыз қайнар көзі, тоқсан тараулы тоғызқұмалақ өнері туралы әр жерде тоғыз оянып, тоқсан толғанып түйген маржан ойларымды көпшілікке жеткізуді жөн көрдім” – деп жазады өзінің “Тағылымы мол мұра” (спорт газеті 13.04.99 ж.) атты мақаласында Шымкенттік Қадырбек Сапарбаев. “Тоғыз саны киелі сан. Оның мәні ықылым заманнан көшпенділердің Тұран деген елі Иранмен қанаттас өмір сүріп, Қытайдың ақ қорғанынан Балқаш түбегіне дейінгі кең байтақ елге иелік еткен ежелгі көк түріктердің “Көк бөрісінен” өрбіген, Шыңғыс хан да қолбасшы батырларына “тоғыс сирақты ақ байрақты” қолдарына беріп жорыққа аттандырады екен. Түрік халықтарының қыз ұзатып, келін түсіргенде екі арада жүретін аралас-құралас құдалық жоралғылары тоғыздық дүниелер арқылы атқарылған. Тұрмысқа шыққан жас келіншек те өз құрсағында пайда болған нәрестесін тоғыз ай, тоғыз күн сақтайды екен. Алланың құдіретімен жаратылған адамдар мен көптеген жан-жануарлардың да бойында өмір сүруге қажетті тоғыз тесігі болады екен. Бұл керемет құбылыста тоғыз санының қасиетін аша түскендей. Ал, енді біздің Күн жүйесіндегі кеңістікте бір жазықтықта әртүрлі тоғыз планеталардың айналып жүргені әлімсақтан белгілі жай.

Кейінгі кезде баспа бетінде жарияланған статьяларда: “Тоғызқұмалақ ойынын тұңғыш рет орта ғасырда қойшылар ойнап шығарыпты (бір байдың Аманжол және Жайлаубай атты қойшылары). Олар жерді қазып алып, жүрелеп немесе молдас құрып отырып ойнай береді екен, ойынның қызығына түсіп кетіп, қойларын қасқырға қырғызып алады екен .

Бертін келе ойын халық арасына кеңінен тарап, қалың бұқараның мәдени қажетіне айналыпты. Мұны кейде қойшының “алгебрасы” дейді екен” – деген жорамал – топшылаулар айтылғанымен, ол әлі зерттелмеген мәселе.

Қызылордалық Иманбаев Е.Ә. (ҚР еңбек сіңірген жаттықтырушы, Қ.Р. білім беру ісінің үздігі, Қызылорда облысының аға жаттықтырушысы) өзінің “Тоғыз-құмалақ – II халықаралық сайыс” атты кі-тапшасының “Әріден әліппеге дейін” тақырыбында “Тағы бір көңіл аударатын нәрсе. Тоғызқұмалақ ойын атауы, ол “162” құмалақ па әлде тас па? Бұл жөнінде біз мынадай пікір білдіргіміз келеді:

Қазақта мынадай мәтел бар. “Баланың еңбегі тілі тас деген сөзге келгенде қатаяды”, деген. Мұның өзі адамның санасы өзінің тастан (жерден, топырақтан) жаратылғанын білгенде қатаяды деген мағынаға келеді. Яғни отаудағы құмалақты тас деу

ойынның логикалық құрылымын байытатындай” десе, “Әліппеден өзімізге дейін” тақырыбында “Ұлы Абай тоғызқұмалақ ойынын аса құштарлықпен ойнағанын халық біледі. Мен Жидебайға барғанымда бір ақсақалдан мынадай әңгіме естіп едім. Абай өзі ұтылса: “Тақтай бағып ойын қуған қу ұтады”, ал өзі ұтса: “Ми ұтады” – деп қасындағыларды күлдіріп отырады екен. Осы “Ми ұтады” – да үлкен тұжырым бар дейсің. Бүкіл болмысымыздың патшасы – Ми. Ал ойында Ми ұтса - онда тоғызқұмалақ мидың добы болғаны да. Сонымен бізбенсіз ми добын үйреніп, үйретіп, ойнай жүр екенбіз”, - деп, бабалардан мирас болып қалған, әрі нағыз халық ойыны ретінде сан ғасырлар бой өзінің жұртты баурап алатын қасиетін сақтап қалған ойынымыздың “атына” тосырқай қарайды. Ал, енді тоғызқұмалақ ойынының тарихын зерттеу жолының бір саласы археологиялық және этнографиялық зат бұйымдарға зер салып сүйенетін болсақ. 1970 жылы Оңтүстік Қазақстан облысында, осыдан 2500 жыл бұрын халық мекендеген жайларға қазба жұмысын жүргізгенде, ол жерден әртүрлі тастан жасалған шариктер табылды. Ғалымдар бұл шариктерге зер салып зерттегеннен кейін, шариктер тоғызқұмалақ ойынына әдейілеп істелген деп тапты.

1983 жылы Қазақстан баспасынан жарық көрген “Бәйгеден олимпиадаға шейін” (орыс тілінде шыққан) деген монографиялы кітабында ғалым Мұратқан Тәнекеев былай дейді: “ Тоғызқұмалақ ойынының даму тарихы өзінше қызық, бұл туралы орыс және шетел ғалымдары еңбектерінен оқып жүрміз. 1906 жылы орыс этнографы Н. Пантусов бірінші рет ойынымыздың теориялық жағына “анализталдау” жасап берді. Осы анализге сүйене отырып 1936 жылы атақты қазақ ғалымы С. Аманжолов бүгінгі жарыстарда ойналып жүрген жеңіл ойнау (түсінік: бір ойыншының ойын барысында өз жүрісімен “тұздық” алатын болса, артынша екінші ойыншы өз жүрісімен “тұздық” алуына болады) тәртібімен таныстырып кетті. Кейбір деректерге сүйенсек тоғызқұмалақ ойыны осыдан 8 мың жыл бұрын пайда болып, осы уақытқа дейін ұмытылмай келеді” – деп ойын тоғарады.

Бәлкім солай болған шығар. Әлемнің әр түкпірінде өмір сүретін әр алуан халықтың өз ұлттық ойындары болғаны мәлім. Солардың осы біз өмір сүріп жатқан заманымызға жеткен “оймен ойлау” ойындарының бес түрі бар. Шахмат, шашка, вейцы, нарды және манкала. Осы ойындардың да әр халыққа тән өз өзгешеліктері мен ойналатын түрлері де бар. Мәселен Бирманың, Қытайдың, Жапонияның шахматтары, шашканың орыс халқы ойнайтын және халқаралық түрлері. Біздің тоғызқұмалақ ойнымызды орыс ғалымы А. Аникеич Африка халықтарының арасында кең тараған “Манкала” деп аталатын ойынның бір түрі болуы мүмкін деп жорамалдайды. Міне, осы ойындардың шығу тарихын дөп басып айта алатындар сирек әрі бұл заңды да.

Ойын тақтасы мен ережесі туралы бірер сөз айтсақ. Шахмат терминдерінің дені шетелдік. Бірқатары ұлт тілдеріне аударылған: піл, ат, король, пешка. Ал, тоғызқұмалақ терминдерінің барлығы қазақша. Бұған тақта бетіндегі тоғыз отаудың атаулары жақсы мысал: арт, тектұрмас, атөтпес, атсыратар, бел, белбасар, қандықақпан, көкмойын, маңдай- бәрі тоғыз. Оныншы қазаны яғни ордасы. Қарсылас жақтікі де солай. Қазақ атқа мінгенде үзеңгіге сол аяғын салып, оң аяғын ердің оң жағына асырып түседі. Былайша айтқанда оңына бақыт ұстайды. Сол секілді тоғызқұмалақшылар да құмалағын жүріс кезінде оң жағындағы отауларға салып отырады. Сонымен тақтаның сол жағында тоғыз отау болады. Екінші жағында да соншалықты. Әр отауға тоғыз құмалақтан салынады. Ойын бәсекесіне түскендердің, демек 81-ден құмалағы бар.

Ойынның шарты не? Шарт мынау: ойын басталған кезде қазанына 82 немесе одан да көп құмалақ жинаған адам жеңімпаз атанады. Ал қалай ұтуға болады. Жүріс кезегін бірінші болып алған адам, өз қалауы бойынша, өз отауларының біріндегі айтайық тектұрмастан, (екінші отау, солдан оңға қарай санағанда) тоғыз құмалақты уыстап алып оның біреуін орнына қалдырады да сегізін оң жағындағы отауларға біртіндеп тастап шығады.

Соңғы құмалақ қарсылас жақтың бірінші отауына, артына барып түседі. Сөйтіп, ондағы тоғыз құмалақты он (10) яғни

жұп етеді де, бұл құмалақтарды өз қазанына салып алады. Өз кезегінде екінші жақ та осындай жүріп қарсыласының тектұрмасындағы тоғыз құмалақты ол да алуға тырысады. Әңгіме әзірше бір ғана жүріс туралы болды. Айтайық, бір жүрісте екі жақта он құмалақтан жиырмасын алды. Келесі жүрісте қарсы жақ отауларын сонша көп жаулатып алмау үшін олар өз жүрісімен отауларды "жұп" етіп жауып отыруға тырысады. Ең болмағанда өз құмалағын аз беруді, қарсыласының құмалағын көп жеуді ойластырады. Былайша айтқанда қорғанысқа шығады. Дәл осы жерде тоғызқұмалақты шахмат ойынының құрамдас үш бөлігімен салыстырып кетудің реті келіп тұр. Шахмат ойынының алғашқы бес- жеті жүрісі дебют яғни бастамасы деп аталады. Одан кейінгі миттельшпиль (орта шені), соңғысы эндшпилі (аяқ шені) түрінде болып келеді. Тоғызқұмалақ та сондай. Оның алғашқысы аршынды, одан кейінгісі орта белді, соңғысы атсырау деп аталады. Неге бұлай? Мәселен мынада: бастапқы кезде отауларда құмалақ көп болу себепті аршынды алымдар жасауға болады. Алымдар, берімдер көбейеді. Ойынның орта шенінде отаулардағы құмалақ, саны әрқилы болып кетеді. Он ойланып, тоғыз толғануға тура келеді. Ойын соңында құмалақ өте азайып, кейбір отаулар тіпті бос қалады. "Жаяу қалған" ойыншы міне осында атсырайды. Шахмат пен дойбыда ферзіге, биге шығу дегеніміз бар. Мұндай артықшылықтан тоғызқұмалақ та құр алақан емес. Ол "тұздық" кейде "тұздый" деп аталады. Тұздық қалай алынады? Ойын барысында қарсы жақ отауларының бірінде немесе екеу үшеуінде екі құмалақтан жатуы мүмкін. Жүріс алған адам сол қос құмалақты отауға өзінің соңғы құмалағын жеткізіп түсірсе, онда ол "тұздық" алғаны. Бұдан былайғы жерде сол отауға түскен құмалақтың бәрі алушының иелігіне (қазанына) көшеді.

Кейде "тұздый" деуіміздің себебі ойынымыздың ескі заманнан бері келе жатқандығын байқаймыз. Орхон жазуларының мәліметтері бойынша бұдан 13 ғасыр бұрын к,қ,ғ әріптері орнына "и" қолданылған екен.

Тоғызқұмалақ ойынының өзіне тән ерекшелігі – бұл нағыз математикалық есеп ойыны. Олай деуіміздің себебі ойын тәртібін үйреніп алғаннан кейін жас та, кәрі де қызығып ойнайтын тоғызқұмалақ ойынының барысында тақта үстіндегі тартыстың сырын (күрделі позицияны есептеу) алдын ала біліп отыру үшін ойыншыға математикалық төрт амалды жетік біліп, сәт сайын қолданып отыруға тура келеді.

Демек, "Тоғызқұмалақ" – үлкендерді былай қойғанда, жас жеткіншектерге спорт әліппесін үйретумен қатар, олардың ой-өрісін, сана сезімін дамытуға, оқу үлгерімін жақсарта түсуге өзіндік септігін тигізеді.

Тоғызқұмалақ – әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын рухани ойын, логикалық ойлау өнері. Бұл өнердің басты қасиеті – адам санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Түркі халықтарының ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтынына осы ойынның өзі де дәлел бола алады. Жасөспірімнің дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген бабаларымыз осы ойынды ойлап тапқан.

«Тоғызқұмалақ – қазақтың ерте заманнан келе жатқан спорт ойындарының бірі. Бұл ойынды қазақтардан басқа қырғыздар, қарақалпақтар, алтайлықтар да ойнайды» – дейді зерттеуші Т. Сұлтанбеков. Сонымен қатар Түркия, Түркіменстан, Өзбекстанның кейбір аудандарында ұлттық ойынның ойналатыны туралы мәліметтер бар. Бірақ осы аталған елдерде ойынның атауында кейбір өзгешеліктер кездеседі. Мәселен, тоғызқұмалақты қырғыздар – «тогузкоргоол» десе, Ақтеңіз жағалауындағы кейбір көшпелі түрік тайпалары – «тогузташ» деп атайды екен. Сөз тіркесінің алғашқы сыңарында кейбір дыбыстық ерекшеліктер болмаса жалпыға түсінікті екені белгілі. Ал «коргоол» – монғол тілінде «құмалақ» деген сөзді білдіреді. «Таш» сөзі – тас деген мағынаны айқындауымен қатар, ойынға жүріс жасау құралы ретінде қатынасы бар. Бұл атаулардан не байқалады? Және де тоғызқұмалақтың мыңдаған жылдық тарихы бар көне ойын екендігін ескере отырып, түркі халықтарының шығу тегінің бір болғандығын және тек қана осы түркі дүниесінде сақталу ерекшелігін қарастыра отырып, ойынның осы халықтарға ортақ атауы болмады ма? – деп, ойға да қаласың.

Түркі тілдерінде әр сөздің негізгі мағынасымен қатар, астарлы, тұспалды мағынасы да болады. Бүгінгі күнге дейін жарық көрген бірқатар еңбектерде «тоғызқұмалақ» атауын оның екінші сыңарына байланысты заттық, тұрмыстық негізде түсіндіру – оның құндылығы мен қасиетін өз дәрежесінде таныта алмай отыр. Яғни құмалақты – қойдың нәжісі деп, тоғызқұмалаққа «қойшылар ойыны» деген қарабайыр тіркесті жамау – ұлттық ойынның мәнін өз дәрежесінде көрсетпейді. Сөз өнерінің қуатын жетік түсінген бабаларымыз ұрпағының зерделі ойлы болуы үшін де көп тер төккен. Кез келген өнер туындысы болсын, ақыл-ой шығармашылығының жемісі болсын оның атауына да ерекше мән берген.

«Құмалақтың не сегіз, не жеті немесе он бір, он үш болмай дәл тоғыз болу себебі кездейсоқ емес. Қазақ халқының ауызекі сөйлеу тілінде көп кездесетін сандардың бірі – тоғыз (Мысалы, «тоғыз жолдың торабы», «тоғыз қабат торқадан, тоқтышақтың терісі артық», «тоғыз інген боталап, тоғыз інген құлындап»). Тоғызқұмалақ ойынының атауы осылайша пайда болды ма? Әлде, тоғыз санының өзіндік арифметикалық ерекшелігі бар ма? – деген болжамдар да бар. Әрине, оның бәрі де көп зерттеуді талап етеді. Біздіңше бұл ойын есеп ойыны болғандықтан, оның аты қалай болса солай қойыла салмауы тиіс», – дейді Т. Сұлтанбеков.

«Тоғыз» саны ежелгі түркілерде көптік мағынаға ие болған. Бабаларымыз осы санды шексіздік қасиеті бар сан деп түсінген. «Тоғыз жолдың торабы» деген тіркес нақты тоғыз жолды емес, көп жолдың тіркесуін бейнелейді. Тоғыз санына байланысты шыққан басқа тіркестерге де осы сипат тән. Ал «құмалақ» сөзі ойынның қойшылар арасында белгілі бір кезеңдерде кеңінен таралып, насихатталуына байланысты сақталып қалса керек. Ілкі тектеріміз тақта отауларына құмалақ салып ойнағанға дейін түрлі жеміс-жидектердің дәндері, сүйек, уақ тастармен және т.б. заттармен де ойнауы мүмкін. Ақтеңіз жағалауындағы көшпелі тайпаларда тасқа байланысты атаулардың жадыда қалуы осыған айғақ. Ал «коргоол» сөзінің қырғыз тілінде ұшырасуы – монғолдардың көптеген жылдар бойы қазіргі Қырғызстан аймағына үстемдік жасауынан қалған тілдік ерекшелік болса керек.

Құмалақтың бір қасиеті – оның қозғалысқа бейімділігінде. Оны түртіп қалғанда жылжиды, яғни қозғалады, қозғалысқа түседі. Демек «құмалақ» – қозғалыстың символы. Сондықтан «тоғызқұмалақ» сөзінің беретін мағынасын қарастырғанда көшпенді дүниетаным мәселелерін естен шығармау керек. Осыған сәйкес бұл тұжырымға сүйенсек, тоғызқұмалақты «шексіз қозғалыс» ойыны деп қарастырған жөн болмақ. Өйткені осы ойындағы 162 құмалақтың ерсілі-қарсылы қозғалыстары өте көп. Шынында да сол шексіз қозғалыстардың тақтадағы түрліше өзгерістерін жадында сақтай алатын, логикасы мықты, қиялы жүйрік адам ғана тоғызқұмалақ ойынымен тереңдеп айналыса алады. Егер осы тұжырымға сүйене отырып, тоғызқұмалақты «шексіз қозғалыс» ойыны – деп қарастырар болсақ, онда ойынның төл тума болмысын, тарихи дүниетанымдық мәнін өз дәрежесінде аша аламыз ба?

Жоғарыдағы калах ойынында – 2 қазан, 12 отау, 72 құмалақ бар. Ойынның басты мақсаты – қарсыластардың бірінің өз отауларындағы құмалактары арқылы – 37 құмалақ ұтуы болып табылады. Бір ерекшелігі бұл ойындағы калах деген сөз – қазан деген мағынаны білдіреді. Яғни «калах» немесе «манкала» – ұтып алынған құмалақтар салынатын орынның атауы. Біздегі – қазан немесе көнедегі – орда. 1936 жылғы «Тоғызқұмалақ» кітапшасында С. Аманжолов құмалақтарды ұтып алып жинайтын жерді осы екі атаумен де атаған. Мысалы, «18 отаудың ортасын ала біріменбірінің арасы 8 см, жерде 2 үлкен шұңқыр болады, әрқайсысының кеңдігі 8 см, тереңдігі 2 см болады. Бұл шұңқырларды – «Орда» немесе «Қазан» – дейді.

Енді бір жағдайларда шетелдік бірқатар қозғалыс ойындарының атауы – сол жерлерді мекендеген халықтардың тұрмыстық ерекшеліктеріне байланысты өзгеріске ұшырап отырған. Мысалы, Нигерияда отауларға Ади өсімдігінің дәндерін салып ойнағандықтан, ойынның атауын «Ади» деп атаған. Бұл жері қазақтың тоғызқұмалақ ойынының атына ұқсайды.

Бірақ бабаларымыз тоғызқұмалақты

үнемі құмалақпен ойнамаған, ол тек жеке бір ойнаушылардың (қойшылардың) мәжбүрлігінен ғана туындаған. Ал халықтың басқа зиялы өкілдері сүйектен, ағаштан жасалған домалақ заттармен, жемістің дәндерімен ойнаған. Құмалақтың өзімен ойнағанның өзінде оны жүріс жасау кезінде басқаша атаған. Мәселен, С.Аманжолов: «Айтылған 18 отаудың іштерінде ойын басталмас бұрын тоғыз тоғызданқұмалақ болады (барлығы – 162), олар жүріс үстінде атдеп аталады» – дейді. Ал Т. Сұлтанбеков: «Тоғызқұмалақ ойынында атпен байланысты екі атаубар. Бұл атаулардың кіру себебі – тоғызқұмалақ ойынының қазақтың өмірімен іштей біте қайнасып жатқандығын дәлелдейді. «Ат» деп ойынның барысында жүрілетін құмалақтарды айтады. Мәселен, бір отауда сегіз құмалақ жатыр делік. Оның арты, яғни соңғы құмалақтың түсетін жері – әлгі отаудан солдан оңға карай санағанда сегізінші отауда жатыр. Сонда ойыншы: сегізінші отауға менің құмалағым жетіп тұрдеудің орнына «атым жетіп тұр» немесе ойынның ретіне қарай «сенің бел басарыңа жететін менде ат жоқ», «сеніңатың" менің «байыма» жығылып жатыр немесе «байға»жетем десең ат жина деп сөйлейді. Ерте кезде қазақ халқы алыс жолдарға сапар шеккенде қосағына ат алып жүретін болған немесе айшылық сапарға шығарда әрбір бекет сайын ат ауыстырып мінетін болған. Тоғызқұмалақ ойынында да осыған ұқсас жайлар кездеседі. Мәселен, бір отауда жиналған «байды» «шауып алу» үшін, ойыншыға кәдімгідейақ ат жинау керек. Ол аттарды «байға» жеткенше әрбір отауға бір-бірден тастап отырасыз (бекетке қалдырған тәрізді). Сонда соңғы атыңыз байға жетіп, «бай» алым болса, сіз«олжаға» қарық болып қалған болар едіңіз» – дейді.

Қысқасы, тақта басында ойналатын ұлттық ақыл-ой өнерін «Тоғызқұмалақ – шексіз қозғалыс ойыны» дегеннен гөрі, «Орда – ат жинау немесе қор жинау ойыны» – деп қарастырған орынды. Яғни шексіз қозғалыстың өзі белгілі бір заңдылыққа бағынуы тиіс. Ал заңдылық түрлі қозғалыстарға ақыл-ой арқылы ықпал етіп, белгілі бір мекенге орналастыру ойын ережесінен шығады және ойынның мақсатына сай келіп, нақтылы мәнін таныта алуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Тілеубаев С., Бизақов С. Тоғызқұмалақ әліппесі. – Алматы: «Мектеп», 2000. – 223 б.
2. Ақшораев Ә., Жүнісбаев Н. Тоғызқұмалақ. – Алматы: «Мектеп», 1980. – 251 б.
3. Тілеубаев С., Жақапбаева А. Тоғызқұмалақ нұсқалары. – Алматы: «Мектеп», 2000. – 104 б.
4. Иманбаев Е.Ә. Тоғызқұмалақ – халықаралық сайыс. – Алматы: «Қазақстан», 1977. – 40 б.
5. Ақшораев Ә. Тоғызқұмалақ. – Алматы: «Жалын», 1983. – 59 б.
6. Жалымбетов Ө. Айгөлек. – Алматы: «Қазақстан», 1975. – 34 б.
7. Балғамбаев М. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. – Алматы: «Мектеп», 1985. – 234 б.
8. Төтенаев А.Г. Қазақтың ұлттық ырықты және спорттық ойындары. – Алматы: «Мектеп», 1995. – 83 б.

УДК 37.032

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛ, ҚҰЗЫРЕТТІ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Самарханова Н.Н.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11-бабының 9-тармағында оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған.

«Халықаралық тәжірибелерге сүйене отырып, оқытудың қазіргі заманғы озық бағдарламалары мен әдістерін әзірлеп, енгізу қажет. Пәнді меңгерудің ең үздік, инновациялық әдістемелік, тәжірибелік оқу құралдарын, аудио-бейнематериалдарын әзірлеу керек», - деген болатын Елбасы Назарбаев Н.Ә..

Сапалы білім алған, танымдылығы жоғары, құзыретті, бәсекелестіктің қайсыбір мықты тегеурініне төтеп бере алатын студенттер ғана болашақтың кілтін аша алады. Еліміздің жаһандық дүниеде дараланыу білімді, жігерлі, ұлттық санасы рухани бай жас ұрпақ арқылы іске асады.

Қазіргі заманғы педагогиканың ерекшелігі - оқушының жеке тұлғасын дамытуға бағдарланған жаңа білім беру технологиясын құруға ұмтылу. Әлемдік білім беру кеңістігіне ену мақсатында Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде реформалар жүріп жатыр. Осы реформаларға сәйкес оқу орындарындағы оқу үрдісіне педагогикалық технологияларды енгізу белсенді түрде қолға алынып отыр. Ол бүгінгі заман талаптарынан туындап, болашақ мамандардың даярлығын жетілдіруді көздейді.

«Технология» латынның «техне» - өнер, шеберлік, қолөнер және «логос»- ғылым деген сөзінен шыққан. 1960-1970 жылдардан бастап педагогика ғылымында педагогикалық технология деп аталатын жаңа ұғым пайда болды. Оның мағынасын ғалымдар да түрліше анықтайды.

Технология туралы өз пайымдауымызға келсек, ол – ең біріншіден, диагностиканы басшылыққа алған жеке тұлғаға қарай бағыттаған мақсатты, сапалы оқу әрекетін ұйымдастыру. Жеке тұлға ең алдымен өз әрекеті арқылы ғана дамиды. Ал әрекет іс-қимылдармен жүреді. Технология жеке тұлғаны дамытуға негізделген мақсатты педагогикалық жүйе. Технология оқытудың, білім берудің, жеке тұлғаны жан-жақты дамытудың жаңа, нәтижелі ізденістерін талап етеді. Оқушының білім алу, даму, т.б. іс-әрекеттерін мақсатты түрде ұйымдастыра білу, оған басшылық ету, білімді өз белсенділіктерімен меңгеруіне түрткі жасау – технологияның басты белгілері.

Қазіргі қоғамдағы мұғалімнің міндеті ғылым мен техниканың қарқынды дамып келе жатқан заманда өмір сүруге икемді, қоғам пайдасына қарай өзін - өзі толық жүзеге асыруға дайын, білімді, шығармашылыққа бейім, құзыретті және бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру. Орыс педагогы К.Д. Ушинский айтқандай, қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз. Сол себептен де, ұстаз үшін ең негізгі мақсат – әр сабақты тартымды, тиімді, түсінікті етіп өткізу. Оны жүзеге асырудың бір жолы – заман талабына сай жаңа технологияларды қолдану. Ол оқушылардың неғұрлым өз бетінше білім алып, оны іс жүзінде қолдана білу қажеттілігін тәрбиелеуге бағытталған.

Бүгінгі күнгі оқыту жүйесінде мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас та жаңа қағидаларға негізделеді. Сондықтан, қазіргі уақытта оқыту үрдісіне жаңа педагогикалық технологияларды енгізіп, оны білім беруде кең қолдануды – сол қағидалардың бірін орындағанымыз деп айтуға толығынан болады. Қазіргі колледж түлегі осы заманғы әлеуметтік ортаға кірігіп, бейімделуі үшін белгілі білімдер жүйесін меңгеруі тиіс екені белгілі жайт. Сол

себепті, заманның жаңа талаптары тұрғысына орай оқушылардың сапалы білім алуына мүмкіндік беретін оқытудың жаңаша құрылуына барынша жағдай жасау қажет. Бүгінгі студент - оқушы кәсіби – теориялық білім, іскерлік дағдылармен қаруланып қана қоймай, шығармашылық еңбегімен ізденіп, өздігінен білім алуға, ой қорытындысын жасауға қабілетті болуы шарт. Алайда, өз бетімен білім алу, білімін жетілдіру әр түрлі факторларға тәуелді. Алдымен ол оқушыдан пәнге қызығушылықты, танымдық қажеттілікті, тұрақты ерік-жігерді, жинақылық пен белсенділік және жоғары саналылықты қажет етеді. Оқушының өздік жұмысы – мұғалімнің пәннен берген тапсырмалары бойынша өз бетінше ізденіп, кәсіби - теориялық білімін тереңдетуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге ұмтылған мақсатты әрекеті. Бұл болашақ маманның бойында әлеуметтік белсенділік, жауапкершілік, мақсатқа ұмтылушылық, тиянақтылық, бастамашылық сияқты қасиеттерді дамытады. Олай болса, болашақ маманды өз бетінше білім алуға үйрету, жетілдіру, жан-жақты тұлға ретінде дамыту – қазіргі мұғалімдерге қойылып отырған талаптардың бірі.

Мен қызмет ететін білім мекемесінде дәріс алушылардың басым көпшілігі жасөспірімдер, топтарда әртүрлі тәрбиедегі, әртүрлі деңгейдегі, қабілеттіліктері де әртүрлі оқушылар отыр. Оқытушы ретінде олардың пәнге деген қызығушылығын арттыра отырып, жан-жақты тәрбиелеу – міндетім деп білемін. Сондықтан, сабақтар бір сарынды болып, балаларды жалықтырмас үшін әр түрлі әдіс-тәсілдерді пайдаланып, түрлендіруге тырысамын. Мұндағы басты міндет - дәріс алатын оқушылардың «мұғалім сабақ сұрайды» деп қорықпай, сабаққа оқу еңбегі үшін келу керектігін ұйымдастыра білу. Әдеттегі дәстүрлі қазақ тілі және әдебиет сабақтарында оқушылар оқыған шығармасын немесе меңгерген білімін қайта мазмұндап айтып беруге үйренген. Мұның да өзіндік пайдасы бар екендігі даусыз. Дегенмен, оқығанын қайта айтып беру шәкіртті ойға жетелемейді. Бұл күнделікті қайталана берсе жалықтырады. Сондықтан, оқушыны оқи білуге үйрету, яғни оқығанын талдай білуге, түйіп, түсініп оқуға баулыған дұрыс. Осы мақсатты жетекке ала отырып жасалған жұмыстар біршама жетістіктерге жеткізеді.

Оқу бағдарламасының мазмұны бойынша жоспарланған тақырыптарды оқушыларға меңгертуде дамыта оқыту, жобалау, сыни тұрғыдан оқыту технологияларының әдістерін пайдалану өз тәжірибемде әжептәуір жетістіктерге жеткізеді. Мәселен, жобалау технологиясы әдіс-тәсілдерінің түрлерін әр топқа әрқалай қолданамын. 1-курс оқушыларына ақпараттық, ойын түріндегі жобалар қолданылса, жоғары топтағыларға шығармашылық жоба, ғылыми жобаларды қолданып жүрмін. Жас буынды сөз өнеріне баули отыра оқытудың шығармашылық сипатын күшейту, сөйтіп баланың жеке қабілеті мен әлеуметтік белсенділігінің дамуына жол ашатын шығармашыл тұлға қалыптастыруда бұл технология таптырмас құрал. Себебі, жобаны қорғауға дайындалған оқушылар өз беттерінше ізденіп, қыруар шаруа атқарады. «Өзім дегенде өгіз қара күшім бар», «Өзі пісірген астың күйігі де тәтті» деп тегін айтпаған. Белгілі бір ақын-жазушының шығармашылығын жобалау технологиясы бойынша зерттеп, қорғаған оқушылардың жеткен жетістіктеріне тек мұғалім ғана риза болып қоймай, осы істен оқушылардың өздері де пайдалы тәжірибе алады. Жоба қорғау кезінде оқушылар тақырып туралы ең қызықты оқиғаларды, мәліметтерді іріктеп алады және мәліметтерді игеруде көрнекіліктерді, анимацияны, дыбыстарды қолданады. Сөйлеу барысында оқушылар әр слайдқа толық мәліметтер беріп, өз ойларын ашық айту үшін жоба құрушы өз жобасын логикалық, тілдік, грамматикалық жағынан дұрыс құруға ұмтылады. Сондықтан, оқушылардың ойлау қабілеттерін дамыту және өз бетінше білімдерін бір жүйеге келтіру мақсатында ақпараттық оқыту жүйесіндегі жобалау технологиясын қолданудағы нәтиже жаман емес. Өзіміздің оқу орнында жылда ұйымдастырылатын студенттердің ғылыми іс тәжірибелік конференциялары, «Чистяков оқулары» ғылыми жобалаудың жұмысын жандандыруға септігін тигізеді. Бұл жұмыстардың да жемісін көріп отырғанымыз рас.

Дегенмен, қазіргі заман жағдайларын ескеретін болсақ балалардың көпшілігі болашаққа қажет болар-ау деген нәрсе-

лерге жіті мән беріп, ойланады.Сол себепті, оқушылар нақты іс-әрекетке бағытталған шараларға қызығады. Бүгінгі сабақ та сондай оймен жоспарланып, болашақ мамандардың алдағы қызметтерінде пайдаға асуы әбден мүмкін деген мақсатта ұйымдастырылып отыр. Яғни, бүгінгі студент колледжде алған теориялық және әдістемелік білімдерін оқушылармен оқу-тәрбие жұмыстарында қолдана білуге үйренеді. Бүгінгі сабаққа қатысты айтатын болсақ, мектепте әдеби білім беру – оқытудың, білім берудің жүйелі, жалғаспалы, бірізділік принциптерін басшылыққа ала отырып, жүргізілуі керек.

Ол мынадай кезеңдерден тұрады:

1-кезең: 1-4 сыныптар;

2-кезең: 5-8 сыныптар;

3-кезең: 9-11 сыныптар.

Бүгінгі сабаққа қатысып, жүргізіп отырған топ болашақта, осы 2-кезең: 5-8 сыныптары оқушыларымен жұмыс жасайтын қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің мамандары болуға еңбектеніп жатыр.

Бірінші кезеңнің негізгі мақсаты, міндеті – оқуға, жаза білуге, мазмұндауға үйретуімен, көркем туындыға оқушы ынтасын қалыптастырудың алғашқы баспалдағы болуымен ай қандалады.

Екінші кезеңде көркем сөздің көркем туынды, көркем шығармалардағы рөлі, маңызын танып білу жұмыстары жүргізіледі. Көркем туындыдағы авторлық көзқарасты танып-білу үйретіледі. Көркем туынды туралы өз пікірлерін, ойларын айта білуге дағдыландыру (алған әсерлерді, не ұнады, не ұнамады), шағын әдеби айтысқа жетелеу, сөйтіп, әдеби талдау дағдыларын қалыптастыру да осы кезеңнің негізгі міндеті болмақ. Сол себептен де бүгінгі студент, ертеңгі мұғалім әдіс-тәсілдерді жете меңгеріп қоймай, оларды қай жағдайда, қалай пайдалануға болады, соны да ерекше ойлануы керек. Мысалы, тәжірибе көрсетіп жүргендей, бір жағдайда тиімді болған, пайдалы деп танылған әдіс-тәсілдер екінші жағдайда кейде тиімді, пайдалы бола бермейді. Неге олай, себебі не? Осындай мәселелерді шешуде теориялық білімді практика жүзінде қолданып байқаудың маңызы зор екендігі түсінікті.

Сабаққа әзірлік үстінде әдебиет сабақтарында қолдануға болатын бірнеше әдіс тәсілдерді үйлестіре қолдануға тырыстым. Яғни, сабақ бойынша алға қойған мақсаттарға қол жеткізу үшің алдымен, жаңа технологиялардың бірі – ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану маңызды деп таныдым. Өйткені, мұндай сабақтардан оқушылар жалықпайды, әрі пәнге деген қызығушылығы, белсенділігі артады. Жаңа ақпараттық технология құралдарын сабақтарда пайдаланудың бір жолы электрондық оқулықтар.

Электрондық оқулық – ғылыми – педагогикалық құрал.

Электрондық оқулықтардың тиімділігі:

- теориялық материалды өз бетімен оқып үйренуге, зерттеуге мүмкіндік береді;

- сабақты иллюстрациялы материалдармен жабдықтауға көмектеседі;

- сабақта және сабақтан тыс уақытта өз бетімен әр түрлі деңгейлі шығармашылық тапсырмалар орындауға мүмкіндік береді. Осы сабаққа елімізге танымал ұстаз, әдіскер Қанипа Омарғалиқызы Біті-баева (жатқан жері жайлы болсын) құра-стырған «Мұхтар Әуезов туындыларын мектепте оқыту» атты электрондық оқулығын пайдалана отырып, студенттерге таныстыру дұрыс болар деп шештім. Әрине, бұл электронды оқулықтың әлі де кемшін тұстары бар. Дегенмен, пайдалануға болатын тұстары да көбірек. Бұл жерде маған студенттердің осы материалдың өзімен танысып, іс жүзінде қалай қолдануға болатындығын сынап байқаулары маңызды болды.

Келесі кезекте теориялық меңгерілген сабақты практикалық жұмыстармен астастырып үйлестіруге көңіл бөлдім. Мұнда да сабақ жүргізуде жаңа технологиялардың элементтерін қолдануға байланысты студенттерге кеңестер беріліп, ұсыныстар айтылды. Атап айтқанда, қазақ тілі мен әдебиеті сабағында қолданылып жүрген әдістердің бірі – «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау» технологиясы. Сыни тұрғысынан ойлау технологиясы бойынша сабақ құрылымы қызығушылықты ояту, мағынаны ажырату, ой толғаныс кезеңдерінен тұрып, әр кезеңдегі тәрбиелік және оқу мақсаттары әр түрлі стратегияларды қолдана отырып, алға мақсат қою, мәселені зерттеу, жауап іздеу, оқушылардың өз ойларын ашық айта білуге тәрбиелейді. Бү-

гінгі өткізілген сабақта студенттер осы технологияның элементтерін пайдаланып көрді. Сәтті шыққаны да, сәтсіз деуі де болған шығар. Солай болған күннің өзінде де байқап, қолданып көрудің де маңызды жақтары бар екендігі сөзсіз. Жақсы нәтиже, жетістік тек іс тәжірибемен келетінін бәріміз білеміз.

Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов, Л.В. Занковтар ұсынған «Дамыта оқыту» технологиясының және ойын технологиясының элементтерін қолдану да жақсы нәтиже береді. Дамыта оқытуда баланың ізденушілік – ойлау әрекетін ұйымдастыру басты назарда ұсталады. Мұғалім сабақ процесін ұйымдастырушы, бағыттаушы адам ролінде шешім табылған кезде әркім оның дұрыстығын өзінше дәлелдей білуге үйретіледі. Әр оқушыға өз ойын, пікірін айтуға мүмкіндік беріледі, жауаптар тыңдалады. Әрине, жауаптар барлық жағдайда дұрыс бола бермес. Дегенмен әр бала жасаған еңбегінің нәтижесімен бөлісіп, дәлелдеуге талпыныс жасайды, жеке тәжірибесін қорытындылауға үйренеді.

Қазіргі білім беру саласында оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтылық, адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Қазіргі заман мұғалімінен тек өз пәнінің білгірі болуы емес, педагогикалық-психологиялық сауаттылық, саяси-экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық та талап етілуде. Ол заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқу мен тәрбие ісіне еніп, оқытудың жаңа технологиясын шебер меңгерген жан болғанда білігі мен білімі жоғары жетекші тұлға ретінде ұлағатты саналады.

«Бұлақ көрсең, көзін аш» деген ұлағатты сөзге сүйеніп, бар мүмкіндікті пайдаланып, баланың қабілетін, дарынын ашу және әрбір білім алушының өз мүмкіндіктерін, қабілет және икемділігін таныта білуіне жағдай жасау – мұғалімнің басты міндеттерінің бірі. Ендеше әрбір білім алушыны ізденушілікке баули отырып, ғылым мен техниканың жетістігіне сәйкес арманда рына жетуге, өз жолдарын дәл табуға, ғылымға жетелеу арқылы өздерінің қабілеттерін ашуларына көмектесуіміз қажет.

Жаңа ғасырға қадам басқан жас жеткіншектердің қазіргі өмірге бейімділігі болу керек. Ол өмірдің әр тетігіне үңіліп, тығырықтан шығар жолға даяр болуы қажет. Сондықтан бүгінгі ұстаз тек кәсіби білімін толықтырып қана қоймай, үнемі шығармашылықпен жұмыс жасауы қажет. Егеменді елімізді дүние жүзі елдерімен терезесі тең болатын дәрежеде өркендететін, негізгі тұтқасын ұстайтын, дүние әлемін шарлайтын біздің дарынды да қабілетті ұландарымыз екенін ұмытпайық. Олардың бойындағы дарынын, қабілетін дамытуға күш салғанымыз дұрыс болар.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазіргі кезеңдегі педагогтардың кәсіби құзіреттілігі: проблемалары және даму болашағы. Республикалық ғылыми – практикалық конференция материалдары. 16 қазан 2009 ж. - Б. 403-420.
2. Қазбекова Н.Т. Қазақ тілі сабақтарында коммуникативтік оқытудың элементтерін қолдану 12 жылдық білім журналы 2006, №1.
3. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық амалының негізгі ұғымдары. – Алматы, 2007.

УДК 378.14

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНЫП САБАҚ ЖҮРГІЗУ

Амерханова Л.Б.

Білім беру жүйесін ақпараттандырудың мемлекеттік бағдарламасының негізгі бағыттарының бірі – оқыту процесін ақпараттандыру. Қазіргі оқу орындарының

даму болашағы қоғамның даму үрдісімен, білімнің ғылыми интеграцияға ұмтылуымен, қоғамда жинақталып және үнемі өсіп отыратын ақпарат көлемінің әртүрлі тегімен анықталады.

Қоғамда ақпараттар жағдайында үздіксіз білім беру жүйесі мыналарға сүйенеді:

- Білім берудің сапасын арттыру, даму қарқынын күшейту және дербестендіру есебінен қоғам мүшелерінің ой-өрісінің даму деңгейін көтеру;

- өз бетінше білім алу мүмкіндіктерін кеңейту және арнайы білім беру жүйесінде қоғам мүшелерінің өз мамандықтарын қайта өзгерте алатындай жағдай туғызу.

Оқытудың ақпараттық технологиясы – бұл ақпаратпен жұмыс жасау үшін арнайы тәсілдер, педагогикалық технологиялар, бағдарламалық және техникалық құралдарды (кино, аудио және видеоқұралдар, компьютерлер, телекоммуникациялық желілер) қолдану.

Ақпараттық технологияны пайдалану – білімді жаңаша беру мүмкіндіктерін жасау (педагогикалық іс-әрекетті өзгерту), білімді қабылдау, білім сапасын бағалау, оқутәрбие үрдісінде студенттердің жеке тұлғасын жан-жақты қалыптастыру.

Жұмыстың өзектілігі. Еліміздің экономикасы даму қарқынында көптеген салаларда компьютермен жұмыс істей білетін мамандар қажет етілуде. Осыған орай ақпараттық технологиялар енгізіліп, білім беруде жаңа стандарты жасалды және білім жүйесін ақпараттандыру бағдарламасы да қабылданды.

Бүгінгі күн талабы білімді компьютерлендірумен тығыз байланысты бағдарламалық жабдықтамалар жасау ісі болып табылады. Ол – кәсіби тұрғыдан қарағанда компьютер құрылғыларынан гөрі күрделірек болып есептеледі. Жұмысымыздың өзекті мәселесі осыдан келіп шығады.

Жұмыстың мақсаты мен міндеттері. Білімді ақпараттандырудың негізгі мақсаты:

- студенттердің білім негіздері туралы түсініктерін тереңдету;

- ақпаратты тарату және қолдана білу арқылы әлемнің қазіргі ғылыми бейнесін қалыптастыру;

- студенттерге ақпараттық процестердің мәнін ашып көрсету;

- қазіргі қоғамның дамуындағы ақпараттық технология мен рөлін айқындау;

- компьютерді оқу процесінде де, кәсіби қызметте де ұтымды пайдалану.

Студенттерді ақпараттық қоғам жағдайында білім жүйесінің өзіндік міндеті:

- Әр түрлі салаларда қолданылатын, ақпараттық технологияларды жасаушы сапасының болуы;

- Нәтижесінде тұтынушының материалды тиімді қолдануы.

Бірақ компьютер мүмкіндіктерін асыра бағалауға болмайды, өйткені ақпарат беру – бұл білім мен мәдениетті беру емес, сондықтан ақпараттық технологиялар педагогтарға тек қосымша тиімді құрал ретінде қызмет атқарады.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңызы. Осы құрылымда алғашқы маңызды аспект рөлін мұғалім мен студенттің компьютерлік сауаттылығын қамтамасыз етуі, яғни олардың компьютермен және оның сыртқы құрылғыларымен жұмыс істей білу деңгейі, компьютердің жалпы қызмет ету принциптерін түсінуі, осы жүйенің жалпы мүмкіндіктерін ұғынуы саналады.

Практикалық жұмыстарды өткізгенде мұғалім әрбір балаға жеке-жеке көмектесіп, оның алгоритмі мен программасын жедел түсініп, қателерін түзеп қиналған жерінен жол тауып беруі керек. Практикалық және шығармашылық жұмыстар өткізерде студенттерге қажетті кітаптар мен анықтамалардың болуымен қатар ИНТЕРНЕТпен байланысы бар балалардың болғанына көп көңіл бөлінеді. Осы аудиторияда, үйде слайд, презентациялар жасау да олардың зеректілігімен, ой өрісін кеңейте түсуде зор үлесін қосады. Сол мүмкіндіктерді ескере отырып, ақпараттық білім беру технологияларын оқыту үдерісінде тиімді пайдалану, өз кезегінде, шет тілін оқытудың қарқынын арттыруға бейнелік және коммуникативтік көмегін тигізеді.

Тәжірибе жүзінде студенттерге «Үйден оқыту» пәні бойынша шет ел жазушыларының шығармаларын оқыту бағдарламасы алынды. Ақпараттық технологиялардың көмегімен бейне суреттер көрсетіп, есте сақтауын жеңілдетеміз.

Шет ел жазушылары: М. Твен, С. Ле-

акок, Э. Хэмингуей, О. Генри, Д. Лондонның әлемге әйгілі шығармаларын тез меңгеруімізге болатынына көзіміз жетеді:

"The scholarship" from "Green years" by A.J. Cronin шығармасын бірінші сабақта өткіздік. Бейне суреттер көрсетіліп, мәтіндегі жаңа сөздерді дыбыстап айтамыз, естиміз:

Scholarship – студент еңбек ақысы,

to be defeated – қарсыласын жеңу,

it will not affect our friendship – біздің достығымызға кедергі келтірмейді. Практикалық жұмыс (Practical work): кімнің сөзі екенін сәйкестендіру - Who said it?

"I'm trying for it too" – Gavin

"One of us must win if" – Robert Sh.

Бастауышқа қойылатын сұраққа жауап беру (грамматикалық): Who…

1) was going fishing with Gavin? – Robert

2) met early in the morning? – Gavin

Келесі сөз тіркестерінің ағылшын эквиваленттерін табу:

1) терең дем алу – deep breath

2) үнсіз қуаныш – silent joy

Home work: етістіктердің формаларын сәйкестендіру, мәтінді қысқаша мазмұндау (summary this text):

1) be, 2) was \ were, 3) been, 4) being.

Бұл технологияны тек колледжде емес, сонымен қатар мектептегі жоғарғы сыныптарда жүргізуге болады және бала жоғарғы орынға түскенде осы жазушылар, шығармалары жөнінде хабарлар болады.

Осы мәтіндерді өткенде аудио таспалар көмегімен жаңа сөздерді, ағылшын әуені арқылы жаңа тақырыпты мұғалім түсіндіргенде балаға көп көмегі тиеді. Өйткені жай қағаздағы мәтіннен гөрі оның: көзбен көру, есту, дыбыстап қайталау қабілеттері қатар дамып, белсенділігін, ынтасын арттырып отыратынына тәжірибе жүзінде көз жеткіздік. Жас жеткіншектердің техникалық және бейнелік қабілеттерін біріктіре алатын ізденістік тәрбие етек алып келе жатқанда, олар жаңа ғылым мен техниканы игере отырып, осылармен қатарластыра өз жеке қасиеттерін де жемісті түрде дамыта алады. Соңғы кездерде оқушылардың логикалық ойлау қабілетін арттырып, құжаттарды да эстетикалық тұрғыдан безендіре алатын жақтарын жетілдіруге мүмкіндік пайда болып жатыр.

Білім беруді ақпараттандырудың негізгі бағыттары:

- методологиясын жетілдіру мен стратегиялық мазмұнын таңдау;
- әдістері мен формаларын ұйымдастыру;
- қоғамды ақпараттандырудың қазіргі жағдайында тұлғаны тәрбиелеу мен дамыту;
- оқытудың әдістемелік жүйесін жасау;
- студенттердің интеллектуалдық потенциалын дамытуға бағыттау;
- өз бетімен білім алу біліктілігін қалыптастыру;
- тестілік, диагностикалық бақылау әдістері мен студенттердің білім деңгейін бағалау.

Болашақта Қазақстанда барлық білім беру жүйесін ақпараттандыру телекоммуникациялық желілерді жасау және дамытумен ұштасады. Ал білім беру жүйесінің негізгі міндеттері біртұтас телекоммуникациялық желіні құру және дамыту арқылы шешіледі.

Компьютерлік оқыту белгілі мөлшерде программалық оқытудың аналогы, ол курста оқытылатын пәндердің мүмкіндігін кеңейтеді және оған қосымша өте икемді оқыту жүйесі бола алады. Сондықтан да, біз теориялық негізін құрайтын мына принциптерді бөліп көрсетеміз:

а) материалды кішкентай, өзара өте тығыз байланысқан;

ә) программаланған тексті оқуда студенттердің белсенді әрекеті;

б) студенттердің әрбір жауабын бірден бағалап отыру;

в) программалық текстерді эмпирикалық тексеру.

Заманымызға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық - коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттерінің біріне айналды. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – білім беру бағдарламаларын меңгеру үшін жағдайлар жасау керек», - деп көрсетілген. Солардың бірі білім беруді ақпараттандыру барысында дидактикалық және оқыту құралы болып компьютер саналады.

Бұл компьютердің кәдімгі бақылау құралдарына қарағандағы мынандай артықшылықтарына байланысты болып отыр:

1) Ол оқу материалдарын балаларға беру жолдарын кеңейтеді. Түрлі түстерді, графиканы, мультипликацияны, дыбысты, бейнелеу техникасының басқа да мүмкіндіктерін пайдалану оқытудың қызықты әрі нақты ортасын ұйымдастыра алады.

2) Компьютер балалардың оқуға деген ынтасын туғызады. Қиындығы әртүрлі шет тілінің дыбыстарын шығаруды, тыңдап дұрыс айтуды, мұғалім көп сөйлемей, жылдам реттеу мүмкіндігі оқуға деген қызығушылықты арттырады.

3) Оқу материалдарын тек беріп қана қоймай, жауаптарын қабылдап, оны талдап, балалардың талаптарын да есепке алуға мүмкіндік туғызады.

4) Жұмыс барысында студенттер жіберген қателерді топтастырып, олармен тұрақты кері байланыс жасауға болады. Бұрынғы оқыту түрінің негізгі кемшіліктерінің бірі мұғалімнің оқу процесінің негізгі бір кезеңдерін бақылауға алу қиындығы еді. Сыныппен жұмыс істеу кезінде педагогтің әр баланың қалай жаңа сөзді түсінгенін бақылауы қиын болатын. Ал дер кезінде байқалмаған қателер оқылып отырған тақырыпты игеруді басқа жолға салып, кейіннен оны қалыпқа келтіру қиын болады.

Жаңа ақпараттық технологияның жылдан-жылға кең құлаш жайып дамуы адам қызметінің барлық салаларына енуіне орай, жас ұрпақты компьютерлік техниканы пайдалану үшін даярлауда, олардың компьютерге деген оң көзқарасын қалыптастырумен қатар, - студенттердің сабақта және сабақтан тыс оқу қызметін компьютер арқылы ұйымдастыру «Қазақстан – 2050» бағдарламасында көрсетілгендей көкейкесті мәселелердің бірі. Бұл мәселе бойынша тәжірибелер жинақталуда. Қазірден бастап балаларды кішкентайынан өздерін қоршаған ортамен жан-жақты таныстыру, олардың логикалық ой-өрісін шығармашылық жағынан дамыту, сөйлеу және жүріс-тұрыс мәдениеттілігін арттыру, оларды «компьютер әлеміне» баулу бүгінгі күннің басты талабына айналып отыр. Осы мәселелердің әр түрлі жолдары қарастырылып, басқа шет мемлекеттердің іс-тәжірибелерін оқып, үйрене отырып:

1. Бастауыш мектепте оқытылатын сабақтарда компьютерлерді жиі пайдалану;

2. Мектептерде балаларға арналған шет тілі үйірмелерін ұйымдастыру арқылы жүргізу;

3. Жоғары оқу орындарында жүйелі түрде шет тілі пәнін оқыту.

Ал жоғарыдағы көрсетілген әдістердің барлығы біріктірілсе, жас жеткіншектердің компьютерлік сауатты, әрі компьютерлік мәдениетті болып өсуіне жол ашады.

Болашақ мұғалімдерге үлкен ақпараттық білім алқабына жол көрсетіп, студенттердің жоғары белсенді дүниетанымын және өзіндік жұмыс аясын кеңейтеді, оқыту үрдісін саралауға, жан-жақты ақпараттандыруға, білім мазмұнын ізгілендіруге көмектеседі.

Сонымен, менің жұмыс тәжірибем мынадай қорытындылар жасауға мүмкіндік береді:

1) компьютерлік оқыту бағдарламалары арқылы, логика негіздерін үйрету жолдарымен балаларды шет тіліне ертерек араластыру шарт;

2) компьютерлерді барлық пәндерде пайдалануға шақыру және солай ұйымдастыруға тырысу керек;

3) барлық сабақтарда компьютерді пайдаланатындай дәрежеде кадрларды дайындау жұмысын жүргізу қажет;

4) оқу орындарында қажет бөлмелерді компьютерлермен жабдықтауға жағдай туғызылуы тиіс;

5) студенттердің білім сапасын көтерудегі ақпараттық технологияның зор үлесінің бар болуы.

Қазақстанда оқыту ісін ақпараттандыру - білім беру сапасын көтереді, студенттердің әдістемелік өсу деңгейін қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Информатика» - журналы: 2004 ж.
2. Бөрібаев Б., Балапанов Е. Жаңа ақпараттық технологиялар. – Алматы, 2001.
3. Ағылшын тілі мектепте. 2009 №5. 2010 №1.
4. Білім заңы. - Алматы, 2007.
5. Иманбаева А. Оқу-тәрбие үрдісін ақпараттандыру. Қазақстан мектебі, №2, 2000.

УДК 796.078

МОДУЛЬДІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУ ҮРДІСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Касенова Ш.И.

Қазіргі таңдағы егеменді еліміздің болашағы дарынды, білімді, ізденімпаз жастарға байланысты. Осыған орай бүгінгі күн мектеп алдында тұрған басты міндет - өзіндік айтар ой - пікірі бар, жоғары сапалы білімі бар,белсенді азамат тәрбиелеп шығару. Қоғамдағы түбегейлі өзгерістер білім беру жүйесінің алдына жаңа адамды қалыптастыру, дамыту мақсаттарын қойып отыр. Оқушылардың ойлау қабілетін дамыту, ой - пікірінің дербестігі мен еркіндігін кеңейту, олардың өз бетімен білім алуға деген ынтасын арттыру, оны өз тәжірибелерінде жаңа жағдайларға байланысты қолдана алу, яғни біліктіліктерін қалыптастыру және дамыту болып табылады. Педагогикалық үрдістің тиімділігінің артуына мүмкіндік беретін білім беру мен тәрбие бірлігін сақтай отырып, оқушыға берілетін білімнің үйлесімділігімен қатар, әрбір жеке тұлғаның ерекшелігін ескере отырып, білімділігіне сәйкес бағдар беру, танымдық ізденімпаздығын дамытудағы оқытудың прогрессивтік қадамының бірі - модульдік оқыту.

Мақсаты: Модульдік оқыту технологиясын қолдана отырып, оқушының пәнге деген қызығушылығын, таным – белсенділігін арттыру.

Міндеттері:

- Модульдік оқыту технологиясының білім сапасына әсерін анықтап көрсету;
- Қоршаған ортадағы жүріп жатқан құбылыстарды химиялық таным- түсініктер арқылы ойлай білуге үйрету, химиялық тілді дамыту;
- Оқыту барысында қоршаған орта, т ірі табиғат туралы қызығушылық тудыру;
- Химиялық білім - біліктерді және химия ғылымының жетістіктерін күнделікті өмірде пайдалануды насихаттау.

Оқу материалдарын меңгеру деңгейіне қойылатын талаптар:

- Ғылым негіздерін, маңызды деректер, ұғымдар, химиялық заңдар мен теориялар және химиялық символиканы зерделеу;
- Химиялық құбылыстарды бақылауға және түсіндіруге біліктілігін дамыту;
- Заттар мен лабораториялық құрал – жабдықтарды пайдалан білу, қауіпсіздік ережелерін сақтай отырып, қарапайым тәжірибелерді жасау білігін қалыптастыру;
- Химияның қоғамдағы маңызын, адамзат алдында тұрған сан-салалы ауқымды мәселелерді шешудегі ізгілікті рөлінің артуын ашып көрсету;
- Оқушылардың ғылыми көзқарасын қалыптастыру;

Диагностикалық құралдар: бақылау, тест, жобалар жасау, реферат жасау, талдау, сауалнама, болжам жасау, тәжірибе жинақтау.

Күтілетін нәтиже:

- Келешекте оқушылар кәсіби білім алу үшін алдын ала даярлықтан өтеді;
- Қосымша материалдармен танысуға мүмкіндік алады;
- Адам, қоршаған орта туралы дүниетанымдық көзқарастары дами түседі.

Болжамы: Модульдік оқыту технологиясы тиімді ұйымдастырылса, онда оқушылардың білімге деген қажеттіліктері, қызығушылығы мен қабілеттілігі, түрлі модульдік оқуды таңдау құзыреттілігі жоғарғы деңгейде қалыптастырылады.

Модульдік оқыту - білім мазмұны, білімді игеру қарқыны, өз бетінше жұмыс істей алу мүмкіндігі, оқудың әдістері мен тәсілдері бойынша оқытудың дербестігін қамтамасыз етеді.

Ал «модуль» дегеніміз - іс-әрекеттің мақсатты, бағдарламасы белгілеген деңгейіне (жоспарланған алдағы нәтиже) жету үшін сұрыпталған, дидактикалық өңделген білім, білік, дағдының белгілі мазмұнының бірлігі және оның әдістемелік нұсқауы немесе аяқталған оқу ақпараты болып табылатын модульдік бағдарламаның негізгі құралы.

Модуль - оқу мазмұны мен технологияны біріктіріп тұрған мақсатты функционалды байланыстырушы.

Оқу модулі, негізінен, үш құрылымды бөліктен: кіріспе, сөйлесу бөлімі

және қорытынды бөлімнен тұрады.

Әр оқу модульінде сағат саны әртүрлі болады. Бұл оқу бағдарламасы бойынша сол тақырыпқа, тақырыптар тобына немесе тарауға бөлінген сағат санына байланысты. Зерттеулер нәтижесі 7-12 сағаттан тұратын оқу модулінің неғұрлым тиімді екенін көрсетті.

Оқу модулінің өзгешелігі - жалпы сағат санына қарамастан, кіріспе және қорытынды бөлімдерге 1-2 сағат беріледі. Барлық қалған уақыт сөйлесу бөлімінің меншігінде болады.

Кіріспе бөлімінде мұғалім оқушыларды оқу модулінің жалпы құрылымымен, оның мақсат - міндеттерімен таныстырады. Содан соң мұғалім осы оқу модулінің барлық уақыттарына есептелген оқу материалын қысқаша (10-20 минут ішінде) сызба, кесте және т.б. белгілік үлгілерге сүйене отырып түсіндіреді.

Оқушылардың оқу материалын қайта жаңғырту деңгейін, қарапайым білік пен дағдыларды және білімін іс жүзінде бірнеше рет қайта қолдануы сөйлесу бөлімі сабақтарында жүзеге асырылады.

Сөйлесу бөлімінде танымдық процесс сыныпты 2-6 адамнан шағын топтарға бөлу арқылы, негізінен, оқушылардың өзара әрекет етуіне құрылған. Оқушылар қандай да бір деңгейдегі тапсырмаларды өздері таңдайды. Тапсырмаларды қарапайымнан күрделіде қарай кезең - кезеңімен орындау міндетті емес. Оқушы тапсырманы өзінің орындау мүмкіндігіне қарай таңдауға ерікті.

Оқу модулінің сөйлесу бөлімінің тағы бір ерекшелігі бар. Зерттеу көрсеткеніндей, оқытудың белсенді және ойын формаларын кеңінен қолдану оқушылардың оқу материалына бірнеше мәрте 13-тен 24 ретке дейін қайта оралып, жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Оқу бөлімінің қорытынды бөлімі – бақылау. Егер сөйлесу бөлімінің барлық сабақтарында оқушылардың бір - біріне көмегі, бірін - бірі оқытуы, түрлі ғылыми көздерді пайдалануы құпталынын келсе, енді қорытынды бөлімде оқушы өзінің сөйлесу бөлімінде алған білімін, білігі мен дағдыларын ешкімнің көмегінсіз көрсетуі тиіс.

Оқушы білімін бақылаудың формалары ретінде тестілік тапсырмалар, бақылау жұмыстары, сынақ, зертханалық жұмыстар немесе эксперименттік есептер оқу пәнінің ерекшелігіне орай, оқу модулінің қорытынды бөлімінде беріледі.

Модульдік оқыту технологиясының жеке тұлғаның өз - өзін дамытуға, шығармашылық қабілеттерін арттыруға қажетті іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыратын бірден - бір технология. «Металлдар» тарауын мынадай модульге бөлдім.

1-тарау. Металлдар 1 модуль (7 сағат)

Бөлімі	Сағат саны	Сабақтың мазмұны	Уақыты
Кіріспе	1	§28 «Металдардың адам өміріндегі маңызы»; §29 «Металдардың периодтық жүйедегі орны»; Әр оқушыға жеке - жеке тапсырма	45 мин
	2	§30 «Металдардың физикалық қасиеттері»; §31 «Табиғаттағы металдар» Әр оқушыға жеке - жеке тапсырма	45 мин
	3	§32 «Металдардың жемірілуі, күресі шаралары» §33 «Табиғаттағы металдар» §34 «Металдардың қосылыстары» Әр оқушыға жеке - жеке тапсырма	45 мин
Сөйлесу	4	«Қарлы кесек» ойыны	45 мин
	5	«Бақытты сәт» ойыны	45 мин
Қорытынды	6	Тест	45 мин
	7	Бақылау жұмысы	45 мин

Бұл білім сапасын, танымдық деңгейін арттыруда тиімді. Оның нәтижесі төмендегідей.

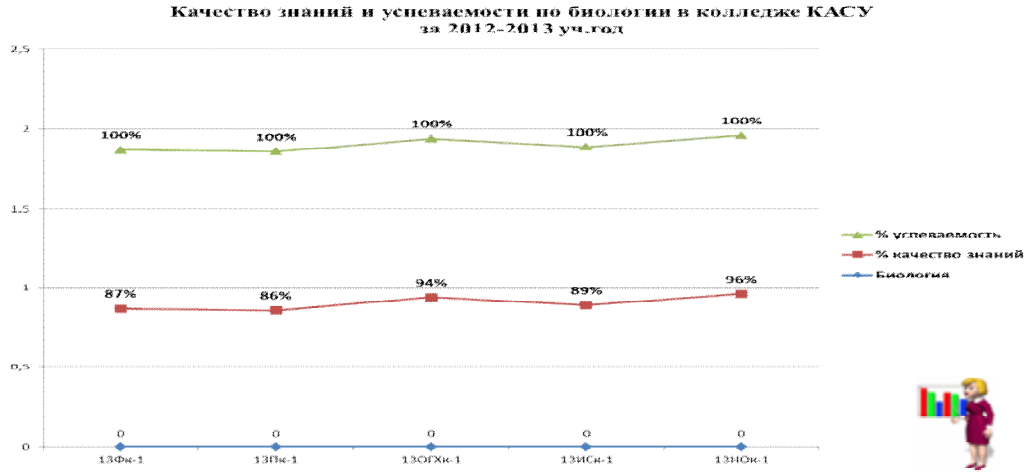

Модульдік оқытуда интерактивті тақтаны пайдалану өте тиімді. Өйткені, қажетті сызбаларды, электронды оқулықты, зертханалық тәжірибелерді керек болған жағдайларда пайдалануға мүмкіндік береді. Оқушылар модульдік оқыту технологиясымен өткен сабақтар туралы ой – пікірлерін былай дейді:

- МОТ берген сабақтар маған өте ұнайды, әсіресе, сөйлесу сабақтары
- Сыныпта бір - бірімізбен пікір алмасу ұнайды, әртүрлі ойындармен қызықты өтеді
- Әр тақырыпты сөйлесуде бірнеше рет талдаймыз, жақсы түсінемін;

Модульдік оқыту технологиясының тиімділігі:

1) қысқаша сызбалар арқылы түсіндірілуі;

2) оқушылардың әрбір сабақта іс - әрекетін бағалау үшін диалогтық қарым – қатынас негізінде танымдық іс - әрекетін ұйымдастыру;

3) барлық тақырыптар бойынша тест, сынақ жүргізу.

Оқушыларға осы жағдайларда көмек көрсетеді:

1) өз ойларын толық жеткізе алмағанда;

2) материалды мұғалімнің жеңілдетіп түсіндіруін қалағанда;

3) нақты фактілерге мән бермегенде;

4) білімді жинақтауға мән бермегенде.

Қорыта келгенде, жаңа педагогикалық технологияларды химия сабағында өтілген тақырыптарға сәйкестендіре, сабақтастыра отырып, жақсы нәтижелерге жеттім.

Оған дәлел - біріншіден, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артты.

Екіншіден, әр оқушы өзіне тән қарқынмен, өз білімінің деңгейінде жұмыс жүргізе отырып, сабақта қойылған мақсатқа жету үшін қажетті қабілеттерін, білік – дағдыларын қалыптастырды.

Сондай - ақ, оқушылар өз шығармашылық қабілеттерін ұштаумен бірге, өткен жылдарға қарағанда олимпиада жетістіктерін де жоғары дәрежеде көрсете білді. Сөз соңында бүгінгі күн талабына сай нақты, терең білім беруде жаңа технологиялар бірден - бір ұстаз сүйенер тұтқа дегім келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан - 2030» Жолдау
2. Қазақстан Республикасының Білім Заңы
3. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. - Алматы, 2006, 4-5 б.
4. Кәсіби даму мектебі //Алматы, Верена 2007, 93-97 б.
5. Құдайбергенова К.С. Инновациялық тәжірибе орталығы - педагогикалық технология көзі. – Алматы, 2001. - 75 б.
6. Құдайбергенова К.С. Құзырлық табиғаты - тұлғаның өзіндік дамуында. – Алматы, 2006. – 88 б.
7. Білімдегі жаңалықтар // 2007, №4 26-28 б.
8. Биология, география, химия №4,5. 2002.

УДК 378.004

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ - УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА

Селиванова Л.Ф.

Целью изучения математики является повышение общего кругозора, культуры мышления, формирование научного мировоззрения.

Однако результаты проведения ежегодных мониторингов выявляют проблему снижения уровня знаний, умений и навыков, интереса студентов к математике. Это приводит к необходимости индивидуализации обучения математике, одной из форм которой являются интерактивные методы обучения.

В настоящее время на рынке образовательных услуг лидируют те учреждения образования, которые могут обеспечить высокий уровень профессиональной подготовки специалистов в соответствии с требованиями настоящего времени. Достижение такого уровня невозможно с помощью лишь традиционных методов обучения и организации учебной деятельности. С позиций современных требований центр тяжести в обучении сегодня переносится на развитие личности, ее умение самостоятельно пополнять знания и совершенствовать квалификацию. Этот факт предопределяет высокие требования к образовательно-педагогической сфере. Главная задача в этом процессе - повышение профессионализма выпускаемых специалистов.

Совершенствование учебно - воспитательного процесса в современном колледже сегодня включает не только изменение содержания изучаемых дисциплин, но и изменение подходов к методикам преподавания, расширение арсенала методических приемов, активизацию деятельности обучающихся в ходе занятия, приближение изучаемых тем к реальной жизни через рассмотрение ситуаций и поисков путей решения наиболее острых общественных проблем. Важно, чтобы студент не был пассивным объектом воздействия, а мог самостоятельно найти нужную информацию, обменяться мнением по определенной теме со своими сверстниками, участвовать в дискуссии, находить аргументы, выполнять разнообразные роли. Поэтому необходимо выявить наиболее оптимальные формы обучения, методы и приемы, используемые на занятиях для повышения профессиональной подготовки, расширения кругозора студентов и их общей культуры.

В настоящее время многие методические инновации связаны с применением интерактивных методов обучения, стимулирующих и развивающих познавательную деятельность студентов, их способность к самостоятельному творческому, профессиональному мышлению. В связи с этим особую актуальность и интерес представляет изучение возможности применения в учебном процессе современного колледжа именно интерактивных методов обучения.

Главными характеристиками выпускника учреждения, обеспечивающего получение среднего специального образования, являются компетентность и профессионализм, что требует особого подхода к стратегии и тактики обучения в колледже. Успешность учебной деятельности зависит не только от того, что усваивается, но и от того, как усваивается: индивидуально или коллективно, в авторитарных или гуманистических условиях, с опорой на внимание, восприятие, память или на весь личностный потенциал человека, с помощью репродуктивных или активных методов обучения.

В современном колледже деятельность преподавателя должна быть направлена на разработку и использование таких форм, содержания, приемов и средств обучения, которые способствуют повышению интереса, самостоятельности, творческой активности студента в усвоении знаний, формированию умений, навыков, их практическому применению, а также формированию способностей к самостоятельному, творческому, профессиональному мышлению.

Учебный процесс, опирающийся на использование интерактивных методов обучения, организуется с учетом включенности в процесс познания всех студентов группы без исключения. Совместная деятельность означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, в ходе работы идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Организуются индивидуальная, парная и групповая работа, используется проектная работа, ролевые игры, осуществляется работа с документами и различными источниками информации.

Интерактивные методы основаны на принципах взаимодействия, активности обучаемых, опоре на групповой опыт, обязательной обратной связи. Создается среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, взаимодействием участников, равенством их аргументов, накоплением совместного знания, возможность взаимной оценки и контроля.

Интерактивное обучение подразумевает вполне конкретные и прогнозируемые цели. Одна из таких целей состоит в создании комфортных условий обучения, при

которых обучающийся чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения.

По сравнению с традиционными, интерактивные методы в большей мере соответствуют природе педагогического процесса, моделируют конструктивное и продуктивное педагогическое взаимодействие.

Ключевым понятием, определяющим смысл интерактивных методов, является понятие «взаимодействие» - непосредственная межличностная коммуникация, важнейшей особенностью которой признается способность человека «принимать роль другого», представлять, как его воспринимает партнер по общению или группа, и соответственно интерпретировать ситуацию и конструировать собственные действия. Педагогическое взаимодействие - процесс совместной деятельности педагога и студентов, атрибутами которого являются: пространственное и временное соприсутствие участников, создающее возможность личного контакта между ними; наличие общей цели, предвосхищаемого результата деятельности, отвечающего интересам всех и способствующего реализации потребностей каждого; планирование, контроль, коррекция и координация действий; разделение единого процесса сотрудничества, общей деятельности между участниками; возникновение межличностных отношений. Педагогическое взаимодействие - это обмен деятельностями между педагогом и обучающимися, в котором деятельность одного обусловливает деятельность другого.

Интерактивные методы - это усиленное педагогическое взаимодействие, взаимовлияние участников педагогического процесса через призму собственной индивидуальности, личного опыта жизнедеятельности. Это процесс интенсивной межсубъектной коммуникации педагога и студентов (педагог - субъект своей профессиональной деятельности ставит в позицию субъекта образовательной деятельности - студента). Интерактивное педагогическое взаимодействие характеризуется высокой степенью интенсивности общения его участников, их коммуникации, обмена деятельностями, сменой и разнообразием их видов, форм и приемов, целенаправленной рефлексией участниками своей деятельности и состоявшегося взаимодействия. Интерактивное педагогическое взаимодействие, реализация интерактивных педагогических методов направлены на изменение, совершенствование моделей поведения и деятельности участников педагогического процесса.

Структурообразующим признаком интерактивных методов обучения является взаимодействие студента с имеющимся у него собственным опытом жизнедеятельности, углубленная и всесторонняя работа с этим опытом. Опыт студента является в интерактивном обучении главным источником учебного познания.

При реализации интерактивных методов доминирует в отличие от объяснительно-иллюстративных методов не деятельность преподавателя (преподавание), а деятельность студента (учение). Активность преподавателя уступает место активности студентов, его задачей становится создание условий для их инициативы в познавательной деятельности. Преподаватель отказывается от роли простого транслятора готовых знаний и выполняет функцию одного из источников информации и помощника в работе, организующего самостоятельную познавательную деятельность студентов по продуцированию знаний об окружающей действительности, побуждающего к поиску, исследованию явлений и процессов, самостоятельному решению проблем.

Определяющим признаком интерактивного обучения является проявление активности студентами и сочетание, взаимосвязь физической (передвижение по аудитории, смена рабочего места, рисование, осуществление записей и т.д.), социальной (обмен мнениями, смыслами, отстаивание своей точки зрения и т.д.) и познавательной активности (осознание себя как источника опыта, поиск решения проблем и т.д.) одновременно.

Активности (интерактивности) студентов способствует и сочетание в интерактивных методах общих организационных форм педагогического взаимодействия: фронтальной, групповой, парной и индивидуальной. Практически каждый инте-

рактивный метод предполагает взаимосвязь и сочетание фронтальной (со всеми студентами), а также групповой (выполняемой в творческих группах), парной (выполняемой в парах) и индивидуальной работы студентов.

Интерактивное педагогическое взаимодействие является альтернативой традиционному педагогическому воздействию. Приоритетами интерактивного педагогического процесса являются такие характеристики, как процессуальность, деятельность, общение, диалог, возможность самовыражения для участников, смыслотворчество, рефлексия и др. Традиционное же педагогическое воздействие как атрибут авторитарно-императивного, личностно отчужденного педагогического, процесса направлено, прежде всего, на формальное выполнение обязательной учебной программы.

Интерактивные методы обучения - способы целенаправленного усиленного межсубъектного взаимодействия педагога и студентов по созданию оптимальных условий своего развития. Такое взаимодействие характеризуется высокой степенью интенсивности общения его участников, их коммуникации, обмена деятельностями, сменой и разнообразием их видов, форм и приемов, целенаправленной рефлексией участниками своей деятельности и состоявшегося взаимодействия.

Учебный процесс, опирающийся на использование интерактивных методов обучения, предполагает включенность в процесс познания всех студентов группы: организуются индивидуальная, парная и групповая работа, в ходе которой идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Создается среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, взаимодействием участников, равенством их аргументов, накоплением совместного знания, возможность взаимной оценки и контроля.

Принципы интерактивных методов обучения: взаимодействие, активность обучаемых, опора на групповой опыт, обязательная обратная связь.

Признаки и инструменты интерактивных методов обучения, антропологическая направленность, полилог, диалог, мыследеятельность, смыслотворчество, межсубъектные отношения, свобода выбора учащихся и педагога, ситуация успеха, позитивность, оптимистичность оценивания, вариативность, рефлексивность.

Интерактивные методы обучения обладают обучающими, развивающими и воспитательными возможностями, которые могут реализоваться одновременно. Обеспечение в процессе обучения условий для реализации интерактивных методов обучения является важным показателем эффективности учебно-воспитательного процесса, так как позволяет в единстве осуществлять обучение, развитие и воспитание студентов колледжа.

Различные виды интерактивных методов обучения обладают неодинаковыми возможностями. Составление, решение и анализ практических ситуаций, составление и решение кроссвордов, занимательных заданий по дисциплинам профессионального компонента позволяет развивать свойства интеллектуальной сферы: гибкость ума, навыки нестандартного мышления, сообразительность, внимание, воображение, умение формулировать вопросы, умение анализировать. Соревновательные игры обладают возможностью совершенствования свойств как в интеллектуальной сфере: гибкости ума, внимания, сообразительности, умении быстро находить ответ как в нестандартной ситуации, так и в эмоциональной: умения контролировать свои эмоции, уверенности в себе. Дискуссии, диспуты, ролевые игры способствуют развитию таких свойств интеллектуальной сферы, как умение вычленять проблему, подбирать аргументы, кратко и точно формулировать и излагать свою позицию, вырабатывают положительные коммуникативные умения, критическое мышление и способность его выражения; в эмоциональной сфере – умение контролировать эмоции, уверенности в себе, адекватной самооценки и т.п.

Таким образом, реализация в педагогическом процессе колледжа интерактивных методов обучения способствует:

- повышению успеваемости студентов колледжа и их интереса к будущей профессиональной деятельности,
- формированию и развитию у студентов коммуникативных навыков и уме-

ний, эмоциональных контактов между ними,

- формированию и развитию аналитических способностей,

- формированию ответственного отношения к собственным поступкам (способность критически мыслить; умение делать обоснованные выводы; умение решить проблемы и разрешить конфликты; умение принимать решение и нести ответственность за них).

- формированию и развитию навыков планирования (способность прогнозировать и проектировать свое будущее).

В целях повышения уровня профессиональной подготовки студентов современного колледжа технология интерактивного обучения может быть реализована преподавателями дисциплин профессионального компонента на одном или нескольких этапах занятия, может являться технологической характеристикой отдельного занятия, серии занятий или всех занятий по дисциплине профессионального компонента. Однако применение интерактивных методов обучения при организации педагогического взаимодействия со студентами не должно являться для педагога колледжа самоцелью. Каждый преподаватель должен осуществлять целенаправленный, обоснованный выбор соответствующего метода обучения или их сочетание (традиционные, интерактивные и др.) для решения конкретных дидактических задач, учитывая особенности профессионального обучения.

Использование на занятиях интерактивных методов обучения может положительно повлиять на успешность усвоения учебного материала и повышение интереса к будущей профессиональной деятельности.

Как и традиционная форма обучения, так и использование интерактивных методов обучения в педагогическом процессе в целом обеспечивают средний уровень успеваемости студентов. Однако, если систематически использовать на уроках интерактивные методы обучения, то следует ожидать повышение уровня профессиональной подготовки студентов, так как применение интерактивных методов обучения способствует развитию их интеллектуальной и эмоциональной сферы.

Использование интерактивных методов в педагогическом процессе побуждает педагога к постоянному творчеству, совершенствованию, профессиональному и личностному росту и позволяет качественно изменить организуемое педагогическое взаимодействие, сделать его привлекательным для студента, укрепить их положительную мотивацию в учении, в создании условий своего развития. Результат реализации в педагогическом процессе колледжа интерактивных методов обучения - повышение уровня профессиональной подготовки студентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнов Ю.С. О классификации методов активного обучения / Ю.С. Арутюнов, Н.В. Борисова, С.Г. Колесниченко и др. // Междуведом. Школа-семинар/ тезисы докладов, Латвийский Государственный университет имени П. Стучка. - Рига, 1983.
2. Кашлев С.С. Интерактивные методы обучения. - Мн.: Тетра Системс, 2011.
3. Кашлев С.С. Технология интерактивного обучения. - Мн.: Белорусский верасень, 2005.
4. Кашлев С.С. Методы рефлексивной деятельности // Народная асвета. - 2003.
5. Кашлев, С.С. Интегрированные интерактивные методы // Народная асвета. - 2004.
6. Кларин, М.В. Интерактивное обучение - инструмент освоения нового опыта // Педагогика. - 2000. - №7.
7. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий. - СП.: КАРО, 2002.
8. Обучаем иначе. Стратегия активного обучения / Е.К. Григальчик, Д.И. Губаревич, Ч.И. Губаревич, С.В. Петрусев. - Мн., 2003.
9. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии: активное обучение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - Гриф УМО. - М., 2009.
10. Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП: методический материал. - М., 2005.
11. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М., 1998.

УДК 37.015.3

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІНІҢ НЕГІЗДЕРІ

Бақытбекқызы Б., Дюсенбаева А.Т.

Бүгінгі студент - ертеңгі маман. Оқыту үрдісін басқарудың педагогикалық-психологиялық мәселелерін анықтауда педагог пен оқушылардың арасындағы қарым-қатынастарды ұйымдастыру мұғалімнің теориялық білімінің болуын қажет етеді. Болашақ маманның кәсіби педагогикалық функциялары: конструктивтік, ұйымдастырушылық, қарым-қатынастық, дамытушылық, ақпараттық, зерттеушілік. Жоғары оқу орнында дайындықтан өткен мамандардың білімі жоғары дәрежеде болуы керек. Өйткені, бұл талап әрбір мамандық бойынша білім беру мазмұнын салыстырмалы түрде біртұтас білім саласы ретінде анықтауы керек. Білім берудің күрделі мазмұнын меңгеруде, оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың қазіргі кездегі ұстанымдарын жүзеге асыруда, педагогикалық үрдіс, яғни, оқытушылар мен студенттердің өзара байланысқан және өзара келісілген іс-әрекеті басты міндет атқарады. Сондықтан, қазіргі кездегі жоғары білім беру алдында студенттер мен оқытушылардың жұмыстарының түрлері мен әдістерін жүзеге асыру мәселесі тұр. Бүгінгі таңда еліміздің білім беру саласында бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу үшін маңызды міндеттерді шешуге бағытталған күрделі бетбұрыс жасалуда. Мұғалімнің кәсіби мүмкіндігі оның бойындағы өзін-өзі дамытып отыру дайындығына тікелей байланысты. Бұл мәселеге әлеуметтік-педагогикалық тұрғыдан келу үшін мұғалімнің субъект ретіндегі алдына қойған міндеттерін орындауға деген әзірлік деңгейіне көз жеткізу қажет. Әрине, оның кәсіби өсуі жеке тұлға ретіндегі ерекшелігіне әбден қатысты. Сондықтан бұл жерде даралық-тұлғалық қалыптасу, іскерлік-әдістемелік жетілдіру, кәсіптік-пәндік білімін толықтыру компоненттерінен өз қажеттілігін тани алу мүмкіндігі туады. Бұл жердегі «өз қажеттіктерін сезіну» - кәсіби қызметтің негізі. Өйткені, ол өзінің әлеуметтік бар мүмкіндігін дамытудың жолдарын білу деген.

«Еліміздің саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындарының үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған маман дайындауға ұмтылуы, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылауына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды қажет етеді». Кәсіби білімді маманның құзіреттілігі сол маманның жеке тұлға ретіндегі қасиеттерінің және ішкі психикалық жағдайларының күрделі жүйесі, оның кәсіби қызметі мен қабілетін іске асыру.

Құзіреттілік – қызмет атқарушының жеке мүмкіншілігі оның квалификациясы (білімі мен тәжірибесі), шешім кабылдай алуы немесе белгілі бір білім мен дағдыларына сәйкес шешім қабылдауы. Құзіреттілік - жеке тұлғаның теориялық білімі мен практикалық тәжірибесін белгілі бір міндеттерді орындауға даярлығы мен қабілеті. Ол жансыз жаттанды білім түрінде емес жеке тұлғаның танымға, ойлауға қатысын және әрекетке, белгілі мәселелерді ұсынып, шешім жасауға, оның барысы мен нәтижелерін талдауға, ұдайы түрде ұтымды түзетулер енгізіп отыруға деген икемділігінің белсенділігінен көрінеді.

Құзіреттілік бірінші орынға білімгердің ақпаратты сауаттылығын емес, оның мәселені дұрыс шеше білу қасиетін қояды. Егер болашақ педагогтың құзыреттілігінің қалыптасуын орта кәсіби білім беру жүйесінің аумағында қарастырсақ, онда білім, білік, дағды мүмкіншілігі, яғни, бір сөзбен педагогикалық қызметке маманның қаншалықты дайын екендігі туралы айтуға болады. Кәсіби құзіреттілік деп педагогтың жеке бас сапалары мен оның психологиялық-педагогикалық және теориялық білімінің, кәсіби біліктілігі мен дағдысының, тәжірибесінің бір арнада тоғысуы деуге болады. Болашақ маман өз ісінің шебері, жақсы мұғалім болу үшін мамандығына қажетті қабілеттерді және жалпы

әлемдік мәдениетті, өз елінің мәдениетін, қарым-қатынас мәдениетін, тіл мәдениетін игеріп, интеграциялық үрдістерді меңгеріп, әлемдік білім кеңістігінің өресінен шыға алуға талпынуы керек.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру жеке шығармашылық қабілетті дамытуды, педагогикалық инновацияларды дұрыс қабылдауы, күнделікті өзгеріп жататын педагогикалық ортаға тез бейімделуді қажет етеді.

Болашақ маман дайындау мәселесі оның тұлғалық сапалары мен қасиеттерін қалыптастырудың маңызын көрсетеді. Тұлғалық-бағдарлық бағытта білім беру нәтижесі білім, біліктілік және дағды жүйесінде, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесіне және эмоционалды көңіл-күйді көрсете білуге, ерікті қарым-қатынасқа педагогикалық бейімделген тұлғаны қалыптастыру ретінде түсіндіріледі.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда педагогикалық практика үлкен рөл атқарады. Педагогикалық практиканы өту кезінде студенттің педагогикалық іскерлігі мен дағдылары жылдам қалыптасады. Оның шығармашылық және педагогикалық құбылыстарды зерттеуге деген қабілеті дамиды, педагогикалық шеберліктің негіздері қаланады. Мұғалім кадрларын кәсіби оқыту жүйесінде педагогикалық практика өте маңызды орын алады. Ол жоғары оқу орнындағы оқу-тәрбие үрдісінің басты бір бөлігі болып табылады да, болашақ мұғалімдердің теориялық дайындығы мен практикалық іс-әрекетін біріктіруін қамтамасыз етеді. Педагогикалық практика үрдісінде келесі міндеттер шешімін табады:

- студенттерді мұғалім мамандығына деген қызығушылық пен сүйіспеншіліктің тұрақтылығына тәрбиелеу;
- нақты педагогикалық міндеттерді шешу барысында психологиялық-педагогикалық және арнайы білімдерді пайдалану үрдісін тереңдету, бекіту;
- болашақ мұғалімдердің кәсіби іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыру және дамыту: педагогикалық қызметке шығармашылық, зерттеушілік ыңғайға бейімдеу.

Педагогтың кәсіби – құзыреттілігі - өскелең ұрпақты оқыту мен тәрбие көрсеткіші.

Жоғарыда аталған міндетті шешу және қазіргі кезде білім берудің мемлекеттік стандарттарының жасалуы, оқушылардың стандарт деңгейінен кем емес білім алуының талап етілуі оқытудың дәстүрлі әдіс - тәсілдерін өзгертіп, озық технологияларды қолдануды, мұғалімдердің әдістемелік даярлықтарына қойылатын талаптар деңгейін көтеріп, олардың оқытудың жаңаша әдіс - тәсілдерін, жаңа технологияларын меңгеруін қажет етеді.

Ал, жаңа технологияны меңгерудің қажетті шарттарының бірі – мұғалімнің кәсіптік білімін жетілдіру болып табылады. Мұғалімнің өздігінше кәсіби білім көтеруі – жалпы мәдениет пен кәсіби тілектерін өтеу, танымдық мүддесін қанағаттандыру мақсатында арнайы жүйелі түрде ұйымдастырылған, жан – жақты, жеке және кәсіби маңызды танымдық қызмет. Бұл мұғалімнің шығармашылық қабілеті мен кәсіби шеберлігінің қалыптасуына тығыз байланысты, оның кәсіби өсуі мен педагогикалық қызметінің қорытындысына тікелей бағытталған көп сатылы қызмет болып табылады. Түптеп келгенде, бул тәрбиеленушілердің жеке тұлға болып қалыптасуына игі әсерін тигізері сөзсіз. Мұғалімнің өз бетімен кәсіби білім жетілдіруге дайын болуы білім жетілдіру қызметін жүзеге асыру үшін қажетті іс - әрекет пен амалдарды қолдана отырып, өз кәсібі мен тәрбиеленушісіне деген эмоционалды бағалау қарым – қатынасын айқындайтын деңгейі арқылы анықталады. Өзі жеке тұлға болып қалыптасқан адам ғана езгеден де соны керіп, дамыта алады. Өзін маман әрі жеке тұлға ретінде көрсете алатын мұғалім еш уақытта өзінің жақсы қасиет, қабілеттерін саналы түрде дамытып, жетілдіруден жалықпайды. Жеке тұлғаның өз «менін» қалай көрсете білуі, оның қаншалықты саналылығын және жетілу деңгейін байқатады. Педагогикалық рефлексия – бұл тек өзіне және өзінің іс - әрекетіне баға беру ғана емес, сонымен бірге педагогикалық, қарым – қатынасқа түскен өзге жандардың да өз - өздерін қалай түсінетіндіктерін байқау, өзін - өзі тану, өзінің әлсіз жақтары мен потенциалдық мүмкіндіктерін аша білу үшін қажет.

Өзіндік талдау жасаудың маңызы мұ-

ғалімнің мінсіздікке жетуге ұмтылу факторы ретінде қаралатындығыда. Өзін - өзі тексеру деп мұғалімнің өз іс-әрекеті мен жалпы педагогикалық қызмет құбылыстарын салыстыра отырып, өзінің педагогикалық, қызметіне жасаған талдауын айтуға болады. Өз кызметіне талдау жасап отыру мұғалімге қызмет бабында туындап отыратын қиындықтарды сезініп, оларды шешудің мақсатқа жеткізер кәсіби жолдарын табуына көмектеседі. Қиындықтар мұғалімнің дайындық сипатының жеке ерекшелігіне, оның кәсіби бағыттылығына, сынып пен жеке балалардың ерекшеліктеріне байланысты педагогикалық процестің кез келген буынында пайда болып отырады. Қиындықтардың туу себептерін анықтай білу - мұғалімге өзінің педагогикалық қызметінің барысында өз білімін жетілдіру мен өзін - өзі тәрбиелеу жолдарын белгілеуге жәрдемдеседі. Педагогтың өз бетімен білім жетілдіру қызметі әр түрлі мазмұндық және функционалдық құрамдас бөліктерден тұрады. Мазмұндық құрамдас бөлікке жалпы мәдениеттілік, пәндік, психологиялық – педагогикалық және әдістемелік жағынан өз білімін көтеруі жатады. Педагогтың жалпы мәдениеттілік білім көтеруі жалпы педагогикалық құндылыққа толы ақпаратты қабылдау, соған ие болуға арналған. Ал, өз білімін психологиялық – педагогикалық жағынан көтеруі – педагогикалық және психологиялық әдебиеттермен тереңірек танысып, оқып үйрену болып табылады. Осы бағытты арнайы зерттеу мен одан алынған нәтижелерге сүйене отырып, бұл аспектінің бі-лім көтерудің өте бір әлсіз буыны екеніне көзіміз жетті.

Мұғалімнің әдістемелік жағынан білім көтеруі пәннің оқытылу әдістемесін одан әрі тереңдету, нақтылау, өңдеу, кеңейту болып табылады. Бұл арнайы әдістемелік әдебиетті, оқулықтарды, педагогикалық тәжірибені оқып үйрену арқылы, өз кызметін талдап қорыту арқылы жүзеге асырылады. Бұл бағыт көптеген мұғалімдерде жиі байқалады, бірақ барлық жағдайда бірдей алынған ақпарат саналы түрде шығармашылық тұрғыдан өңделмей, сын тұрғысынан талданбай, тек еліктеушілік сипатта қала береді. Кәсіби шеберлігі шыңдалып қалыптасқан мұғалім үшін бұл да оның өмірінің кәдімгі үйреншікті тірлігіне айналады. Кәсіби перспективтік өздігінше білім алу - бұл мұғалімнің өзінің педагогикалық қызметінің нәтижесін талдау негізінде пайда болған белгілі бір психологиялық - педагогикалық немесе әдістемелік мәселе төңірегінде ұзақ уақыт бойы жұмыс істеуі. Өзектілік тұрғысынан педагогикалық өздігінше білім алу дегеніміз - бұл тез шешім қабылдауды қажет ететін педагогикалық қызметтегі кейбір елеулі, маңызды, бірақ жекелеген қиындықтармен жұмыс. Жас мұғалімдердің ұстаздық қызметке тән іс-әрекеттің негізгі түрлерін (құрамды бөліктерін) жете меңгере алмағандығын ерім көрсетіп отыр.

Оған мыналар жатады:

- ұстаз қызмегіндегі мақсат қоя білу ісі;
- білімнің мазмұнын игеру ісі;
- оқушылардың білім алуға деген мүмкіндіктері мен психологиялық ерекшеліктерін анықтау (диагностикалау) ісі;
- сабақ өткізудің әдістемелік жагын ұйымдастыра білу ісі;
- оқушылармен жақсы қарым – қатынас жасай білу ісі (коммуникативтік әрекет);
- оқушыларды білімге ынталандыру, қызықтыру іс-әрекеті;
- оқушылардың білім, дағдыларын бақылау және бағалау іс-әрекеті.

Жас мұғалімдердің қызметінде кездесетін дидактикалық қиындықтардың көбірек орын алатындары мыналар:

- оқыту үрдісінде оқушылардың танымдық әрекетін, логикалық ойлау қабілетін қалыптастырудағы қиындықтар;
- оқушылардың оқу әрекетінің дағдыларын қалыптастырудағы қиындықтар; дарынды балалармен және үлгермейтін оқушылармен жекелеп жұмыс істеудегі қиындықтар.

Мұғалімдері қандай болса, қоғамы да сондай деген бұлжымас заңдылық ерте уақыттардың өзінде-ақ белгілі болды. Адамзат өркениетінің даму тарихында жақсы мектебі мен мұғалімдері бар мемлекеттер ғана алға озып шыққан. Мұғалімнің рөлін төмендету қашанда болмасын мемлекетті аздырып, әдет – ғұрыптарды нашарлататын қынжылтарлық жағдайлармен аяқталып отырған.

Алғашқы талап - педагогикалық қабілеттіліктің болуы - оқушылармен жұмыс жүргізуге бейімділіктен; балаларға сүйіспеншіліктен; олармен қарым – қатынаста қанағаттанудан кернетін тұлғалық сапа. Мәселен, В.А. Сластенин қабілеттердің мынадай негізгі топтарын бөліп көрсеткен:

1. Ұйымдастырушы: мұғалімнің оқушыларды топтастыра алуы, оларды іске араластыру, міндеттерін бөліп беру, жұмысты жоспарлау, атқарылған істің қорытындысын шығару және т.б. біліктерінен байқалады.

2. Дидактикалық: оқу материалын көрнекілік, құрал – жабдықтарды іріктеу және дайындау; оқу материалын ұғынықты, анық, мәнерлі, сенімді және бірізділікпен баяндау; танымдық қызығушылықтар мен рухани қажеттіліктердің дамуын ынталандыру, оқу - танымдық белсенділігін арттыру және т.б.

3. Рецептивтік: тәрбиеленушілерін рухани әлеміне ене алу, олардың эмоциональдық көңіл – күйін объективті бағалау, психика ерекшеліктерін анықтау біліктерінде көрініс береді.

4. Коммуникативтік: мұғалімнің оқушылармен, олардың ата-аналарымен, әріптестерімен, оқу орнының жетекшілерімен педагогикалық мақсатқа сәйкес қарым – қатынастар орната алу білігінен байқалады

5. Суггестивтік: оқушыларға эмоциональды – еріктік ықпал жасаудан корінеді.

6. Зерттеуіштік: педагогикалық ситуациялар мен процестерді танып білу және объективті бағалау білігінен көрініс береді.

7. Ғылыми – танымдық: мұғалімнің педагогика, психология, әдістеме салаларындағы жаңа ғылыми білімдерді меңгеруге қабілеттілігіне саяды. Педагогикалық кабинеттерді (талант, икемділік, бейімділік) педагогикалық алғышарты деп есептеуге тура келеді, алайда олар тіпті де шешуші кәсіби сапа емес. Мұғалім - ол қашанда ұлы еңбеккер. Гуманизм - бұл мұғалім үшін міндетті сапа, яғни, өсіп жетіліп келе жатқан адамға жер бетіндегі жоғары құндылық, ретінде қарым – қатынас жасау, бұл қарыш – қатынасты ол нақты істер мен қылықтарында көрсетеді.

Мұғалім мамандығында тұлғалық сапалар кәсіби сапалардан ажыратылмайды. Кәсіби сапалар арнайы білімдер, біліктер, ойлау жолдарын, әрекет әдістерін игерумен байланысты. Өзінің кәсіби еңбегіне сүйіспеншілік - өз ісіне адалдық пен аямай беріл тендік, тәрбие нәтижелеріне қол жеткізгенге қуану, өзіне, өзінің педагогикалық мамандығына ұдайы арттырып отыратын талап қоюшылық деп санаймыз. Өзге мамандықтарға дол осы мұғалімдік секілді соншалықты жоғары талаптар қойылмайды.

Жақсы мұғалім - бұл қай кезде де ең алдымен кәсіби деңгейі жоғары, интеллектуалдық, шығармашылық әлеуеті мол тұлға. Ол оқытудың жаңа технологияларын өмірге ендіруге дайын, оқу-тәрбие ісіне шынайы жанашырлық танытатын қоғанмын ең озық бөлінін бірі деп есептеледі. Және солай болуға тиіс, Жоғары оқу орнында білікті мұғалімді даярлау үшін оқытушының да, студенттің де қажымас еңбегі қажет. Педагогикалық практика мұғалімді кәсіби даярлау жүйесінде басты элемент болып табылады. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасынын педагог кадрларды даярлау, қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру саласында "педагог кадрларды даярлау бағдарламаларына оқытудың бүкіл жылдар бойы үздіксіз педагогикалық және психологиялық - педагогикалық практиканы енгізу" қажеттігі көрсетілген.

Бүгінгі Қазақстанға қалыптан тыс ойлай алатын, шұғыл шешім қабылдай білетін, белсенді, шығармашыл адамдар қажет. Сондықтан сабақтарда білімділік мақсаттарды шешіп қоймай, балалардың жекелік қасиеттерін, қабілеттерін дамытудың жолдарын қарастырған жөн. Ол үшін сабақтарда түрлі қызықты ойындар, ойын - есептер, шығарым - тапсырмалар, логикалық жаттығулар пайдаланудың мәні зор.

Бастауыш мектеп жасындағы танымдық іс-әрекеті оқыту үрдісінде жүзеге асады. Осы жаста қарым-қатынас шеберінің кеңеюінің маңызы артады. Баладағы өтіп жатқан осы өзгерістер педагог терден бүкіл оқыту-тәрбиелеу жұмысын нақты мақсатқа бағыттауды талап етеді. Негізгі іс-әрекет түрі – оқу. Осы оқу арқылы олардың таным үрдісі (қабылдау, зейін, ес, қиыл, ойлау) дамиды. Бастауыш сынып оқушысының қабылдауы тұрақсыз және ұйым-

дастырумен ерекшеленеді, сонымен қатар оларда «білуге құмарлық, әуестік те» байқалады. Олар өздеріне күнделікті жаңа бір нәрсені ашып отыратындықтан қоршаған ортаны қызығумен қабылдайды.

Олардың зейіні де еріксіз, тұрақсыз болып келеді. Сондықтан бастауыш мектепте балаларды оқыту мен тәрбиелеу үрдісі, негізінен, зейінді тәрбиелеуге бағытталады. Мектеп өмірі балалардан ерікті зейінін жаттықтыруды, назарын бір орталыққа біріктіру үшін ерік күшін жинақтау талап етеді. Балалардың ерікті зейіні оқу мотивтерімен бірге дамиды (оқу іс-әрекетінің табысты болуына деген жауапкершілік).

Мектеп құрамындағы оқушылардың мінез-құлықтары әр түрлі болғандықтан педагогтармен жұмыс жасағанда келіспеушілік жағымсыз қатынастар пайда болуы мүмкін. Мұғаліммен қарым-қатынас сипаты оқушының әсіресе жеткіншек оқушының психологиялық келбетінің қалыптасуына, мектепке бейімделуіне, әлеуметтенуіне, оқушылармен қарым-қатынасы орнауына, іс-әрекеттерге қатысты қалыптасуына ықпал ететін басты факторлардың бірі деп кезінде Д.Н. Исаева көрсеткен.

Педагогтың балаға жағымсыз қатынасын айтпастан бұрын, педагогтың жеткіншек оқушыны бағалауы жөнінде сөз қозғау қажет. Үлгерім жөніндегі баға туралы айтылып жатыр. Бұдан туатын заңды сұрақ: бағамен не бағаланады? Оқушы жауабының деңгейі ме, әлде қандай амалмен болса да алынған бақылау жұмысының сапасы ма? Негізінен әрбір жауап үшін емес, өткен сабаққа қарағандағы жетістігі үшін қойылған дұрыс еді. Балалар психиатриясы оқулығының авторы Р. Лемп былай деп айтқан: «Әдеттегі бестігін алған оқушыға қарағанда, екіге оқитын оқушының үштік бағаны алуы оның ілгері қадам жасауы. Дегенмен үштік баға төрттік бағасына қарағанда бағалау иерархиясында төмен тұрғандықтан бағаны жақсартудың нақтылы эффектісі төмендеп өзіндік бағасын жоғалтады» [1].

Педагог-психологтар оқушылар мен педагогтардың арасында осындай келіспеушілік жағдайын тудырмау үшін және оқушылардың мінез-құлықтарына, өзіндік ерекшеліктеріне байланысты кеңес беру жұмыстарын атқарады.

Педагогикалық-психологиялық қызметте кеңес беру бағыты бойынша қызметкерлер нақты мынадай міндеттерді шешеді:

1. Оқу-тәрбие мекемелерінің әкімшілігіне, мұғалімдерге, тәрбиешілерге, ата-аналарға, мастерлерге балаларды оқыту мен тәрбиелеу және бірлесіп жұмыс істеу мәселесі бойынша кеңестер береді.

2. Балаларға оқу, жетілу, өмірлік және кәсіби өз-өзін анықтау, ересектермен және құрбыларымен өзара қарым-қатынас, өз-өзін тәрбиелеу және т.б. мәселелері бойынша жеке және топтық кеңес беріледі.

3. Жеке және топтық кеңес беру арқылы педагогикалық кеңестерге, әдістемелік бірлестіктерге, жалпы мектептік және кластық ата-аналар жиналысына қатысып, дәріс оқу арқылы педагогтардың, ата-аналар мастерлердің, қоғамдық өкілдердің психологиялық мәдениетінің жоғарлауына септігін тигізеді.

4. Бала тағдырында мүмкін болатын өзгерістерді (арнайы оқу-тәрбие мекемелеріне жіберу, ата-ана құқығынан айыру, бала асырап алу және т.б.) анықтауға байланысты сәйкес инстанциялардан дұрыс шешім шығару мақсатында, халықтық соттың, қамқорлық көрсету ұйымдарының сұранысы бойынша баланың психикалық даму ерекшеліктері туралы сұрақтар бойынша шешім қабылдаған кезде кеңесші – сарапшы ретінде кеңес береді.

5. Өзін - өзі басқаруды ұйымдастыру сұрақтары бойынша нақты балалар мекемесіндегі тәрбиелеу жағдайларын балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкестендіріп, педагогикалық-психологиялық ерекшеліктерінің негізінде оқу-тәрбие шараларын жоспарлауға кеңесші ретінде қатысады.

Сонымен қатар педагог-психологтар Жетілдіру және педагогикалық-психологиялық түзету жұмыстары да атқарады.

Бұл бағыт баланың жеке тұлғалық және даралық қалыптасу процесіне педагог-психологтың белсенді әсер етуін білдіреді. Оның міндеті әр баланың жас ерекшелік нормативтерінің сәйкестілігін қамтамасыз ететін, балаларды жеке оқытып, тәрбиелеуде, олардың қабілетін, бейімділігін дамытуда педагогикалық ұжымға көмек беретін педагогикалық қызмет бағыты болып табылады. Бұл бағытта бала-

лардың мінез –құлқындағы және оқуындағы өзгерістер мен бұзылуларды, дамуындағы ауытқуларды түзету жұмыстары ерекше орын алады [2].

Психологиялық талдау барысында анықталған және қатаң индивидуалды, нақты өзгешелігі бар баланың жас ерекшелік және дара ерекшеліктері бойынша жетілдіру және педагогикалық психологиялық зерттеу жұмыстарының бағдарламалары мен жоспарлары құрылады.

1. Баланың әр жас ерекшелік кезеңінің дамуын есепке алғанда, психикалық дамудың бөлек жақтарын және жеке тұлғаның толықтай дамуына бағытталған бағдарламаларды өңдеп жүзеге асырылады.

2. Психолог баланың психикалық дамуында ауытқуларды болдырмау бағытында түзету бағдарламасын өңдеп жүзеге асырады.

3. Жетілдіру және педагогикалық – психологикалық түзету жұмыстарының бағдарламасына психологикалық және педагогикалық бөлімдері кірістіріледі . Психолог психологикалық бөлімді жоспарлап, жүзеге асырады. Педагогикалық бөлімді мұғалімдермен, тәрбиешілермен, ата-аналармен бірігіп өңдейді және оны психолог көмегімен жоғарыда аталған адамдар орындайды. Жұмыстың бөлек формаларына ересек балаларды, қоғамдық өкілді және т.б. адамдарды кірістіруге болады.

4. Жетілдіру және педагогикалық – психологиялық түзету жұмыстарын төмендегі бағыттар бойынша кірістіруге болады:

- жеке балалармен арнайы жұмыс жүргізу процесінде;
- балалар тобымен арнайы жұмыс жүргізу процесінде;
- тәрбиелік іс-шаралар бағытында;
- баланың ата-анасының және басқа туыстарының қатысуын қажет ететін формада өткізуге болады.

Ауытқулармен бұзылулар орталық жүйке жүйесінің немесе психологиялық аурулардың ағызалық зақымдануы болып табылмайтын жағдайда ғана педагогикалық - психологиялық түзету жұмыстары жүзеге асырылды және саралау диагностикасының барысында белгілі болатын әкімшілік – тәрбиелік сипаттағы қатаң шараларды қолдануды талап етпейді. Айқын ауытқулар кезінде, көбінесе патопсихологикалық, дефектологиялы жақтары жақтары немесе ашық байқалғанда және де психолог хабардарлығының шекарасынан асып кеткен жағдайда ол тек сарапшы немесе кеңесші ретінде сәйкес салалардағы мамандармен тартылады [3].

Мектептегі педагогикалық-психологиялық қызметті бірі - баланың психикалық саулығына яғни, жандүниелік, физиологиялық дамуына және ортада қолайлы микроклимат қалыптастыру. Бастауыш мектептен 5-сыныпқа өткенде, орта буын сыныбындағы дағдыға бейімделу кезінде балада дағдарыс сипаттары болады. Орта буын оқуындағы өзіндік қиындықтар, шәкірт психикасының өзгеруіне, эмоционалдық сферасын игерудегі қиналыстар, оқу үлгеріміне, психикалық саулығының төмендеуіне әсер етеді. Әр түрлі ұстаздардың дәріс жүргізу әдіс-тәсілдерінің түрліше болуы, мектеп ережесіне үйренуі, оқу үлгерімінің төмендеуі салдарынан ата-аналарының баланың жас ерекшелігіндегі құбылыстарын ескерместен наразылық тудыруы; бала болмысында аффектілі мінездердің көрініс беруі, қарым-қатынас барысында эмоциялық реакциялар, невротикалық күйзелістер байқалады. Бейімделу кезеңіндегі баланың дағдарыстан шығу жолдарын зерттеудің бір объектісі – отбасы болып табылады. Баланың жалпы интеллектісінің арнайы, шығармашылық қабілетінің дамуында жанұяның микроортасы негізгі фактор болады.

Мектептегі педагог-психологтың қызметін атқару үшін жан-жақты білімі бар сол кәсіпті бірінші өзі жете түсінуі қажет, сол кәсіп жайында мағлұматтары болып кәсіби даярлығы болуы керек. Себебі педагог-психолог маманының адаммен қалай жұмыс жасау керектігін қыр сырын түсінген бойында адаммен тіл табыса білу қабілеті, қалай жұмыс жасай білу шеберлігі, сөйлесу мәдениеті, өзін-өзі ұстай білу және адамдармен араласқанда орларды өзіне қарата алушылық және сол сөзіне иландыра алу, ұйымдастырушылық қабілеті болуы керек [4].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030: стратегиялық бағдарламасы. – Алматы: Білім,

1998. – 96 б.
2. Назарбаев Н.Ә. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан: Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2007. – 1 наурыз.
3. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыру – мемлекеттік саясаттың басты мақсаты: Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2008. – 6 ақпан.
4. Назарбаев Н.Ә. Дағдарыстан жаңару мен дамуға: Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2009. – 6 наурыз.
5. Дорофеев А. Профессиональная компетентность как показатель качества образования // Высшее образование в России. – 2005. - №4. – С. 30-33.
6. Кульневич В.С. Парадигмально - компетентностный подход к разработке содержания педагогической деятельности. – М., 2005. - 98 с.
7. Селевко Г. Компетентность и их классификация // Народное образование. – 2004. - №4. – С. 138-141.
8. Петровская Л.А. Компетентность в общении. – М., 1989. – 138 с.
9. Исаева Т.Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя // Педагогика. – 2006. - №9. – С. 55.-61.10
10. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно - ориентированной парадигмы образования // Народное образование. - 2003. - № 2. – С. 40-47.
11. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М., 1990.
12. Маркова А.К. Психология труда учителя. – М., 1993. – 194 с.
13. Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход // Высшее образование сегодня. – 2004. - №8. – С. 32-34.
14. Менлибекова Г.Ж. Социальная компетентность: сущность, структура, содержание // Высшая школа Казахстана. – 2001. - №4. – С. 153-159.
15. Кенжебеков Б.Т. Сущность и структура профессиональной компетентности специалиста // Высшая школа Казахстана. – 2002. - №2. – С. 81-84.
16. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. – М., 2002. – 126 с.
17. Ферхо С.И. Формирование профессиональной компетентности учителей по использованию электронных учебных изданий в процессе обучения: автореф. ... канд. пед. наук. – Караганда, 2005. – 26 с.

УДК 371.3

К ВОПРОСУ О ТРАДИЦИОННЫХ МЕТОДАХ ОБУЧЕНИЯ

Умутбаева Ж.Д.

Бизнес развивается. Конкуренция растет. И задача любой компании - не только выжить, но и оставаться конкурентоспособной как можно дольше. Успех предприятия напрямую зависит от эффективности работы его сотрудников. Поэтому проблема обучения актуальна для многих высших учебных заведений и колледжей.

Очень быстро изменяются внешние (экономическая политика государства, законодательство и система налогообложения и т.п.), что ставит большинство учебных заведений перед необходимостью подготовки учащихся к сегодняшним и завтрашним изменениям.

Несмотря на финансовое положение, расходы, связанные с обучением, начинают рассматриваться как приоритетные и необходимые. Именно обученный, высококвалифицированный специалист и будет решающим фактором в выживании и развитии предприятия.

Исходя из этого, целью настоящей статьи является теоретическое изучение и сравнение различных методов обучения, выявление преимуществ активных методов

обучения.

Методы обучения - способы, при которых достигается овладение знаниями, умениями, навыками обучающихся.

Профессиональное обучение - процесс формирования специфических профессиональных навыков посредством специальных методов обучения.

Активные методы обучения включают в себя любые способы, приемы, инструменты разработки, проведения и совершенствования процесса обучения чему-либо, которые отвечают следующим требованиям:

- приоритет характеристик, запросов, особенностей обучающихся в разработке и организации процесса обучения;
- сотрудничество обучающихся и преподавателя (в данном смысле – инструктора, координатора обучения) в планировании и реализации всех этапов процесса обучения (от определения учебных целей до оценки степени их достижения);
- активное, творческое, инициативное участие обучающихся в процессе получения необходимого им результата обучения;
- максимальная приближенность результатов обучения к сфере практической деятельности обучающихся; пригодность результатов к практическому внедрению, развитию и совершенствованию после окончания обучения;
- развитие – наряду со специфическими изучаемыми навыками – приемов эффективного обучения.

Таким образом, применение системы активных методов обучения, разработанной и совершенствуемой в зависимости от особенностей конкретных учебных ситуаций, целевых аудиторий является одним из ключевых элементов в реализации идеи непрерывного обучения.

К принципам выбора метода обучения чаще всего относят: объективность, надежность, достоверность, доступность.

Принцип объективности требует, чтобы профессиональное обучение персонала проводилось вне зависимости от чьего-то мнения или отдельных суждений.

Принцип надежности предполагает работу системы обучения вне зависимости от влияния ситуативных факторов (настроения, погоды, прошлых успехов и неудач).

Принцип достоверности определяет, насколько успешно человек на практике применяет знания и навыки, полученные в процессе обучения.

Принцип доступности провозглашает, что процесс обучения и критерии оценки должны быть доступны и понятны как обучающим, так и самим обучаемым.

Выяснение целей обучения дает возможность ответить на следующие вопросы: когда и в течение какого периода проводится обучение? Каков наиболее подходящий метод обучения? Кто может предложить наиболее оптимальное содержание курсов и, таким образом, обеспечить обучение? Где его лучше проводить?

Таким образом, хорошее обучение требует индивидуального подхода к потребностям каждого. Любой метод имеет свои преимущества и недостатки.

К выбору метода обучения нужно подходить дифференцированно - обучающие программы отличаются и по уровню сложности, и по стоимости, и по времени прохождения, и по длительности воздействия.

Формы обучения: групповое и индивидуальное обучение. По длительности можно выделить долгосрочное и краткосрочное обучение.

Методы обучения делятся на традиционные и активные. К традиционным относятся лекции, семинары и учебные видеофильмы. Эти методы являются преобладающими при передаче и закреплении знаний. Несмотря на то, что традиционные методы преобладают и сегодня, они имеют ряд недостатков: не позволяют учитывать разный уровень знаний, не предполагают обратной связи, демонстрирующей степень усвоения материала.

При активных методах обучения большое внимание уделяется именно практической основе передаваемых слушателям знаний, навыков и умений. В настоящее время распространены: тренинги, программированное обучение, групповые обсуждения, деловые и ролевые игры, кейсы.

Разделить методы обучения однозначно на активные и неактивные непросто. Некоторые из них являются переходными к практическим занятиям и само-

стоятельной работе. Бесспорно, к активным методам обучения можно отнести разбор конкретных ситуаций, занятия-дискуссии по проблемам предприятия.

Методы обучения вне рабочего места дают учащемуся возможность абстрагироваться от сегодняшней ситуации на рабочем месте и выйти за рамки традиционного поведения. Такое обучение способствует формированию принципиально новых поведенческих и профессиональных компетенций. Метод бучения вне рабочего места включает следующие методы.

Лекция является традиционным и одним из самых древних методов профессионального обучения. Лекция - непревзойденное средство изложения большого объема учебного материала в короткий срок, позволяет развить множество новых идей в течение одного занятия, сделать необходимые акценты. Ограниченность лекций как средства профессионального обучения связана с тем, что слушатели являются пассивными участниками происходящего. В результате практически отсутствует обратная связь, инструктор не контролирует степень усвояемости материала и не может внести коррективы в ход обучения. Лекции позволяют преподавателю за короткое время передать большой объем информации и ответить на дополнительные вопросы.

Сейчас чаще обращаются к интерактивному общению - проводят групповые дискуссии по рассматриваемой проблеме, предлагают решить практические задачи. Используют много наглядных пособий, таких как слайды, раздаточные материалы с основным содержанием курса и заданиями, актуальные статьи по теме.

Семинары предполагают большую активность участников и используются для совместного обсуждения проблемы, выработки общих решений или поиска новых идей. Наиболее известны и популярны семинары, посвященные развитию корпоративной культуры, стратегические сессии, мозговой штурм.

Самостоятельное обучение является наиболее простым видом обучения - для него не требуется ни инструктор, ни специальное помещение, ни определенное время - обучающийся учится там, тогда и так как ему удобно.

Наставничество является традиционным методом обучения, особенно распространенным там, где практический опыт играет исключительную роль в подготовке специалистов. Данный метод требует особой подготовки и склада характера от наставника, которым практически невозможно стать по распоряжению сверху.

Рассмотрение практических ситуаций (кейсов) позволяет в определенной мере преодолеть этот недостаток. Данный метод предполагает анализ и групповое обсуждение гипотетических или реальных ситуаций, которые могут быть представлены в виде описания, видеофильма и т.д. В основе рассмотрения практических ситуаций лежит дискуссия, обсуждение, в котором обучающиеся играют активную роль, а инструктор направляет и контролирует их работу.

Деловые игры представляют собой метод обучения, наиболее близкий к реальной профессиональной деятельности обучающихся. Преимущество деловых игр состоит в том, что являясь моделью реальной организации, они одновременно дают возможность значительно сократить операционный цикл и, тем самым, продемонстрировать участникам, к каким конечным результатам приведут их решения и действия. В условиях деловых игр создаются исключительно благоприятные возможности включения участников творчески и эмоционально в отношения, подобные действительным отношениям в производстве. В игре происходят быстрое пополнение знаний, дополнение их до необходимого минимума, практическое освоение навыков проведения расчетов и принятия решений в условиях реального взаимодействия с партнерами.

В отличие от конкретной ситуации, где воспроизводится момент производственной обстановки, в деловой игре обстановка выражается в динамике, процесс производства – в развитии.

Тренинг - это активная форма обучения с использованием практических упражнений. Тренинги призваны развивать определенные управленческие и коммерческие навыки - управление исполнением, планирование, делегирование, мотивиро-

вание, тайм-менеджмент, эффективные продажи, переговоры, презентацию. Благодаря тренингам можно повысить личную эффективность сотрудников - развить ориентацию на результат, способность управления конфликтами, коммуникативные навыки, лидерство. На тренингах более 70 процентов времени посвящено деловым играм и их анализу, закреплению наиболее эффективных стратегий поведения в типичных деловых ситуациях. Эффективность усвоения новой информации на тренингах гораздо выше, чем на лекциях и семинарах, так как здесь не только приобретаются знания теоретического характера, но в различных ролевых играх и учебных ситуациях вырабатываются практические умения и навыки. Повышению действенности тренингов способствует применение видеоаппаратуры, когда участники могут анализировать видеозапись деловых игр.

Большинство перечисленных выше методов могут быть скомбинированы между собой. К сочетанию этих двух методов можно отнести брифинги, программируемое обучение, лекции, обучение с помощью компьютера, практические занятия, дистанционное обучение и т.п.

Разработка и реализация методов обучения состоит из следующих шагов:

- определить: потребности в обучении, уровень профессионального и личностного развития, целесообразность обучения;

- разработать: систему обучающих мероприятий, включающих контроль над усвоением знаний и формированием навыков, систему поддержки результатов обучения;

-включить систему обучения в систему стимулирования / мотивирования;

- организовать обучающие мероприятия: лекции, семинары, тренинги, рабочие группы и т.д.;

- получить "обратную связь" по результатам обучения.

Реализация стратегических задач и краткосрочных планов развития любой организации предполагает выполнение ее персоналом определенных производственных функций. Успешное выполнение этих функций сильно зависит от уровня квалификации и профессиональной компетентности сотрудников компании. Одним из методов, позволяющим изменять и улучшать уровень квалификации и профессиональной компетентности сотрудников, является система профессионального обучения. Но единой универсальной методики, пригодной для решения всего комплекса задач, стоящих перед разработкой и внедрением системы профессионального обучения, просто не существует, и вряд ли она возможна.

ЛИТЕРАТУРА

1. Альберт М., Мескон М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – М.: «Дело», 1999.
2. Базаров Т.Ю., Еремин Б. Л. Управление персоналом. – М., 2003.
3. Виханский О.С. Стратегическое управление: Учебник. – М., 2003
4. Генкин Б.М.,. Кононова Г.А., Кочетков В.И. и др. Основы управления персоналом. – М., 2002.
5. Герчекова И.А. Менеджмент. – М., 2003.
6. Кибанов А.Я. Управление персоналом организации. – М., 1999.
7. Маслов Е.В. Управление персоналом предприятия. – М., 1999.
8. Маслов Е.В. Управление персоналом предприятия: М., 1999.
9. Оганесян И. Управление персоналом организации. - Мн., 2000.
10. Перачев В.П. Руководство персоналом организации.. – М., 1998 - 447 с.
11. Поршнева А.Г., Румянцевой З.П. Управление организацией. – М., 1999.
12. Пугачев В. Тесты, дел. игры, тренинги в упр. персоналом: Уч. - М., 2000.
13. Пукас Г.К. Организация и методика производственного обучения рабочих: Методические указания работникам отделов технического обучения. – Днепропетровск, 2001 – 305 с.
14. Спивак В.А. Управление персоналом: Практ. по курсу. - СПб., 2000.
15. Форсиф П. Развитие и обучение персонала. – СПб., 2003. 182 с.
16. Цыпкин Ю.А. Управление персоналом: Уч. пос. -М.: Юнити-Д., 2001. – 446 с.

УДК 371.12

СУЩНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Сванова Р.Т.

Инновационные процессы в науке, производстве, обществе определяют качественные изменения в профессиональной деятельности современных специалистов, что требует развития их профессиональной компетенции в единстве с подготовкой их к инновационной деятельности.

В настоящее время имеется достаточно много работ, посвященных исследованию инноваций. Как показало исследование, инновации определяют основной путь дальнейшего развития общества, а также делают возможным решение многих проблем, связанных с негативными проявлениями научно-технической революции и жизни в информационном обществе (Б.С. Гершунский, Ж. Аллак, А.Г. Каспаржак, В.Е. Шукшунов, М.В. Кларин, Н.Р. Юсуфбекова и др.).

В педагогической теории и практике уделяется значительное внимание инновационным процессам. Исследования касаются инновационных процессов в профессиональном образовании, сущности и структуры инновационной деятельности педагогов, развития инновационных процессов в отечественной и зарубежной школе (К. Ангеловски, М.С. Бургин, В.И. Загвязинский, М.В. Кларин, В.Я. Ляудис, Н.Д. Никандров, М.М. Поташник, С.Д. Поляков, В.А. Сластёнин, Я.С. Турбовской, О.Г. Хомерики, А.И. Щербаков, Н.Р. Юсуфбекова и др.)

Развитие инновационных процессов в профессионально-педагогическом образовании связано с развитием инновационных процессов в технике, технологии, экономике, производстве, социуме, эти процессы приобретают особый характер и определяют специфику формирования высокопрофессиональной творческой личности, способной к эффективной инновационной деятельности.

Готовность к инновационной деятельности рассматривается как необходимое универсальное качество личности-профессионала, главное условие эффективной профессиональной деятельности в высокотехнологичном инновационном обществе.

Целостное и адекватное исследование содержания и роли инновационных процессов и инновационной деятельности в обновлении и развитии профессионально-педагогического образования обуславливают необходимость обращения к основам педагогической инноватики и более полного рассмотрения особенностей инноваций в современном образовании.

Исследователи инновационных процессов отмечают, что только преодолевая собственное кризисное состояние, преобразуя содержание, формы и способы организации, создавая принципиально новое технологическое обеспечение образовательного процесса, системы образования могут ответить на вызов времени и стать действительным ресурсом развития.

Нарождающаяся модель образования, способная своим качеством обеспечить качество и уровень развития отдельных стран и человечества в целом, должна удовлетворять требованиям непрерывности и модальности, фундаментальности и универсальности, гуманизации и демократизма. Она должна иметь механизмы динамичного саморазвития, то есть обладать таким качеством, как инновационность.

Сегодня уже очевидно, что если одним из основных ресурсов развития на современном этапе общественного прогресса становится образование, то столь же очевидно, что непременным атрибутом развития является инновационная составляющая.

Говоря об актуальности инновационных поисков в современных условиях, необходимо обозначить ряд противоречий в развитии образования. Противоречия выступают одним из основных условий целостности педагогических инноваций и являются внутренним импульсом их развития. Под диалектическим противоречием понимается наличие в объекте противоположных, взаимоисключающих сторон,

свойств, моментов, тенденций, которые, в то же время, предполагают друг друга и в составе данного объекта существуют лишь во взаимной связи, в единстве. В соответствии с представлениями диалектики, всякое развитие есть возникновение различий, противоположностей, их разрешение и, в то же время, возникновение новых противоположностей и противоречий. Противоречия в конце концов ведут к появлению нового качества - или путём разрушения к более низкой форме бытия, или путем развития - к более высокой форме.

К основным противоречиям в системе образования, которые приводят к возникновению педагогических инноваций, можно отнести:

- противоречие между необходимостью формирования у учащегося целостного образа культуры и технологией её фрагментарного воспроизводства через предметно - знаниевый тип обучения;

- противоречие между обезличенными методами обучения и воспитания и необходимостью индивидуально - личностного формирования и проявления человека;

- противоречие между непрерывным изменением содержания образования и возрастание объема знаний и неизменным характером базовых образовательных технологий в образовании, которые не способны обеспечить адекватное отражение современной ситуации и эффективное присвоение человеческого опыта и др.

Признавая значительный потенциал педагогических инноваций для современного общества, необходимо четко определить сущность инновационного образования, в отличие от традиционного.

Таким образом, изучение инновационной деятельности в различных сферах жизни общества в настоящее время приобретает все большую актуальность. Несмотря на то, что осмысление и оценка инновационных процессов носят неоднозначный характер, на педагогические инновации возлагаются большие надежды по выходу современного образования из кризиса.

Система профессионально - педагогического образования предназначена для обеспечения подготовки профессионально-педагогических кадров. Система профессионально-педагогического образования представляет собой специфическую разновидность образования, в рамках которой осуществляется подготовка преподавателей технических и специальных дисциплин, мастеров производственного обучения для профессиональных учебных заведений.

В содержательном плане профессионально-педагогическое образование представляет собой процесс формирования личности, способной к эффективному осуществлению подготовки человека к деятельности по конкретной профессии, к выполнению полного спектра профессионально-педагогических функций, а также к самореализации в профессиональной деятельности.

Профессиональное педагогическое образование оказывает влияние на состояние и развитие социально-экономической, технико-технологической и культурной сфер общества дважды: вначале качеством подготовки самих педагогов профессионального обучения, затем уровнем знаний и навыков подготовленных ими выпускников профессиональных учебных заведений. В связи с этим, проблемы подготовки педагогов профессионального обучения носят системообразующий характер для систем начального и среднего профессионального образования, а инновационные процессы в профессионально-педагогическом образовании являются основой развития систем начального и среднего профессионального образования.

Педагогические и производственные технологии как элементы инновационно - образовательной среды вуза представляют собой одновременно важнейшую часть содержания подготовки и инструмент организации взаимодействия всех участников процесса инновационной профессиональной подготовки.

Совокупность инновационных педагогических и производственных технологий, используемых в процессе подготовки к инновационной деятельности, обеспечивает достижение высокого качества профессионального образования, формируют условия самореализации и саморазвития обучающихся и педагогов. При этом инновационные педагогические технологии являются универсальными для подготовки педагогов профессионального обучения к ин-

новационной деятельности по любой специальности, а инновационные производственные технологии выявляются в зависимости от направления профессиональной подготовки и уровня развития той или иной профессиональной области.

В качестве инновационных педагогических технологий, которые обеспечивают овладение инновационным содержанием подготовки и инновационными производственными технологиями, необходимо выделить технологии проектного, модульного, контекстного, активного обучения, креативные технологии, информационно-коммуникационные технологии, технологию саморазвития человека.

Технологии проблемного обучения представляют собой технологию организации активного взаимодействия субъектов образовательного процесса с проблемно представленным содержанием обучения, приобщаясь при этом к объективным противоречиям развития науки, образования, производства, социальной и профессиональной практики. Стержневым понятием в данных технологий выступает проблемная ситуация, с помощью которой моделируются условия исследовательской деятельности обучающихся.

Содержание проблемного обучения проектируется в виде системы учебных проблем, процесс обучения строится как диалогическое общение и взаимодействие, при котором действия обучающихся направлены на решение проблемных ситуаций различными вариантами в соответствии с выбранным критерием.

Использование технологий проблемного обучения при подготовке педагогов профессионального обучения к инновационной деятельности предполагает:

- использование проблемных ситуаций в контексте предстоящей профессиональной деятельности, что способствует трансформации познавательной мотивации в профессиональную, развитие качеств личности, значимых для последующей инновационной деятельности;

- переживание процесса познания как субъективного открытия неизвестных ему знаний, закономерностей и условий;

- формирование и развитие многовариантности решений профессиональных проблем и критериев оценки инновационной деятельности всех её субъектов.

Применение технологий проблемного обучения целесообразно на мотивационном и творческо-исследовательском этапах подготовки педагогов профессионального обучения к инновационной деятельности, когда необходим анализ проблемных ситуаций, активное целеполагание, обеспечение взаимосвязи теоретического содержания и исследовательской деятельности обучающихся.

Технологии модульного обучения имеют целью обеспечение приспособление дидактической системы к индивидуальным потребностям личности посредством организации учебно-познавательной деятельности по индивидуальной учебной программе.

Данные технологии строятся на структуризации содержания обучения, четкой последовательности предъявления всех элементов дидактической системы (целей, содержания, способов управления учебным процессом) в форме модульной программы, вариативности структурных организационно-методических единиц. Основным понятием технологии модульного обучения выступает модуль. Под модулем понимается автономная организационно-методическая структура, включающая дидактические цели, логически завершенную единицу учебного материала (составленную с учетом внутрипредметных и междисциплинарных связей), методическое руководство (включая методические материалы) и систему контроля.

Технологии контекстного обучения строятся на осуществлении обучения и воспитания при учете контекста, то есть в системы внутренних и внешних условий поведения и деятельности человека, которая влияет на восприятие, понимание, преобразование субъектом конкретной ситуации, придавая смысл и значение этой ситуации как целому, так и её компонентам.

Данные технологии строятся на принципах личностного включения студента в образовательную деятельность; ведущей роли совместной деятельности и активного межличностного взаимодействия; единства обучения и воспитания личности профессионала и подразумевают объеди-

нение учебной и профессиональной деятельности при постоянном контроле практических действий и сформированности профессиональной деятельности студента.

Инновационная деятельность педагога профессионального обучения представляет собой комплексный интегративный вид профессионально-педагогической деятельности, направленный на обеспечение инновационного развития и повышение качества профессионального образования за счет разработки и применения технико-технологических, педагогических, организационно-управленческих, социально - экономических новшеств в процессе профессиональной подготовки будущих рабочих и специалистов.

Она проявляется во взаимосвязи профессионально-педагогической, производственной, научно-исследовательской, организационно-управленческой, экспериментальной, экспертно-консультационной, внедренческой, коммерческой деятельности педагога профессионального обучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аллак Ж. Вклад в будущее приоритет образования. - М.: «Педагогика-пресс», 2012. - 168 с.
2. Алферова Е.А. Теоретические основы становления и развития предпринимательства и инноватики в вузах / Е.А. Алферова, О.А. Котов, В.Н. Серегин // Аспирант и соискатель. – 2013. - № 6. – С. 33-37.
3. Аристова У.В. Особенности организации научно-исследовательской и инновационной деятельности студентов в процессе профессиональной подготовки дизайнеров // Наука и школа. – 2009. - № 2. – С. 68-71.
4. Берефельд Б.С. Инновационные учебные продукты нового поколения с использованием средств ИКТ (уроки недавнего прошлого и взгляд в будущее) / Б. С. Берельфельд, К.Л. Бутягина // Вопросы образования. - 2014. - №3. - С. 104-144.
5. Герасимов Г.И., Илюхина Л.В. Инновации в образовании: сущность и социальные механизмы (социологический аспект): [Электронный ресурс] / Г.И. Герасимов, Л.В. Илюхина. – Электрон. ст. – Режим доступа к ст.: http: // www. kronus.ru/ biblt/ gerasimov.htm.
6. Дмитренко Т. А. Образовательные технологии в системе высшей школы // Педагогка. – 2010. - № 2. – С. 54-59.
7. Дмитриев В.А., Рюмина Л.С., Привалихин С.А. Технология инновационного проектирования // Школьные технологии. - 2006.
8. Жученко А.А. Профессионально - педагогическое образование в России: содержание и организация / А.А. Жученко, Г.М. Романцев, Е.В. Ткаченко. – Екатеринбург: Изд-во УГППУ, 1997. – 136 с.
9. Ковалева Т.М. Становление инновационной школы // Школьные технологии. - 2001. - № 2. - С. 74-81.
10. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. – М.: Изд. Центр «Академия», 2014. – 176 с.
11. Рындак В.Г. Теоретические основы развития творческого потенциала учителя (в процессе освоения педагогических инноваций) / В.Г. Рындак, Л.В. Мещерякова. – М.: Педагогический вестник, 2013. – 116 с.
12. Трапицын С. Ю. Создание инновационно-технологических центров при вузах как путь повышения качества подготовки специалистов / С.Ю. Трапицын, О.А. Граничина // Качество. Инновации. Образование. – 2012. - № 2. – С. 2-5.

УДК 372:373.7

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ОБРАЗОВАНИИ КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ЧЕЛОВЕКА

Усикова А.А.

Просматривая методическую литературу к докладу, обратила внимание на слова видного американского бизнесмена Джона Гриллоса, который свой подход к

образованию выразил следующим образом. Он заявил, что его мало беспокоит прочность приобретаемых учащимися знаний в той или иной области, поскольку эти знания подвергаются изменениям каждый год и устаревают подчас раньше, чем учащиеся успеют их усвоить. Гораздо важнее, считает он, чтобы в экономику, культуру, науку приходили молодые люди, умеющие самостоятельно учиться работать с информацией, самостоятельно совершенствовать свои знания и умения в разных областях, приобретая, если необходимо новые знания, потому что именно этим им придется заниматься всю сознательную жизнь. Конечно, в первой части своего высказывания он в определенной степени лукавит, т.к. конкурентоспособный человек, это в первую очередь образованный и даже высокообразованный человек. Те же американцы и европейцы приглашают к себе на работу не каждого и всегда интересуются дипломом новоиспеченного специалиста. Да и в нашем обществе этому уделяют не последнее внимание, образование действительно скрытое сокровище и для общества в целом и для каждого человека лично. Далее в своих словах он говорит о том, что современный специалист должен быть деятельным человеком. Итак, конкурентоспособный человек - это образованный и деятельный человек.

Традиционное, так называемое дисциплинарное образование наполняет школьника учебной информацией в определенной области знаний. Учащиеся изучают множество учебных дисциплин, только на уровне 7 класса их уже 10 (русский, казахский, английский, литература русская, казахская, алгебра, геометрия, физика, биология, география). Основной же смысл функционального образования состоит в вооружении учащихся системой научных знаний, с целью умения их использования на практике. Данный подход и взгляд на образование полностью созвучен определению ключевых компетенций и соответствует пониманию фундаментальных целей образования, сформулированных в документах ЮНЕСКО:

- научить получать знания (учить учиться);
- научить работать и зарабатывать (учение для труда);
- научить жить (учение для бытия);
- научить жить вместе (учение для совместной жизни) [1].

Современное постиндустриальное, информационное общество XXI века очень заинтересовано в том, чтобы его граждане были способны самостоятельно, активно действовать, принимать решения, гибко адаптироваться к изменяющимся условиям жизни. Отсюда общество ставит перед всеми типами учебных заведений, и, прежде всего перед школой, задачу подготовки выпускников, способных:

- гибко адаптироваться в меняющихся жизненных ситуациях, самостоятельно приобретать необходимые знания;
- самостоятельно критически мыслить, уметь видеть возникающие проблемы и искать пути их рационального решения с использованием современных технологий;
- грамотно работать с информацией;
- быть коммуникабельным, уметь работать сообща в различных областях;
- самостоятельно работать над развитием собственной нравственности, интеллекта, культуры [2].

Таково веление времени. И для их решения, с учащимися нужно работать с детства. Решение этих задач порождает новую парадигму образования: ученик – предметно-информационная среда (в т.ч. новые информационные технологии) – учитель.

Признаки новой школы сейчас уже рядом с нами. В арсенале работы школы - видеоаппаратура, компьютеры, мультимедийные кабинеты, интерактивные доски и Интернет. И современный учитель, если он хочет быть успешным, должен уметь работать и активно использовать все это на своих уроках. «В нашем мире, где техника постепенно занимает господствующие позиции, основное внимание необходимо уделять ее использованию в целях образования, а также подготовке людей к овладению техникой, облегчающей повседневную жизнь и работу» [1]. Это тем более важно, что все новые технологии направлены на оптимизацию и активизацию учебного процесса.

Современный урок должен быть деятельным, учащийся должен быть вовлечен

в активный познавательный процесс, иначе не сформировать конкурентоспособного человека.

Какие модели уроков с деятельным подходом применяются в географии автором статьи? Это:

- урок - конференция;
- урок - практическая работа;
- урок - самостоятельное первичное исследование;
- урок - путешествие;
- урок занимательной и интеллектуальной игры;
- урок с использованием интерактивной доски.

Первые три типа урока не являются чем-то новым с точки зрения использования технологий.

1. Урок-конференция. Предполагает написание докладов, работу в группах, возможно, выпуск газет, представление или защиту изученного материала в классе. Так как эта работа творческая и требует времени, задания выдаются заранее. Предлагаемые для обсуждения вопросы, как правило, заключительные по темам, например, в 10 классе «Карликовые государства Европы», в 11 классе «Глобальные проблемы человечества», в 9 классе «Каспий: прошлое, настоящее, будущее».

Урок-конференция учит детей быть коммуникабельными, уметь работать сообща, но все же он более приемлем в старшем звене, так как у детей младшего возраста еще не сложились навыки работы с книгой, дополнительной литературой, умение правильно отобрать нужный материал.

2. Урок практическая работа предусмотрен самой программой. Самое главное он должен проходить в школе, а не перенесен на домашнее задание. Он полностью переключает детей на самостоятельную работу, обеспечивает смену видов деятельности на уроке. Дети устают сидеть без дела. Как правило, учащиеся работают плотно, активно, с удовольствием и под руководством учителя, что позволяет им не допускать ошибки и доработать непонятый материал. Это могут быть практические работы на контурной карте, например, в 11 классе «Политическая карта Азии», расчетные практические работы, например, в 9 классе «Плотность населения ВКО», графические, например, «Структура занятости населения Казахстана.

3. Урок - самостоятельное первичное исследование - это чаще всего создание проблемной ситуации или же задание на установление причинно-следственных связей. Например, в 6 классе детям предлагается рассмотреть иллюстрации гор Алтая, Тянь-Шаня, Атлас, Килиманджаро, определить, на какой высоте находится снеговая линия в этих горах. Объяснить причины того, что снеговая линия гор умеренных, тропических и экваториальных широт находится на разной высоте. Выявить закономерность ее размещения в зависимости удаления от экватора к полюсам.

4. Урок-путешествие. Это использование видеофильмов на уроках географии, которые позволяют ярче представить тему, дать более полные и глубокие знания. Например, при изучении Китая в 11 классе вниманию учащихся предлагается фильм «Великая поднебесная». Как бы мы не вычитывали параграф, увидев Гонконг, Макао, Шанхай, Пекин, Шаолинь на экране, учащиеся расширяют свой кругозор. Яркость и глубина восприятия, зрительная и эмоциональная память значительно добавляют знания, понимание изучаемого государства. В то же время это вносит разнообразие в деятельность учащихся на уроке, активизирует мышление, делает «заминку» в работе. В целом урок становится более интересным для детей.

5. Урок занимательной и интеллектуальной игры. Интересным примером может служить игра «Самый умный» в 8 классе по теме «Внутренние воды Казахстана». Игра разрабатывается учащимися, выносится на интерактивную доску, увлекательно оформляется, причем, не только фотоизображениями, но и всевозможными эффектами анимации, а научность заранее проверяется учителем. Игра идет очень динамично, эмоционально, где и победителю выносят неожиданный вердикт: «Вы, конечно очень умный, но не самый».

6. Урок с использованием интерактивной доски. Очень большие возможности в изучении географии дает интерактивная доска. Например, тема «Вулканы и землетрясения» (6 кл.). Для изучения используется программа, записанная на диске.

Крупный план, звуковое сопровождение, яркость изображения, массовость подачи нового материала, минимум затраченного времени – это все ее плюсы, а минусов нет.

Каким бы не был урок, деятельным, личностно-ориентированным, или любым другим, детей нужно учить тому, что пригодится им, когда они вырастут. На это нацелены ключевые компетенции современного урока географии:

- работа с информацией: ее поиск, оценка, отбор и организация;
- самостоятельное изучение материала, оценка результатов своей деятельности, своих умений.
- принятие решений в нестандартной ситуации;
- проектная деятельности и экспертная оценка полученных результатов;
- исследовательская деятельность, включая проведение реальных и виртуальных экспериментов, игр;
- работа в группе, умение соотносить и координировать свои действия с действиями других людей, анализировать и обсуждать результаты совместной работы.

В последнее время образовательный уровень качества знаний и умений обучающихся как результат развития системы образования определяют не только национальные экзамены, но и независимые от страны международные мониторинговые исследования, такие, например, как TIMSS. И они также в первую очередь нацелены на проверку функциональности обучения. Международное мониторинговое исследование TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study, проводимое Международной ассоциацией по оценке образовательных достижений IEA – International Association for the Evaluation of Educational Achievement каждые четыре года, позволяет проследить тенденции развития математического и естественнонаучного образования более 50 стран мира. Тем самым мы получаем уникальный материал, который позволяет увидеть уровень подготовки наших учащихся в сравнении с другими странами. В данных исследованиях, низким уровнем считается уровень элементарных знаний простых фактов, с предоставлением краткого письменного ответа. С заданиями среднего уровня естественнонаучной подготовки - способность демонстрировать только основные знания и понимание применения их в практических ситуациях - справились 58% казахстанских учащихся. Корейские, сингапурские и финские школьники демонстрируют высокий уровень знаний естественнонаучных процессов и умений их применения на практике. Объяснять естественнонаучные явления и процессы повседневной жизни для них не вызывает затруднений. Результаты казахстанских школьников (28%) ниже их зарубежных сверстников (73%, 68% и 65% соответственно) [3]. Какого рода задания предлагает TIMSS.

На рисунке показано фермерское хозяйство, расположенное в долине, в которой недавно построили плотину (рис. 1).

С одной стороны, задание требует фактического знания географической теории - плюсы и минусы строительства плотин, но с другой стороны, оно требует их практического применения, а как это будет выглядеть с учетом интересов обычного фермера. Поэтому, чтобы знания учащихся имели практическую направленность, а обучение было функциональным, нужно адаптировать вопросы. Вопрос должен быть нацелен не на простое изложение теории, а требовал рассуждения. Например:

В городе или в его окрестностях снег тает быстрее? Почему?

(Снег тает быстрее в городе. Температура воздуха в городе на 1–3 °С выше, чем в окрестностях (выбросы промышленных предприятий и транспорта создают «парниковый» эффект, высокие здания снижают силу ветра).

При какой погоде – циклональной или антициклональной – концентрация вредных веществ в атмосфере выше и почему?

(При антициклональной, так как нисходящие токи воздуха способствуют тому, что вредные вещества, выбрасываемые промышленными предприятиями, концентрируются в приземном слое атмосферы).

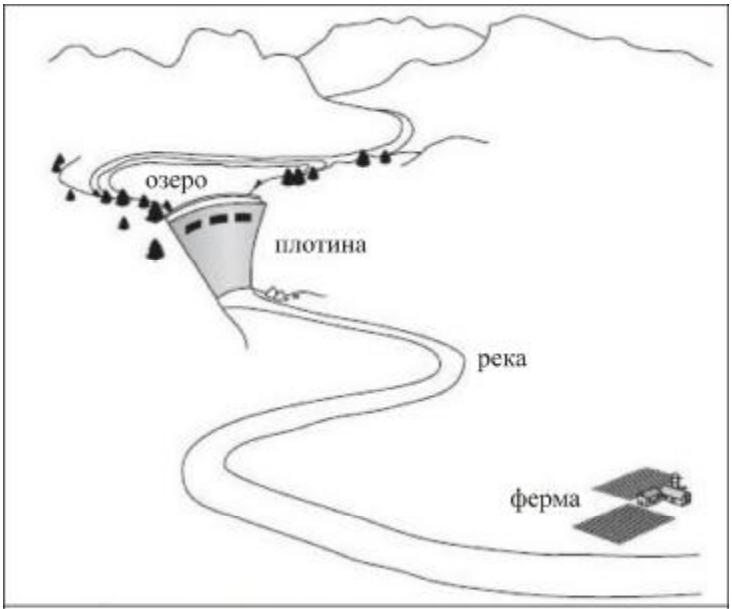

Наличие плотины может оказать и положительное, и отрицательное влияние на ведение сельского хозяйства в долине.
А. Приведите пример положительного влияния.
В. Приведите пример отрицательного влияния.

Рис. 1. Пример задания по географии из TIMSS-2011

Обычно в марте месяце на реках можно наблюдать большое свободное пространство между поверхностью воды и поверхностью льда. Чем это можно объяснить?

(Пустоты образуются потому, что в начале зимы при образовании льда уровень воды был выше, чем стал к началу весны) и т. д.

В целом полученная по итогам внешней оценки образовательных достижений обучающихся информация является одним из реальных инструментов совершенствования содержания образования. Из чего наши педагоги, равно как и российские, пришли к выводу: содержание систематических естественнонаучных курсов в основной школе нуждается в разгрузке фактического материала, а учебно - методические комплекты - в наполнении заданиями, базирующимися на контексте реальных жизненных ситуаций, и требующими для выполнения достаточно сложных видов учебной деятельности, в том числе проектной и учебно-исследовательской.

Таким образом, функциональный подход в образовании необходим современной школе для того, чтобы выполнить задачу образования в новых социальных и экономических условиях – воспитание высокообразованной и деятельной личности. И одно от другого отделить невозможно, потому что необходим переход от хорошего ученика к хорошему специалисту и к хорошему сотруднику.

ЛИТЕРАТУРА

1. Образование: сокрытое сокровище, МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех» (Learning: The Treasure Within). Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века. – [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://www.ifar.ru/ library/ book 201. pdf .- Загл. с экрана. – Яз. рус.
2. Кукушин В.С. Теория и методика обучения. - Ростов-на-Дону, «Феникс», 2005.
3. Результаты Международного исследования TIMSS-2011. Национальный отчет. – [Электронный ресурс]. - [Электронные данные]. – Режим входа: http:// www. edu. gov.kz/ sites/ default/ files / nac_ otchet_ timss_ 2011_rus.pdf. - Загл. с экрана. - Яз. рус.

УДК 378.147

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В УСЛОВИЯХ СТАНДАРТИЗАЦИИ СРЕДНЕГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Филиппов Р.Р., Кайгородцев А.А.

Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы [1] обозначила основные стратегические ориентиры развития целевых, содержательных и процессуальных параметров системы школьного образования, что требует по-новому посмотреть на организацию всех элементов школьной системы казахстанского образования. Современная миссия отечественной системы по «обеспечению всех качественным образованием» заменила ранее существовавшую позицию «обеспечения всех образованием».

В связи с этим казахстанская школа приобрела дополнительные, совершенно немыслимые еще несколько лет назад степени свободы, поставлена в ситуацию выбора, самоопределения, расширения перечня осваиваемых новшеств, что требует существенной координации и управляемости объективных процессов ее обновления.

Актуальная идея всеобщего качества образования не может быть осуществлена на практике, если не будет обеспечено качество управления в системе, при котором деятельность всех участников образовательного процесса направляется на достижение поставленных целей. Сегодня требуется рассматривать управление как важнейший момент развития казахстанской школы, как системное явление.

Содержание школьного образования, реализуемое через образовательный процесс, в XXI веке должно быть ориентировано на реализацию личностно - ориентированного образования в условиях альтернативности, возможности выбора, самостоятельности, авторства для всех субъектов данного процесса.

При организации модели школьного образования Казахстана на новых парадигмальных основаниях значимым социально-педагогическим ресурсом в школе становится система управления различными подсистемами образовательного процесса.

С научной точки зрения понятие «управление» трактуется как воздействие на различные объекты, которое имеет целью упорядочение, совершенствование и развитие. К характеристикам управления в школе как социальной системе относятся следующие позиции:

1. Управление в школе – это целенаправленный процесс, требующий глубокого анализа, разработки и постановки определенных целей, и осуществляемый непрерывно во времени и пространстве.

2. В результате воздействия субъекта управления на объект должен быть получен некоторый результат, который сравнивают с поставленной целью. Чем точнее результат соответствует поставленной цели, тем выше качество управления в школе.

3. Управление в школе предусматривает управление поведением субъектов образовательного процесса, мотивацией и стимулированием их поступков, деятельности.

Появление новых акцентов в педагогике, новых граней в содержании школьного образования находит отражение в организации инновационных процессов в системе образования Казахстана. Инновационные процессы становятся необходимым условием вывода системы школьного образования Казахстана на качественно иной уровень организации.

Отметим, что инновационные процессы в школьном образовании Казахстана 90-х годов XX века в основном касались обновления содержания образования через расширение образовательного поля, введение в учебный план школы дополнительных предметов (курсов) либо за счет части учебной нагрузки базовых предметов, либо за счет увеличения общего объема учебной нагрузки (экстенсивный путь). Освоение педагогическим коллективом новшеств и их внедрение в образовательной процесс реализовывалось в следующих условиях: 1) отсутствие целенаправленности на достижение результатов стандарта образования, принятых государством как уровень обра-

зованности; 2) отсутствие управленческой культуры на обеспечение планомерности и системности инновационных действий педагогов.

Смена с начала XXI века парадигмы школьного образования, стандартизация среднего общего образования Казахстана, стратегия интенсивного пути развития содержания образования, сопровождается внесением изменений во все компоненты ее организации, включая концептуально-нормативную, учебно-методическую составляющие, организацией исследовательской и продуктивной деятельности педагогического коллектива школы. В этих условиях синхронизация деятельности участников образовательного процесса для реализации задач образовательного процесса требует адекватных моделей внутришкольного управления, поддерживающих процессы функционирования и дальнейшего развития школы. Стихийность освоения и использования новшеств педагогами Республики сдерживает развитие школьной практики, что, в свою очередь, имплицитно предполагает изменение в содержании внутришкольного управления, рассмотрение в качестве объекта управления инновационные процессы.

Отправной точкой проектирования авторской системы управления инновационными процессами в условиях стандартизации школьного образования стало принятие трех позиций:

1. Стандартизация среднего общего образования Республики Казахстан направлена на повышение качества школьного образования.

2. Государственные стандарты среднего общего образования в своей миссии по регулированию регламента организации образовательного процесса расширили «границы» результатов образования.

3. Система внутришкольного управления инновационными процессами должна быть ориентирована на достижение результата, определяемого как цель деятельности образовательной системы.

Инновационный процесс является не единичным актом внедрения какого-либо новшества через инновацию, а целенаправленной сменой состояний, этапов по созданию, распространению, освоению и использованию новшеств.

Под управлением инновационными процессами в условиях стандартизации школьного образования мы понимаем целенаправленную деятельность управляющей системы по освоению образовательных новшеств, способствующих достижению ключевых и поддерживающих результатов образования, реализующих задачи школы по ее развитию, переводу из существующего состояния в новое, качественно более высокое состояние.

Являясь объектом управления, инновационные процессы в школе заставляют управленцев искать новые формы и методы воздействия, наполняют, тем самым, новым содержанием сам процесс управления, придавая ему новое содержание и стратегическую направленность. Школа как формальная организация, созданная для реализации образовательных целей, относится к системам открытого типа, то есть имеет тенденцию приспосабливаться к весьма многообразной внешней среде. Открытость школы является фактором ее зависимости от ресурсов (нормативных, информационных, материальных и др.), поступающих извне. Это позволяет сделать вывод об открытости и систем внутришкольного управления, в том числе управления инновационными процессами. А это, в свою очередь, дает возможность говорить о многообразии систем управления инновационными процессами в зависимости от уровня развития образовательной системы школы.

Таким образом, в условиях развития школы управление инновационными процессами по результатам в контексте стандартизации образования является процессом, к основным этапам которого относятся следующие:

1. Определение ожидаемых ключевых и поддерживающих результатов деятельности образовательной системы.

2. Тактическое управление ради достижения определенных ключевых и поддерживающих результатов.

3. Контроль достижения ключевых и поддерживающих результатов.

В последние годы в Казахстане, а также во многих других странах мирового сообщества, все большее внимание уделяется проблеме информатизации образова-

ния, которая начинает рассматриваться как одна из наиболее важных стратегических проблем развития цивилизации.

Одним из важнейших инновационных проектов - информатизация школы сегодня: процесс, который тесно связан с изменением содержания, методов и организационных форм работы.

Переход школы из одного состояния в другое, как правило, требует от педагогов специальных усилий, которые должны быть так или иначе организованы: это могут быть разовые мероприятия или целая программа последовательно реализуемых работ. В первом случае говорят, что процесс информатизации идет в школе стихийно. Во втором случае речь идет о последовательном преобразовании школы.

Программа информатизации - необходимая часть программы развития организации образования. Программа нацелена на развитие организации образования и описывает реальную перспективу формирования информационно-образовательной среды. При ее разработке необходимо опираться на нормативную базу, учитывать имеющиеся ресурсы (кадровые, материально-технические, финансовые). Главное требование к программе: реалистичность и ясное описание мероприятий (проектов), направленных на внедрение электронного обучения в организации образования [2, с. 1].

В ходе выполнения этапов программы информатизации необходимо проведение мероприятий направленных на отслеживание текущих изменений и анализа полученных результатов. Другими словами, необходимо систематическое проведение мониторинга и оценки эффективности внедрения электронного обучения в данной организации образования.

В настоящее время «мониторинг» рассматривается как постоянное наблюдение за каким-либо процессом с целью выявления его соответствия желаемому результату или исходному положению. А «мониторинг информатизации» - это наблюдение, оценка, анализ состояния, прогноз развития и разработка альтернативных вариантов регулирования информатизации [1].

Мониторинг является регулярной процедурой и должен проводиться несколько раз в течение всего времени реализации программы.

Мониторинг является частью управления программой - одним из инструментов управления программой, обеспечивающим обратную связь в управлении, объектом которого является ход выполнения программных мероприятий.

Мониторинг - регулярное отслеживание качества усвоения знаний и умений в учебном процессе легко проводится с помощью электронного журнала. Администрация контролирует заполняемость журнала и видит полную картину успеваемости в любых срезах: по классу, по предметам, индивидуально по учителю или ученику. Вместе со скоростью, с которой информация становится доступна, здесь заключено еще одно заметное преимущество для администрации школы: при работе с многими журналами больше не требуется выстраивать порядок работы с разными классами, так как всегда наглядно видно, в какой части журналы уже заполнены, а кроме этого можно контролировать работу учителей в журналах разных классов. С помощью электронного журнала администрация школы контролирует посещаемость занятий, дозировку домашних заданий. Контролируется работа со слабоуспевающими учащимися, прослеживается накопляемость оценок. Ведется контроль за преподаванием учебных предметов - выполнение учебной программы, выполнение практической части, своевременность выставления оценок за письменные работы (лабораторные, контрольные, сочинения и т. д.), объективность выставления оценок за четверть. В журнале виден средний бал ученика и контролировать этот вопрос стало достаточно легко. Ведется контроль календарно - тематических планов [3].

Процесс перехода на новую систему электронного обучения ни в коем случае не отменяет сложившуюся традиционную классно-урочную систему обучения. Тем более никто не устраняет учителя от образовательного процесса. Учитель был и остается главной фигурой в школе. Детям всегда нужные мудрые глаза учителей, их многозначащий взгляд, добрые и слова поддержки или строгий тон наказания.

Словом, никакая компьютерная программа не заменит учителя. Но, система электронного обучения призвана помочь учителю работать по-современному, ориентируясь на потребности нового поколения.

Предлагаемая система устраняет рутинную работу учителей, из-за которой, кстати, уходят из школы многие молодые учителя. В условиях информатизации образования решается именно эта проблема. Все это делают разработчики, причем профессионалы своего дела - ученые, дизайнеры, художники, аниматоры, дикторы, звукооператоры, программисты и учителя-методисты. Все учителя, которые работают по электронным учебникам или цифровым образовательным ресурсам оценили именно эту помощь. И ответы детей подтверждают, что им становится доступнее учебный материал. Главное в работе учителя - грамотно их использовать, продумать все педагогические установки. Школьники должны осознавать, зачем это они изучают, видеть, как они должны этим материалом владеть.

В Казахстане в 2015 году электронным обучением должно быть охвачено 50 % организаций образования, а к 2020 году довести этот показатель до 90%, причем в организациях всех уровней образования. В школах и колледжах рабочие места учителей планируется оснастить компьютерами современной модификации, мультимедийными проекторами и интерактивными досками. Кроме учительских мест, компьютерами будут оснащены библиотеки, кабинеты медицинских работников, учительские комнаты. Новинками станут планшетные компьютеры для школьников. Школьные компьютеры будут подключены к Интернету с пропускной способностью от 4 до 10 Мбит/ сек.

Перспективы развития информатизации образования в Казахстане, определенные Государственной программой и введением электронного обучения как системообразующего методологического подхода в модернизации системы образования, огромны и все более приближаются к международным стандартам.

ЛИТЕРАТУРА

1 Государственная Программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы.

2 Кыстаубаева А.Т. Перспектива и эффективность электронного обучения «E-learning» в Казахстане // Педагогика: традиции и инновации: материалы V междунар. науч. конф. (г. Челябинск, июнь 2014 г.). - Челябинск: Два комсомольца, 2014. - С. 182-184

3 Абдулгалимов Г.Л., Бакмаев Ш.А., Везиров Т.Г. // Информационные технологии в процессе подготовки современного специалиста: Межвузовский сборник. - Липецк: ЛГПУ, 2001. - Вып. 4. - Том 1. - С. 5–14.

УДК 327.8

К ВОПРОСУ О ПОЛИЯЗЫЧИИ В ВУЗАХ КАЗАХСТАНА

Мұратұлы Д.

В настоящее время особое внимание в системе высшего образования уделяется вопросу результативности обучения иностранным языкам и повышения уровня языковой подготовки студентов. Болонский процесс - процесс сближения и гармонизации систем образования стран Европы с целью создания единого европейского пространства высшего образования.

Официальной датой начала процесса принято считать 19 июня 1999 года, когда в Болонье (Италия) на специальной конференции министры образования 29 европейских государств приняли декларацию «Зона европейского высшего образования», или Болонскую декларацию. 11-12 марта 2010 г. в Вене (Австрия) и Будапеште (Венгрия) прошли конференция министров образования и II Форум министров образования европейских стран, на котором было принято окончательное решение о присоединении Казахстана к Болонской деклара-

ции.

Особую важность обретает присоединение к Болонской декларации и в свете Послания Президента Н.А. Назарбаева «Новое десятилетие - новый экономический подъем - новые возможности Казахстана». Ведь в нем прописана конкретная задача: «Качество высшего образования должно отвечать самым высоким международным требованиям. Вузы страны должны стремиться войти в рейтинги ведущих университетов мира». Данный шаг Казахстана, как считают зарубежные эксперты и участники будапештского форума, - большое достижение на пути к интеграции в мировое образовательное пространство. В целях обеспечения конкурентоспособности страны и ее граждан в Послании Президента Республики Казахстан «Новый Казахстан в новом мире» предложена поэтапная реализация культурного проекта «Триединство языков», согласно которому необходимо развитие трех языков: казахского как государственного языка, русского как языка межнационального общения и английского как языка успешной интеграции в глобальную экономику.

По мнению Олжаса Сулейменова, если данная Программа триязычия будет реализована, то через десяток лет перед нашей молодежью будет открыт весь мир. В этой связи важнейшей стратегической задачей высшего образования является, с одной стороны сохранение лучших казахстанских образовательных традиций, с другой стороны, обеспечение выпускников вузов, в том числе и технических, международными квалификационными качествами, развитие их лингвистического сознания. Полиязычие - основа формирования поликультурной личности. Цель поликультурного и полиязычного образования может заключаться в формировании человека, способного к активной жизнедеятельности в многонациональной и поликультурной среде, обладающего развитым чувством понимания и уважения других культур, умением жить в мире и согласии с людьми разных национальностей, рас и верований. Известно, что полиязычие может стимулировать гуманизацию в национальной образовательной системе. Как отмечает Сысоев П.В., обоснование необходимости приоритета родного языка и культуры в целом, который, активно адаптируя языки других народов, укрепляется в своем богатстве и уникальности, - это методологический принцип, который выдвигается в качестве концептуального решения социально - философических проблем гуманизации полиязыкового образовательного пространства современного мира (5). Анализ литературных данных показал, что в Казахстане уже сформировались основные тенденции, определяющие развитие полиязычия. Начиная с 2007 года все организации образования, независимо от форм собственности, должны обеспечить знаниями обучающихся казахскому языку как государственному, а также изучению русского языка и одного из иностранных языков в строгом соответствии с государственным общеобязательным стандартом соответствующего уровня 171 образования. Следовательно, обучение языкам является необходимым компонентом полиязычного образования студентов - будущих специалистов. Интересен опыт подготовки специалистов, в соответствии с требованиями полиязычия отечественного образования, с которым делятся президент, а также преподаватели Казахстанско - Американского Современного Университета, Мамбетказиев Е.А., Бэлласт Д. и другие преподаватели. Для достижения высокого уровня владения английским языком весь первый курс американской программы предусмотрен только для языковой подготовки. Студенты изучают различные аспекты языка - восприятие на слух, восприятие и интерпретация текста, разговорный английский, письменный английский, грамматика, фонетика и произношение, введение в профессиональный английский и т.д. На втором курсе студенты изучают профессиональные навыки на английском языке: презентации, профессиональная переписка и основы теории коммуникаций. На третьем курсе студенты гораздо глубже изучают язык с учетом их специальности - например, английский для менеджеров. Им предлагаются на изучение оригинальные тексты, задачи и кейсы, а также вводится специфичная для данной области терминология. Преподавание ведется, в основном, иностранными преподавателями и высококвалифицированными местными препода-

вателями, прошедшими обучение или практику в США. Со второго курса обучение специальности осуществляется на английском и русском языках также иностранными и отечественными преподавателями. Уровень подготовки выпускников по государственному, английскому и русскому языкам подтверждается сертификатами, которые они получают, в дополнение к диплому. Профессиональное знание английского, казахского, русского и других языков - одна из сторон интеграции единого образовательного пространства, обеспечивающая выпускникам КАСУ конкурентоспособность на рынке труда. Отличительной особенностью обучения в Карагандинском государственном университете им. Е.А. Букетова является уровневая модель иноязычного образования, которая была внедрена в 2004 году на основе Концепции развития иноязычного образования Республики Казахстан. В отличие от известной классической модели, состоящей из базового, среднего и продвинутого уровней владения иностранным языком в университете в стадии эксперимента внедряется новая система, представляющая собой систему из трех крупных уровней: элементарное владение (уровень А), самостоятельное владение (уровень В), и свободное владение (уровень С). Они в свою очередь, разделены на шесть более мелких уровней:

- Уровень выживания (А1);
- Допороговый (А2);
- Пороговый (В 1);
- Порговый продвинутый (В2);
- Уровень профессионального владения (С1);
- Уровень владения в совершенстве (С2).

Процессу внедрения новой модели предшествовала большая подготовительная работа. В первую очередь, это освоение преподавателями методики уровневого обучения иностранным языкам через участие в методических семинарах, курсах повышения квалификации, в мастер-классах, организованных Посольством Франции, Посольством США в Казахстане. Эффективность внедрения уровневой модели зависела от обеспеченности студентов учебно-методической литературой. Университетом выделяются значительные финансовые средства для приобретения зарубежных учебно-методических комплексов по английскому, немецкому, французскому языкам, предназначенных для уровневого обучения. Преподавателями факультета иностранных языков разрабатываются Учебно-Методические Комплексы с учетом уровневого подхода. Успешности внедрения указанной модели способствует функционирование в университете мультимедийных языковых центров, оснащенных современной цифровой аудио-, видеоаппаратурой, компьютерами, подключенными к сети Интернет, спутниковым ТВ, интерактивными досками и другими средствами, позволяющими компенсировать отсутствие языковой среды. Накопленный опыт внедрения уровневой модели иноязычного образования может и должен найти свое применение в плоскости полиязычного обучения. Поэтапное внедрение уровневой модели обучения иностранным языкам, предусмотренной Концепцией иноязычного образования: вначале был создан нормативно-правовой базис, затем изучены основные проблемы методологического характера, одновременно создавалась научно- методическая база и осуществлялась практическая переподготовка кадров. Наиболее эффективной формой повышения квалификации для углубленного изучения иностранного языка является переподготовка преподавателей-предметников по сокращенным образовательным программ-мам второй специальности, что предусмотрено Государственной программой развития образования в Республике Казахстан на 2005-2010 годы. В качестве альтернативного решения проблемы обеспечения полиязычного образования предлагается организация интенсивных курсов повышения квалификации длительностью не менее 6 месяцев с учетом языковой подготовки слушателя. В КарГУ им. Е.А. Букетова начата также работа по подготовке преподавателей к проведению занятий на иностранном языке. С этой целью организованы интенсивные курсы английского языка для преподавателей, которые успешно сдали экзамен на уровень В 1 в соответствии с международно-стандартными требованиями. Конечными требованиями к подготовке преподава-

телей в рамках данных курсов является овладение изучаемым языком на уровне С 1, что позволит использовать его в профессиональных целях, то есть вести занятия на иностранном языке. Накопленный опыт внедрения уровневой модели иноязычного образования может быть адаптирован в контексте полиязычного образования в техническом вузе. Для эффективности коммуникативного образования студентов технического вуза, обучающихся на государственном и на русском языках, иностранные языки должны изучаться в единстве с родными языками, при этом необходимо глубокое и тщательное изучение истории, национального характера, менталитета, потому что картина мира, окружающего носителей языка, не просто отражается в языке, она и формирует язык и его носителя, и определяет особенности речеупотребления. Изучение русского и казахского языков во взаимодействии с родным языком, историей позволит совершенствовать работу по изучению языков, по расширению словарного запаса, поможет реализовать актуальную проблему полиязычного образования. Для формирования продуктивного полиязычия студентов преподавателю необходимо создавать языковую среду, а также использовать современные уровневые учебники отечественных и зарубежных издательств, полиязычные профессионально ориентированные технические словари, пособия для самостоятельных работ. В Карагандинском государственном техническом университете с 2005 года ведется подготовка бакалавров, профессионально владеющих английским языком, по новой образовательной программе для получения дополнительной квалификации «Переводчик в сфере профессиональной коммуникации». Задачами данной программы являются: изучение нового лексико-грамматического материала; развитие понимания, и говорения; развитие навыков чтения специальной литературы; развитие навыков публичной речи; развитие основных навыков письма для подготовки публикаций и ведения переписки, знакомство с основами реферирования, аннотирования и перевода литературы по специальности. Особое внимание уделяется развитию навыков работы с научно-технической литературой, что является основными при изучении иностранного языка. Для отработки и закрепления умений и навыков устной речи, проводятся дискуссии, дебаты, презентации на английском языке. В конце каждой пройденной темы предусмотрено выполнение студентами самостоятельных работ в письменной и устной форме, а именно организация и проведение пресс-конференций, тематических круглых столов, участие в научно-технических, межрегиональных, республиканских и международных конференциях. Открытие данной программы обусловлено тем, что техническое иноязычие становится необходимым огромному количеству инженеров. Владение иностранным языком делает инженера конкурентоспособным, открывая перед ним широкие профессиональные возможности, создает условия для интеграции Казахстана в мировую систему производственных отношений. В контексте полиязычия в системе высшего технического образования встает вопрос о корректировке государственных общеобязательных стандартов образования (ГОСО) для технических специальностей, предусматривающее преподавание специальных дисциплин на иностранном языке. Предполагается в ГОСО в цикле общеобязательных технических дисциплин включение изучения иностранного языка как предмета «Научно-технический иностранный язык». В этом случае будут созданы реальные возможности для овладения иностранным языком на соответствующем уровне, позволяющем преподавать базовые, профильные и специальные дисциплины на иностранном языке. Это особым образом касается будущих специалистов, чья профессиональная деятельность связана с предметной областью естественнонаучных и технических дисциплин, которые в отличие от гуманитарных можно преподавать на иностранном языке. Внесенные коррективы в учебные планы ГОСО позволят расширить круг специалистов (бакалавров, магистров), владеющих достаточным уровнем знания научно-технического иностранного языка, который позволит в дальнейшем свободно использовать его при преподавании базовых, профильных и специальных дисциплин по различным направлениям. В этой связи преподаватели

должны использовать различные виды, формы и методики преподавания (например, проведение олимпиад по полиязычию среди студентов, конкурсы на лучшие знания научно-технического иностранного языка, проведение презентаций по изучаемым техническим дисциплинам и т.д.). Необходимым условием для получения качественных знаний в условиях полиязычая должна стать применяемая научно-методическая литература (учебные пособия на казахском, русском, английском языках, методические указания для проведения практических и лабораторных работ и др. Таким образом, изученный опыт иноязычного образования в вузах Республики Казахстан позволит в дальнейшем использовать лишь некоторые аспекты, т.к. вопросы по развитию полиязычая применяются в вузах гуманитарного профиля. Более интенсивно развивать данное направление в техническом университете позволят внесенные изменения в ГОСО, различные методики преподавания и наличие соответствующей научно-методической литературы по техническим дисциплинам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кунанбаева С.С. Болонская конвенция и международное научно-образовательное пространство. - Алматы, 2007.
2. Послание президента Республики Казахстан народу Казахстана. Новый Казахстан в новом мире. - Астана, 2007.
3. Сулейменов О. Всегда был и остаюсь интернационалистом / «Литер», 4 сентября 2008 г.
4. Мамбетказиев Е.А., Балласт Д., Джигитчеева К.М., Мамбетказиева Р.А., Левина Т.В. Научные достижения Казахстанско - Американского свободного университета: Аналитический обзор. - Усть-Каменогорск, ЦНТИ, 2005.
5. Сысоев П.В. Языковое поликультурное образование: что это такое? // Иностранные языки в школе. - 2006. - № 4. - с. 2- 14.
6. Научные достижения Казахстанско – Американского свободного университета: Аналитический обзор. - Усть-Каменогорск, ЦНТИ, 2005.
7. Жетписбаева Б.А. Положение о Центре развития полиязычного образования в КарГУ им. Е.А. Букетова. - Караганда, КарГУ, 2008. -11 с.
8. Ахметжанова Ш.Б., Изюмова Т.С. Значение изучения иностранных языков при подготовке специалистов в техническом вузе // Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан // Издание официальное. - Астана, 2001.

УДК 376

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАҢАША БАҒЫТТАРДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Толеухан Л.

Қай мемлекеттің де негізгі тірегі – асқақтаған күмбездер де, ғимараттар да, экономикалық жағдай да емес, білімді де білікті, іскер де, белсенді адамдар. "Біздің балаларымыз білімі жоғары жұмысшылар мен фермерлер, инженерлер, банкирлер және өнер қайраткерлері, мұғалімдер мен дәрігерлер, зауыттар мен биржалардың иелері болады (Қазақстан-2030 бағдарламасы). Әрине, "келешектің иесі - жастар". "Жастар өзінің ата-анасынан гөрі заманына көбірек ұқсас келеді. Сондықтан қоғам талабына сай, сол қоғамды көркейтетін, дамытатын жастар тәрбиелеу ең маңызды мәселе екені даусыз. Қоғамның дамуына қарай ғылым мен техниканың деңгейі де, оны басқару жүйесі де өзгеріп отыратыны белгілі. Осыған орай маман қызметінің мазмұны жаңарып, жаңа мақсат, жаңа көзқарас, жаңа шешімдер мен жаңа мүмкіншіліктерді қажет етеді. Ондай мүмкіншілік тек білім арқылы келеді.

Білім - қоғамды әлеуметтік, мәдениғылыми прогресспен қамтамасыз ететін ғажайып құбылыс, адам үшін де, қоғам үшін де ең жоғары құндылық. Оның ең негізгі

қызметі - адамның менталитетін, адамгершілігін, шығармашылық қабілетін қалыптастыру, дамыту. Осыған орай егеменді еліміз өзінің дамуының ең басты алғы шарты - білім беру жүйесінің білім ғасырындағы міндеті мен мазмұнын айқындап берді.

Білім жүйесін дамыту стратегиясының басты мақсаты – ұлттық білім моделін жасау.

Ұлттық білім үлгісінің негізгі бағыты - адамды қоғамның ең негізгі құндылығы ретінде тану, оның қоғамдағы орны мен рөліне, әлеуметтік жағдайына, психикалық даму ерекшелігіне мән беру, сол арқылы оның рухани жан-дүниесінің баюына, саяси көзқарасының, шығармашылық еркіндігі мен белсенділігінің, кәсіби іскерлігінің қалыптасуына жағдай жасау, мүмкіндік беру. Яғни, XXI ғасырдың маманы – жаратылыстану мен гуманитарлық ғылымдар бойынша ой-өрісі кең, жан-дүниесі бай, ұлттық менталитеті жоғары, кәсіби білікті маман, адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасай алатын, басқаның пікірімен санасатын, кез келген ситуациядан шығудың жолын таба алатын, жауапкершілік сезімі жоғары, қоғамда белгілі бір рөл атқаратын, қайталанбайтын дара тұлға болуы тиіс. Ал мұндай мүмкіндіктің негізі - жоғары білімде. Өйткені жоғары білім – үздіксіз білім беру жүйесінің шешуші тетігі. Сондықтан білімгер тек маман ретінде ғана қарамай, оны өз қоғамының азаматы, жеке тұлға, келешектің иесі, тірегі ретінде тану, соған мүмкіндік жасау қажет. Ұлттық үлгідегі жаңа парадигманың негізгі бір мәселесі – білімгер іргелі де терең, тиянақты да жүйелі білім беру. Іргелі білім берудің міндеті – адамды ғылыми ойлауға, болмысты тану, оны қабылдаудың әдіс-тәсілдерін білуге, өзін-өзі дамытуға, өз бетімен білім алуға, ізденуге іштей қажеттілігін туғызу. Қоғамдағы қазіргі кезде қайта құрулар экономиканы дамытудағы жаңа стратегиялық бағдарлар қоғамның алдағы, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды дамуы білім беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертті. Әлемнің жетекші елдерінің көпшілігінің білім берудің мақсатын, мазмұны мен технологиялары, оның нәтижесіне қарап бағалайтын болды. Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты білім алып, білік пен дағды –машыққа қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке – ақпаратты өзі ізденіп табу, талдау және ұтымды пайдалану, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүру және жұмыс істеу болып табылады.

Оқытудың қазіргі технологиялары

Еліміздің егемендік алып, қоғамдық өмірдің барлық, соның ішінде білім беру саласында жүріп жатқан демократияландыру мен ізгіліктендіру мектепті осы кезге дейінгі дағдарыстан шығаратын қуатты талпыныстарға жол ашты.

Қазіргі кезде біздің Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің жаңа мазмұны пайда болуда:

• білім мазмұны жаңа біліктермен, ақпараттарды қабылдау қабілеттерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламаларының нақтылануымен байи түсуде;

• ақпараттық дәстүрлі әдістері – ауызша және жазбаша, телефон және радиобайланыс – қазіргі заманғы компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде;

• баланың жеке басын тәрбиелеуде, оның жан дүниесінің рухани баюына, азамат, тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінуде;

• мектеп, отбасы мен қоршаған әлеуметтік ортаның бала тәрбиесіндегі бірлігіне ұмтылыс жасалуда;

• қоғамдық біліммен бар-бар педагогикалық технологияның кеңінен қолданылуына және ғылымның рөліне мән берілуде.

Технология – Tehne – искусство, ремесло, мастерство, учение – деген мағынаны білдіретін грек сөзі.

"Технология - өндірістік процесті жүргізудің әдістері мен тәсілдері жайлы білім жиынтығы", - деп шетел сөздерінің қысқаша сөздігінде анықтама берілген.

Технология – оқушы мен ұстазға бірдей қолайлы жағдай тудырушы оқу процесін ұйымдастыру және жүргізу, бірлескен педагогикалық әрекетті жобалаудың

жан-жақты ойластырылған үлгісі (Монахов В.М.).

Жаңа технологияның мақсаты бойынша "оқытуды ізгілендіру" қажет. Бұл үшін оқу құралдары оқушылардың өздігінен танымдық іс-әрекетін жүргізе алатындай болуы керек. Бұрынғы дәстүрлі оқулықтар мұндай талапты қанағаттандыра алмайды, сондықтан оқушылардың өз бетімен білім алуына аса бейімделген жаңа типтегі оқулықтар керек-ақ.

Жаңа педагогикалық технологияны ендіру

Еліміздің болашағы, көркейіп өркениетті елдер қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақ бейнесінен көрінеді. Қазіргі білім беру саласындағы проблема - әлеуметтік педагогикалық және ұйымдастыру тұрғысынан, білім мазмұнына жаңалық енгізудің тиімді, жаңа әдістерін іздестіру, оларды жүзеге асыра алатын мұғалімдерді даярлау.

Қазіргі мектеп жағдайындағы білім берудің ұлттық моделіне өту оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдерін, инновациялық педагогикалық технологияны игерген, психологиялық - педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста қалыптасқан бұрынғы ескі сүрлеуден тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғылы жол салуға икемді, шығармашыл педагог - зерттеуші, ойшыл мұғалім болуын қажет етеді.

Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқыту үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді.

Ол үшін болашақ мұғалімдерді даярлауға жоғары оқу орындары төмендегідей жұмыстар атқаруға тиісті:

1. Болашақ мұғалімдерді ақпаратты қоғам жағдайында оқып білім алуға, өмір сүруге бейімдеу;

2. Жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологияға бейімделген білім берудің ғылыми-әдістемелік базасын жасау, білім саласын басқарудың жаңа формалары мен әдістерін пайдалана отырып жоғары білім беру жүйесін жаңарту;

3. Дүниежүзілік ақпараттық білім кеңістігіне орта білім беру мен жоғары білім беру жүйесін сәйкестендіре отырып кіріктіру;

4. Білім берудің иллюстративтік түсіндірмелі жүйесінен дамыта оқыту жүйесіне көшу. Оқыту үрдісінде оқушы шығармашылығына негізделген оқыту әдістерін пайдалануға түбегейлі көшу;

Жалпы білім беретін мектептерде бүгін белең алып отырған кемшіліктері баршылық:

• білім сапасының төмендігі;

• білім саласына мемлекет тарапынан реформалар жүргізілгенімен оқудың нәтижесінің болмауы;

• директивалық құжаттар көптеп шығарылғанымен оның мардымсыздығы;

• оқушылардың өздігінен білім алу дағдысының болмауы;

• оқушылардың және оқытушылардың бірлескен шығармашылық еңбегінің болмауы.

Оқу-тәрбие үрдісіне жаңалықтар енгізу төмендегідей жолмен көрсетуге болады:

Білім беру		**Ақпарат - таңдыру**		**Насихаттау**		**Игеру**
Жұмысты жетілдіру, Жаңалықтар іздестіру	А	Ақпарат жаңалықтарын меңгеру	Ә	Оқыту, игеру	Б	Пайдалану

Білім берудегі инновациялық технологиялар

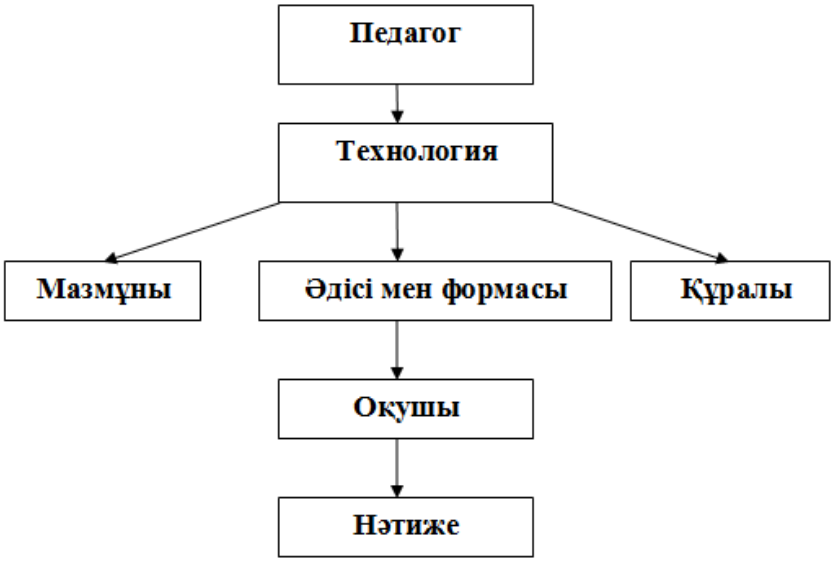

Оқытуды оңтайландыру тәсілдерінің жүйесі

Оқытуды оңтайландыру деп оқушылар мен мұғалімнің уақыт шығынын аз жұмсап, білім алудың, тәрбиелеудің және дамытудың қорытындыларын ең үлкен мүмкіндігінше жеткізетін оқу процесін жоспарлау мен ұйымдастыру жүйесін айтады.

Оқытуды оңтайландырудың әдістемелік негізі, оқу процесін басқарудың диалектикалық - материалистік жүйесімен әдіс - амалын таба біліп, оның нақты жағдайлардағы ең жақсы нұсқаларын таңдау. Бұндай таңдаулар нақты шындықтың әдістемелік сапалылығына жүгінеді. Мұғалім оқытудың заңдылықтары мен принциптеріне сүйеніп, нақты педагогикалық жағдайларды және ғылым негіздерін талдауды үйреніп, оқу процесінің қорытындылық және үнемділік тұрғысынан ең жақсы нұсқасын таңдайды.

Оқытудың жан - жақты ең жақсы нұсқасын негіздеуді, тек қана бүтіндей жүйені әдіс - амалдар қолданумен іске асады. Оңтайландыру еңбекті ғылыми ұйымдастырудың маңызды принципі болып табылады. Мұғалім оқу процесін, оңтайландыру ептілігін меңгермеген болса, онда педагогикалық еңбекті ғылыми ұйымдастырудың сыртқы белгілерімен ғана шектеліп қалады. Олар - приборлар орналасуын жақсарту, техникалық құралдарды қолдану, дидактикалық материалдарды жетілдіру. Міне, сондықтан да мұғалім еңбегінің ғылыми ұйымдастырылуы оңтайландырусыз мүмкін емес.

Оқытудың оңтайлы нұсқаларын құрастыру кезінде оқыту технологиясының негізгі принциптері есепке алынады. Оқыту "жақындағы даму қарқынына" қалыптасуы керек, оқушылардың дара ерекшеліктерін ескеріп ұйымдастырылуы, бірақ оларға бейімделумен емес, ал оқушылардың жаңа іс - әрекеті мен жаңа даму деңгейлерін жоспарлау жолымен іске асуы керек. Оқыту мен білім беру, іс - әрекетті және операцияларды меңгерумен шектеліп қалмай, оқушылардың тұлғалық қасиетін қалыптастыруға басты мән беріп, оның өзін ұстау қасиеттерін дамыту. Дамытушы мен тәрбиелеуші тиімділіктерді барлығы бере бермейді, тек оқу іс-әрекетін қалыптастырумен іске асады. Оқытуды жоспарлауда оқушылардың уақытпен және үдемелі қарқындылық пен оқу жұмысына қабілетті тәуелділігі туралы мектептің гигиеналық зерттеу қорытындысын есепке алу керек. Сонымен қатар, мектепте оқитын оқушылардың әрбір жастарына және сыныбына берілетін, сынып және үй жұмыстарын орындауға кететін уақыт шығындарын мөлшерлейтін гигиеналардың қорытындыларын негізге алу керек.

Жаңа технологияны білім саласында пайдаланудың маңыздылығы

Ертеңгі келер күннің бүгіннен гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдірет күш тек білім. Ғылым мен техникалық прогрестің дамуы, қоғамның өзгеруі, жаһандану заманының басталуы, білім мазмұнын жаңа оқулықтар арқылы жаңартуға мол мүмкіндіктер туғызды. Білім теңіз, оның тереңін жетік білетін, сырын меңгерген адамдарды дайындайтын мұғалім. Әрбір ұстаз өз Отанын шексіз сүйетін, білімді, іскер, адамгершілігі мол, парасатты, мәдениеті жан-жақты жетілген ұрпақ дайындауға міндетті. Ол үшін мұғалім өзі оқытатын пәндердің ғылыми әдістемелік деңгейін ғылыми ұйымдастырғанда, яғни сабақта әртүрлі әдіс-тәсілді кешенді жоспармен пайдаланғанда ғана қолы жетеді. Қазіргі таңда әлемдік оқу процесінің өзегі жаңа технологиялар мектеп практикасына енгізілген.

Еліміздің болашағы көркейіп, өркениетті елдер қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақ бейнесінен көрінеді. Қазіргі білім беру сапасындағы проблема - әлеуметтік педагогикалық және ұйымдастыру тұрғысынан білім мазмұнына жаңалық енгізудің тиімді жаңа әдістерін іздестіру оларды жүзеге асыратын мұғалімдерді даярлау.

Қандайда бір мамандарды даярлау қай уақытта да ең өзекті мәселелер қатарына кіретіні белгілі жәйт. Олай болатыны қоғамның әлеуметтік экономикалық міндеттері заманына сай өзгерістерге ұшырап, өскелең ұрпақты оған лайықтап өмірге бейімдеудің жаңа талаптары туындап отырады.

Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды ендіруді міндеттейді.

1) Болашақ мұғалімдерді ақпаратты қоғам жағдайында оқып білім алуға, өмір сүруге бейімдеу;

2) Жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологияға бейімделген білім берудің ғылыми әдістемелік базасын жасау, білім беру жүйесін жақсарту;

3) Дүниежүзілік ақпараттық білім кеңістігіне орта білім беру мен жоғары білім беру жүйесін сәйкестендіре отырып кіріктіру;

4) Білім берудің иллюстративтік түсіндірмелі жүйесін дамыта оқыту жүйесіне көшу.

Оқыту үрдісінде оқушы шығармашылығына негізделген оқыту әдістерін пайдалануға түбегейлі көшу.

Жалпы білім беретін мектептерде бүгін белең алып отырған кемшіліктер баршылық:

- білім сапасының төмендігі;
- білім саласына мемлекет тарапынан реформалар жүргізілгенімен оқытудың нәтижесі болмауы;
- директивалық құжаттар көптеп шығарылғанымен оның мардымсыздығы;
- оқушылардың өздігінен білім алу дағдысының болмауы;
- оқушылардың және оқытушылардың бірлескен шығармашылық еңбегінің болмауы.

Бұл тығырықтан шығудың бірден-бір жолы оқу-тәрбие үрдісінде инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу, оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып, өз бетімен ізденуге, шығармашылық еңбек етуіне жол ашу.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойып отырған басты міндеттемелердің бірі - оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіру.

Еліміздегі тәуелсіздіктің әсері қоғам дамуының барлық салаларын қамтып, әлемдегі жаңа мазмұнды озық тәжірибелерге негізделген оқу-тәрбие үрдісінің қалыптасуына ықпал етті.

Әрбір өсіп келе жатқан ұрпаққа тәлім-тәрбие беру, олардың рухани жаңарып жандануына тірек те, тетік те болатын мектеп екендігі бәрімізге белгілі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жанпейісова М.М. Технология модульного обучения. Актобе. РИПК СО, 1999.
2. Қазақстан Республикасы “Білім мемлекеттік бағдарламасы” / Қазақстан мұғалімі. – 2000. - № 33-34
3. Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы. – Алматы: Қазақстан, 1994.
4. Қазақстан Республикасында орта білімнің дамыту тұжырымдамасы. – Алматы: Қазақстан, 1997, 34 б.
5. Әбдіғалиев Қ. Шоғырландырып қар-

қынды оқыту жүйесі. // Қазақстан мектебі. – 1998. - №11-12, 24-35 б.
6. Таубаева Ш.Т., Барсай Б.Т. Оқытудың қазіргі технологиялары // Бастауыш мектеп. - №3, 4, 1999.
7. Основы дидактики. / Под ред. Б.Т. Есипова. – М.,-1967.
8. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития (Книга 1). – Алматы: Научно-издательский центр “Ғылым”, 2001.
9. Қазақстан Республикасының “Білім туралы” Заңы / баптары бойынша түсіндірмелерімен және оны жүзеге асыру негізіндегі құжаттар. – Астана, 2000.
10. Айтмамбетова Б.Р. Жаңашыл педагогтар идеялары мен тәжірибелері. – Алматы, 1991.

УДК 371.212.2

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Саданова Ж.К.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интелектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын, талантын, қабілетін дамыту» сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отыр. Себебі ғылым мен техниканы, өндірісті әлемдік деңгейде дамыту үшін елімізге шығармашылықпен жұмыс жасайтын білімді, жоғары дайындығы бар білікті мамандар қажет.

Сондықтан, қазіргі кезеңде мектептің негізгі жұмыстарын баланың жан-жақты дамуы мен қалыптасуына, олардың белсенділіктерін, жауапкершіліктерін арттыруға, мұғалімдердің шығармашылық жұмыстарын ұйымдастыруға, озат тәжірибені жинақтауға, ғылыми негізде білімді тәжірибемен ұштастыру қажет.

Жалпы осы мәселе төңірегінде ғасырлар бойы жинақталған көптеген зерттеулер бар. Дегенмен бұл мәселе өз шешімін тапты, енді оның нақты жолдары мен әдіс-тәсілдері бар деп айта алмаймыз. Себебі дарындылық жан-жақты, түбегейлі зерттелгенімен ары қарай дамып, тоқтаусыз өзгеріп отыратын категория десек те болады. Дарындылық – адам бойындағы тума қасиет деп есептеледі. Талантты, дарынды балалар жөнінде 1975 жылы дүниежүзілік Кеңес құрылды. Көптеген елдерде дарынды балаларды әлеуметтік, психологиялық жағынан қолдау мақсатында арнайы бағдарламалар жасақталды. Осы мәселені зерттеуге педагогика мен психология ғылымының ғалымдары ат салысты. Бір-бірін толықтырып отыратын бұл ғылымдардың нәтижелерін қазіргі таңдағы білім беру мен оқыту, тәрбиелеу үрдістерінде байқауға болады десек те болады.

Өркениетті қоғамда дарынды балаларды бөлектеп оқыту XX ғасырдың 50-60 жылдарында басталып, оқытудың саралап, даралап білім беру принципіне көшкені мәлім. Көптеген шет елдердің білім беру жүйесінде қазір жоғары деңгейде жүргізілуде. Қазақстан Республикасында бұл мәселенің көптеген шешімдерінің бірі ретінде «Дарын» орталықтары ұйымдастырылып жүр. Мұндай орталықтардың жетіп жатқан жетістіктері де ауыз толтырып айтарлықтай нәтиже беріп отыр десек те болады.

Әлемдік тәжірибеге сүйенсек мектеп жасындағы балалардың 20 пайызы осы топқа жатқызылады екен. Біз дарынды деп белгілі бір қабілеті көпшіліктің орташа қабілетінен ерекшеленетіндерді айтып жүрміз. Өмір сүретін орта, берілетін тәрбие осы ерекшеліктің одан әрі дамуына көмектеседі немесе оны мүлдем жоқ қылады. Мәселен, саусағынан бал тамған зергердің табиғи алмазды бриллиантқа айналдырғаны сияқты, қолайлы ахуал, тамаша кәсіби ұстаздық кез келген қабілетті оқушыны дарынға айналдыра алады. Міне, осы бір айдай анық мәселе педагогика мен психологияда көптеген қиыншылықтардан өтіп, өз жолын енді тауып келеді.

Әлбетте, дарындылықтың тұқым қуалайтындығы, ұрпақтан ұрпаққа берілетіндігі сөзсіз. Дарындылықты немесе ерекше қабілеттілікті балалық шақта жалпы, универсалдық тұрғыдан қарастырған жөн. Ал уақыт өтісімен, тұлғаның есеюімен бұл қабілет өзінің арнаулы қырларын көрсетеді, пәндік дәрежеге, мазмұнға ие болады.

Дарынды балалар мектеп бағдарламасын жылдам меңгереді. Зеректік, байқағыштық қасиеттері жоғары болады. Олардың көпшілігі өз уақыттарын шығармашылық жұмысқа арнайды. Сурет салады, өлең жазады. Дарын өкілдерінің қуат – қабілетінің шарықтайтын шегі болады. Мұндайда олардың санасы барынша өткірленіп, мейлінше айқындалады, байқампаздығы онан сайын арта түседі.

Әрине адам өмірге өзіндік нышанмен, табиғи қасиеттерімен келеді. Ал баланың бойындағы нышан мен туа біткен қасиеттерді дамытатын – ұйымдастырылған оқыту мен тәрбие үрдісі деп ойлаймыз.

«Неғұрлым баланың қабілеті мен талантын дамытуға ертерек көңіл бөлінсе соғұрлым оны толық ашуға мүмкіндік туады.

Бала бойындағы ерекше қасиеттерді, оған жақын жасы үлкендер дұрыс жеткілікті бағаламаса, оның «өзгелер сияқты болып қалып қоюы мүмкін», - дейді американдық ғалымдар.

Жалпы білім беретін орта мектептерде оқушыларға білім берудің тиімді жолдарын іздестіру, жаңа технологиясын ойластыру қазіргі заманның көкейкесті мәселесіне айналған.

Баланың шығармашылық, ізденгіштік қабілеттерін дамыту өте ерте кезден бастап қолға алуды қажет етеді. Шығармашылық үшін икемді жас – орта буын. Бұл жастың ерекшелігі ойлау процесінің өзіндік ерекше стилі қалыптасады, түрлі болжамдар, ой, қиял, сезім шапшаңдығы көркем шешім таба алады. Бұл жастағы балалардың жан дүниесі нәзік, қаламы тез төселеді.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің әлемдік тәжірибелері, ғылыми бағыттары ескеріліп, негізгі төмендегі идеялар басшылыққа алынады:

- дарынды балаларды әлеуметтік және құқықтық қорғаудың ізгілігі мен бұқаралығы;
- дарынды балаларды іріктеу және олармен жұмыс істеуде биологиялық және әлеуметтік факторларды ескеру;
- дарынды балалармен үздіксіз, жүйелі жұмыс жүргізу;
- дарынды балаларды іріктеу үшін диагностикалық әдістердің жиынтығын қолдану;
- жеке тұлғаның дарындылық деңгейінің қалыптасуына орай оқу мен оларды одан әрі жетілдіруде арнайы жасақталған бағдарламалардың сәйкестігі;
- дарынды балалар мен оқытатын мұғалімдерді арнайы дайындау;
- инновациялық технологиялар мен әдістерді пайдалану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту;
- дарынды балалармен жұмыс істейтін жеке бағдарламалар дайындау.

Дарынды оқушылардың білімге деген талпынысы басқа оқушылардан өзгеше болып келеді. Дарынды оқушылар білім мазмұнын тез әрі терең түсініп, оған талдау жасай біледі. Дарынды оқушылармен жұмыс істеу үшін психолог мұғалімдер, сынып жетекшілері, тәрбиешілер арнайы дайындықтан өтуі қажет.

Дарынды балаларға арналған бағдарламада мынадай ерекшеліктер бар:

- қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді мақсаттар;
- жүйелі бағдарламада (кезеңдермен);
- мектептің жалпы бағдарламаны толықтыратын бөлшегі;
- бағдарлама жеке-жеке және үзіліссіз жүргізіледі.

Мұғалімдер мен ата-аналарды педагогикалық-психологиялық білімін жетілдіру жөнінде теориялық, практикалық семинарлар жүйелі түрде өткізіліп отыруы тиіс.

Көбінде балалық шақта байқалатын табиғи нышандардың ойдағыдай қиысып келуінен туындайтын қабілеттің жоғары түрі дарындылық деп аталады. Қабілеттің осы түрінің сыры ғылымда әлі толық зерттелмеген. Дегенмен, дарындылық жоғары жүйке қызметінің тума типімен (мида жүйке байланыстарының шапшаң қозғалысқа түсе алуы, аса икемділікпен өзгергіштігі, сезім мүшелерінің ойдағыдай жетілуі т.б.) байланыста болып келетіндігі анықталып отыр.

Дарынды бала (ғылымда бұларды вундеркиндтер) мәселесі жөнінде әлемдік психологияда жазылған еңбектерде жинақталған нақты деректер аз емес. Өкінішке орай, оларды іздестіріп тауып алу, сондай-ақ, оқытып-тәрбиелеу жағы қазақ жұрты бүгінге дейін жөнді көңіл бөлінбей келе жатқан мәселе. Қазақ мектептерінің жағдайында осы жайттың ойдағыдай жүзеге асуына оралғы болатын факторлар да жеткілікті. Соның бірі көптеген мұғалімдер мен тәрбиешілердің психологиялық, педагогикалық білім жүйелерінің саяздығы, олардың жұмыс басшылығы, қабілетті шәкірттермен дербес жұмыс жүргізуге уақыт бөлмеу т.б. Осы айтылғандар әр ауыл мен мектептен ұшырасып қалатыны белгілі.

Ерекше қабілетті балаларға қамқорлық жасалып жатқан қазіргі кезеңде республикамыздағы көптеген колледждер мен лицейлер негізінен дарынды балалар үшін ашылған оқу орны әрине, мұндай оқушылар ел болашағы, оның интеллектін (ақыл-ой) қуатының баға жетпес резерві. Сондықтан да жер-жерден бұларды іздеп табу аса мәнді де адамгершілікті іс. Оларды

баулып, қамқорлыққа алу – баршамызға ортақ, халықтық шара, өйткені таланттар қай кезде де қандай қоғамның болса да іздесе таптырмайтын ұлттық рухани байлығы.

Дарындылық – адамның ой-өрісінің деңгейі мен өзіндік іс- әрекеттің ерекше өрістеуіне себепкер болатын адамның жан-жақты дамуының қайнар көзі, арнаулы қабілеттердің ойдағыдай дамуының нәтижесі.

Ерекше зейінділік, жинақылық, күрделі ақыл-ой жұмысына әрқашан да әзір тұру еңбекке ұмтылудың табандылыққа ұласуы, демалыспен есептеспей, қажымай – талмай еңбектену – дарынды балалардың басты ерекшеліктері. Бойкүйездік пен жалқаулыққа бой алдырмай, қолайсыз жағдайда да жұмыс істей алу, әр істі соңына жеткізбей тынбайтын табандылық, ауыр еңбектен ләззат алу, әр нәрсені талдау мен жинақтай алуға ерекше икемділік, таным аясының кеңдігі, ойлау белсенділігінің аса тұрақтылығы - ерекше балалардың өзін - өзі басқара алу қабілетінің басты көрсеткіші болып табылады.

Әр жерден оқта-текте кездесіп қалатын дарынды балаларды ұстаздық қырағылықпен көре біліп, оны арнаулы оқу орындарында оқытып-тәрбиелеу үлкен жауапкершілікті қажет ететін іс. Үйде де, түзде де дарынды баламен жұмыс жүргізетін тәлімгердің жан-жақты білімді, әсіресе, бала жанын жазбай танитын сезімтал психолог болуы керек.

Дарындылық – ең алдымен сана мен жүйкенің сапалық көрінісі. Ол өзіне танымдылық, ерік-жігерлік, жеке дамулық ерекшеліктерді білдіреді. Сондықтан табиғаттың бұл дара құбылысын тани білу тек жүйелілік деңгейде, өзін қоршаған ортамен тығыз байланыста, ерекшеліктерін екшеуде жас мөлшері, қабылдау деңгейі көлемінде жүзеге асырылуы керек.

Дарындылық дегеніміз – үш байланыстың үйлесімділігі: жоғары ақыл-ой, креативтілік және нәтижеге жетудегі ынталылық. Осы үш қасиеттің біреуі болмаса адам дарын ретінде қалыптаспайды. Ақыл-ойдың жетіспеуінен адам жақсы нәтижеге жете алмайды. Нәтижеге жетем деген ынтасы болмаса нәтиже де болмайды. Ал креативті қасиеті нашар болса, ондай адам тек орындаушылық қасиетпен шектеледі. Адам сүйіспеншілікпен, жанымен қалап істеген ісін үнемі дамытып отырады. Бала өз қалауымен бастаған ісін жетілдірсе, дамыта ұйымдастырса, ол – шығармашылық, яғни дарынды баламен жұмыс істеуде алдымен нәтижеге жету ынтасын қалыптастыру, шығармашылықпен жұмыс істеуге үйрету өте маңызды. Дарындылықты анықтау үшін әр түрлі деректерді, бақылау бағалау нәтижелерін, тест, трекинг әдістерін қолдануға болады. Дарынды балаларды анықтау үшін пән мұғалімдері балаларды сабақ үстінде, әр түрлі істермен айналысу барысында бақылау, ата-анасымен әңгімелесу, жолдастарымен әңгімелесу арқылы, тест, тренинг қорытындысына қарай анықтайды.

Әр пән мұғалімдері әрбір оқушыға арналған педагогикалық-психологиялық карта жүргізіп, осы картаны толтыру барысында диагностикалық жұмыстар жүргізіп, әрбір оқушының зейінін, есте сақтау қабілеті, логикалық ойлауы, интеллектуалды, шығармашылық жұмысқа бейімділігі бағаланады. Осы зерттеу жұмыстары қабілетті және дарынды оқушыларды іріктеп топтастыруға ықпалын тигізеді. Сонымен қатар оқушы дарындылығын, ізденімпаздығын тудыруда оқушылардың ғылыми зерттеушілік қабілетін арттырудың маңызы өте зор.

Жалпы, дарындылықты анықтау, дамыту аса шеберлікті қажет етеді. Бақылауда асығыстық жасауға болмайды. Зерттелетін объектіні айқын белгілеу үшін белгілі педагогикалық-психологиялық әдістер қолданылады. Қай әдісті алсақ та бала табиғатын ұқпаған кісі, оны қанша әуре-легенмен еш нәтиже шығара алмайды. Яғни, мұғалім үшін бала жанын түсіну үлкен өнер, ол дәрігердің адам денесін, ұстаның ағаш және темірді білгеніндей өте қажет. Оқушыны алдымен қабілетіне қарап сыныптан шартты түрде даралаймыз. Бұл даралауда құпиялылық сақталады. Ол оқушының зерттеу объектісінде тұрғанын өзі және сыныптастары білмеу керек, яғни, бақылау табиғи түрде жүргізілуі керек. Оның сыныпта тапсырмаларды орындауға белсенділігі, ұтқыр жауаптары, жаңа сабақты жылдам меңгеруі, үй тапсырмасын орындаудағы тиянақтылық, қайталау сұрақтарына мүдірмеуі, т.с.с. есепке алынады. Зерттеу жүйелі жүргізуді талап етеді. Ба-

қылау немесе байқау әдісі арқылы бала ерекшеліктеріне, жалпы әрекеттеріне бақылау жүргізіледі. Әдіс шарттары:

1) байқау, ұзақ мерзім жүргізіледі;

2) мақсатқа жетуге айқын көрсеткіштер жинақтау, мысалы, мысалы жаттығуды орындауда неге мән береді;

3) бақылау құралдарының жеткілікті болуы және оның дер кезінде қағазға түсуі.

Сонымен қатар бала дарындылығын анықтауда әңгімелесу әдісін қолдануға болады. Мұнда алдын-ала жоспарланған сұрақтарымен қатар жанама сұрақтар рөлі ерекше. Әңгіме желісі кезінде оқушыны үнемі мәселені шешуге әкеп соқтырып отыру керек.

Ал дарынды балалардың потенциалды мүмкіндіктерін анықтауда тесттер қолданылады. Тестті топқа және жеке оқушыға жүргізуге болады. Осы кезде баланың есте сақтауы (аз уақыт аралығында сөзді есте сақтауы. Айтылатын сөздер тізбегі балаға таныс болуы тиіс. Аралығы жарты секунд. Жауапты балмен қорытындылайды) мен көзбен шолып анализ-синтез жасауы (балаларға 4 суреттен беріледі. Осылардың ішінен артық сурет сызылып тасталады. Баланың бейнемен таныстығы да ескеріледі. Балдық жүйемен бағаланады), көзбен салыстыруы (бірінші баған 2-ге бөлінеді. Оның біреуіне өзара сәйкестігі бар екі сурет салынып, сұрақ белгісі қойылады. Мысалы, тауық. Ал екінші бағанда мүмкін болатын суреттер тұрады. Мысалы, үйрек, әтеш, балапан, күшік. Бала сұрақ орнына қойылатын суретті іздейді. Мұндай салыстыруларды әр түрлі тақырыптардан алған дұрыс), сөзден тікелей анализ-синтез жасауы (4-5 сөз айтылады. Осылардың ішінен басқалармен сәйкестігі жоғын алып тастау керек), салыстыруы (бірінші екі сөз айтылады. Мысалы, сағат-уақыт, екінші бір сөз айтылады. Мысалы, градусник-? Содан кейін мүмкін сөздер тізбегі беріледі. Мысалы, сырқат, әйнек, төсек, температура, дәрігер), ойлауы (5-тен кейін қандай сан тұруы керек? 1, 3, 5... ? 4, 6, 7. Немесе ауызша айтылған сөздер ішінен ұзынын немесе қысқасын табу керек. Бірақ, айтылған сөздерде 2-3 әріпке айырмашылық болсын), пікіріндегі дәлдік, толықтық, жүйелілік (сұраққа жауап беруінде немесе әңгімелесу кезінде әрбір сөйлемге мән беруі, орынды пайдалануы, сөйлемді толық құруы) ескеріледі.

Жеке ерекшеліктері анықталып болған соң оларды дамыту жұмыстары басталады. Яғни, баланың мүмкіндігін толықтыру, жүйелеу, ғылыми негіздеуге жоспар құрылады.

Дарынды балалармен жұмыс жүйесіндегі негізгі тұлға – мұғалім. Мұғалім баланың ата-анасымен бірге оның дарынын алғаш байқаушы, дамытушы. Балаға білімін тереңдетуде, өз бетімен білімін көтеруге ақыл-кеңестерін береді, көмектеседі, көп жағдайда оқушының болашақ кәсіптік тағдыры мұғалімге байланысты деуге болады. Қазіргі кезде дарынды балаларды анықтауға, қолдауға, дамытуға көп мән беріліп отырғанына қарамастан мұғалімдерді дарынды балалармен жұмыс істеуге дайындау мәселелері қарастырылмаған. Мектептерде мұғалімдердің бұл мәселеде тәжірибелері аз, тіпті жоқ деуге болады. Ғылыми әдістемелік әдебиеттер өте аз. Сондықтан әр мұғалімнің дарындылықты анықтау, дамыту, зерттеуде өз көзқарас астары қалыптасқан.

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей арнайы дайындықтан өтпеген мұғалімдерге тән кейбір педагогикалық-психологиялық жағдайлар:

- Мұғалімдер дарынды балалардың ішкі дүниесіне үңілмейді, немқұрайлы қарайды.

- Тіпті кейбір дарынды баланы жақтырмайды, себебі ол мұғалім беделіне қауіп төндіреді.

- Олардың ерекшеліктерін, диагностикалау әдістерін білмегендіктен дарындылықты анықтауда төмен көрсеткіштер көрсетеді.

- Дарынды балаларға көңіл аударғанымен, жұмысты ұйымдастыру әдістерін білмейді, тапсырманың санын көбейту тактикасын қолданады.

Бастауыш мектептерде дарынды балаларды оқыту барысында мұғалімдер заман талабына сай оқушыларды жан-жақты тұлға ретінде дамыта отырып оқыту ісі ерекше орын алуы қажет. Білім берудегі жаңа технологияларды өз тәжірибелерінде пайдалана отырып, білім сапасын жақсы деңгейде көтеру өзекті мәселе. Мектептерде «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғы-

сынан ойлау», «Тәй-тәй», Ж. Қараевтың деңгейлер оқыту, М. Жанпейісованың модульдік оқыту, Ш.А. Амонашвилидің адамгершілік – ізгілік педагогикасы, дамыта оқыту педагогикасы, т.б. технологиялар мен жобаларды кеңінен пайдалану қажет. Оқытудың белсенді әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы кіші мектеп оқушыларының білім алуға деген ынтасын, қызығушылығын арттыруға болады.

Егер мұғалімдер дарынды балаларды анықтауда үлкен жауапкершіліктерін сезініп, болашақ елдің қамы үшін талмай, таянбай еңбек етсе, ерекше қабілетке ие балаларға үлкен мән берін, жүйелі жұмыс атқарса еліміздің ертеңі, шығармашыл, белсенді, креативті тұлға, дарынды, талантты ұрпақ тәрбиелеу ісі өз кезегінде оң шешімін табады деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Байдильданова Б. Дарындылықты дамытудағы мұғалімнің рөлі // Бастауыш мектеп, 2010. - №10. – Б. 11-13.
2. Адешова К. И. Дарынды балалармен жұмыс // Бастауыш мектеп, 2012. - №10. – Б. 57.
3. Қыдырова Н. Б. Дарынды балалармен жұмыс // Бастауыш мектеп, 2012. - №10. – Б. 66.
4. Иманғалиева А. Дарынды дамыту – ұстаз парызы // Қазақстан мектебі, 2001. - № 2. – Б. 59-61.
5. Жұмашев Қ. Дарынды тану және оқыту мәселелері // Қазақстан мектебі, 2002. - №1, 2. – Б. 23-27.
6. Губаева М. Қабілетті оқушыны дарындағы жеткізейік // Қазақстан мектебі, 2003. - №1. - Б. 48-49

УДК 372.874

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗГІ

Қилыбаева Г.К.

Қазақстан Республикасы Орта білімді қалыптастыру тұжырымдамасында: «шығармашылық – бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі керек. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың рухани күшін нығайтып, өзін-өзі тануына көмектеседі. Өйткені, адам туынды ғана емес, тудырушы, жаратушы да. Ол өзін-өзі шынайы болмысына бастайтын жол іздеуі керек. Адам өзін-өзі жетілдіруге де, сонымен қатар жоюға да қабілетті болады. Адам өз болмысын танып ұмтылуға көмектесіп, тереңде жатқан талап-тілегін, қабілеттерін дамыту, сол арқылы оған толыққанды өмір сүру үшін жаңа рухани күш беру білімнің ең маңызды мақсаты болып табылады», - деп көрсеткен.

Бастауыш мектепте бейнелеу өнері пәнін оқыту Қазақстан Республикасы білім беру саласындағы орталық атқару органдары жыл сайын шығаратын ғылым негіздерін алдағы оқу жылында оқыту туралы нормативтік құжатқа сәйкес жүзеге асырылады. Бастауыш мектепте бейнелеу өнерін оқытудың басты мақсаты – оқушыларды әдемілікке, сауатты сурет салуға үйрету, негізгі түстерді ажырату, өз ойы мен пікірін еркін жеткізе алатын жеке тұлғаны тәрбиелеу.

Өркениетті қоғам мен құқықтық мемлекеттің гүлдене түсуі өскелең ұрпақтың рухани байлығы мен мәдениеттілігін,еркін ойлау қабілеті мен шығармашылығын, кәсіби біліктілігі мен білімділігін талап етеді.

Осыған орай Қазақстан Республикасының білім беру мен тәрбиелеу саласының түбегейлі жаңару жағдайы – бүгінгі таңда халықтың дәстүрлі өнер түрлерін жинақтап,зерделеудің, оның айналасындағы тәлім-тәрбие, мол тәжірибе негізінде жас өспірімдерді тәрбиелеу қажеттігін тудырды. Сондай қажеттіліктің бірі – халықтың қолөнері, оның ішінде ою-өрнек

өнерінің тәлім-тәрбиелік мүмкіндіктерін қазіргі ұрпақ тәрбиесінде тиімді пайдалана білу болып табылады.

Бейнелеу өнері әлемнің барлық халықтарына тән ертеден келе жатқан халықтық мұра болып саналады. Сонымен бірге әрбір ұлттың өз тұрмыс-салтына орай өзіндік қолтаңбасы бар екендігі де даусыз. Яғни, кез келген халықтың ою-өрнек өнерін, қол өнерін зерттей отырып, оның байырғы тұрмысы мен шаруашылығын, дүниетанымын анықтау мүмкіндігіне де ие бола аламыз.

Бұл саладағы зерттеу жұмыстары жүз жылдан аса уақыттан бері жүргізіліп келе жатқандығы мәлім. Халықтың қолөнеріне әдет-ғұрып жабдықтарымен қатар аң аулауға, мал өсіруге және егіншілікке қажетті құрал жабдықтар да кіреді. Бейнелеу өнері нақыштары – қолды жаттықтыруға, суретшінің ойын, қиялын ұштауға таптырмайтын құрал - әдіс. Ою-өрнек суретшінің қолының икеміне әсем қимылдауын, сызықтың әдемі де айқышты болып сызылуын қалыптастырады.

Балаларды суретке үйретудің әдістемелік құралдарында әлі күнге дейін өрнек салуға оны дұрыс танып білуге онша көп мән берілмей келген. Әдістемелік құралдардың көбінде бірінші орынға долбар (набросок) салуды мақсат етіп қояды. Ал ою-өрнек Орта Азия мен Қазақстан халықтары үшін ең негізгі безендіру құралы болып саналған. Сонымен қатар сурет өнері, қолөнері дамыған Шығыс елдерінде ең алдымен ою-өрнекке, оның салу жолдарына көп көңіл бөлінген. Бейнелеу өнері қазақ елінде кеңінен өркендеді, екінің бірі оюшы, он саусағынан өнер тамған шебер болды. Әжелеріміз киіз басып, сырмақ сырғанда, сәндік кілемдерді безендіргенде жасының ұлғайғандығы, күш қуатының кемігендігінде қарамастан, өрнек нақыштарын композициялық шешімі мен түс жарасымдығын дәл, нақты, әсем етіп орындай білген. Қазіргі кездің өзінде қолы шебер ата-әжелеріміздің жасаған өнер туындыларына таңғалмай тұра алмайсың.

Қазақтың жеңіл тәсілдегі бейнелеуді дәптер бетіне түсіруден бұрын, тақтаға әр балаға салғызып, қолын жаттықтыра отырып үйрету қажет. Содан соң акварельмен не түсті бояу қарындашпен салуды бастау қажет. Әр оқушының суретке деген қызығушылығын, ою-өрнекке деген қызығушылығын арттыру үшін жеке тұлғаны дамыту үшін, үнемі салған, жасаған еңбегін мадақтап отыру міндет.

Бастауыш сыныптан бастап оқушы жаңа білім алады. Әр нәрсеге зейін қоя отырып, оларды бір-бірінен ажырата алады. Орта және жоғары сыныптарда білімді игерудің нәтижелі болуы бастауыш мектептердегі білім негіздеріне байланысты екендігін дәлелдеудің қажеті жоқ сияқты.

Білім негізі – бастауыш сыныпта. Ертеңгі ел тізгінін, ел қолына алар азаматтар бүгін мектеп қабырғасында. Оларды саналы, білімді өркениетке лайықты азамат етіп шығару, ұстаз алдындағы өрелі міндет.

Осындай мектептің алдында тұрған міндеттерді шешуге бастауыш сыныптардың қосатын үлестері көп, яғни бастауыш сынып оқушыларының табиғи материалдармен жұмыс істеу арқылы шығармашылық қабілеттерін арттыру және дамыту бүгінгі уақытта заман талабы. Сондықтан аталмыш тақырыптарды өзекті деп танып алдымызға төмендегідей мақсат қойдық.

Бейнелеу өнері пәнінің беделін көтеру үшін мына мәселелер жүзеге асырылады:

- қазақ халқының қолөнер туындыларының шығу тарихы мен жасалу технологиясын зерттеу;
- тәжірибе жүзінде меңгеру;
- халық қолөнерін зерттей отырып, оқу-тәрбие үрдісінде оларды тиімді пайдалану, оқыту әдістемесін құру;
- оқушыға ұлттық тәлім-тәрбие беру арқылы ұлттық санасын қалыптастыру;
- қолөнердің бала тәрбиесіндегі қажеттілігін, тәрбиелік маңыздылығын айқындау;
- ата кәсіпті қайта дамыту, ата мұраны қалыптастыру, мәдени дамуымызға үлес қосу;
- қолөнер туындыларын көрме арқылы көрсету;
- сыныптан тыс еңбек тәрбиесін ұйымдастыру;
- өнерге дарынды және талантты оқушыларды тарту және олармен жеке дара жұмыстар жүргізу;
- баланы кәсіби еңбек түрінде және өнертануға баулу;

- өз білімімді күнделікті жетілдіру;
- шығармашылық еңбекті жүйелеу мен оны белсенді түрде тұрақты түрде жүргізу;
- жұмыс барысында әдістелік ғылыми іс-шаралар ұйымдастырып есеп беру;
- бейнелеу өнеріне талдау жасау;
- бейнелеу өнеріне өмір талабына сай, мектеп формасына, оқу жоспарына сәйкес жүргізу;
- педагогикалық ізденіспен еңбек ету;
- Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет болып қалыптасуындағы мәдени дамуына үлес қосу.

Бұл маңызды мәселелер жылдар бойы өз шешімін дер кезінде тауып, өмір арнасының ең негізгі объектісі – мектеп өміріне қызмет жасауда.

Оқушыларды еңбекке оқыту мен тәрбиелеуде алға қойған мақсаттары:

- баланың бейнелеу өнеріне қабілеттілігін дамытып, жетілдіру, еңбекті сүюге баулу;
- баланы бейнелеу өнеріне машықтандыру арқылы іске икемділігін, іскерлік пен шеберлікті қалыптастыру;
- бейнелеу өнеріне табысты шығармашылықпен орындауға, ерікті түрде еңбек етуге үйрету, еңбекке қызығушылықтарын арттыру;
- баланың өзін-өзі тану қабілетін жетілдіру және оған ықпал жасау;
- баланың ұлттық санасын қалыптастыру, адамгершілікке тәрбиелеу;
- білім тәжірибе негізінде еңбекті сапалы, өнімді етіп жасауға және кәсіби еңбек түрі мен өнертануға баулу;
- ата-мұраны қалыптастыру және дамыту;
- баланың білім деңгейін, іскерлік дағдыны игеру дәрежесін және толықтылығы мен тереңдігін, сапалығын жақсарту, оқыту жүйесін жетілдіру;
- оқытудың негізгі ұстанымдарын анықтау және басшылыққа алу;
- балаға білім алу үшін оңтайлы жағдай туғызу;
- баланы жалқаулықтан сақтау;
- бала еңбегін ынталандыру және насихаттау;
- мұғалім мен оқушының ара-қатынасын неғұрлым жақсы жолға қойып, өзара сенім туғызу;
- балаға бақылау жасау;
- жұмыс орнының гигиеналық тазалығын сақтау;
- мектеп ережесін орындауға талап қою;
- әр оқушыға жеке әдіспен амал қолдану.

Осы мәселелерді толық жүзеге асыру арқылы ғана көп жетістіктерге жетеміз.

Ең бастысы мектептегі бейнелеу өнеріне арқылы болашақ мамандығына икемделіп бағдары да қалыптасуы мүмкін. Сонда да олар ертеңгі күні өз ісінің шеберлері атана алатыны сөзсіз. Тек бір ғана еңбек тәрбиесімен шектеліп қана қоймай, адамгершілік, эстетикалық, экономикалы тәрбиелердің де өзара байланысты болғаны абзал. Себебі өз мамандығын шебер меңгерген қандай маман болсын, қазіргі заман талабына сай экономикалық сауатты болып, адамдар арасында қызуқанды қарымқатынас орната алмаса өзі еңбек ететін ұжымында ілгері сүйрей алмайтыны түсінікті.

Оқушыларға сапалы білім берудің негізі – оқытудың әдістемесінде және оны дұрыс ұйымдастыруда.

Бейнелеу өнері сабағының маңызды мәселелерін шешу мақсатындағы әдістемелер:

- оқыту мен тәрбиелеу үрдісін жүйелеу;
- еңбекті мақсаткерлікке бейімдеу;
- педагогикалық ізденіс;
- ғылыми-зерттеу жұмыстары және зерттеу жұмыстарының ұстанымдары. Олар:

1) қолөнер туындысының жасалу технологиясы, шығу тарихы, этнографиялық мәні, т.б.;

2) зертханалық әдістер, зертхана жұмыстары;

3) диагностика;

4) талдау.

- сыныптан тыс жұмыстар;
- шығармашылық есептер, семинар өткізу;
- ашық сабақтар, айлық өткізу, көрме ұйымдастыру;
- авторлық курстар;
- кабинет жабдықтау жұмыстары;
- оқушы еңбектерін көрсету (бейнефильм, көрме, альбом, ынталандыру, газет-

терге жариялау т.б.).

Оқушыларды бейнелеу өнеріне тәрбиелеу және оқытудағы ең негізгі ой пікірім - баланың толық білім алуына ықпал жасау. Баланың рухани және денесінің үйлесімді дамуына ой мен дене еңбегін байланыстыру. Ілім мен тәжірибені байланыстыра отырып, баланың ой-өрісін жанжақты дамыта отырып, тиянақты ғылыми негізде білім беру.

Сонымен қатар мазмұнында тоқу, өру т.б. тәсілдерін меңгертетін материалдар, табиғи материалдардан әртүрлі бұйымдар жасаудан техникалық негізін үйретететін және оқушылардың өзін-өзіне қызмет ету жұмыстары қамтылады.

Бұл жұмыстар оқушылардың ұлттық санасын оятып, ата-баба мұрасын қолданып, түсінуге ұмтылады. Оқушылар басқа пәндерден алған іскерлігін еңбек сабағында тәжірибе жүзінде пайдаланылады. Өз кезегінде елес, образ, түсінік – технологиялық сөздің нақты қоры басқа сабақтардың қорыту негізінде үрдісі болады .

Қазіргі білім мазмұнына жаңартуына байланысты халықтың қолданбалы қолөнерін еңбек сабағына енгізе отырып, ол туралы оқушыларға бірінші сыныптан бастап түсінік қалыптастыруды қажет етеді. Алғашқы еңбек дағдылары тұрақты да сенімді болып өзгешеленеді. Сондықтан да алғашқы сабақтан бастап, оқушыларға жұмыс істеу әрекеті тапсырманы дұрыс орындау, жұмыс орнын таза, мұқият ұстауға жұмсалатын материалды үнемдеуге көзделеді.

Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сыныптарында баланы еңбекке баулу жүйелі білім берудің тәрбиелеудің дамытудың негізгі бір бөлігі болып табылғаны мен мектеп бағдарламасы мен оқулықтарына барлық жетістіктерін енгізу мүмкін емес. Сол себепті оқушылардың бастауыш сыныптардан бастап-ақ сапалы оқыту және өздігінен білім алуға деген талпыныс негізінде ғана оқушылардан парасатты азамат тәрбиелеп шығаруға болады. Осыған орай мектеп табалдырығын аттаған оқушы ғылым негіздерінің жаңалықтарынан хабардар болады. Кейін сабақта үйірме жұмыстарында, білімі мен іскерлігін одан әрі дамытуға тиіс. Бұл өскелең өмір талабы.

Бастауыш саты оқушының білімге деген көзқарасын қалыптастырып, тәрбие процесінің қуатты жүретін кезеңі. Үйірме жұмысының бағдарламасы да белгілі.

Оқыту мен тәрбие үрдісінде белгілі бір өнер туындысын дүниеге әкелу керек. Бірінші оқушыларға теориялық білім беру керек. Теорияға мына төмендегідей ұсыныстарды ұсынамыз:

1) заттың жасалу технологиясы;

2) заттың жасалу операциялары;

3) затты жасауға арналған құралдар және оларды қолдану әдістері;

Екінші теория негізінде алған білімін тәрбиеге енгізу (тәжірибелік еңбек).

1) қол еңбекпен шұғылдану;

2) өз бетімен еңбекпен шұғылдану;

3) жұмысты табысты шығармашылықпен орындау;

4) адамдағы талант пен дарынның байқалуы;

Үшінші мәселе білім мен тәрбиенің ғылымилығы. Оның ұстанымдары мыналар:

1) заттың шығу тарихы;

2) жас ұрпақтың беретін тәрбиесі және оның маңызы, тәрбиелік мәні;

3) өнертануы;

4) жалпы тәрбиенің нәтижелілігі мен тиімділігі.

Жас ұрпақты еңбекке даярлау, оқыту мен тәрбиелеу жүйесінің келешегін анықтау бүгінгі күннің талабы.

Еңбекке оқытудың мазмұнына оқушылардың ұлттық санасын қалыптастыру мақсатында ұлт дәстүрін, мәдениетін, халықтың қолданбалы өнері мен кәсіпшілігін енгіздім.

Дарын баланың бойындағы сана белсенділігі мен таным белсенділігі тума қабілет. Ол қабілет мектепте саналудан ғылыми салалардан білім алу арқылы және тәжірибелі ұстаздардың көмегі арқылы ашылады.

Қабілет ата-аналарынан да беріледі. Сол қабілетті ата-аналары мен ұстаздары ары қарай дамытып, оны ары қарай жетілдіруге міндетті. Бала бойындағы дарын өзіне қажет өнермен қамтамасыз етілмей, жұмыстары жетілмей қалса, онда қабілеті жабық күйінде қалуы да мүмкін.

Осыған орай, ұлттық өнеріміздің дамуына өз үлестерін қосқан алдынғы буын ағалар, қылқалам шеберлері Ә. Қастеев, О.

Таңсықбаев, А. Толыбаев, М. Өскенбаев, М. Жалкин, З. Қадыров сияқты есімдер бейнелеу өнерінің түрлері мен жанрларын толықтыра түсті.

Олардың ізбасарлары ретінде Х. Наурызбаева, А. Ғалымбаева, Г. Исмаилова, Қ. Мәмбеев, С. Романов, М. Кенбаев, К. Шаяхметов т.б. маман суретшілерді атап өтуге болады.

Психолог–ғалымдар Я.С. Выготский, Я.В. Занков, Д.В. Эльконин, М. Жұмабаев, А. Байтұрсынов, М. Дулатовтардың психологиялық және педогогикалық еңбектерінде баланы жан-жақты дамыта оқытудың бір жолы - өнер екендігі дәлелденген.

Бейнелеу өнерімен айналысу – оқушының жеке тұлғасын дамытуға арналған маңызды құрал. Бұл балалардың қызығушылық көлемін кеңейтуге, олардың эстетикалық мұқтаждықтарын тәрбиелеуге, олардың ойларын, шығармашылық қиялын, есте сақтау қабілетін, шынайылыққа және эстетикалық қарым – қатынасын дамытуға көмектеседі.

Бейнелеу өнері пәнін оқыту оқушылардың көркем эстетикалық талғамын, яғни көру, сезу, түсіну арқылы оларға эстетикалық білім және тәрбие беру мақсатын көздейді.

Осы негізде Ґазақстан Республикасы көлеміндегі ғалым зерттеушілер К. Ақышев, Х. Арғынбаев, Е. Асылханов, Т. Басенов, Ж. Балкенов, Ә. Қамақов, Б. Әлімхамбетов, С. Қасиманов, М. Қадырбаева, С. Жолдасбекова, О. Сатханов, Қ. Жеделов т.б. еңбектерінде өнер арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беру мәселелерінің теориялыґ негіздері ашылған.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Вишнякова Н.Ф. Креативная психопедагогика: Монография. – Ч.1. – Минск, 1995. -240 с.
2. Аболин Л.М. Образовательное пространство нового типа: принципы, способы, внутренняя организация / Л.М. Аболин, Л.Ф. Блинова. – Казань: Карпол, 1997. – 155 с.
3. Айдарова З. Бастауыш мектеп оқушысының шығармашылық қабілетін дамыту // Бастауыш мектеп. – 2003. - № 10. – 3-4 бет.

УДК 37.09

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕХОДА К КОМПЕТЕНТНОСТНОЙ МОДЕЛИ ОБУЧЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Вильде В.В.

В течение последних лет казахстанская школа готовится к переходу на принципиально новое обучение, и этот шаг является важным для вхождения в мировое образовательное пространство. Согласно Концепции среднего образования Республики Казахстан, основным критерием отбора педагогических технологий является равноправие субъектов обучения, активная роль обучающихся в учебном процессе.

Переход на модель данного образования не значит лишь увеличение продолжительности периода обучения в средней школе, он заключается в изменении содержания, улучшении качества и предоставлении не только знаний, но и компетенций, а также умения применить их в жизни.

Таким образом, одной из главных целей современного образования видится развитие личности ребёнка на основе развития компетентностей.

Поэтому формирование ключевых компетентностей сегодня становится главной целью обучения, так как даст возможность ученику повысить свои учебные достижения и решает вопросы адаптации младшего школьника в обществе.

Прежде чем перейти к вопросу о компетентностной модели обучения младших школьников, нам нужно познакомиться с понятием «компетенция».

Баяндина С.Ж. предлагает своё определение: «... Компетентность - это готовность к выполнению определённых функций, а компетентностный подход в образо-

вании есть не что иное, как целевая ориентация учебного процесса на формирование определенных компетенций. Компетенция - готовность человека к мобилизации знаний, умений и внешних ресурсов для эффективной деятельности в конкретной жизненной ситуации неопределённости» (1).

Впервые идея формирования ключевых компетентностей в учебном процессе была выдвинута экспертами Совета Европы, в «Европейском проекте» по вопросам образования. Компетенции широкого спектра использования, обладающие определенной универсальностью, получили название ключевых.

Ключевые компетентности – наиболее общие (универсальные) способности и умения, позволяющие человеку понимать ситуацию и достигать результатов в личной и профессиональной жизни в условиях возрастающих динамизма современного общества.

Важным компонентом компетентностей является опыт – интеграция в единое целое усвоенных человеком отдельных действий, способов и приемов решения задач.

Совет Европы определил 5 ключевых компетенций, которыми должны быть оснащены молодые европейцы:

1. Политические и социальные компетентности – способность брать на себя ответственность, участвовать в принятии групповых решений, разрешать конфликты ненасильственно, участвовать в принятии групповых решений, разрешать конфликты ненасильственно, участвовать в поддержании и улучшении демократических институтов.

2. Компетентности, связанные с жизнью в многокультурном обществе, или межкультурные компетенции - толерантность, принятие различий между людьми, уважение других, способность жить с представителями иных культур, языков и религий.

3. Компетентности, относящиеся к владению устной и письменной коммуникацией, которые особенно важны для работы и социальной жизни, с акцентом на то, что людям, не владеющим ими, угрожает социальная изоляция (в этом же контексте владение более чем одним языком).

4. Компетентности, связанные с возрастанием информатизации общества, - владение информационными технологиями, понимание их применения, способности к критическому суждению в отношении информации, распространяемой масс-медийными средствами и рекламой.

5. Способность учиться на протяжении жизни как основа непрерывного обучения в контексте как личной профессиональной, так и социальной жизни.

Наряду с западными, существуют разнообразные классификации, в составе которых представлены ценностно - смысловая, общекультурная, учебно - познавательная, информационная, коммуникативная, социально-трудовая компетенции и компетенция личностного самосовершенствования. Наиболее убедительная классификация представлена в работах А.В. Хуторского и его последователей:

1. Средства мировоззренческой ориентировки (ценностно-смысловая компетентность);

2. Знания и умения в определенной сфере (учебно-познавательная, информационная, коммуникативная, социально - трудовая компетентности);

3. Круг вопросов, по которым следует быть осведомленным (общекультурная компетентность);

4. Основание для освоения способов физического, духовного и интеллектуального саморазвития (компетентность личностного самосовершенствования).

При этом образовательные компетенции дифференцируются А.В. Хуторским по тем же уровням, что и содержание образования:

- ключевые (реализуемые на метапредметном, общем для всех предметов содержании);

- общепредметные (реализуемые на содержании, интегративном для совокупности предметов, образовательной области);

- предметные (формируемые в рамках отдельных предметов) (3).

Подробнее остановимся на изучении ключевых компетентностей. Перечень ключевых компетентностей зависит от тех ценностей, которые считаются значимыми

на данном этапе развития социума. Тем не менее, можно выделить ядро (минимум) ключевых компетенций, которые в меньшей степени зависят от конъюнктуры и ориентированы на долгосрочную перспективу. В это ядро обязательно будет входить коммуникативная компетенция, без которой невозможна социализация индивида. Следовательно, одна из задач современной школы – формирование коммуникативной компетенции школьников на протяжении всех лет обучения и средствами всех учебных предметов.

Ключевые компетентности определяют реализацию специальных компетентностей и конкретных компетентностей. Одни и те же ключевые компетентности обеспечивают продуктивность различных видов деятельности. Компетентность не может быть изолирована от конкретных условий ее реализации и должна постоянно совершенствоваться. Различают множество типов компетентностей, направленных на решение теоретических и практических задач. Казахстанский Госстандарт использует ключевые компетентности как образовательные результаты выпускника начальной школы, и выделяет их три (2):

- компетентность разрешения проблем (самоменеджмент);
- информационная компетентность;
- коммуникативная компетентность.

Здесь важно не только совпадение, но и взаимосвязь ключевых компетентностей, взаимосвязь компетентностей показана в рис. 1.

Безусловно, эта схема не отражает всего многообразия компетентностей и отношений между ними. Содержание ключевых компетентностей может пересекаться. Например, в ситуации, когда носителем информации является человек, одновременно активизируются информационная и коммуникативная компетенция. Взаимосвязь ключевых компетентностей мы можем проследить на рис. 1.

Рис. 1. Взаимосвязь ключевых компетентностей

Эти ключевые компетентности представляют собой совокупность компетентностей, включающей в себя элементы логической, методологической, общеучебной деятельности, соотнесенной с реальными познаваемыми объектами. Сюда входят знания и умения учащихся, такие, как: целеполагания, планирования, анализа, рефлексии, самооценки учебно - познавательной деятельности. Ученик овладевает креативными навыками продуктивной деятельности: добыванием знаний непосредственно из реальности, владением приемами действий в нестандартных ситуациях, эвристическими методами решения проблем. Рассмотрим более подробно ключевые компоненты данных компетентностей в виде схемы на рис. 2.

Рис. 2. Компоненты ключевых компетентностей младшего школьника

В рамках этих компетентностей определяются требования соответствующей функциональной грамотности: умение отличать факты от домыслов, владение измерительными навыками, использование вероятностных, статистических и иных методов познания.

Их усвоение обеспечивает функциональную грамотность, а она, в свою очередь – социализацию, потенциальную эффективность и профессиональной деятельности.

С одной стороны, необходимо подчеркнуть прагматический аспект выделяемых ключевых компетентностей: без них невозможна жизнь в обществе. С другой, именно они формируют высший, личностный уровень развития младшего школьника, и им должно уделять пристальное внимание в школе (особенно в начальной), когда идет личностное становление человека.

Общими для ключевых компетентностей является:

- социальная и личностная значимость, смысловая ценность компетентностей;
- её практическая обусловленность;
- наличие реальных объектов действительности, по отношению к которым вводится компетентности; парадигма знаний об этих реальных объектах; умения и способы деятельности, относящиеся к данным объектам; минимально необходимый опыт практической деятельности; уровни овладения компетентностей.

Представленный перечень показывает, какие трудности объективно возникают при переходе на компетентностную модель обучения. Назовем некоторые из них (4).

1. Компетентности формируются на личностной основе: необходимо создать условия для индивидуального развития каждого ученика; мотивировать обучаемых на проявление самостоятельности, овладение компетентностями.

2. Учитель должен быть не только компетентным в той или иной области, но и уметь организовывать обучение компетентностями. Педагог перестает быть носителем знания – он становится руководителем, наставником, как конкретного ученика, так и группы учащихся.

3. Необходимо определить критерии оценки уровня овладения компетентностями. Оценка должна иметь целью сравнение учащегося с самим собой, а не с едиными нормами.

4. Трудно составить единый список знаний и умений, относящийся к тому или иному реальному объекту, но без выделения некоего перечня, ядра знаний и умений теряется предмет обучения. Такой список должен включать интеллектуальные, деятельностные и эмоционально-ценностные аспекты.

5. Компетентности формируют способность самостоятельно определять цель и достигать её при любых ситуациях. Для этого должен активно использоваться как социальный опыт решения проблем, так и личный опыт школьников.

6. Приобретение опыта деятельности требует создание условий, максимально приближенных к реальным. Так расширяется образовательное пространство, увеличивается значение практики, внеурочных форм обучения.

7. Формируемые компетентности должны быть актуальны для школьников, студентов, приближать их к ожидаемым результатам.

8. Образовательный процесс, основанный на компетентностной парадигме, шире учебного процесса. Следовательно, он должен пронизывать разные стороны жизни ребенка (учебную, внеучебную, сферу дополнительного образования и т.д.).

Анализируя вышеуказанные данные, можно сделать вывод о том, что динамично развивающее современное общество требует введения и пошагового развития компетентностной модели обучения младших школьников. Базовыми компонентами компетентностной модели обучения являются ключевые компетентности. Цели ключевых компетентностей сводятся к базовым постулатам педагогики: научить учиться, признать субъективность, равность ученика учителю, в том числе в определении цели и траектории образования, использовать практико - орентированные ситуации и активные методы обучения.

По мнению современных педагогов, само приобретение жизненно важных компетентностей дает человеку возможность ориентироваться в современном обществе, формирует способность личности быстро реагировать на запросы времени.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баяндина С.Ж. Компетентностный подход как концептуальное положение обновления содержания образования. – Астана, 2011. – 31 с.
2. Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан. Среднее общее образование: основные положения. - Астана, 2006. - 76 с.
3. Хуторской А.В. Общепредметное содержание образовательных стандартов // Институт новых образовательных технологий – М., 2002. - 272 с.
4. Лернер И.Я. Стандартизация образования. // Психолого-педагогические аспекты компетентностного подхода к отбору содержания образования. – М., 2012. - 147 с.

УДК 372.851

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИЕМОВ ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИЯ ПРИ РЕШЕНИИ ТЕКСТОВЫХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Чункурова З.К.

На протяжении всего обучения в школе учащиеся решают текстовые задачи. Текстовая задача – это сформулированный словами вопрос, ответ на который может быть получен с помощью арифметических действий [1, с. 83]. Основой решения всех текстовых задач является умение решать простые задачи, с которыми дети знакомятся в курсе математики.

Во время работы над задачей приходится сталкиваться с определенными трудностями. Учащиеся, которые посильнее,

справляются с работой, у остальных возникают проблемы. Причин этому много. Многие не видят связей между данными и искомыми величинами, и поэтому происходят затруднения в выборе арифметического действия. Многие учащиеся путают разные виды задач.

Систематические наблюдения за работой учащихся свидетельствует о том, что умение решать задачи сформировано у них недостаточно. Учащиеся нередко не умеют выделить искомое и данные, установить связи между величинами, входящими в задачу; составить план решения; выполнить проверку полученного результата.

Одной из причин такого положения является то, что традиционная практика обучения учащихся решению текстовых задач не способствует в должной мере осознанному усвоению математических знаний, предусмотренных программой, развитию мышления и творческой активности учащихся. Зачастую обучение решению задач сводится к показу образца и разучиванию способов решения. При этом основное внимание направлено на реализацию единственной цели – получение ответа на вопрос задачи. Необоснованно много внимания и неоправданных затрат времени идет на оформление краткой записи и решения задачи в ущерб осознанному поиску ее решения. На заключительный анализ, на установление того, какие выводы можно сделать из выполненного решения, не остается времени, а ведь это самое главное, ради чего и решается задача.

Все это отрицательно сказывается на формировании общих умений решать задачи, не оказывает необходимого влияния на развитие мышления учащихся.

Нужен эффективный прием в обучении решению текстовых задач.

Многие школы Казахстана используют учебники под редакцией Т.К. Оспанова, по которой обучение решению задач ведется на основе приема сравнения. Этому есть свое объяснение.

Так как у младших школьников развито наглядно-образное мышление, им предлагается сравнить задачу с графиком, с рисунком, со схемой и краткой записью. Использование этого приема решает много проблем. Противопоставление же задач и их решений дает возможность глубже осознать взаимосвязи между величинами, входящими в задачу, способствует лучшему усвоению идеи решения и формированию осознанного подхода к ее анализу.

Уже с 1 класса учащиеся противопоставляют задачу и «незадачу». На ее основе учащиеся легче запоминают структуру задачи. Учащиеся без особого труда определяют условие и вопрос, могут решить задачу и назвать ответ.

Во время противопоставления задач дети учатся рассуждать, выделять главное из общего, развивается речь, логическое мышление. Использование приема противопоставления ведет к расширению кругозора учащихся, развивает творческую активность.

Прием противопоставления ведет к приобретению навыка анализа математических текстовых задач. Также способствует умению составлять задачу по картинке, схеме, чертежу. Однако этот приём используется не регулярно, бессистемно, что снижает его эффективность.

В системе обучения математики важную роль играют простые задачи. С помощью решения простых задач формируется понятие об арифметических действиях и ряд других понятий. Умение решать простые задачи является подготовительной ступенью овладения учащимися умением решать составные задачи, так как решение составной задачи сводится к решению ряда простых задач. При решении простых задач происходит первое знакомство с задачей и ее составными частями. Поэтому учителю очень важно знать, как вести работу над простыми задачами каждого вида. Большую роль в организации продуктивной учебной деятельности младших школьников играет использование приема противопоставления [2, с. 15].

Формирование умения использовать данный прием следует производить поэтапно, в тесной связи с изучением конкретного содержания. Например, целесообразно ориентироваться на следующие этапы:

1) Выделение сходства и различий между признаками групп предметов;

2) Установление сходства и различия между признаками двух объектов;

3) Выделение признаков и свойств одного предмета;

4) Выделение сходства и различия между признаками 3, 4 и более объектов [7, с. 76].

Формирование логического приема сравнения целесообразно начать с первых уроков математики, в качестве объектов можно использовать предметы, рисунки с изображением предметов, хорошо знакомых детям, в которых они легко могут выделить те или иные признаки, опираясь на имеющиеся у них представления.

Для организации деятельности учащихся, направленных на выделение признаков того или иного предмета, можно начать с вопроса:

- Что можете рассказать о данном предмете?

Например: яблоко

Круглое, большое или маленькое, красное

- Что можете сказать об огурце?

- Зеленый, большой, длинный, с хвостиком.

А теперь давайте вспомним или придумаем загадки, в которых есть описание.

Прыгает и скачет, круглый…

- Что это?

Желтое, круглое
Дарит тепло.

Во время работы учащиеся знакомятся с понятиями «форма», «размер». Учитель предлагает ответить на следующие вопросы:

- Что вы можете сказать о формах, размерах данных предметов?

Круглые Большая Как квадрат

Для выявления признаков или свойств, предметов учитель обращается к детям с вопросом:

- В чем сходство и различие данных предметов? Что изменилось?

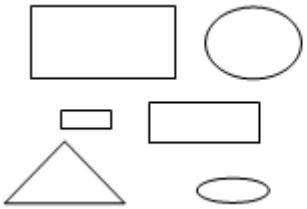

- форма

- размер

- размер и форма

Является возможным познакомить детей с термином «признак» и использовать его при выполнении заданий «Назови сходные и различные признаки предметов» или «Назови признаки предмета».

Умение противопоставлять предметы, выделять признаки, а затем, ориентируясь на них, учащиеся выполняют непосред-

ственно математические задания.

Назови признаки:

А) выражения 6+2 (числа 6, 5 и знак «плюс»)

Б) равенства 8+1=9 (числа – 8,1,9, знаки - «плюс», «равно»)

По этим внешним признакам дети могут установить сходство и различия между математическими объектами и рассматривать эти признаки с точки зрения различных понятий.

Назовите сходства и различия:

А) выражений: 8+2 и 8-2; 4+(3-1) и (4+3)-1

Б) чисел: 52 и 36; 111 и 11

В) вычислительных приемов:

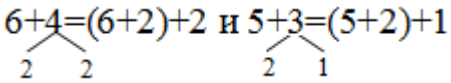

Г) геометрических фигур:

Д) текстовых задач:

1. Женя собрал 15 марок, Вова – 5. На сколько больше марок собрал Женя, чем Вова?

2. Женя собрал 15 марок, Вова – 5. Во сколько раз больше собрал марок Женя, чем Вова?

Прием противопоставления можно использовать при объяснении новой темы.

В обучении младших школьников большое внимание уделяется упражнениям, где нужно предметные данные перевести в математические.

Например, «К какому из рисунков соответствует запись»

«Выполните рисунок к записям»

3+5, 3*5

Показатель сформированности приема противопоставления – умение детей самостоятельно использовать его при решении задач без указания: «укажи сходства и различия», «сравни» и т. д.

В программе начальной школы по математике предусмотрено использование различных приемов работы. Предлагаются задания: составь и реши обратную задачу, реши задачу другим способом, измени вопрос так, чтобы задача решалась в одно (два) действие и др. Каждый из приемов применяется с определенной учебной и развивающей целью.

Для того, чтобы сформировать умение решать задачи, необходимо знать в чем и как она проявляется, какова ее структура, какие компоненты являются вариативными, неизменяемыми и изменяемыми.

Чтобы научить решать задачи учащиеся должны видеть взаимосвязь между данными и искомыми. Например, возьмем сравнение задачи и рисунка.

Прочитай

На столе лежало 6 яблок. 4 яблока забрала мама. Сколько яблок осталось на столе?

Сколько яблок было на столе? 6

Сколько яблок забрала мама? 4

Известно сколько осталось?

Если яблоки забрали, то их стало больше или меньше?

Каким действием будем решать задачу? (вычитанием)

Почему? (т.к. стало меньше)

Чтобы уметь решать такие задачи, нужно выделить особенности этих задач, выделить приемы решения этих задач, для этого лучше сравнивать задачи.

Эффективным приемом, развивающим творческую активность и мышление учащихся, является прием противопоставления задач и их решений.

Общеизвестно, что противопоставление является основой всякого познания, а также одним из приемов мышления. Противопоставление осуществляется с опреде-

ленной целью, и работа не должна заканчиваться только выявлением сходного и отличного, а обязательно завершаться определенными выводами. Противопоставление задач и их решений дает возможность глубже осознать взаимосвязи между величинами, входящими в задачу, способствует лучшему усвоению идеи решения и формированию осознанного подхода к ее анализу.

Приём противопоставления широко рекомендуется в методической литературе. В учебниках математики можно встретить задания на противопоставление простых задач с задачами, решаемыми двумя действиями, на противопоставление разных способов решения одной и той же задачи. Этот прием применяется с целью создания благоприятных условий для усвоения детьми тех или иных математических знаний [11, с. 36].

Например, в учебниках математики (под редакцией Т.К. Оспанова) для 1 классов предлагаются пары задач:

а) У Вити было 7 кубиков, а у Лены на 2 кубика больше. Сколько кубиков было у Лены?

б) У Вити было 8 кубиков, это на два больше чем у Лены. Сколько кубиков было у Лены?

Противопоставление задач и их решений способствует более осознанному выбору действий. Дети осознают, что одно и то же слово, влияющее на выбор действия, один и тот же вопрос не определяют выбор действия и что для этого нужно установить связи между величинами, входящими в задачу, и на их основе выбрать, а затем и выполнить действие.

Для ознакомления или закрепления свойств арифметических действий программой предусмотрено решение задач различными способами и противопоставление способов решения. Например, чтобы обратить внимание на правило деление суммы на число, предлагается задача:

«Во дворе играли 4 девочек и 6 мальчиков. Они разбились для игры на 2 команды. По сколько детей играло в каждой команде?» - и дети решают задачу различными способами:

1) (4+ 6) / 2 = 5 и

2) 6 / 2 + 4 / 2 = 5

и делают вывод о том, что разделить сумму на число можно разными способами.

Умение видеть задачу среди других заданий, выделить ее структуру, это лишь первый этап в обучении решению задач, важная задача учителя научить различать задачи разных видов. Для этого хорошо противопоставлять задачи.

Например, задачи «на нахождение суммы» и «на нахождение числа на несколько единиц больше».

Мальчики посадили 4 елочки, а девочки 6 елочек. Сколько елочек посадили дети?	Мальчики посадили 4 елочки, а девочки на 2 больше. Сколько елочек посадили девочки?

Сравни. Чем задачи похожи, а чем отличаются? Каким действием решим первую? Почему? Каким действием вторую? Почему?

Выясняется, что обе задачи решаются действием сложения, но первая задача – на нахождение суммы, т.е. общего количества елочек, а во второй задаче на нахождение количества елочек посаженых девочками, т.к. нам неизвестно это количество, но известно, что их на 2 больше. Эффективнее противопоставлять краткие записи этих задач.

М. – 4 е. } ? Д. – 6 е.	М. – 4 е. Д. - ?, на 2 больше

Таким образом, мы видим, что при противопоставлении дети легко определяют вид задачи.

В начальном курсе математики учащиеся знакомятся с обратными и взаимообратными задачами, чтобы не путаться в них используют прием противопоставления.

Сравни. Чем похожи? Чем отличаются?

В корзине было 9 яблок, а груш на 6 больше. Сколько груш было в корзине?	В корзине было 15 груш, а яблок на 6 меньше. Сколько яблок было в корзине?

Дети определяют, что первая задача на «нахождение числа на несколько единиц больше», а вторая «на нахождение числа на несколько единиц меньше».

В процессе противопоставления задач, учащиеся приходят к выводу, что то, что было известно в первой задаче, становится неизвестным во второй, и наоборот – это обратные задачи [11, с. 48].

Аналогичная работа проводится и со взаимообратными задачами. Только там дети противопоставляют 3 задачи.

С 1 класса дети решают простые задачи, на их основе они знакомятся с составной задачей. Чтобы дети лучше усвоили составные задачи, используется прием противопоставления. Учащиеся противопоставляют условия, решения, структуру. Можно преобразовывать простую задачу в составную задачу.

Прочитай.

Девочки посадили 4 саженца, а мальчики на 2 саженца больше. Сколько саженцев посадили дети?	Девочки посадили 4 саженца, а мальчики на 2 саженца больше. Сколько саженцев посадили мальчики?

Сравни. Чем похожи, чем отличаются? Каким действием решим 1 задачу, каким 2? Почему? Из скольких задач состоит составная задача? Сформулируй их. Реши.

Большое затруднение вызывают решение задач, выраженных в косвенной форме или по-другому задачи в нестандартной форме. Лучшему их усвоению помогает одновременное решение стандартных и нестандартных задач и их сравнение.

Сравни.

К пассажирам присоединились дети и 7 взрослых. На сколько пассажиров стало больше в автобусе?	К пассажирам присоединились 2 ребенка и 7 взрослых. Сколько всего пассажиров вошло в автобус?

Чем задачи похожи? Чем отличаются?

И предлагаются дополнительные вопросы:

Какую задачу ты можешь решить, какую нет? Почему?

Из вышесказанного следует, что в результате изменяющихся и усложняющихся задач, ум ребенка становится острее, а сам он становится сообразительнее, находчивее. У учащихся меняется подход к решению задач: он становится более гибким, особенно развивается навык по решению задач, имеющих несколько вариантов решения, где их можно противопоставить и выбрать наиболее рациональный или задачи на логическое мышление. В связи с этим рассуждения становятся последовательными, детальными, математическими, а речь – четкой, убедительной. В итоге повышается интерес к предмету, формируется неординарность мышления, умение анализировать, противопоставлять, обобщать и применять знания в нестандартных ситуациях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Курмалина Ш. Методика преподавания математики в начальных классах. - Астана: «Фолиант», 2011 – 178 с.
2. Оспанов Т.К., Кочеткова О.В. Методика обучения математике в начальных классах по учебникам нового поколения. – А.: Атамура, 2005 – 98 с.
3. Оспанов Т.К. Математика 1-4 классы. – А.: Атамура, 2001 – 2009 -164 с.
4. Шикова Р.Н. Работа над текстовыми за-

дачами. // Начальная школа. - М.: «Просвещение», 1991. - №5 – С. 17 - 21
5. Александрова Э.И. Математика 1-2 классы. – М.: «Вита-Пресс», 2004.
6. Оспанов Т.К., Кочеткова О.В. Методическое руководство к учебникам математики. – Усть-Каменогорск: Издательство ВКГК, 2002. – 218 с
7. Белошистая А.В. Методика обучения математике в начальной школе. - М.: «Владос», 2005. – 216 с.
8. Марнянский И.А. Элементы математического анализа в школьном курсе математики – СПб., 2007. – 124 с.
9. Афонькин С.Ю. Учимся мыслить логически. Увлекательные задачи на развитие логического мышления. – СПб., 2002. – 126 с.
10. Программы школьных факультативов по математике. – М.: «Просвещение», 2004. – 86 с.
11. Амосова Н.Н., Кукин Б.А. Вероятные разделы математики. – М., - 2001 – 232 с.

УДК 372.8

ИННОВАЦИОННЫЙ УРОК КАК СОВРЕМЕННАЯ ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ УРОКА

Шагаланова Б.Р.

В педагогике классно-урочная система предусматривает различные формы организации учебно-воспитательного процесса: домашняя учебная работа (самоподготовка), экскурсии, практические занятия и производственная практика, семинарские занятия, факультативные занятия, консультации, зачеты, экзамены. Но основной формой организации обучения в колледже является урок.

В педагогической литературе преобладает точка зрения, согласно которой урок - это вариативная форма организации целенаправленного взаимодействия (деятельности и общения) определенного состава педагогов и учащихся, систематически применяемая (в определенные отрезки времени) для коллективного и индивидуального решения задач обучения, развития и воспитания. Сущность и назначение урока как целостной динамической системы сводится, таким образом, к взаимодействию педагога и учащихся, целью которого является усвоение учащимися знаний, навыков и умений, развитие их способностей, опыта деятельности и общения.

Эффективность и результативность урока во многом определяются его структурой, под которой понимается дидактически обусловленная внутренняя взаимосвязь основных компонентов урока, их целенаправленная упорядоченность и взаимодействие. Структура традиционного урока включает четыре основных элемента: опрос, объяснение, закрепление и домашнее задание. Такой урок формирует знания, но не обусловливает общее развитие учащихся, поскольку элементы традиционной структуры не отражают процесса их самостоятельной учебной деятельности.

С другой стороны, такой урок отражает лишь внешние признаки учебного процесса (организовать, спросить, объяснить, закрепить и т.д.) и не отражает внутреннюю его сторону (закономерности учебного познания, структуру учебной деятельности и др.). Поэтому традиционный урок не может служить для педагога руководством к действию.

Большее внимание сегодня уделяется человеку как личности - его сознанию, духовности, культуре, нравственности, а также высокоразвитому интеллекту и интеллектуальному потенциалу. Соответственно, не вызывает сомнения чрезвычайная важность, острая необходимость такой подготовки подрастающего поколения, при которой оканчивали бы учебные заведения образованные интеллектуальные личности, обладающие знанием основ наук, общей культурой, умениями самостоятельно и гибко мыслить, инициативно, творчески решать жизненные и профессиональные вопросы.

Поэтому должен происходить достоянный поиск, цель которого - найти новые формы и приемы, позволяющие слить в единый процесс работу по образованию, развитию и воспитанию учащихся: на всех этапах обучения. Коллективу преподавателей необходимо реализовать концепцию, которая предполагает необходимость обеспечения учащихся прочными знаниями материала программы с одновременным осуществлением разноаспектного о развития и формирования личности каждого обучаемого - с учетом его индивидуальных способностей и возможностей.

Пути и способы реализации этих принципов должны быть в значимой степени творческими, нетрадиционными и в то же время эффективными.

Инновационные уроки реализуются, как правило, после изучения какой-либо темы или нескольких тем, выполняя функции обучающего контроля и оценки знаний учащихся. Такие уроки проходят в необычной, нетрадиционной обстановке. Подобная смена привычной обстановки целесообразна, поскольку она создает атмосферу праздника при подведении итогов проделанной работы, снимает психологический барьер, возникающий в традиционных условиях из-за боязни совершить ошибку. Такие уроки осуществляются при обязательном участии всех учащихся, а также реализуются с непременным использованием средств слуховой и зрительной наглядности (компьютерной и видео техники, выставки, буклеты, стенды). На таких уроках удается достичь самых разных целей методического, педагогического и психологического характера, которые можно суммировать следующим образом:

1) осуществляется контроль знаний, умений и навыков учащихся по определенной теме;

2) обеспечивается деловая, рабочая атмосфера, серьезное отношение учащихся к уроку;

3) предусматривается минимальное участие на уроке учителя.

Естественно, что инновационные уроки больше нравятся учащимся в силу их необычности по замыслу, методике организации и проведения, отсутствия жесткой структуры, наличия условий для самореализации и т.д. Поэтому такие уроки должны быть в арсенале каждого преподавателя. Вместе с тем, следует учитывать, что на подобных уроках, как правило, отсутствует серьезный познавательный труд учащихся, невысока их результативность. В силу этого они не должны преобладать в общей структуре обучения, преподавателю необходимо определить место нетрадиционных уроков в своей работе.

В.А. Сластёнин пишет: «понятие "инновация" означает новшество, новизну, изменение; инновация как средство и процесс предполагает введение чего-либо нового. Применительно к педагогическому процессу инновация означает введение нового в цели, содержание, методы и формы обучения и воспитания, организацию совместной деятельности учителя и учащегося». Характерной особенностью развития урока в конце 80-х - начале 90-х годов являлось то, что в практике общеобразовательной и профессиональной школы имел место активный процесс возникновения нестандартных форм проведения урока.

Нестандартный, или инновационный, урок - это занятие, имеющее нетрадиционную, гибкую, вариативную структуру и ориентированное, главным образом, на повышение интереса учащихся к обучению посредством новой формы организации их учебной деятельности.

В современной педагогике существует большое количество различных инновационных уроков. Можно выделить следующие группы таких уроков:

1. Уроки в форме соревнований и игр: конкурс, турнир, эстафета, дуэль, КВН, деловая игра, ролевая игра, кроссворд, викторина.

2. Уроки, основанные на формах, жанрах и методах работы, известных в общественной практике: исследование, изобретательство, анализ первоисточников, комментарий, мозговая атака, интервью, репортаж, рецензия.

3. Уроки, основанные на нетрадиционной организации учебного материала: урок мудрости, откровения, урок - “дублер начинает действовать”.

4. Уроки, напоминающие публичные формы общения: пресс-конференция, аукцион, бенефис, митинг, регламентирован-

ная дискуссия, панорама, телепередача, телемост, рапорт, диалог, “живая газета”, устный журнал.

5. Уроки-фантазии: урок-сказка, урок-сюрприз, урок XXI века.

6. Уроки, основанные на имитации деятельности учреждений и организаций: суд, следствие, трибунал, цирк, патентное бюро, ученый совет, редакционный совет.

Таким образом, можно сказать, что инновационный урок предполагает введение каких либо новых элементов, не использовавшихся ранее, наиболее распространенным является элемент игровой деятельности. Так как в ходе игры учащиеся не только закрепляют и обобщают материал, но и сами принимают активное участие в ходе урока, сотрудничают друг с другом, с преподавателем и т.д.

Для более полного понимания, что из себя представляет инновационный урок рассмотрим некоторые из выше представленных.

Деловая игра - средство моделирования разнообразных условий профессиональной деятельности (включая экстремальные) методом поиска новых способов ее выполнения.

Деловая игра позволяет найти решение сложных проблем путем применения специальных правил обсуждения, стимулирования творческой активности участников как с помощью специальных методов работы (например, методом «Мозгового штурма», так и с помощью модеративной работы психологов-игротехников, обеспечивающих продуктивное общение.

Цель:

• активизация и закрепление знаний учащихся, приобретенных при изучении данной темы;

• анализ, синтез, интерпретация материала в ходе данного урока;

• практическое применение полученных знаний, планирование хода действий.

Основная задача:

• выработка навыков принятия практического решения на игровых этапах «создания» и «развития деятельности» предприятия.

Урок-КВН

Основными целями и задачами такого урока является:

• обобщение и систематизация знаний учащихся по данной теме - явлениях, процессах и закономерностях;

• развитие способностей обобщать и систематизировать изученный материал;

• (объяснение закономерностей и процессов;

• установление причинно - следственных связей;

• развитие мышления учащихся и их творческих способностей;

• формирование грамотной устной речи;

• воспитывать в учащихся чувство товарищества, умение работы в коллективе; ответственности и самостоятельности;

• развивать познавательный интерес к предмету.

Урок заключается в том, что группу учащихся необходимо разделить на команды, в каждой из которой выбирается капитан. Победителем будет считаться тот, у кого будет больше правильных ответов на предложенные задания. Правильность и полноту ответов определяет специальная счетная комиссия, состоящая из преподавателей.

Задания для такого урока могут быть различными. Это может быть решение задач; фронтальный опрос членов команд по очереди; отгадывание ребусов, кроссвордов; выявление закономерностей; поиск лишних слов и их исправление; демонстрация домашнего задания, предварительно данного преподавателем по выбранной теме; разыгрывание сценок и т.п.

Урок-конкурс

Проведение такого урока позволяет:

• проверить прочность усвоения теоретических знаний, практических умений и навыков за весь курс обучения;

• систематизировать знания учащихся;

• формировать у учащихся добросовестное отношение к труду, сознательное отношение к выполнению трудовых заданий;

• воспитывать волю к победе;

• прививает учащимся интерес к выбранной профессии;

• развивать у учащихся самостоя-

тельность мышления, творческую инициативу и активность.

Задания для такого урока могут быть примерно такими же, как и для урока-КВНа.

Урок-конференция

Вряд ли стоит доказывать, что самым надежным свидетельством освоения изучаемого материала является способность учащихся вести беседу по конкретной теме. В данном случае целесообразно проводить урок-конференцию. Урок - конференция - это своеобразный диалог по обмену информацией. На таком уроке, как правило, учащиеся овладевают определенным количеством частотных клише и пользуются ими в автоматическом режиме. Оптимальное сочетание структурной повторяемости обеспечивает прочность и осмысленность усвоения.

В зависимости от поставленных задач тема урока может включать отдельные подтемы. Во всех этих случаях мы имеем дело с обменом значимой информацией. В такой ситуации логично прибегать к элементам ролевого диалога. Такая форма урока требует тщательной подготовки. Учащиеся самостоятельно работают над заданием по рекомендованной преподавателем литературе, готовят вопросы, на которые хотят получить ответы. Подготовка и проведение урока подобного типа стимулирует учащихся к дальнейшему углублению знаний в результате работы с различными источниками, а также расширяет кругозор.

Урок-сюрприз

Особенностью данного урока заключается в том, что учащиеся не знают, какие задания их ожидают, для этого используются специально приготовленные шкатулки с вопросами, «черные» ящики, конверты и т.д.

Цели такого урока следующие:

• обобщить знания учащихся о понятиях, показать их значение, взаимосвязь;

• расширить кругозор, словарный запас через исторические сведения о величинах, повторить старинные единицы массы, длины, времени;

• выявить имеющиеся знания и понятия процессов, явлений на уровне собственного жизненного опыта;

• воспитывать активность, самостоятельность.

Урок-аукцион

Этот урок строится как повторительно-обобщающий с акцентом на показ практической значимости изученных вопросов - в этом и цель урока.

Структура урока такова: приветствие; повторение во время опроса основных вопросов темы; объяснение правил аукциона; "продажа" предметов; музыкальная пауза; продолжение "продажи"; музыкальный финал; итоги.

Развитие у студентов способности логического мышления и умения творчески применять полученные в процессе обучения объем знаний при самостоятельном принятии решений на поставленную перед ним задачу - одна из главных целей обучения на занятиях русского языка. Хорошая методика преподавания обеспечивает единство интересов преподавателя и студентов. В этом отношении инновационные методы активного обучения в работе с текстами по специальности являются одним из наиболее перспективных путей совершенствования профессиональной подготовки будущих специалистов. Активные методы обучения - методы, стимулирующие познавательную деятельность студентов. Они строятся в основном на диалоге, предполагающем свободный обмен мнениями о путях разрешения той или иной проблемы. Данные методы характеризуются высоким уровнем активности обучаемых.

Как известно, существуют несколько форм инновационных методов обучения:

1) полилоги-беседы по отдельным темам,

2) анализ конкретных ситуаций и решение проблемных задач,

3) деловые (ролевые) игры,

4) кроссворды,

5) игровое проектирование

6) и другие.

Однако нужно учитывать тот факт, что внедрение в учебный процесс инновационных методов обучения в основном осуществляется при изучении гуманитарных или организационных дисциплин.

Применение инновационных методов обучения, способствующих самостоятельно контролировать собственный процесс обучения студентами, является актуальным и своевременным.

Использование инновационных методов дает студентам необходимые практические навыки анализа ситуаций и оперативного нахождения решений, развивает способности аргументировать и четко излагать свои мысли.

Особенность учебных занятий заключается в том, что они требуют активного участия обучающихся. При этом роль преподавателя сводится к оказанию помощи студенту по мере продвижения через процесс занятий. Компетентный преподаватель должен хорошо представлять себе, что происходит на каждой конкретной стадии учебного процесса, и делать обучение более эффективным для его участников.

В последнее время преподавателями внедряется такая инновационная форма обучения как «методика малых групп».

Процесс обучения в данном случае состоит из следующих этапов:

1) Преподавателям предлагается проблема для обсуждения.

2) Формируются группы (4-5 студентов).

3) В каждой группе выбираются необходимые роли.

4) Предоставляется время на обсуждение.

5) Даётся возможность выступления представителю от каждой группы для презентации итогов работы (варианты решения проблемы, ответы на поставленные вопросы и т.д.).

6) Преподаватель обобщает прозвучавшие выводы всех групп по заданной проблеме.

7) Совместно разбираются итоги и делаются общие выводы (чему научились в ходе занятия, как можно использовать в дальнейшем то, чему научились).

В начале занятия студенты получают от преподавателя четко сформулированную проблему, которая может быть выражена в форме проблемной задачи. В процессе обсуждения этой проблемы они прибегают к мозговому штурму - одному из простых и быстрых способов генерирования идей. Во время мозгового штурма участники свободно обмениваются идеями по мере их возникновения, неофициальная обстановка создает атмосферу свободного обмена мнениями. Все высказанные идеи записываются на доске. Для оценки взглядов и последующего формирования групп при помощи взвешенного голосования выбирается несколько наиболее важных и перспективных направлений, которые должны обсудить студенты, разбившись на группы. В ходе обсуждения участие преподавателя сведено к минимуму. Он может направить дискуссию в нужное русло, задавая правильные вопросы. От него требуется умение найти побуждающие к участию в дискуссии стимулы для каждого обучающегося. Обычно преподаватель обходит все группы, чтобы убедиться в том, что студенты правильно поняли задание. Вниманию студентов могут быть предложены следующие основные правила, которых они должны придерживаться в процессе обсуждения: уважайте чужое мнение (это не значит, что нужно приходить к единому мнению); не говорите длинными фразами; не говорите одновременно; не «витайте в облаках» - подходите практически; избегайте группового редактирования; используйте творческий подход. Эти правила можно подготовить заранее на слайдах или просто написать на доске.

Для презентации идеи от каждой группы выступает один человек. Некоторые готовят раздаточные материалы (записи на доске). После каждого выступления члены других групп задают вопросы для более детальной проработки темы. В конце занятия преподаватель подводит итоги выступлений, определив явно прозвучавшие во время презентаций общие для всех групп решения.

При использовании инновационных методов происходит взаимодействие преподавателя со студентом, направленное на воспитание и самовоспитание компетентного специалиста, профессионала.

Подход к взаимодействию со студентом, основанный на использовании этих методов включает четыре структурных составляющих. Первая - побудительная: причины, факторы, обусловливающие выбор студентом или преподавателем того или

иного метода для эффективного усвоения дисциплины. Вторая - ментальная, раскрывающая смыслы, ценности, нормы, установки, которые регулируют поведение участников взаимодействия. Третья - процессуальная, определяющая особенности педагогического взаимодействия, последовательность его развития (цели, содержание, схемы и сюжеты взаимодействия, ролевые позиции). Четвертая - результативная, влияющая на результаты образовательного процесса. Студент стремится повысить эффективность своей учебной деятельности за счет ее более рациональной организации (например, использует схемы, опорные конспекты, составляет картотеку при подготовке к экзаменам и т.д.).

Применение в практике преподавания «методики малых групп» дает студентам возможность совершенствовать навыки разрешения трудных ситуаций, учиться друг у друга, формирует чувство ответственности за учебный процесс, навыки совместной работы в командах, а также навыки публичных выступлений.

В заключении следует отметить, что использование описанного метода организации учебного процесса позволяет не только повысить интенсивность обучения студентов, но и обеспечивает их подготовку к самостоятельной работе.

Мы рассмотрели только наиболее распространенные нестандартные уроки. При планировании и проведении таких уроков преподаватель может вносить собственные коррективы исходя из выбранной темы для проведения урока и способностей учащихся, также преподаватель, полагаясь на свою фантазию и опыт, может спланировать собственный инновационный урок, который будет иметь место в системе профессионального обучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреев Е. Г. Педагогика в работе лектора. - М., 1974.
2. Баранов С. П., Принципы обучения. - М., 1975.
3. Бруннер Д. Процесс обучения. Пер. с нем. - М., 1962.
4. Зотов И. С. Некоторые вопросы методики чтения лекции по общественным наукам в вузе. - М., 1971.
5. Савельев В. П., Туляков Ю. Т. Самостоятельная работа - важная составная часть учебного процесса. - Симферополь, 1993.
6. Асипова Н.А. Казакбаева З. Инновационные технологии по жизнеоберегающему образованию. – М., 2003.

УДК 37.014.3

МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ШКОЛЬНИКА НА ЭТАПЕ ПРОФИЛИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ

Клиновицкая Е.А., Мацкевич И.К.

Актуальность профориентационной помощи школьникам очевидна. Важнейшая задача школы - формирование полноценных граждан своей страны, а решение этой задачи во многом зависит от того, чем будут заниматься повзрослевшие школьники, какую профессию они изберут, и где будут работать. Кроме того, грамотно построенная профориентационная работа позволяет решать и многие насущные проблемы воспитания, особенно в старших классах. Давно известно, что оптимистичная перспектива жизни (и прежде всего, реальная и привлекательная профессиональная перспектива) уберегает многих подростков от необдуманных шагов. Если подросток серьезно намеревается приобрести сложную и престижную профессию, к которой ему следует готовиться, то он тысячу раз подумает.

Таким образом, профориентационная работа со школьниками - это также вклад в решение острых социальных проблем.

Профильное обучение создаёт условия для подтверждения гипотезы Д.Б. Эльконина о возникновении новых периодов психического развития, так как профильное обучение является попыткой совместить

задачи подросткового и юношеского возраста.

Ранняя профилизация и специализация знаний предполагает избирательную нагрузку на отдельные стороны психики ребёнка. Без грамотного психологического сопровождения эти обстоятельства могут привести к неравномерности интеллектуального и личностного развития детей. Поэтому одна из важнейших задач психологического сопровождения – мониторинг и своевременное устранение возможных факторов возникновения неравномерностей в развитии. Подростки часто осуществляют вынужденный выбор профиля обучения. В условиях несамостоятельной профессионализации обычные возрастные задачи подросткового возраста возникают перед учащимися в несколько искажённой форме. Задача формирования временной перспективы перед ребёнком вообще не ставится, поскольку в большинстве случаев эту задачу за него «решают» родители. В результате у него теряется учебная мотивация. Поэтому одной из задач психологического сопровождения является углубленная профориентация [1].

Психологическое сопровождение предполагает также психологическую диагностику при отборе учащихся в профильные классы.

Представленная в трудах многих педагогов, психологов, социологов многоаспектность изучения профильного обучения, подтверждая заинтересованность исследователей в его проблематики, не позволяет считать окончательно решенными вопросы, связанные с важностью и необходимостью обязательного введения профилизации школы. Анализ данной проблемы будет способствовать, во-первых, более глубокому пониманию целей профильного обучения, во-вторых, структуры, и в-третьих – организации обучения.

Особое значение придается психологической службе школы, которая призвана обеспечить не только сохранение психологического здоровья учащихся, но и их развитие в рамках личностно - ориентированного обучения. Введение профильного обучения в старших классах требует также модернизации психологической службы школы, поиска новых моделей психологического сопровождения учащихся [1].

Профильное обучение - средство дифференциации и индивидуализации обучения, позволяющее за счет изменений в структуре, содержании и организации образовательного процесса более полно учитывать интересы, склонности и способности учащихся, создавать условия для обучения старшеклассников в соответствии с их профессиональными интересами и намерениями в отношении продолжения образования.

Цель внедрения профильного обучения - это создание системы специализированной подготовки в старших классах общеобразовательной школы, ориентированной на социализацию личности, в том числе с учетом реальных потребностей рынка труда.

Основной задачей профильного обучения является отработка гибкой системы профилей и кооперация старшей ступени учреждениями начального среднего и высшего профессионального образования.

Профильное обучение направлено на реализацию личностно-ориентированного учебного процесса. При этом существенно расширяются возможности выстраивания учеником индивидуальной образовательной траектории.

Закон Р.К. «Об образовании» даёт определение профильное обучение как процесс дифференциации и индивидуализации обучения, организации образовательного процесса с учетом интересов, склонностей и способностей обучающихся.

Кроме того, там же даётся определение предпрофильная подготовка - целенаправленная педагогическая поддержка выбора обучающимся основного среднего образования индивидуальной образовательной траектории.

При этом профильная школа определяется как учебное заведение, реализующее образовательную учебную программу общего среднего образования [2].

Н.М. Ладнушкина рассматривает переход к профильному обучению, выделяет следующие основные цели[3]:

• обеспечить углубленное изучение отдельных предметов программы полного общего образования;

• создать условия для существенной

дифференциации содержания обучения старшеклассников с широкими и гибкими возможностями построения школьниками индивидуальных образовательных программ;

• способствовать установлению равного доступа к полноценному образованию разным категориям обучающихся в соответствии с их способностями, индивидуальными склонностями и потребностями;

• расширить возможности социализации учащихся, обеспечить преемственность между общим и профессиональным образованием, более эффективно подготовить выпускников школы к освоению программ высшего профессионального образования.

Таким образом, важнейшими вопросами организации профильного обучения являются:

1. Определение структуры и направлений профилизации,

2. Модели организации профильного обучения.

Государственный образовательный стандарт обучения рассматривает основные направления профилизации. В общеобразовательной школе Республики Казахстан выделяются общественно-гуманитарное и естественно-математическое направления. Выбор одного или обоих направлений осуществляется школой с учетом потребностей учащихся и запросов родителей. Внутри направления формируются профили (к примеру, физико-технический, экономико-математический, химико-биологический, географо-экологический, художественный, лингвистический, историко-правоведческий и т.д.).

Выбор направления профилизации обучения делается с учетом многих аспектов, которые определяют деятельность школы, в том числе:

• интересы, способности учащихся;

• содержание предпрофильной подготовки учащихся 8-9 классов;

• профессиональный уровень учителей, работающих на старшей ступени школы;

• конкурентные качества педагогического коллектива среди учителей школ микрорайона;

• имидж школы в глазах родителей;

• определенные обязательства (ожидания) перед учредителями учебного заведения и др.

Содержание обучения в старших классов складывается на основе различных сочетаний курсов трех типов:

• базовых (инвариантный компонент учебного плана);

• профильных (вариативный компонент учебного плана);

• элективных (ученический компонент учебного плана) [4].

Базовый (инвариантный) компонент – часть содержания образования, определяющая перечень обязательных образовательных областей и учебных предметов.

Базовые общеобразовательные предметы – обязательны для всех учащихся во всех профилях.

Профилирующие предметы – основные учебные предметы, определяющие профиль обучения на старшей ступени среднего общего образования.

Прикладные курсы – организационная форма реализации образовательных программ, способствующих продолжению и углублению знаний по основным предметам, а также практической подготовке учащихся.

Элективные курсы обеспечивают удовлетворение индивидуальных образовательных интересов, потребностей, склонностей каждого школьника. Элективные курсы по назначению могут быть нескольких типов:

• «надстройкой» профильных курсов (например, в профильных математических классах «теория вероятности», «математическая статистика», «программирование»; в профильных гуманитарных классах «история искусств» и т.д.);

• обеспечивать межпредметные связи (в математических классах «компьютерная графика», МХК);

• курсы по подготовке к ЕНТ;

• «надпредметные» курсы: «деловой этикет», «ораторское мастерство»;

• элективные курсы, обеспечивающие жизненные навыки: «делопроизводство на казахском языке», «деловой английский язык».

Посредством курсов по выбору педагогический коллектив учебного заведения

реализует новые формы и приемы организации учебно-воспитательного процесса, обеспечивающие личностную ориентацию ученика.

С точки зрения психологии, целесообразно обратиться к понятиям близким к профилизации.

Профессиональная ориентация - это система научно обоснованных мероприятий, направленных на подготовку молодёжи к выбору профессии с учётом особенностей личности и социально - экономической ситуации на рынке труда, на оказание помощи молодёжи в профессиональном самоопределении и трудоустройстве [4].

Н.С. Пряжников рассматривает профориентацию как очень объемное понятие, например, можно сказать, что современное западное общество по сути своей профориентационно, т.к. с самого рождения ориентирует ребенка на жизненный успех, на успешную карьеру. Профориентация предполагает широкий, выходящий за рамки только педагогики и психологии, комплекс мер по оказанию помощи в выборе профессии, куда входит и профконсультация как индивидуально ориентированная помощь в профессиональном самоопределении [5].

И профориентация и профконсультация - это ориентирование школьника (оптанта), тогда как профессиональное самоопределение больше соотносится с самоориентированием учащегося, выступающего в роли субъекта самоопределения (по Е.А. Климову).

Профессиональная ориентация включает в себя:

1) Профессиональное просвещение - ознакомление учащихся и выпускников учебных заведений с современными видами трудовой деятельности, социально-экономическими и психофизиологическими особенностями различных профессий, потребностями в квалифицированных кадрах, требованиями, предъявляемыми профессиями к человеку, возможностями профессионально-квалификационного роста и самосовершенствования в процессе трудовой деятельности. Профессиональное просвещение формирует у молодежи мотивированные профессиональные намерения, в основе которых лежит осознание ими социально-экономических потребностей и своих психофизиологических возможностей.

2) Профессиональное консультирование - оказание помощи учащимся в профессиональном самоопределении и предоставление рекомендаций учащимся о возможных направлениях профессиональной деятельности, наиболее соответствующих его психологическим, психофизиологическим, физиологическим особенностям, на основе результатов психологической, психофизиологической и медицинской диагностики;

3) Психологическую поддержку - методы, способствующие снижению психологической напряженности, формированию позитивного настроя и уверенности в будущем.

Для проведения профессиональной ориентации нужно располагать социально-экономическими характеристиками профессий, знать перспективы развития профессии, районы распространения профессий, уровень доходов профессионалов, пути получения квалификации и перспективы профессиональной карьеры, а также особенности рынка труда. Кроме этого, следует пользоваться технологическими характеристиками, включающими описание производственных процессов и профессиональных задач; медико-физиологическими и санитарными характеристиками условий труда с перечнем показаний и противопоказаний; требованиями профессий к индивидуальным особенностям людей. Сводный документ такого рода называется профессиограммой.

Обратимся так же к понятию сопровождение.

Впервые термин «сопровождение» появился в работе Г. Бардиер, Н. Ромазан, Т. Чередниковой (1993) в сочетании со словом «развитие» - «сопровождение развития».

Проблемы психолого - педагогического сопровождения, его организация и содержание раскрыли в своих исследованиях М.Р. Битянова, Б.С. Братусь, Е.В. Бурмистрова, О.С. Газман, И.В. Дубровина, Е.И. Исаев, Е.И. Казакова, А.И. Красило, В.Е. Летунова, Н.Н. Михайлова, А.В. Мудрик, С.Д. Поляков, М.И. Роговцева, К.

Роджерс, Н.Ю. Синягина, В.И. Слободчиков, Ф.М. Фрумин, А.Т. Цукерман, Л.М. Шипицына, И.С. Якиманская и др.

Психолого-педагогическое сопровождение начинает активно развиваться в 1995 - 1998 годах. В 1998 году на Первой всероссийской конференции специалистов системы сопровождения оно было определено как особый вид помощи ребенку в обеспечении эффективного развития в условиях образовательного процесса. Сама идея сопровождения неразрывно связана с ключевой идеей модернизации современной системы образования, а именно: в системе образования должны быть созданы условия для развития и самореализации любого ребенка, при этом полноценное развитие личности должно стать гарантом социализации и благополучия [6].

М.Р. Битянова рассматривает сопровождение как процесс, как целостная деятельность практического школьного психолога, в рамках которой могут быть выделены три обязательных взаимосвязанных компонента:

Систематическое отслеживание психолого-педагогического статуса ребенка и динамики его психического развития в процессе обучения.

Создание социально - психологических условий для развития личности учащихся и их успешного обучения.

Создание специальных социально-психологических условий для оказания помощи детям, имеющим проблемы в психологическом развитии, обучении [7].

Э.Ф. Зеер, М.Р. Битянова, Л.М. Митина, А.И. Красило, А.П. Новгородцева рассматривают психологическое сопровождение в условиях профильного обучения понимается как комплекс мер по развитою и поддержке внутренних условий профессионального становления личности [8].

Таким образом, М.Р. Битянова предлагает рассматривать психолого - педагогическое сопровождение учащихся в течение всего учебного года как основу работы школьного психолога. Автор не расчленяет на отдельные блоки основные функции психолога в школе, а выстраивает их в единую модель работы [7].

Ряд исследователей (JI.M. Митина, JI.В. Брендакова, И.В. Вачков, И.Н. Грызлова, И.Н. Исакова, В.Г. Колесников, И.М. Кондаков, Ю.А. Кореляков, А.К. Осницкий, И.А. Переверзев, Н.Н. Трушина, Г.В. Щавырина) отмечают значимость соотнесения программы психологического сопровождения с нормами и законами психического развития человека. Психологическое сопровождение способствует становлению личности, преодолению кризиса, решению ключевых возрастных проблем, успешно реализует программу социальной адаптации подростка [8].

В качестве основных характеристик психологического сопровождения выступают его процессуальность, пролонгированность, недирективность, погруженность в реальную повседневную жизнь человека или семьи, особые отношения между участниками этого процесса, что в психоанализе называется «положительный перенос» [9].

Объектом сопровождения выступает образовательный процесс (учебно-воспитательный процесс).

Предметом деятельности является ситуация развития ребенка как система отношений ребенка: с миром, с окружающими (взрослыми и сверстниками), с самим собой [6].

Главной целью психологического сопровождения, по мнению М.Р. Битяновой, является создание условий, способствующих развитию личности школьника в образовательном пространстве.

Задачи сопровождения по М.Р. Битяновой:

- предупреждение возникновения проблем развития ребенка;
- помощь (содействие) ребенку в решении актуальных задач развития, обучения, социализации: учебные трудности, проблемы с выбором образовательного и профессионального маршрута, нарушения эмоционально-волевой сферы, проблем взаимоотношений со сверстниками, учителями, родителями, в освоении значимых и наиболее ценных методов познания, общения и понимания себя и других;
- психологическое обеспечение образовательных программ;
- развитие психолого-педагогической компетентности (психологической культуры) учащихся, родителей, педагогов.

Виды (направления) работ по психолого-педагогическому сопровождению:

- профилактика;
- диагностика (индивидуальная и групповая (скрининг));
- консультирование (индивидуальное и групповое);
- развивающая работа (индивидуальная и групповая);
- коррекционная работа (индивидуальная и групповая);
- психологическое просвещение и образование: формирование психологической культуры, развитие психолого-педагогической компетентности учащихся, администрации образовательных учреждений, педагогов, родителей;
- экспертиза (образовательных и учебных программ, проектов, пособий, образовательной среды, профессиональной деятельности специалистов образовательных учреждений) [6].

Психологическое сопровождение представляет собой целостную систему. Как любая система, оно состоит из элементов (или компонентов), которые одновременно являются его инвариантными этапами.

В сопровождении, как в разворачивающемся во времени процессе, можно выделить три основных компонента:

1) диагностика (отслеживание), служащая основой для постановки целей;

2) отбор и применение методических средств;

3) анализ промежуточных и конечных результатов, дающий возможность корректировать ход работы.

В условиях профильного обучения старшекласснику предстоит сделать жизненно важный выбор, который, как правило, определяет дальнейшее образование, будущую профессиональную карьеру и, соответственно связан с выбором образа жизни.

Большую роль в реализации профильного обучения должна играть и психологическая служба школы. Переход на профильное обучение требует от школьного психолога разработки и применения такой комплексной модели сопровождения, которая могла бы не просто поддержать школьника в его профессиональном выборе, а обеспечить формирование самой способности к сознательному ответственному выбору.

ЛИТЕРАТУРА

1. Источник интернет - http://psibook.com/
2. Об образовании Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III Казахстанская правда от 15 августа 2007 года N 127 (25372) Ведомости Парламента Республики Казахстан, 2007 г., N 20 (2501), ст. 151
3. Ладнушкина Н.М. Предпрофильная подготовка выпускников основной школы // Школьные технологии. – 2005. - №1. – С. 71-84;
4. Профессиональная ориентация (профориентация) http://www.edu.ru/
5. Пряжников Н.С. Профориентация в школе: игры, упражнения, опросники (8-11 классы). - М.: ВАКО, 2005. с
6. Тютина Е.А. Психолого-педагогическое сопровождение детей: сущность и особенности // www.superinf.ru
7. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе. – М., 1998
8. Жарко А.С. Автореферат диссертации по теме "Психологическое сопровождение выбора профиля обучения учащимися средних классов". – М.., 1998.
9. Осухова Н. ГосНИИ семьи и воспитания РАО. Психологическое сопровождение семьи и личности в кризисной ситуации. – М., 2004.

1. **Амерханова Ляйлим Бимухамбетовна** - преподаватель колледжа КАСУ. Область научных интересов – казахская филология.
2. **Бақытбек Жүнісбек** – студент КАСУ. Область научных интересов - общая педагогика и здоровый образ жизни.
3. **Бақытбекқызы Балгын** – магистрант ВКГУ им. С.Аманжолова. Область научных интересов – теория и методика преподавания.
4. **Вильде Виктория Викторовна** – преподаватель КГКП «Восточно-Казахстанский гуманитарный колледжа». Область научных интересов – школьная педагогика.
5. **Дюсенбаева Ардак Толеуовна** - кандидат педагогических наук, старший преподаватель ВКГУ им. С.Аманжолова. Область научных интересов – теория и методика преподавания.
6. **Жайсанбаева Асель Серикпаевна** - преподаватель колледжа КАСУ. Область научных интересов - лингвистические аспекты текста и дискурса.
7. **Касымжанов Дидар Нұрланұлы** – студент КАСУ. Область научных интересов – вопросы общей психологии.
8. **Кайгородцев Александр Александрович** - доктор экономических наук, профессор. Область научных интересов – вопросы педагогики высшей школы.
9. **Касенова Шынар Ильясовна** – учитель химии КГУ «Вечерняя школа №3» г. Усть-Каменогорска. Область научных интересов - теория и методика преподавания.
10. **Касентаева Карлыгаш Уразбековна** - кандидат педагогических наук, ВКГТУ им. Д. Серикбаева. Область научных интересов - педагогика высшей школы.
11. **Қилыбаева Гульнур Кенжеканқызы –** старший преподаватель ВКГУ им. С. Аманжолова. Область научных интересов – школьная педагогика.
12. **Клиновицкая Евгения Анатольевна** – студентка КАСУ. Область научных интересов – школьная педагогика.
13. **Левина Татьяна Викторовна** – заместитель начальника НИО КАСУ; магистр филологии. Область научных интересов – вопросы науки и развития научного издательства.
14. **Малинина Ирина Александровна** - кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики» (Нижний Новгород, Россия). Область научных интересов – педагогика высшей школы.
15. **Мацкевич Ирина Константиновна** – кандидат психологических наук, доцент. Область научных интересов – психология вышей школы.
16. **Мошенская Наталья Алексеевна** – менеджер НИО КАСУ. Область научных интересов – вопросы науки и развития научного издательства.
17. **Мүлік Шакуран** – учитель физической культуры КГУ № 16 г. Усть-Каменогорска. Область научных интересов - общая педагогика и здоровый образ жизни.
18. **Мұратұлы Дидар** – преподаватель. Область научных интересов – развитие информационных технологий.
19. **Орман Кулихан** – преподаватель. Область научных интересов - общая педагогика и здоровый образ жизни.
20. **Осколкова Анна Александровна** – старший преподаватель, магистр

иностранного языка. Область научных интересов - подготовка педагогических кадров, вопросы иностранной филологии.

21. **Сабитов Мутан Закариевич** - преподаватель колледжа КАСУ. Область научных интересов – теория и методика преподавания.
22. **Саданова Жанар Кабыкеновна** – старший преподаватель. Область научных интересов – проблемы современного образования.
23. **Садыкова Светлана Назымовна -** кандидат биологических наук, старший преподаватель Стерлитамакского института физической культуры (филиал) Урал ГУФК (Россия). Область научных интересов – вопросы физической реабилитации.
24. **Самарханова Нургуль Нуржақыпқызы** - преподаватель колледжа КАСУ. Область научных интересов – казахская филология.
25. **Сванова Раушан Тлеубердиновна** – преподаватель колледжа КАСУ. Область научных интересов – проблемы современного образования.
26. **Селиванова Людмила Федоровна** – преподаватель колледжа КАСУ. Область научных интересов – теория и методика преподавания.
27. **Советов Сырым Талғатұлы** – студент КАСУ. Область научных интересов – народная педагогика.
28. **Толеухан Лида** - преподаватель колледжа КАСУ. Область научных интересов - педагогические технологии.
29. **Толеуханов Канат Толеуханович** - преподаватель колледжа КАСУ. Область научных интересов - педагогические технологии.
30. **Отческая Ирина Борисовна** – кандидат педагогических наук, ВКГТУ им. Д. Серикбаева. Область научных интересов - педагогика высшей школы.
31. **Умутбаева Жанар Дуйсенхановна** - преподаватель колледжа КАСУ. Область научных интересов - традиционные методы обучения.
32. **Усикова Алла Анатольевна** - учитель географии высшей категории КГУ «Школа-гимназия № 38», г. Усть-Каменогорск. Область научных интересов – проблемы современного образования.
33. **Филиппов Роман Романович –** магистрант MBA КАСУ. Область научных интересов – проблемы современного образования.
34. **Цветкова Светлана Евгеньевна** - кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков Нижегородского государственного технического университета им. Р.Е. Алексеева (Нижний Новгород, Россия). Область научных интересов – педагогика высшей школы.
35. **Чункурова Зарина Канапияновна** – преподаватель. Область научных интересов – вопросы школьной педагогики.
36. **Шагаланова Баглан Рахимгазиновна** – преподаватель колледжа КАСУ. Область научных интересов - теория и методика преподавания.

АННОТАЦИЯЛАР

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕ МЕНШІК ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

Кайгородцев А.А.

Автор Қазақстан Республикасындағы білім және ғылым саласындағы ынтымақтастық мәселесін қарастырады.

ЖАҢА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ БІРІККЕН БІЛІМ КЕҢІСТІГІН ҚҰРУ

Цветкова С.Е., Малинина И.А.

Мақалада шетел тілін оқыту мәселесі қарастырылады. Осы саладағы ақпараттық технологиялардың дамуына ерекше назар аударылған.

КӘСІПТІК ОҚЫТУ САЛАСЫНЫҢ БОЛАШАҚ МАМАНДАРЫНДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Отческая И.Б., Касентаева К.У.

Мақалада кәсіптік оқыту шеңберіндегі болашақ мамандарды оқытудың мәселелері қарастырылған.

ҒЫЛЫМИ БАСЫЛЫМДАРДЫҢ КӨКЕЙТЕСТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҒЫЛЫМИ БАСЫЛЫМДАРДЫҢ МӘРТЕБЕСІ

Мошенская Н.А., Левина Т.В.

Мақалада ҚР ғылымының жағдайына, әсіресе баспа орындарына талдау жасалған. Ғылымның дамуы және қазақстандық басылымдардың әлемдік аренадағы қадамдары қарастырылады.

УНИВЕРСИТЕТТІҢ БІЛІКТІ ОҚЫТУШЫСЫНЫҢ БАСШЫ ЖӘНЕ ПЕДАГОГ РЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ ҚАСИЕТТЕРІ

Осколкова А.А.

Автор ЖОО оқытушысының көшбасшылық қасиеттеріне тоқталады. Жоғары оқу орнындағы басшысының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері келтіріледі.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕГІ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Орман К.

Мақалада жалғары сыныптардағы дене шынықтыруды оқыту мәселелері қарастырылады. Салауатты өмір салты мәселесіне назар аударылады.

ФУТБОЛ ОЙЫНЫНЫҢ 6-7 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ КҮЙІНЕ ӘСЕРІ

Мүлік Ш.

Автор мектептегі дене шынықтыру, соның ішінде футбол ойынының оқушылардың денсаулығына әсері мәселесін қарастырады.

АРНАЙЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ ТОП СТУДЕНТТЕРІНІҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Сабитов М.З.

Мақала салауатты өмір салты және мектепте дене шынықтыруды ұйымдастыру мәселелеріне арналған.

СЕМІЗДІКТЕН ЗАРДАП ШЕГЕТІН АДАМДАРДЫҢ САЛМАҒЫН АЗАЙТУҒА ДЕГЕН ТҮРТКІСІНІҢ БАҒДАРЛАМАСЫ

Садыкова С.Н.

Автор семіздіктен зардап шегетін адамдардың салауатты өмір салтын ұстану мәселелерін қарастырады.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЖАРАҚАТТАНУ

Толеуханов К.Т.

Автор мектептегі дене шынықтыру, соның ішінде жарақаттану мәселесін қарастырады.

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНЫҢ МӘНІ, МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ БАҒЫТТАРЫ

Кажымжанов Д.Н., Орман К.

Автор салауатты өмір салтының мәні мен мазмұнын қарастырады. Осы бағыттағы ұсыныстарға ерекше көңіл аударылады.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ

Мүлік Ш.

Автор мектептегі дене шынықтыру, соның ішінде ұлттық спор ойындарының мәселесін қарастырады.

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА – ТӘРБИЕ ТІРЕГІ

Жайсанбаева А.С.

Автор халықтық педагогиканы тәрбиенің бір саласы ретінде ұсынады. Педагогикалық әдістерге мысалдар келтіріледі.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ҰЛТТЫҚ СПОРТ ОЙЫНДАРЫН ӨТКІЗУДІҢ МАҢЫЗЫ

Советов С.

Мақалада мектеп педагогика шеңберіндегі ұлттық ойындар мәселесі қарастырылады.

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙНЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУЫ

Бақытбек Ж.

Автор тоғызқұмалақ ұлттық ойынының шығу тегіне тоқталады. Аталмыш ойынды өткізу, ұйымдастырудың ерекшеліктері қарастырылады.

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛ, ҚҰЗЫРЕТТІ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Самарханова Н.Н.

Мақалада білім берудегі жаңа технологияларды қолданудың ерекшеліктері қарастырылады. Әсіресе, тұлғаның шығармашылық құзыретін дамыту мәселесіне көңіл аударылады.

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНЫП САБАҚ ЖҮРГІЗУ

Амерханова Л.Б.

Автор оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану мәселесін қарастырады. Мысалдар келтіріледі.

МОДУЛЬДІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУ ҮРДІСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Касенова Ш.И.

Мақалада оқытудың тиімділігін арттыру мәселесі қарастырылады.

ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРІ – КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ ДЕҢГЕЙІН КӨТЕРУДІҢ ШАРТЫ

Селиванова Л.Ф.

Мақалада оқытудың интерактивті әдістері – колледж студенттерінің кәсіби деңгейін көтерудің шарты ретінде қарастырылады.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІНІҢ НЕГІЗДЕРІ

Бақытбекқызы Б., Дюсенбаева А.Т.

Авторлар болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттіліктерінің аспектілерін қарастырады. Аталмыш тақырып бойынша мысалдар келтіріледі.

ОҚЫТУДЫҢ ДӘСТҮРЛІ ӘДІСТЕРІ МӘСЕЛЕСІНЕ

Умутбаева Ж.Д.

Мақалада мектепте оқытудың дәстүрлі түрлері қарастырылады. Аталмыш әдістеменің ерекшеліктері келтіріледі.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯНЫҢ МӘНІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Сванова Р.Т.

Автор педагогикалық инновацияның мәні мен оның қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызы мәселесін қарастырады.

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ТӘСІЛ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ШАРТЫ РЕТІНДЕ

Усикова А.А.

Мақалада білім берудегі функционалдық тәсілдің ерекшеліктері қарастырылады. Әсіресе, болашақ бәсекеге қабілетті маман қалыптастыру мәселесін ерекше назар аударылады.

ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМДІ СТАНДАРТТАУ ЖАҒДАЙЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІ БАСҚАРУ

Филиппов Р.Р., Кайгородцев А.А.

Автор жалпы орта білімді стандарттау жағдайындағы инновациялық үдерістерді басқаруды қарастырады. Әсіресе, жаһандану мәселелеріне көңіл бөлінген.

ҚАЗАҚСТАН ЖОО-ДАҒЫ КӨПТІЛДІЛІК МӘСЕЛЕСІ

Мұратұлы Д.

Мақалада Қазақстан Республикасындағы жоғары оқу орындарындағы көптілдік мәселесінің ерекшеліктері қарастырылады.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАҢАША БАҒЫТТАРДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Толеухан Л.

Автор білім беру жүйесінің қазіргі жағдайын талқылайды. Әсіресе, аталмыш мәселеге байланысты жаңа бағыттарға ерекше назар аударылады.

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Саданова Ж.К.

Мақалада автор бастауыш білім беру жүйесіндегі дарынды балалармен жұмыс жасаудың жаңа әдістерін қарастырады.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗГІ

Қилыбаева Г.К.

Автор бейнелеу өнері сабақтарында оқытушылардың креативтілігін қалыптастыру әдістерінің негіздерін қарастырады. Әдістемелер келтірілген.

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ОҚЫТУДА ҚҰЗЫРЕТТІЛІК МОДЕЛІНЕ КӨШУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Вильде В.В.

Мақалада кіші мектеп жасындағы оқушыларды оқытуда құзыреттілік моделіне көшудің мәселелері қарастырылады.

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА МӘТІНДІК ЕСЕПТЕРДІ ШЫҒАРУДА ҚАРАМА-ҚАРСЫ ҚОЮ ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНУ

Чункурова З.К.

Автор математиканы оқыту әдістерін қарастырады. Мысал ретінде әр түрлі есептерді шығару жолдары берілген.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ САБАҚ САБАҚТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТҮРІ РЕТІНДЕ

Шагаланова Б.Р.

Мақалада инновациялық сабақ сабақты ұйымдастырудың заманауи түрі ретінде қарастырылған. Әдістемелік мысалдар келтірілген.

БЕЙІМДЕЛГЕН ОҚЫТУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ОҚУШЫНЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУДІҢ МОДЕЛІ

Клиновицкая Е.А., Мацкевич И.К.

Автор бейімделген оқыту кезеңіндегі оқушыны психологиялық сүйемелдеудің моделін қарастырады. Аталмыш бағыт бойынша мысалдар келтіріледі.

АННОТАЦИИ

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Кайгородцев А.А.

Автор рассматривает особенности партнерства в области науки и образования Республики Казахстан. Особое внимание уделяется вопросам науки, бизнеса и интеграции.

СОЗДАНИЕ ЕДИНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ НА ОСНОВЕ СРЕДСТВ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Цветкова С.Е., Малинина И.А.

В статье рассматриваются вопросы обучения иностранным языкам. Особое внимание уделяется развитию информационных технологий в этой отрасли.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ И КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Отческая И.Б., Касентаева К.У.

Авторы изучают вопросы теории и практики обучению иностранным языкам. Также рассматриваются вопросы обучения будущих специалистов в рамках профессионального обучения.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУЧНОГО ИЗДАТЕЛЬСТВА И СТАТУС НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Мошенская Н.А., Левина Т.В.

В статье приводится анализ состояния науки в РК, особенно ее издающих органов. Рассматривается проблема развития науки и продвижения казахстанских публикаций на мировую арену.

ГЛАВНЫЕ КАЧЕСТВА КВАЛИФИЦИРОВАННОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ УНИВЕРСИТЕТА В КАЧЕСТВЕ РУКОВОДИТЕЛЯ И ПЕДАГОГА

Осколкова А.А.

Автор изучает вопросы о квалификации и лидерских качествах преподавателя вуза. Приводятся психолого-педагогичекие особенности работы руководителя в высшем учебном заведении.

НАИБОЛЕЕ ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ УЛУЧШЕНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПРИГОДНОСТИ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Орман К.

В статье рассматриваются вопросы обучения физической культуре в старших классах. Особое внимание обращается на вопросы здорового образа жизни.

ВЛИЯНИЕ ФУТБОЛА НА ФИЗИЧЕСКОЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИИ УЧАЩИХСЯ 6-7 КЛАССОВ

Мүлік Ш.

Автор изучает вопросы физического воспитания в школе. Рассматривается влияние футбола на физическое и функциональное состояние школьников.

ОРГАНИЗАЦИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ГРУППЫ

Сабитов М.З.

Статья посвящена вопросам здорового образа жизни и организации физического воспитания в школах. Особое внимание автор уделяет активизации физического воспитания в условиях старшей медицинской группы.

ПРОГРАММА МОТИВАЦИИ СНИЖЕНИЯ МАССЫ ТЕЛА У ЛИЦ С ОЖИРЕНИЕМ

Садыкова С.Н.

Автор рассматривает вопросы здорового образа жизни у лиц с ожирением. Предлагаются программы мотивации и психологической работы.

ТРАВМАТИЗМ НА УРОКАХ ФИЗКУЛЬТУРЫ

Толеуханов К.Т.

В статье изучаются особенности проведения уроков физической культуры в школе. Особое внимание автор уделяет предупреждению травматизма при проведении занятий.

СУЩНОСТЬ, СОДЕРЖАНИЕ И НАПРАВЛЕНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Касымжанов Д.Н., Орман К.

Авторы рассматривают сущность и содержание здорового образа жизни. Особое внимание уделяется рекомендациям по данному направлению.

ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВИДОВ СПОРТА

Мүлік Ш.

В статье рассматриваются вопросы национальных видов спорта в рамках школьной педагогики. Особое внимание автор уделяет видам и типам национальных видов спорта.

НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА - ОСНОВА ВОСПИТАНИЯ

Жайсанбаева А.С.

Автор изучает вопросы народной педагогики как одной из отраслей науки о воспитании. Приводятся примеры применения педагогических методик.

ВАЖНОСТЬ ПРОВЕДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ СПОРТИВНЫХ ИГР В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Советов С.

В статье рассматриваются вопросы национальных видов спорта в рамках школьной педагогики. Особое внимание автор уделяет особенностям проведения национальных видов спорта в начальной школе.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИГРЫ ТОГЫЗКУМАЛАК

Бақытбек Ж.

Автор рассматривает особенности возникновения и развития национальной игры тогызкумалак. Приводится особенности организации и проведения игры.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ТВОРЧЕСКОЙ И КОМПЕТЕНТНОЙ ЛИЧНОСТИ

Самарханова Н.Н.

В статье изучаются особенности использования новых технологий в образовании. Особенное внимание уделяется формированию и развития творческой компетентности личности.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ

Амерханова Л.Б.

Автор рассматривает актуальную в наше время тему использования информационных технологий в преподавании. Приводятся примеры методик.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДУЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

Касенова Ш.И.

В статье изучаются вопросы повышения эффективности обучения. Особое внимание уделяется вопросам использования модульной технологии.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ - УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА

Селиванова Л.Ф.

Автор рассматривает интерактивные методы обучения студентов колледжа. Предлагается анализ повышения уровня подготовки студентов.

ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ПСИХОЛОГОВ

Бақытбекқызы Б., Дюсенбаева А.Т.

Авторы изучают аспекты профессиональной компетентности будущих педагогов психологов. Приводятся примеры методик по данной теме.

К ВОПРОСУ О ТРАДИЦИОННЫХ МЕТОДАХ ОБУЧЕНИЯ

Умутбаева Ж.Д.

В статье автор изучает традиционные методы обучения в школах. Приводятся особенности данных методик.

СУЩНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Сванова Р.Т.

Автор изучает сущность педагогических инноваций в современном образовании. Анализ существующих методик

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ОБРАЗОВАНИИ КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ЧЕЛОВЕКА

Усикова А.А.

В статье рассматриваются особенности функционального подхода в образовании. Особое внимание уделяется формированию конкурентоспособности будущего специалиста.

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В УСЛОВИЯХ СТАНДАРТИЗАЦИИ СРЕДНЕГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Филиппов Р.Р., Кайгородцев А.А.

Авторы рассматривают управление инновационными процессами в системе среднего общего образования. Особое внимание уделяется вопросам глобализации и стандартизации данного процесса.

К ВОПРОСУ О ПОЛИЯЗЫЧИИ В ВУЗАХ КАЗАХСТАНА

Мұратұлы Д.

В статье изучаются особенности современного состояния полиязычия в высших учебных заведениях РК. Определяются вопросы и аспекты функционирования данного вопроса.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НОВЫХ НАПРАВЛЕНИЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Толеухан Л.

Автор изучает теорию современного состояния системы образования. Особое внимание уделяется новым направлениям по данному вопросу.

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Саданова Ж.К.

В статье автор рассматривает новые методики работы с одаренными детьми в системе начального образования. Особое внимание автор уделяет специфике данной работы.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ КРЕАТИВНОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Қилыбаева Г.К.

Автор изучает методические основы формирования креативности у учащихся начальных классов на уроках изобразительного искусства. Приводятся примеры методик по данному направлению.

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕХОДА К КОМПЕТЕНТНОСТНОЙ МОДЕЛИ ОБУЧЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Вильде В.В.

В статье рассматриваются проблемы перехода к компетентности модели обучения младших школьников. Особое внимание уделяется автором проблемам, сопутствующим данному процессу.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИЕМОВ ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИЯ ПРИ РЕШЕНИИ ТЕКСТОВЫХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Чункурова З.К.

Автор изучает вопросы методологии изучения математики. В качестве примера приводятся различные приемы при решении текстовых задач и их противопоставление.

ИННОВАЦИОННЫЙ УРОК КАК СОВРЕМЕННАЯ ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ УРОКА

Шагаланова Б.Р.

В статье рассматривается инновационный урок как современная форма организации урока. Приводятся примеры и методики сопровождения занятий.

МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ШКОЛЬНИКА НА ЭТАПЕ ПРОФИЛИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ

Клиновицкая Е.А., Мацкевич И.К.

Авторы изучают вопросы моделирования психологического сопровождения школьника на этапе вопросов профилизации. Приводятся примеры методик по данному направлению.

ANNOTATIONS

PUBLIC AND PRIVATE PARTNERSHIP IN THE FIELD OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Kaygorodtsev A.A.

The author considers the particular partnership in the field of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. Particular attention is paid to science, business and integration.

CREATION OF A SINGLE EDUCATIONAL SPACE ON TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGH SCHOOL ON THE BASIS OF MEANS OF NEW INFORMATION TECHNOLOGIES

Tsvetkova S.E., Malinina I.A.

The article considers teaching foreign languages. Particular attention is paid to the development of information technologies in the industry.

THEORETICAL BASICS OF THE DEVELOPMENT OF CREATIVE AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE EXPERTS OF PROFESSIONAL TRAINING

Otcheskaya I.B., Kasentaeva K.U.

The authors study the theory and practice of teaching foreign languages. They also consider the training of future experts within the scope of vocational training.

RELEVANT PROBLEMS OF SCIENTIFIC PUBLISHING AND STATUS OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Moshenskaya N.A., Levina T.V.

The article provides an analysis of the state of the science in Kazakhstan, especially its publishing bodies. The problem of the development of science and promotion of Kazakhstani publications on the world stage.

THE MAIN QUALITY OF QUALIFIED TEACHERS OF UNIVERSITIES AS ADMINISTRATORS AND TRAINERS

Oskolkova A.A.

The author considers the issue of the qualifications and leadership qualities of the university teacher. Psycho-pedagogical features of the head of a higher education institution are provided.

THE MOST EFFECTIVE WAYS TO IMPROVE THE PHYSICAL FITNESS OF STUDENTS IN THE HIGH SCHOOL

Orman K.

This article considers the issues on teaching physical education in high school. Particular attention is paid to the healthy lifestyle.

THE INFLUENCE OF FOOTBALL ON THE PHYSICAL AND FUNCTIONAL CONDITION OF PUPILS OF 6-7 GRADE

Mulik S.

The author considers the issues of physical education in school. The influence of football on the physical and functional condition of students is considered.

ORGANIZATION OF PHYSICAL TRAINING OF SPECIAL MEDICAL GROUPS STUDENTS

Sabitov M.Z.

Article is devoted to a healthy lifestyle and organization of physical education in schools. Particular attention is paid to revitalization of physical education in a senior medical team.

PROGRAMS OF MOTIVATION FOR WEIGHT LOSS FOR PEOPLE WITH OBESITY

Sadykova S.N.

The author considers the issues of healthy lifestyle among obese individuals. The program of motivation and program of psychological work are given.

INJURIES AT PHYSICAL EDUCATION CLASSES

Toleukhanov K.T.

In this article are considered the physical education classes at school. Particular attention is paid to the prevention of injuries during training.

ESSENCE, CONTENT AND DIRECTION OF HEALTHY LIFESTYLE

Kazhymzhanov D.N., Orman K.

The authors consider the nature and content of healthy lifestyle. Particular attention is paid to the recommendations in this area.

THE EDUCATIONAL VALUE OF NATIONAL SPORTS

Mulik S.

The article deals with the national sports in the school pedagogy. Particular attention is paid to the types and kinds of national sports.

FOLK PEDAGOGY AS A BASIS OF EDUCATION

Zhanabayeva A.S.

The author considers the issues of folk pedagogy as one of the branches of the science of education. Examples of the use of teaching methods are given.

THE IMPORTANCE OF NATIONAL SPORTS GAMES IN PRIMARY SCHOOL

Sovetov S.

The article deals with the national sports in the school pedagogy. Particular attention is paid to the peculiarities of national sports in elementary school.

ORIGIN AND THE DEVELOPMENT OF THE GAME TOGYZKUMALAK

Вақytbek J.

The author considers peculiarities of the emergence and the development of the national game togyzkumalak. The peculiarities of the organization and the game are given.

THE USE OF NEW TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF CREATIVE AND COMPETENT PERSONALITY

Samarhanova N.N.

In this paper are considered the peculiarities of usage of new technologies in education. Particular attention is paid to the formation and development of the creative competence of the individual.

THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN TEACHING

Amerkhanova L.B.

The author considers the relevant subject of usage information technology in teaching. Examples of teaching techniques are given.

INCREASING THE LEARNING EFFICIENCY THROUGH THE USE OF MODULAR TECHNOLOGY

Kasenova S.I.

The article deals with issues of increasing the efficiency of learning. Particular attention is paid to the use of modular technology.

INTERACTIVE TEACHING METHODS AS TERMS OF STRENGTHEN THE TRAINING OF COLLEGE STUDENTS

Selivanova L.F.

The author examines the interactive methods of teaching college students. It is proposed to improve the analysis of the training level of students.

BASICS OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGY TEACHERS

Вакутбеккуzу В. Dyusembaeva A.T.

The authors study the aspects of professional competence of future psychology teachers. Examples of teaching techniques on the subject are given.

ON THE QUESTION ABOUT TRADITIONAL TEACHING TECHNIQUES

Umutbaeva J.D.

The author examines the traditional teaching techniques in schools. The peculiarities of given teaching techniques are given.

SUMMARY OF TEACHING INNOVATION AND THEIR VALUE FOR MODERN EDUCATION

Svanova R.T.

The author studies the essence of pedagogical innovations in modern education. The analysis of existing teaching techniques is given.

FUNCTIONAL APPROACH IN EDUCATION AS A CONDITION OF FORMATION OF COMPETITIVENESS PERSON

Usikova A.A.

The article considers the features of the functional approach in education. Particular attention is paid to the competitiveness of the future experts.

MANAGEMENT BY INNOVATIVE PROCESSES IN THE CONDITIONS OF STANDARDIZATION OF SECONDARY EDUCATION

Filippov R.R., KaygorodtsevA.A.

The authors examine the management by innovative processes in the system of secondary education. Particular attention is paid to the issues of globalization and standardization of the process.

ON THE ISSUE OF MULTILINGUALISM IN UNIVERSITIES OF KAZAKHSTAN

Muratuly D.

In this paper are considered the peculiarities of the current state of multilingualism in higher educational institutions of Kazakhstan. The question sand aspects of the is seared fined.

THEORETICAL BASICS OF NEW DIRECTIONS IN EDUCATIONAL SYSTEM

Toleukhan L.

The author considers the theory of modern state of the educational system. Particular attention is paid to new directions in this sphere.

PECULIARITIES OF WORKING WITH GIFTED CHILDREN IN PRIMARY SCHOOLS

Sadanova J.K.

The author considers new methods of working with gifted children in the system of primary education. Particular attention is paid to the specifics of this work.

METHODICAL BASES OF FORMATION OF CREATIVITY AT FINE ARTS LESSONS IN PRIMARY SCHOOL

Kilybaeva G.K.

The author considers methodical bases of formation of creativity at the lessons of the fine arts in primary school. Examples of teaching techniques in this field are given.

PROBLEMS OF TRANSITION TO COMPETENCE MODEL OF TRAINING OF YOUNG SCHOOLCHILDREN

Vilde V.V.

The article deals with the problems of transition to a competence model of training of young schoolchildren. Special attention is given by the author to the problems connected with the process.

THE USE OF THE OPPOSITIONS TECHNIQUES OF WHEN SOLVING THE WORD PROBLEMS AT MATH CLASS

Chunkurova Z.K.

The author considers the questions of methodology of studying mathematics. Various teaching techniques in solving word problems and their opposition are given.

INNOVATIVE LESSON AS A MODERN FORM OF THE LESSON

Shagalanova B.R.

The article considers innovative lesson as a modern form of organization of the lesson. Example sand teaching techniques are given.

THE MODEL OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF STUDENTS DURING TRAINING PROFILING

Klinovitskaya E.A., Matskevich I.K.

The authors study the issues of modeling psychological support for the student at the stage of profiling. Examples of teaching techniques in this field are given.

ПЕДАГОГИКА ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
Кайгородцев А.А. 3

СОЗДАНИЕ ЕДИНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ НА ОСНОВЕ СРЕДСТВ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
Цветкова С.Е., Малинина И.А. 8

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ И КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ
Отческая И.Б., Касентаева К.У. 17

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУЧНОГО ИЗДАТЕЛЬСТВА И СТАТУС НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН
Мошенская Н.А., Левина Т.В. 24

ГЛАВНЫЕ КАЧЕСТВА КВАЛИФИЦИРОВАННОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ УНИВЕРСИТЕТА В КАЧЕСТВЕ РУКОВОДИТЕЛЯ И ПЕДАГОГА
Осколкова А.А. 28

ОБЩАЯ ПЕДАГОГИКА И ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕГІ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ
Орман К. 32

ФУТБОЛ ОЙЫНЫНЫҢ 6-7 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ КҮЙІНЕ ӘСЕРІ
Мүлік Ш. 37

ОРГАНИЗАЦИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ГРУППЫ
Сабитов М.З. 44

ТРАВМАТИЗМ НА УРОКАХ ФИЗКУЛЬТУРЫ
Толеуханов К.Т. 55

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНЫҢ МӘНІ, МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ БАҒЫТТАРЫ
Кажымжанов Д.Н., Орман К. 58

НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ
Мүлік Ш. 64

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА – ТӘРБИЕ ТІРЕГІ
Жайсанбаева А.С. 68

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ҰЛТТЫҚ СПОРТ ОЙЫНДАРЫН ӨТКІЗУДІҢ МАҢЫЗЫ
Советов С. 72

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙНЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУЫ
Бақытбек Ж. 78

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛ, ҚҰЗЫРЕТТІ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ
Самарханова Н.Н. 85

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНЫП САБАҚ ЖҮРГІЗУ
Амерханова Л.Б. 88

МОДУЛЬДІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУ ҮРДІСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ
Касенова Ш.И. 92

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ - УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА
Селиванова Л.Ф. 95

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІНІҢ НЕГІЗДЕРІ
Бақытбекқызы Б., Дюсенбаева А.Т. 100

К ВОПРОСУ О ТРАДИЦИОННЫХ МЕТОДАХ ОБУЧЕНИЯ
Умутбаева Ж.Д. 106

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

СУЩНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ
Сванова Р.Т. 110

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ОБРАЗОВАНИИ КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ЧЕЛОВЕКА
Усикова А.А. 113

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В УСЛОВИЯХ СТАНДАРТИЗАЦИИ СРЕДНЕГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
Филиппов Р.Р., Кайгородцев А.А. 118

К ВОПРОСУ О ПОЛИЯЗЫЧИИ В ВУЗАХ КАЗАХСТАНА
Мұратұлы Д. 121

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАҢАША БАҒЫТТАРДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ
Толеухан Л. 125

ШКОЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Саданова Ж.К. 131

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗГІ
Қилыбаева Г.К. 135

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕХОДА К КОМПЕТЕНТНОСТНОЙ МОДЕЛИ ОБУЧЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
Вильде В.В. 139

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИЕМОВ ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИЯ ПРИ РЕШЕНИИ ТЕКСТОВЫХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ
Чункурова З.К. 143

ИННОВАЦИОННЫЙ УРОК КАК СОВРЕМЕННАЯ ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ УРОКА
Шагаланова Б.Р. 149

МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ШКОЛЬНИКА НА ЭТАПЕ ПРОФИЛИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ
Клиновицкая Е.А., Мацкевич И.К. 154

АВТОРЫ НОМЕРА 160

АННОТАЦИИ 162

СОДЕРЖАНИЕ 174

Республиканское научное издание

Вестник Казахстанско-Американского Свободного Университета

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Выпуск 1
ПЕДАГОГИКА И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры, информации и спорта РК.
Свидетельство о постановке на учет СМИ № 5888-ж от 11.04.2005.

Ответственный за выпуск К.Н. Хаукка
Верстка В.М. Матвиенко
Технический редактор Т.В. Левина

Отпечатано в Казахстанско-Американском Свободном Университете

Подписано в печать 07.09.2015	Формат 60x84/ $^{1}/_{8}$	Объем 22,1 усл.печ.л.
16.1 уч.-изд.л	Тираж 1000 экз.	Цена договорная